
יהוה
INSTITVTIO THEOLOGICA
ANDOVER FVNDATA MDCCCVII
Ps. CXIX. 169.
כדברך הבינני
JOH. XVII. 17.
ὁ λογος ὁ σος αληθεια ἐστι.
ΑΚΡΟΓΩΝΙ
ΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ.

BIBLIOTHECA
NOVI TESTAMENTI GRAECI

CUIUS

EDITIONES AB INITIO TYPOGRAPHIAE AD NOSTRAM

AETATEM IMPRESSAS

QUOTQUOT REPERIRI POTUERUNT

COLLEGIT DIGESSIT ILLUSTRAVIT

EDUARDUS REUSS

ARGENTORATENSIS.

BRUNSVIGAE

APUD C. A. SCHWETSCHKE ET FILIUM.

(M. BRUHN.)

1872.

ALMAE ARGENTINAE

E CINERIBUS RENASCENTI.

OPERIS CONSPECTUS.

PRAEMONENDA.

§ 1. OPERIS CONSILIUM ET UTILITAS.

Facturusne operae pretium sim notitia editionum N. T. graeci conscripta, id diiudicandum aliis permitto. Pauci erunt profecto qui talem librum perlegent, pauciores fortasse quorum commodis et studiis inservire poterit. Mihi ipsi longum fuit et fastidiosum opus, dubiis horridum, post plurium annorum labores vix ad finem perductum, post saepius iteratas curas erroris forte non magis expers quam leporis. Neque omnino novum aliquid tibi promitto, benevole lector, quod alioquin excusationi esset, quanquam, ut ingenue fatear, quem similia plane tentasse dixerim neminem habeo. Scilicet hanc bibliothecam condere molienti non id in animo erat ut simpliciter librorum titulos qualicunque ordine libuerit disponendorum describerem, verum ut simul ipsius graeci textus quem singuli exhibent rationem haberem. Quum enim nostra aetate plures in historia textus manu scripti perscrutanda studia sua multa cum laude collocarent, etiam typis exarati fata enarrare, si fieri potuerit accuratius quam a maioribus id factum esse noveram, non spernendum conatum duxi. Iam olim quum in tractanda Novi Testamenti historia primum hanc provinciam ingressus, quid in ea antehac praestitum sit paullo curiosius inspexissem, non satis mirari potui tam multa esse quae ab antiquioribus scriptoribus cursim et leviter asserta, audacter et secure alter ab altero recentiores accipiant. Simul compertum habui plerosque huius aetatis auctores certis quibusdam praeiudicatis opinionibus indulgere, quae saepius in medium prolatae iam firmissimae veritatis auctoritatem obtinent et ratum faciunt quod olim Gallorum nescio quis satis lepide dixit, historiam fabulam esse de qua inter omnes conveniat.

Splendidissimum huius rei exemplum est quod hodie in plurimis libris celebratur de *textu recepto* quem dicunt. Scilicet apud recentiores N. T. graeci editores illo nomine venit ea textus conformatio quam ante Griesbachii aetatem in libris impressis fere

omnibus exstitisse perhibent cuiusque cunas in Elzevirorum officina positas fuisse et sibi et aliis persuadere non dubitant. Sane originem eius altius repetunt ab Erasmo Stephanisque et Beza, quos paullulum subinde lectionem mutasse concedunt, postea vero per integrum saeculum et alterius dimidium non amplius variatam scripturam ad celeberrimi critici Ienensis tempora delatam putant, cuius viri maxima gloria ex eo ipso redundasse dicitur quod primus emendatiorem ex fontibus eruerit. Atque hoc pacto ad hunc usque diem saepissime ad marginem librorum, ubicunque ab antiquioribus discrepare videntur, horum lectiones quasi olim ab omnibus receptae et hactenus vulgares ab editoribus sedulo notantur.

Verum haec omnia, si non omnino falsa et erronea, tamen minus recte dicta sunt. Griesbachium quidem ipsum facile excusatum habeo quod textum antiquiorem quem emendare conabatur vulgarem et receptum dixerit. Nam in coetibus Lutheranorum inferioris Germaniae, ad quos et Halensis et Ienensis academiae pertinebant, aliae editiones fere nullae tum temporis usu veniebant quam quae ex orphanotropheo Halensi vel ex prelo Vossiano Lipsia et Berolino exiebant frequentissimae eaeque pure pute Elzevirianae. Quas et pretium eximie modicum et theologorum strictiori formulae addictorum tenax consuetudo prae caeteris commendabat, ita ut novus editor quodcunque ex illis libris ut spurium delebat vel ab iisdem alienum suo inserebat non posset non *receptae* lectioni opponere. Caeterarum editionum in illis regionibus vulgo ignotarum noster, quanquam bene gnarus, respectum habere supervacaneum ducebat. Sed quod illi vitio verti nequit criticos recentiores parum decet. Textus receptus quem dicere possis iam in toto orbe terrarum nullus est, neque olim unquam fuisse luce diurna clarius ipsa haec editionum recensio demonstrabit, quidquid de hac re viri docti indoctam vulgi traditionem sequuti in contrarium disputent. Inter quos nostra quidem aetate nonnulli exstiterunt qui, ut opinor, re melius cognita minus incaute de textu olim ab omnibus recepto loquuti sunt, cuius lectiones eo nomine margini suarum editionum adscriberent, sed unum aliquem librum ex veteribus selegerunt cum nova recensione conferendum, ex quo quantum haec ab illis distet quasi exemplo oblato pateret. Librum istum Elzevirianam esse editionem anno 1624 evulgatam nemo est qui nesciat. Sed hercle quaero qua de causa istum prae caeteris omnibus, nisi usque obtineret praeiudicata illa opinio de textu deinceps invariato, quam modo falsam dixi? Quam parum autem editio illa dignitate principali gaudeat infra ostendetur.

Liceat mihi paucissimis exemplis declarare quam parum utilitates studiosus lector percipiat, imo quam multum erroris ei obtrudatur ex collatione tali ratione instituta. Griesbachius et qui post eum fuerunt critici omnes l. ad Rom. 7, 6 scripserunt ἀποθανόντες lectionem unice veram, et ad marginem ἀποθανόντος utpote olim *receptam* adnotarunt. Verum lectio illa Griesbachiana iam antea in centum septuaginta et quatuor editionibus fuerat

a me inspectis, altera vero, quam hodieque vulgarem et receptam dicunt, tantum in centum quadraginta et duabus. Alio loco, in Ep. Iacobi 5, 12 lectionem olim a Beza commendatam et deinceps a plurimis servatam (*ὑπὸ κρίσιν*) Griesbachius quoque recepit adstipulantibus nostris, qui quum in vulgaribus libris eandem scripturam invenirent, ad marginem alterius mentionem nullam fecerunt, quamquam in centum quinquaginta et quinque editionibus ante-Griesbachianis scribatur *εἰς ὑπόκρισιν*, quam sane lectionem non minus vere et commode receptam dixeris quam illam modo ex epistola ad Romanos allatam! Plurima eiusdem generis proferri hic possent, quae utilius suis locis reservamus, maxime quas ex collatis Stephanicae et Bezanae stirpis libris aemulas lectiones simili tenacitate ad nos pervenisse videbis. Sunt aliquot loci in quibus quae sit *recepta* lectio vel audacissimus criticus dicere recuset si sapiat, quippe quorum scriptura fere quotidie, ut ita dicam, etiam in editionibus unius eiusdemque familiae mutata fuerit. Sit Matth. 12, 6 ab antiquissimis impressi textus temporibus modo *μείζων* modo *μεῖζον* leges, Philem. 7 nunc *χάριν*, nunc *χαράν*, Luc. 10, 22 *καὶ στραφεὶς πρὸς τοὺς μαθητὰς* ab aliis additur, ab aliis omittitur, ita ut multi libri hoc uno loco a se invicem discrepent.

Sed haec levioris momenti. Multo magis dolendum, per eandem recentiorum incuriam, in semel traditis negligenter subsistentium, plurium virorum doctorum, qui superiore saeculo de re critica bene meruerunt, laudes indigne periisse. Atque hic non de Millio Bengelio Wetsteniove loquor quibus nostri suum decus minime denegarunt. Verum alii sunt, maxime Angli, qui multis ante Griesbachium annis textum Novi Testamenti ediderunt vel ipso Griesbachiano ex parte emendatiorem, quorum tamen nomina et merita doctissima nostra Germania ignorat! Scilicet non semper, quae Taciti sententia fuerat, vetera extollimus recentium incuriosi; saepius etiam veterum obliti nostrum ipsorum curiosissimi sumus et meliora illa quibus nunc facillime utimur quasi noviter reperta coram plaudente corona declamantes, immerito eos negligimus qui pridem eadem via ingressi multo maiore labore et renitentibus coaetaneis non infeliciter similia tentarunt. Sed quis miretur Wellsium ex hominum memoria excidisse, quum iam ipsius Griesbachii fama palleat? Quis Macii studia ut olim invidia theologorum sic hodie criticorum oblivione sepulta, quum suos praecones ne tum quidem habuerit quum in vivis esset? Quis Harwoodium nobilem magni Lachmanni praecursorem ne obiter quidem a nostris tangi, suae potius ipsorum laudis canendae studiosis?

Etiam quae per priora duo saecula post impressas editiones principes elapsa virorum doctorum curae fuerunt in emendando textu positae, iis immerito gloriam suam quasi nimis debilibus et omnino contemnendis detrahi, ut vulgo fit, narratio nostra docebit. Non enim ea tantum in aestimationem venire debent quae prisci illi editores reapse praestiterunt in textibus suis constituendis, quae sane si ad nostrae scientiae rationem exegeris

satis imperfecta et manca dicas. Sed potius subsidia respicienda erunt quibus non nisi paucioribus uti illis licebat, et artis criticae arctissima tum temporis pomoeria. Quibus caussis equidem in diiudicanda et librorum et auctorum dignitate non minus tribuerim quam, quod aliis maximum rei impedimentum fuisse videtur, theologorum invidiosae in novaturientes vigilantiae. Quae scilicet codicum exploratoribus minime defuit, atque etiam indies liberam scientiam angustiore limite constrictam suspicionibus magis vexabat; sed studia in apparatu critico augendo et discutiendo posito nunquam plane compescuit et quasi letali torpore confecit. Imo fortassis ex illa ipsa qua premebantur difficultate commodum aliquod haud spernendum in ea redundavit, cuius si nostri rationem haberent, de antesignanis hodiernae artis criticae eorumque laboribus, de Curcellaeo, Waltono, Fellio, Millio, Gerhardo rectius iudicarent. Qui sane textum suo tempore usu tritissimum multisque mendis scatentem simpliciter descripserunt, satis habentes lectionum variantium farraginem et ex parte testium auctoritates in margine notasse. Sed vel in prolegomenis vel in commentariis suis criticis, quantum iam in arte nostra profecerint, aperte declararunt. Quo magis laudandi videntur ob modestiam qua ducti manum emendatricem ipsi textui admovere supersederunt, vel suae ipsorum sagacitati candide diffidentes vel etiam nil actum reputantes dum quid superesset agendum in conquirenda materia cuius novos indies thesauros aperiri videbant. Duriorem igitur obscurioremque malebant exercere laborem quam praematuris vindemiis frui, verum et rei et spei pleniorem et posteris magis utilem, quam si ad cuiusque novi codicis fidem, quem iis casus forte obiiciebat, subinde reformatum textum festinanter edidissent.

Haec sunt atque talia, benevole lector, quae ex hac mea *bibliotheca editionum* facile colliges. Quam ergo ne meram titulorum congeriem studio tuo indignam existimare velis iterum iterumque rogo. Ipse equidem si in his subsistere debuissem opus hoc mehercle nunquam valuissem ad finem perducere, imo ne de inchoando quidem cogitare. Sed qui historiae scientia in quacunque rerum humanarum parte plena et optabili potiri vult, is etiam asperas et longinquas viarum ambages deprecari et vitare dediscat. Quas tibi si planiores laetioresque reddidisse videar, de ipsa mea opella aequum te iudicem audiam.

§ 2. QUID ALII HUCUSQUE IN CONSCRIBENDO EDITIONUM CATALOGO PRAESTITERINT.

Non abs re erit paucis ostendere quam parum, quae hucusque in notitia editionum N. T. graeci conscribenda a viris doctis tentata sunt, omnibus numeris absoluta dici possint. Opus satis fastidiosum et ipsorum iam aetate immensum et difficile, post plures variorum conatus memoria hominum minus dignos, primi adgressi sunt saeculo superiore ineunte duumviri celeberrimi

Ioannes Millius, theologus Oxoniensis, et Iacobus Le Long, presbyter oratorii Parisiensis. Qui tamen non idem consilium sibi proposuerunt. Et Millius quidem in prolegomenis editionis suae a. 1707 evulgatae, de qua fusius suo loco dicemus, id ipsum molitus est quod et mihi caput rei videtur, quanquam alia via adsequendum, scilicet ut ipsius textus fata relegeret in recensendis editionum titulis. Has itaque minime omnes repetit sed eas tantum quas in constituendo textu principes et praecipuas habebat, quarumque indolem variantibus sedulo collectis et examinatis cognoscere et definire studebat. Atque hactenus adeo omnia praestitisse posteris visus est ut plerique deinceps satis haberent ipsius materiam suam fecisse, suppressis quae ille silentio praeterierat ac neglectis quae post Millium demum in lucem prodierunt. Sic, ut hoc uno exemplo utar, factum est ut Plantinianam editionum familiam, et textus forma et hominum usu minime ignobilem, recentiores, quippe cuius apud Millium mentionem nullam factam viderent, altissimo silentio sepelirent. Iacobus vero Le Long de textu plane nihil habet quod dicat. Qui in sua bibliotheca sacra primum a. 1709, deinde auctius a. 1723 forma maiori edita merum et plerumque nudum singularum editionum S. S. catalogum conscripsit secundum linguas digestum, in quo conficiendo maxima eius cura haec fuit ut nullum librum alicubi terrarum adservatum vel ab aliquo auctore laudatum omitteret. Iam si rependeris bibliothecam illam Longianam omnium sui generis primam fuisse herculeo labore coacervandam, tu sane viri diligentiam divitiasque undique corrasas stupebis, et quo minus innumeras lacunas, annorum et formarum errores, bis diversis titulis recensitos libros, spurios pro authenticis laudatos, ei vitio vertas, ipsae difficultates operis paene insuperabiles aequum te iudicem prohibebunt. Qui priorem editionem nulla mora intercedente Lipsiae recudendam curavit Chr. Frid. Boernerus de suo plura addidit, ad nostram tamen provinciam pertinentia pauciora quam quae hoc loco laudare oporteret.

Multo magis commendandus novus eiusdem operis editor Andr. Theoph. Maschius qui a. 1778 et sequentibus priorem saltem partem, textus originales et versiones orientales latinasque complectentem, summa cura et incomparabili industria auctam et digestam quinque voluminibus prodire iussit. Haec editio tot supplementis locupletata est, tam lucida materiarum dispositione usui eruditorum accommodata, tam accurata librorum quae ipsi auctori innotuerunt descriptione insignis, ut novum fere opus dici debeat. Si nihilo minus in eo subsistendum esse nego, id maxime pro diverso quem persequor scopo dictum aestimaveris et propter libri vetustatem, verum tamen etiam propter plurima menda quae doctissimus editor vel ex fonte suo primario incaute descripsit vel incautius aliunde oblata recepit.

Huic minime aequiparandi alii nonnulli scriptores qui editiones N. T. graeci recensere conati sunt, idque, nisi omnia me fallunt, non ex propria librorum notitia sed ex variis et antiquioribus bibliothecarum catalogis supellectilem suam repetentes.

Inter quos nominasse sufficiat Augustini Calmeti bibliothecam biblicam quarto tomo lexici archaeologici insertam, I. G. Walchii bibliothecam theologicam selectam T. IV. p. 14—46, satis divitem in hac parte sed multis erroribus foedatam, utramque nudos fere librorum titulos exhibentem; porro Ern. Frid. Car. Rosenmüllerum, qui in opere bibliographico *Handbuch der Literatur der biblischen Kritik und Exegese* (Goett. 1797. T. I. p. 278—422) post alia editiones N. T. graecas recensuit vix aliud agens quam ut Maschii eruditionem recoqueret, quem tamen neque totum, neque ubi e re fuerit emendatum suis schedis inseruit. Etiam Gottl. Guil. Meyeri historia interpretationis S. S. germanice conscripta et Goettingae a. 1802 ss. quinque tomis edita, praecipuarum recensionum N. T. notitiam praebet sed fere ea tantum attingit quae et alioquin tritissima sunt minoris momenti opellis neglectis. Inter exteros qui nostram provinciam perlustrarunt facile celeberrimus est Thomas Frognall Dibdin Anglus, in cuius opere: *An introduction to the knowledge of rare and valuable editions of gr. and lat. classics, polyglot bibles, the Septuagint and N. T. etc.* tertia vice Londini 1808. 2 tomis edito, scientiae meae defectus splendide expletum iri speraveram. Verum non sine dolore libro inspecto laudem ei absque merito irrogari comperi quippe cuius auctor, in hac saltem parte, vix aliud sibi praesumpserit quam ut Maschium cum omnibus suis vitiis et erroribus describeret, ita quidem ut vel de editionibus in Britannia impressis minus accurate dixerit et saepius etiam omnino siluerit.

Editores textus ipsius post Millium plurimi eiusdem generis catalogos suis prolegomenis inseruerunt eosque tales ut id ipsum maxime respicerent quod et nobis praecipuum fuit, scilicet scripturae graecae conformationem. Inter quos prae caeteris commendo Wetstenium cuius prolegomena etiam separatim edita sunt cum additamentis I. S. Semleri (Hal. 1764), tum Bengelium cuius apparatus criticus suo loco laudabitur, inter recentiores vero Tischendorfii editionem novissimam. Qui tamen omnes non id agebant ut omnium editionum quae unquam fuerint absolutam seriem recenserent, sed praecipuas tantum et in enarrandis rei criticae fatis non praetereundas pluribus tractarunt.

Idem de I. I. Griesbachio dicendum cuius exstat singularis libellus de N. T. graeci editionibus, Tomo II. Musei Hagani 1777 insertus quem hoc loco ideo tantum adtingo ne iniustae oblivionis crimen incurram. Eo enim minime continetur notitia editionum bibliographica, sed potius orationem pro domo habitam dixeris qua nova sua multisque suspecta critica conamina exemplis ab antiquioribus repetitis defendere studuit Vir illustrissimus.

Sequuntur nunc, ne vel minoris momenti recensionum oblitus esse videar, praecipui librorum isagogicorum quos vocant scriptores, quorum nullus sane totam nostrae bibliothecae supellectilem adstruere sibi sumpsit, at unusquisque in iis quae ipsi dicenda videbantur non nisi vera et accurata promere debebat. Verum hercle longe abest quin ex iis aliquid certi discas, si

quidem eos ultra Millium sapere coegeris. Sic, ut paucis exemplis utar ex clarioribus auctoribus repetendis, I. D. Michaelis (Introd. ed. IV. T. I. p. 780) quatuordecim editiones ad Erasmicas pertinere dicit: e quibus tamen nos Colinaei librum et quatuor Francofurtenses ad alias familias referemus caeterorum numero non parum aucto. Idem non minus perfunctorie et incaute in reliquis. Qui Michaelis librum anglice vertit notisque locupletavit Herbertus Marshius haec atque alia nonnulla ex Maschio supplevit, alia tamen non pauca vel intacta reliquit vel aeque manca in medium protulit. Sic T. II. p. 853 ed. Lond. 1819 tredecim editiones recenset quasi e Complutensi descriptas quum tamen talis ad eius usque aetatem nulla omnino fuerit, Plantinianae vero, i. e. Compluto-Stephanicae quae hoc loco ei obversabantur, multo plures exstent vel demtis nonnullis quas aut spurias aut alienas iis adnumerat. Quae tamen omnia ab Eichhornio (Introd. T. V. p. 260) recepta sunt, qui paucis paginis interiectis (p. 279) iisdem alia prioribus minus consentanea neque magis certa aut correcta subiungit. Quid de Hugio dicam, viro alioquin sagacissimo et diligentissimo, qui verbo tenus eadem profert? Quid de caeteris omnibus? Quorum ne unus quidem ipsos libros inspexisse videtur de quibus verba faciunt alter alterum exscribentes.

Primus ipse rem denuo excutere adgressus iam in secunda *Historiae literarum N. T. sacrarum* editione a. 1853 in publicum emissa accuratiorem familiarum notitiam dare constitueram. Sed quum eo tempore nondum omnia meis ipsius oculis perlustrassem, accidit ut auctoritate tot tantorumque virorum deceptus non pauca incautius reciperem, in nonnullis etiam, me scilicet inscio, manifesti errores irreperent. Quibus in tertia et quarta eiusdem operis recensione (a. 1859 et 1864 editis), qua potui diligentissima cura expurgatis, iam hoc loco quae alibi succinctius absolveram copiosius exponere conabor.

Sed antequam de meis ipsius conatibus dicam pauca libet adiicere de aliis quibusdam libris modestioris conditionis, quantum ad nostra, sed quos multo securius adeas quam illos nimia adfectantes, et maiore cum fructu consulueris. Qui sunt bibliothecarum publicarum aut privatarum catalogi non simpliciter titulos voluminum referentes (in talibus enim frequentissime calami lapsus deprehendi) sed notis editorum illustrati. Horum nonnulli satis amplas tibi copias suppeditabunt eoque magis cupide amplectendas quod auctores eos tantum libros recensent quos ipsi manibus tractaverunt, ita ut si minus multa at ubique certissima doceant. Inter quos eminent celeberrimi Sig. Iac. Baumgartenii opera bibliographica duo: *Nachrichten von einer hallischen Bibliothek*, et *Nachrichten von merkwürdigen Büchern*, quae ab a. 1748 ad 1758 viginti voluminibus prodierunt ditissimae collectionis insigne monumentum; G. L. O. Knochii bibliotheca biblica sive catalogus codicum sacrorum in palatio ducali Brunsvicensi, hodie vero Guelferbyti adservatorum 1752; quibus addendae eiusdem *Nachrichten von der Bibelsammlung zu Braunschweig*

1749 ss. decem tomis; tum Io. Mel. Goezii *Verzeichniss seiner Bibelsammlung* 1777 seq. duobus voluminibus; Iosiae Lorkii pastoris Hafniensis *Bibelgeschichte* 1779 et 1783, quae sunt notitiae plurimarum editionum quas possidebat ille Croesus inter librorum collectores, cuius divitias paucis annis postea ipsius gener I. G. C. Adlerus orbi literato obtulit stupenti, in libro quem inscripsit: Bibliotheca biblica Ser. ducis Wirtembergici olim Lorkiana 1787. Quibus omnibus non sine magno fructu usus sum, verum de ea re quam prae caeteris persequebar, textus conformationem dico et editionum fontes, apud eosdem ubique altissimum obtinet silentium, vel etiam, si talia curant, iudicium praeposterum et temerarium, quod nimis confidenti facile fraudi esse potest. Hic quoque nominare libet Catalogum bibliothecae Sussexianae Londini 1827 et 1839 splendide impressum duobus voluminibus quibus innumerae textuum sacrorum editiones recensentur, cura et studio T. I. Pettigrew. Ipsum librum meum facere nondum mihi contigit, sed Goettingae in meum usum diligenter contulit et excerpsit A. Carriere, theol. bacc. Gallus, tunc magnae spei iuvenis et studiis biblicis et orientalibus feliciter intentus, iam et variis doctrinae speciminibus editis orbi notus eruditorum. Ipsas sane librorum copias, quas ill. Dux πορφυρογέννητος collegerat, non satis mirari potui, editoris vero industriam et doctrinam, in transscribendis titulis minus curiosi, in diiudicandis textibus saepius falsi, vix commendare ausim. Plures alios libros infra ad singulas editiones illustrandas laudare satius erit. Hoc loco unum tantum supra nominatis addere libet, in America editum, E. B. O'Callaghan, *a list of editions of the H. S. and parts thereof printed in America previous to* 1860 *with an introduction and bibliographical notes. Albany* 1861. Qui tamen non plures quam vinginti duas recenset, multis numeris augendam copiam.

§ 3. QUIBUS COPIIS ET SUBSIDIIS INSTRUCTUS OPUS HOC ADGREDIAR.

Iam supra monui libros eos in quibus viri docti adhuc editionum N. T. graeci notitiam haurire consueverunt plurimis scatere erroribus. Quibus si quid rectius offerre volebam talium rerum curiosis, ipse puriorem scientiae fontem adire debebam, scilicet ipsa volumina quae recensenda erant oculis inspecturus. Verum haec res non ita facile volenti cuique succedit. In singulis bibliothecis pauciores editiones adservantur, in nulla omnes; plurimas quas bibliographi laudaverunt frustra per omnem orbem terrarum quaesiveris. Exstiterunt quidem nonnulli vel privati homines vel publicarum collectionum praefecti qui huic potissimum provinciae singularem curam impenderunt. Sed quibus difficultatibus circumventi in copiis suis augendis defecerint magis quam profecerint, vel ex ipso librorum numero quos congerere potuerunt intellexeris. Sic, ut paucioribus exemplis utar, catalogus bibliothecae F. Münteri celeberrimi olim Hafniensium

episcopi quinquaginta sex tantum editiones exhibet; Griesbachius ὁ πάνυ sexaginta novem suas fecerat, Io. Sig. Moerlius Norimbergensis septuaginta septem. Uno exemplari locupletior fuit Aug. Shadeloock. In bibliotheca universitatis Lipsiensis sexaginta et unam inveni, Lugduni Batavorum septuaginta et sex, Basileae octoginta et octo, Guelferbyti nonaginta et duas, Dresdae tres supra eundem numerum, Berolini centum et quatuordecim, Wernigerodae ultra centum et quadraginta. Propius a scopo abfuerunt triumviri vel in literis sacris colendis vel in libris colligendis celeberrimi Sig. Iac. Baumgartenius Halensis in cuius amplissima collectione centum quinquaginta et duae editiones N. T. graeci exstiterunt post eius mortem publice divenditae, Io. Mel. Goezius Hamburgensis qui centum viginti sex habuit, nunc bibliothecae patriae ornamentum, in qua earum numerus quinquaginta quatuor aliis hodie auctus reperitur, Iosias denique Lorkius βιβλιοφίλων superioris vel potius omnis aëtatis princeps, in cuius thesauro trecentae quadraginta et sex recensentur, quas si ad iustum numerum redegeris demptis duplis aliisque libris quae nobis in censum non veniunt, ducentae octoginta et quinque supererunt nunc Stuttgardiae in bibliotheca regia adservatae. Etiam in bibliotheca Sussexiana ultra ducenta exemplaria N. T. graeci recensentur.

Ipse ex quo ad historiam literarum Novi Foederis sacrarum scribendam animum adverti sedulo editiones earum conquirere incepi atque in hoc conatu tam prospera fortuna usus sum ut intra paucorum annorum spatium copias vel Lorkianis multo locupletiores meas dicere potuerim. Simul a pluribus bibliothecarum publicarum praefectis librorum singulis locis exstantium catalogos petii quos viri honestissimi mecum humanissime et accuratissime communicarunt. In quibus catalogis si quid forte novi et inauditi inveniebam vel ipse postea itinere facto per occasionem inspiciebam vel per amicos et fautores instituti mei inspiciendum curabam. Multorum tali modo librorum notitiam primum alienis in terris acquisivi quorum postea emendorum copia fuit, ita ut rarius hodie exterarum regionum divitias in hoc opere laudatas reperias quam quas olim laudari oportuisset si festinantius illud in publicum edidissem. Multos etiam imo plurimos bibliographorum errores et editionum spuriarum titulos ex catalogis bibliothecarum olim indoctius conscriptis manasse comperi et libris ipsis inspectis suae veritati restitui.

Iam hac occasione data ante omnia eorum nomina, ut de meis rebus optime meritorum, grato cum animo saluto, qui ipsis librorum collationibus accuratius instituendis operam benevolentissime navarunt; e quibus fuerunt VV. DD. Vindobonae Gualt. Behrnauer bibliothecae adiunctus et Car. Otto, clar. patrum apologetarum editor et interpres, Parisiis Eug. Scherdlin, cand. theol. nunc in Gymnasio Argentoratensi professor, et Aug. Himly prof. publ. ord. in Academia Parisiensi mihi fraterno amore coniunctissimus, Amstelodami Traiecti et Lugduni Batavorum Abr. Kuyper, doctus operum Io. a Lasco editor, Goettingae Ferd.

Wüstenfeld, Wernigerodae Ed. Foerstemann, duumviri varia doctrina clari omnique mea laude maiores, Lugduni Gallorum Geo. Hoffet, veteri mecum amicitiae vinculo iunctus et rebus meis usque sedulo et feliciter prospiciens. Catalogum Berolinensem in meum usum exscripserat H. T. Bruns, Hamburgensem Io. Geffcken, -Lipsienses duos Rud. Anger, Guelferbytanum C. L. Bethmann, Darmstadiensem G. Mitzenius, Dresdensem C. H. Graf, Marburgensem Io. Gildemeister, Gissensem A. Knobel, Halensem Aem. Roediger; Basileensem Geo. Felber, Upsaliensem C. A. Hultcranz, Montalbanensem M. Nicolas, quos omnes orbi literato dudum cognitos nominasse sufficit, ut quam illustris fautorum et patronorum corona opusculi huius cunas circumsteterit cuivis lecturo pateat. Inter quos iam plures eosque carissimos Geffckenium, Angerum, Grafium, Knobelium, Felberum, Bethmannum morte abreptos lugeo. Quorum omnium laboribus adiutus ipse meum postea facilius et properatius expedire potui, ubique summa cum humanitate a viris doctis bibliothecarum curatoribus exceptus. Idem et alibi mihi contigit ubi ante adventum neminem praecursorem habueram, Ienae, Friburgi, Bernae, Turici, et maxime in ditissima illa Stuttgardia, ubi anno abhinc decimo quinto coetui philologorum adscriptus dies dulcibus doctisque amicorum confabulationibus, noctes conferendis et excerpendis editionum lectionibus dicavi.

Hodie adsunt, ne temere gloriari videar, in bibliotheca mea editiones N. T. gr. quadringentae octoginta quatuor inter se vere diversae, praeterea nonaginta octo titulo solo renovato variatae, quarum summa efficitur quingentarum octoginta et duarum. Ipse plurimas in aliis collectionibus accuratius examinavi e quibus hoc loco earum tantum rationem habere par est quas nondum possideo. Quarum numerus est prioris generis quadraginta et octo, posterioris octodecim. Accedunt paucissimae quarum notitiam non nisi ex amicorum schedis hausi, quinque et quatuor. Omnium igitur quas absque erroris periculo describere potui summa est quingentarum triginta et septem praeter centum et viginti novo titulo iteratas. Quae ad hunc diem oculos meos fugerunt ab aliis laudatae, si quidem omnes vere exstiterint, ad plurimum sunt quinquaginta. Quibus tamen plures addendae erunt hoc saeculo in Britannia et America evulgatae, ubi singulis annis in usum scholarum repetitae excuduntur in nostris terris ne fama quidem cognitae. Verum et in hac serie copiae meae iam ad amplitudinem talem excreverunt quali extra Anglorum fines neminem gaudere fidenter asseruerim.

§ 4. QUAE EDITIONES NUMERENTUR.

Quum mihi propositum sit catalogum editionum N. T. graeci quam absolutissimum potuerim exhibere, ante omnia definiendum erit quinam libri in editionum numero recenseri debeant. Nam praeter eos qui integrum canonem continent, varii generis exstant alii qui partem tantum sacri codicis referunt, modo maiorem

modo minorem adeoque minimam. Quos nonnulli non minus sollicite in suam receperunt collectionem quam integra volumina eodemque iure et nomine seriei caeterorum inseruerunt. Alii eosdem exsulare iusserunt, utpote sequioris dignitatis centuriae adscribendos. Ego mediam viam ingressus quasdam talium librorum classes silentio praeterire nolui quippe pro consilii mei ratione minime a rebus meis alienas. Itaque hic in censum venient editiones illae quae magnam aliquam partem N. T. continent, sive libros historicos omnes, sive evangelia vel epistolas, sive ad mininum evangelia synoptica vel libros paulinos aut epistolas catholicas quas dicunt separatim. Librorum singulorum autem editiones eas tantum recensebo in quibus adornandis viri docti ipsum textum non simpliciter e vetustiore aliquo libro descriptum sed propria industria novisque curis recognitum exhibuerunt. Reliqua omisi, maxime editiones pericoparum dominicalium quarum magnus exstat numerus, tum harmonias quas vocant evangelicas, textum synopticorum mixtum praebentes, denique librorum singulorum apographa absque cura critica in usum scholarum recusa. Etiam editiones singulorum codicum manuscriptorum, ad eum modum quem *fac simile* vocant descriptas, hic non habebis. Quae omnia non ideo praetereo quod a museo meo exsulant (adsunt enim plurima), sed quia a praesenti instituto aliena videbantur.

Sed et aliud quiddam in editionibus enumerandis observandum est quo neglecto bibliographi a recto tramite saepius mihi aberrasse videntur. Plurimae enim exstant editiones quae solo titulo mutato aut nova anni nota adposita altera ab altera diversae sunt, ipsa libri substantia et formarum compositione minime renovata. Has indicare quidem, non autem seorsim numerare rei consentaneum mihi visum est. Multo autem plures sunt huius generis libri quam viri docti olim suspicabantur, qui non nisi praesentibus testibus et collatione facta vel dignoscendos vel coniungendos nosse poterant. Nostris maxime temporibus celebrantur editiones *στερεοτύπως* excusae quarum eadem ratio est.

§ 5. OPERIS DISPOSITIO ET COLLATIONIS RATIO.

Varias quidem ingressi sunt vias docti viri qui ante nostra tempora notitiam editionum. N. T. graeci qualem et ego meditor conscripserunt. Alii enim, praeeunte Iacobo Le Long simpliciter ordinem chronologicum quem dicunt sequuti omnes reliquas distribuendae materiae rationes neglexerunt. Alii simul formam librorum respicientes, ut Lorkius, seriem quater inchoatam exhibent. Novum aliquid sibi excogitavit Maschius ab indole et lege maioris sui operis non alienum. Qui omnes editiones in tres classes divisit, primam scilicet earum quae textum graecum nudum referunt, secundam earum quae versionem addunt unam, tertiam denique polyglottarum. Atque in singulis classibus eas quae integrum canonem describunt separatim collocavit ab illis quae partem tantum librorum sacrorum comprehendunt. Haec hactenus satis legitime, si solam externam editionum conditionem

spectaveris. Verum simul interiorem singularum necessitudinem aliquam respicere conatus primo loco in suis classibus recensuit eas quae a Complutensi pendere videbantur, deinde ex ordine Erasmicas, Stephanicas, Bezanas, caeteras, postremo quas dicit minores, quo factum est ut saepius editio aliqua princeps, quum δίγλωττος aut πολύγλωττος fuerit, post omnes aut plurimas ab ipsa derivatas ultimo loco veniat et, ut hoc uno exemplo utar, editio quaedam Plantiniana anni 1564, quam nos insuper nunquam exstitisse demonstrabimus, omnium prima numeretur! Adde quod doctissimus auctor de plurimarum origine ac stirpe quid diceret vix habebat.

Meum vero studium minime positum fuit in externa librorum forma accuratius describenda, in depingendis titulis, numerandis paginis, imaginibus si quae adfuerint laudandis, aliisque huiuscemodi minutiis notandis, quibus fere bibliographi prae caeteris inhiant. Neque versionum ulla ratione habita, neque temporum ordinem sequutus solius textus curam gessi ex quo editoris cuiusque consilium et subsidia, editionum ipsarum laudes et dignitatem discerem. Quarum etiam familias et seriem ex sola textus graeci conformatione definiam, ita ut notitia haec, quantumvis mere bibliographica videatur, simul historiam textus typis exscripti accuratissime repraesentet. Caeterum ad calcem operis, quo facilius singulae reperiri possint, index ad annorum seriem constructus addetur.

Talia molienti isti omnes qui ante me de his rebus scripserunt parum auxilii adferre poterant. Oportebat enim singula exemplaria sedulo inter se conferre, collata demum ex similitudine vel diversitate lectionis suis familiis adscribere. Iam quo pacto hoc citra summum laborem nimisque fastidiosum fieri potuerit, satis tamen diligenter ut errori locus non concederetur, accipias quaeso, benevole lector! Nimium sane, imo absurdum et immensum fuisset lectiones eas quibus editiones inter se discrepant ad unam omnes recensere, ne minima quidem neglecta, quum innumerae sint earumque plurimae quas nullius fere momenti aestimaveris. Quod si quis vel tentaverit vix rem confecturus fuisse videtur. Exemplo nobis erit clarissimus Millius qui id ipsum inter conscribenda sua prolegomena molitus de quibusdam, at non multis, antiquioribus editionibus definire voluit quot locis altera ab altera discederet, locorumque talium summam adposuit. Quem non modo inchoatae operae mox pertaesum est, sed certum aliquid ipsiusque sedulitati consentaneum statuisse vix dixerim. Ex uno discas omnia. Namque inter Stephani tertiam regiam illam et laudatissimam editionem primamque Elzevirorum non nisi duodecim locis varietatem lectionis observari quum dixisset, Tischendorfius noster in prolegomenis ad suam primam anni 1841 p. LXII. locorum inter utramque discrepantium numerum multo maiorem, esse demonstravit quorum plerique Millii oculos fugerant. Verum equidem ipsius Tischendorfii recensionem novis curis nonnihil augeri posse facillimo negotio ostenderem si quid in talibus laudis et momenti quaerendum

esset. Caeterum si quis Millii methodum unice sequendam aestimaverit is vel unamquamque editionem cum caeteris omnibus ac singulis conferre deberet vel saltem cunctas cum una aliqua (sed quanam quaeso!) ad quam ceu ad suam normam reliquas referret. Iam quum hodie in rebus mere orthographicis, in diphthongis et augmentis, in literis ephelcysticis et apocopatis, in ordine verborum constituendo aliisque huiuscemodi plurimis vix unum aut alterum vocabulum vel adeo apicem aliquem intactum reliquerint critici suorum uncialium codicum admiratores, quantas ambages, eheu, quantaque taedia infelicissimo μικρολόγῳ tales gignerent conatus!

Aliam igitur planeque novam viam ingressus sum qua expeditius simul et tutius scopum attigisse mihi videor. Ex immensa illa variantium lectionum copia et farragine, quas non libros manu scriptos solos sed ipsos quoque typis editos exhibere observaveram, selegi MILLE prae caeteris insignes et memorabiles easque solas sed usque omnes in unaquaque editione conquisivi, conquisitasque notavi. Numerus ille maior erat quam quo ubique accurate retractato graviores discrepantiae me fugere potuerint, minor quam qui saepius repetitus nauseam moveret. Atque in deligendis variantibus eas potissimum respexi quae ipsum textus sensum afficere videbantur, vel addita vel dempta vel quovis modo mutata aliqua sententiae parte, tum eas quae in disquisitionibus criticis aut theologicis famam obtinuerunt quaeve vel ex casu quodam oriundae tamen latius propagatae erant eoque nomine minus spernendae. Posthabui eas quae minus res ipsas quam rerum formas tangere videbantur. Delectum ipsum fortasse alius aliter instituisset neque negaverim in numero isto millenario plura comprehendi quae salva opera mea omitti poterant, ab eodem talia abesse quibus insertis et scopo meo et legi quam mihi scripsi haud minus satis factum fuisset. Sed de his nunc anxie aut curiosius inquirere supervacaneum ratus id unum adfirmare ausim delectum illum non ex consilio aliquo praeconcepto pependisse, quo id egerim ut maiorem aut minorem inter duas quascunque editionum familias sive necessitudinem sive diversitatem intercedere demonstrarem. Seriem locorum in singulis editionibus conferendorum deinceps non amplius mutandam mihi proposui antequam ipsum collationis opus adgrederer.

Ipse vero millenarius numerus pro hodierno computandi more hoc sibi habet peculiare idemque rei convenientissimum, ut primo fere obtutu quae inter duos textus rationes obtineant lucidius etiam quam maior aliquis docere possit. Si quis Millium auctorem sequutus Erasmi secundam editionem a prima locis quadringentis, tertiam a secunda locis centum et duodeviginti recedere legerit, quartam vero locis centum et sex mutatam, nonne in hanc opinionem decidet quasi novum subinde opus editor ille primarius paraverit, sed ultima vice in paucioribus emendationibus substiterit? Ego nullis variantibus nisi quae textum vere mutarent notatis, in mille istis locis secundam non nisi vicies et septies, tertiam decies et quinquies, quartam vicies et novies a

praecedenti desciscere docens facile cuique persuadebo illas viri clarissimi recognitiones vix modum emendationis typographicae excessisse, quartam tamen aliquatenus accuratiorem fuisse, scilicet Apocalypsi ad exemplar Complutense castigata. Simul omnibus meis computationibus ad unum illum numerum exactis quem regularem dixerim, id est regulae instar adhibitum, familiarum diversam indolem simpliciter et perspicue indicare possum, cuius rei exempla lector infra tot tamque clara inveniet ut hoc loco uno alterove allato consilium meum illustrare necessarium non videatur.

Caeterum pertinent ex millenario nostro numero ad Matthaeum loci 136, ad Marcum 94, ad Lucam 110, ad ev. Ioannis 55; porro ad Acta 151; ad Paulum 222, ad ep. ad Hebraeos 40, ad epp. Iacobi Petri et Iudae 64, ad epp. Ioannis 9, ad Apocalypsin 119. Iam quum delectus locorum in omnibus N. T. partibus ad easdem leges et rationes factus sit, ex istis numeris simul patet singulorum librorum textum non easdem temporum et librariorum iniurias expertum esse vel etiam veterum editorum inscitiam. Prae caeteris Apocalypsis et Acta in impressis variant ex quo eandem rationem et in manu scriptis obtinere facile colliges; inter epistolas paulinae caeteris feliciore sorte usae sunt; evangelium vero et epistolae Ioannis multo rarius quam reliqui libri omnes eam passae sunt scripturae varietatem quam hoc loco silentio praeterire non poteram.

Sed in producendis illis varietatibus, quibus usus editionum discrepantias significabo et familias constituam, eam rationem sequar ut lecturis singulas non simul et uno conspectu proponam sed pro recensionum criticarum successione subinde et sigillatim eas quas singuli critici quasi civitate donarunt. Itaque statim in operis nostri fronte seriem invenies lectionum quibus receptis duae editiones principes, Complutensis et Erasmica, inter sese differunt. Quas pro suis singularum provinciis, plus minus late patentibus in libris postea vulgatis, in diversas classes distribui, appositis siglis, nempe literis *A*—*T*; ita ut nullo negotio uniuscuiusque familiae vel editionis posterioris ad illas principes ratio paucis notari possit. Quibus deinde accedent lectiones ab Erasmo in iteratis suis editionibus receptae (*U*), tum quas primus Colinaeus (*V*), Stephanus (*W*) et Beza (*X*) habent; porro venient illae quas critici superioris saeculi Wellsius (*Y*), Macius (*Z*), Bengelius (*Γ*), Wetstenius (*Δ*), Harwoodius (*Θ*), Griesbachius (*Λ*) et Matthaeius (*Ξ*) primi commendarunt sensim recentioribus viam praeparantes librorum novam formam auspicati. Agmen claudent critici nostri temporis post Griesbachium clari (*ΠΣΦΨΩ*), quorum quo minus nomina hoc loco memorem ipsorum apud exteros quoque decantatae laudes vetant.

Quae in sequentibus asteriscis notantur editiones, eas omnes ipse possideo undecunque coemtas.

CAPUT I.

EDITIO COMPLUTENSIS.

1. COMPLUTI *per Arn. Guil. de Brocario* 1514. *fol.*

N. T. graece et latine, qui est tomus quintus celeberrimi operis polyglotti sumptibus et auspiciis archiepiscopi Toletani D. Francisci Ximenez de Cisneros R. E. presbyteri cardinalis editi. Actum agerem si de fontibus et forma libri praestantissimi saepissimeque a VV. DD. laudati hoc loco denuo verba facere vellem. Adeant qui plura quaerunt, praeter scripta isagogica ubivis obvia, e quibus sufficiet nominare Chr. Kortholti de edd. bibl. p. 374, Maschii biblioth. I. 332, Rosenmülleri bibl. Lit. III. 279, libellos speciatim de hoc opere agentes ex gr. Hermanni v. d. Hardt memoria Ximenii saecularis Helmst. 1717; I. H. Stussium, de natal. libb. Goth. 1742; Seb. Seemillerum de bibl. polygl. compl. Ingolst. 1785; I. Mel. Goezii Vertheidigung der compl. Bibel P. I—III. 1765 ss.; I. S. Semleri hist. Sammlungen über die Beweisstellen II. 239—490; I. N. Kieferi gerettete Vermuthungen über das compl. N. T. Halle 1770; C. Ios. Hefele, in diario tubingensi Quartalschrift 1844 p. 242 ss.; Walchii neuste Religionsgesch. IV. 423 ss.; Ernestii theol. Bibl. VI. 713.; Thiessii Handb. der Lit. II. 363; Dibdin p. 1 ss. prae caeteris vero Millii prolegg. § 1089 ss. quae textus formam studiosius discutiunt. Nos caeteris missis ad ea iam attendamus quae ad editionum posteriorum familias accuratius distinguendas facere possunt.

Quae quum omnes olim, usque ad nostra fere tempora, ut supra monui, ab alterutra duarum editionum principum, aut hac Complutensi aut Erasmica, originem traxerint, modo pressius unam ducem sequutae, modo utriusque lectionibus varie mixtis, ante omnia opus est ut eos locos, ex nostris mille delectis, recenseam in quibus Erasmus a Complutensibus recedit. Igitur catalogum illorum locorum ita dispositum lectoribus exhibeo ut postea facillimo negotio ex eodem singularem familiarum rationem perspicere possint et simul recentiorum

criticorum de singulis lectionibus iudicium cognoscere. Has ergo in diversas classes distribuam additis adstipulantium nominibus. Ex recentioribus Griesbachium, Matthaeium, Knappium, Scholzium, Lachmannum, Tischendorfium respexi. Lectiones his omnibus probatas duobus asteriscis notavi, unico eas quae plurium suffragia tulerunt, caeteris nominatim designatis in contrariam partem abeuntibus. Lectiones et asterisco et nomine destitutae ab illis omnibus reiiciuntur. Ubi critici sententiam suam ipsi mutarunt id vel utrobique posito nomine vel circello indicatum est.

CLASSIS PRIMA.

Lectiones Complutensi peculiares, ad Erasmicis Stephanicis et Plantinianis aeque alienae.

		Compl.	*Erasm.*
A. a.	1.	Matth. 3, 11. om. καὶ πυρί M	add.*
	2.	Matth. 6, 15. ad ὁ οὐράνιος	om.**
	3.	Matth. 11, 8. βασιλείων MS	βασιλέων*
	4.	Luc. 8, 15. add. ταῦτα λέγων ἐφώνει· ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν ἀκουέτω.	om.**
	5.	Luc. 9, 23. om. καθ' ἡμέραν G^{1}MSL	add. G^{2}KT
	6.	Act. 8, 37. om. tot.** (K)	add.
	7.	Act. 20, 38. om. προέπεμπον δὲ αὐτὸν εἰς τὸ πλοῖον	add.**
	8.	Rom. 3, 26. fin. ἰησοῦν	ἰησοῦ** (T^2··om.)
	9.	2. Cor. 7, 10. om. ἡ δὲ τοῦ κόσμου λύπη θάνατον κατεργ.	add.**
	10.	1. Petr. 3, 12. add. τοῦ ἐξολοθρεῦσαι αὐτοὺς ἐκ γῆς	om.**
	11.	Iud. 25. μόνῳ σοφῷ σ.	μόνῳ σ. θεῷ σ. M
b.	12.	Matth. 9, 35. om. ἐν τῷ λαῷ *	add. M (K)
	13.	Rom. 2, 17. εἰ δὲ*	ἴδε M
c.	14.	Matth. 26, 74. καταθεματίζειν**	καταναθεματίζειν
	15.	Act. 10, 6. om. οὗτος λαλήσει σοὶ τί σε δεῖ ποιεῖν.**	add. (K^1)
d.	16.	Matth. 6, 13. doxol. om.*	add. M (K)
	17.	Matth. 12, 6. μεῖζον*	μείζων GK
	18.	Matth. 27, 35. om. ἵνα πληρωθῇ cett.*	add. (KT^0)
	19.	Io. 17, 11. ᾧ δέδωκας**	οὓς δέδωκας
e.	20.	Marc. 12, 32. εἷς ἐστί**	εἷς ἐστὶ Θεός G^1
	21.	Luc. 22, 12. ἀνώγαιον	ἀνώγεον M
	22.	Act. 9, 5. 6. om. σκληρόν σοι πρ. κέντρα λακτίζειν. τρέμων τε καὶ θαμβῶν εἶπε**	add.
f.	23.	Marc. 4, 18. οὗτοί εἰσιν semel G^{0}MK	bis S
g.	24.	Matth. 10, 8. om. νεκροὺς ἐγείρετε. G^{1}MST	add. G^{2}K^{2}L(K^1)
h.	25.	Act. 2, 31. ἐγκατελείφθη T	ἐγκατελήφθη.
B. a.	26.	Luc. 20, 19. om. τὸν λαόν M	add.*
	27.	Act. 20, 28 ἐκκλ. τοῦ κυρίου καὶ θεοῦ M	ἐκκλ. τοῦ θεοῦ KS
	28.	Act. 22, 12. εὐλαβὴς LT^3	εὐσεβὴς GMKS
	29.	Act. 25, 5 εἴ τι ἐστὶν ἐν τ. ἀνδρὶ τούτῳ ἄτοπον	om. ἄτοπον G^{1}MKST^2..
	30.	2. Cor. 12, 14. κατενάρκησα	καταναρκήσω**
	31.	Hebr. 10, 39. fin om. ψυχῆς	add.**
	32.	Hebr. 13, 14. μένουσαν ἐπιζ.	μέλλουσαν ἐπιζ.**

		Compl.	Erasm.
	b. 33.	Rom. 13, 9. om. οὐ ψευδομαρτυρήσεις *	add. M (K)
	c. 34.	Rom. 14, 9. καὶ ἀπέθανε καὶ ἀνέστη καὶ ἔζησε M	καὶ ἀπ. καὶ ἀν. καὶ ἀνέζησε
	35.	Apoc. 1, 6. βασιλείαν ἱερεῖς**	βασιλεῖς καὶ ἱερεῖς
	d. 36.	Act. 9, 35. τὴν σαρωνᾶν	τὸν ἀσσάρωνα
C.	a. 37.	Act. 20, 4. add. πυῤῥοῦ *	om. MK^{1}
	b. 38.	Matth. 5, 27. om. τοῖς ἀρχαίοις**	add. (K)
	39.	Matth. 6, 18. om. ἐν τῷ φαν.**	add. (K)

CLASSIS SECUNDA.

Lectiones in quibus Complutensi adhaeret Stephani recensio prior, non vero Plantiniani libri.

D.	a. 40.	Matth. 21, 1. βηθσφαγῆ T^{2}··	βηθφαγῆ*
	b. 41.	Luc. 3, 2. ἀρχιερέως**	ἀρχιερέων
	c. 42.	Luc. 7, 31. om. εἶπε δὲ ὁ κύριος**	add.
E.	43.	Matth. 18, 19. πάλιν ἀμὴν G^{0}MT^{0}	om. ἀμὴν G^{0}KST^{0}

CLASSIS TERTIA.

Lectiones utrique Stephanicae cum Complutensi communes, a Plantinianis alienae.

F.	44.	Luc. 10, 22. add. init. καὶ στραφεὶς πρὸς τ. μαθ. εἶπεν. MSLT^{2}·· (K^{1})	om. GK^{2}T^{1}

CLASSIS QUARTA.

Lectiones in quibus praeter Stephanicam priorem etiam Plantiniana editio cum Complutensi facit.

G.	a. 45.	Matth. 5, 28. ἐπιθ. αὐτὴν MK^{2}SLT^{2}··	ἐπιθ. αὐτῆς GK^{1}
	b. 46.	Marc. 11, 1. εἰς βηθσφαγῆ	εἰς βηθφαγῆ GMKST^{0}
	c. 47.	Matth. 24, 31. σάλπ. καὶ φωνῆς	σάλπ. φωνῆς GMKSLT^{2}··
	48.	Marc. 15, 3. add. αὐτὸς δὲ οὐδὲν ἀπεκρίνατο	om.**
	49.	Io. 8, 6. add. μὴ προσποιούμενος M	om.*
	50.	Act. 5, 36. add. μέγαν	om.**
	51.	1. Pet. 2, 21. ἡμῶν ὑμῖν MST	ἡμῶν ἡμῖν
	d. 52.	Marc. 3, 32. add. καὶ αἱ ἀδελφαὶ G^{1}MSLT^{2}·· (K^{1})	om. G^{3}K^{2}T^{1}
	e. 53.	Luc. 5, 19. ποίας**	διὰ ποίας
	f. 54.	Matth. 8, 8. λόγῳ**	λόγον
	55.	Matth. 19, 9. μὴ ἐπὶ πορν. GMKT	εἰ μὴ ἐπὶ π. S
	56.	Marc. 16, 8. om. ταχὺ**	add. (K^{1})
	57.	Io. 2, 17. καταφάγεται**	κατέφαγε
	58.	Act. 3, 20. προκεχειρισμένον**	προκεκηρυγμένον
	59.	Act. 21, 3. ἀναφανέντες**	ἀναφάναντες M^{1}
	60.	Iud. 12. παραφερόμεναι**	περιφερόμεναι
	g. 61.	Matth. 24, 17. ἆραι τὰ**	ἆραί τι G^{1}
	h. 62.	Hebr. 8, 11. πολίτην**	πλησίον
	i. 63.	Marc. 1, 16. αὐτοῦ τοῦ σίμωνος MS	αὐτοῦ GK
	j. 64.	Io. 1, 28. βηθανίᾳ**	βηθαβαρᾶ G^{1}
	k. 65.	Act. 12, 25. ἐξ ἱερουσ. εἰς ἀντιοχείαν	εἰς ἱερουσ.
H.	a. 66.	Matth. 2, 11. εἶδον**	εὗρον
	67.	Matth. 3, 8. καρπὸν ἄξιον**	καρποὺς ἀξίους
	68.	Matth. 9, 17. ἀμφότεροι**	ἀμφότερα

	Compl.	*Erasm.*
	69. Matth. 11, 16. παιδίοις**	παιδαρίοις
b.	70. Matth. 26, 52. ἀποθανοῦνται M	ἀπολοῦνται*
	71. Matth. 27, 41. add. καὶ φαρισαίων M	om.*

CLASSIS QUINTA.

Lectionem Complutensem servant Plantiniana exemplaria non vero Stephanica.

J. a.	72. Matth. 5, 47. φίλους M	ἀδελφοὺς*
b.	73. Matth. 7, 12. οὕτως M	οὗτος*
c.	74. Matth. 12, 13. add. τῷ ἐξηρ. ἔχοντι τὴν χεῖρα	om.**
	75. Marc. 6, 33. ἐκεῖ καὶ προῆλθον αὐτοὺς κ. ἦλθον πρ. αὐτόν	ἐκεῖ καὶ προῆλθον ἀ. καὶ συνῆλθον πρ αὐτὸν.MKST[3]
	76. Marc. 8, 24. ὡς δένδρα GKS	ὅτι ὡς δ. ὁρῶ MLT
	77. Matth. 12, 23. add. ὁ Χριστός	om.**
	78. Luc. 1, 64. add. διηρθρώθη	om.**
	79. Luc. 6, 9. ἀποκτεῖναι GMK[2]S	ἀπολέσαι K[1]LT
	80. Luc. 8, 24. ἐπιστάτα semel	bis**
	81. Luc. 8, 34. γενόμενον	γεγενημένον MK
	82. Luc. 13, 34. add. ἐπισυνάγει	om.**
	83. Luc. 22, 36. πωλήσει....ἀγοράσει M	πωλησάτω .... ἀγορασάτω*
	84. Luc. 22, 47. add. τοῦτο γὰρ σημεῖον δέδωκε cett.	om.**
	85. Act. 7, 37. om. αὐτοῦ ἀκούσεσθε LT	add. GKMS
	86. Act. 9, 22. συνέχεε	συνέχυνε**
	87. Act. 10, 17. add. καὶ μαθόντες	om.**
	88. Act. 10, 22. ὄχλου	ὅλου**
	89. Act. 11, 21. add. τοῦ ἰᾶσθαι αὐτοὺς	om.**
	90. Act. 11, 22. διελθεῖν εἰς	διελθεῖν ἕως GMKST
	91. Act. 12, 12. add. ἀδελφοὶ	om.**
	92. Act. 13, 17. om. ἐν τ. παροικίᾳ	add.**
	93. Act. 13, 41. add. καὶ ἐπιβλέψατε	om.**
	94. Act. 14, 19. add. διατριβόντων δὲ αὐτῶν κ. διδ. L[1]	om.**
	95. Act. 15, 18. ἅ ἐστι γνωστὰ ἀπ' αἰῶνος αὐτῷ	γνωστὰ ἀπ' αἰῶνος ἐστὶ τ. θεῷ πάντα τὰ ἔργα ἀ. M[1]K
	96. Act. 15, 29. add. κ. ὅσα μὴ θέλετε ἑαυτοῖς γίνεσθαι ἑτέροις μὴ ποιεῖτε	om.**
	97. Act. 17, 5. προσλαβ. δὲ οἱ ἰουδαῖοι οἱ ἀπειθ. MST[2]···	ζηλώσαντες δὲ οἱ ἀπ. ἰουδαῖοι κ. προσλ.
	98. Act. 22, 12. add. ἐν δαμασκῷ M	om.**
	99. Act. 22, 20. πρωτομάρτυρος	μάρτυρος**
	100. Act. 24, 7. βίᾳ πολλῇ......, ἀφείλετο καὶ πρός σε ἀπεστειλε	μετὰ πολλῆς βίας ... ἀπήγαγε GMKS
	101. Act. 25, 6. πλείους ἢ ὀκτω	πλείους ἢ δέκα M
	102. Act. 27, 5. κατήχθημεν	κατήλθομεν**
	103. Rom. 7, 4. add. ἀνδρὶ	om.**
	104. Rom. 14, 11. add. ἐπουρανίων κ. ἐπιγείων κ. καταχθον.	om.**
	105. 1. Cor. 15, 31. ὑμετέραν**	ἡμετέραν
	106. 2. Cor. 10, 10. παῤῥησία	παρουσία**
	107. Gal. 5, 18. ἀπὸ νόμου	ὑπὸ νόμον**
	108. Eph. 3, 1. om. τῶν ἐθνῶν	add.**
	109. Eph. 4, 32. ὁ χρ. ἐχαρ. ἡμῖν	ὁ θεὸς ἐν χρ. ἐχ. ὑμῖν GM[1]KST
	110. Phil. 1, 14. τὸν τοῦ θεοῦ λόγον	τὸν λόγον GMKST
	111. Phil. 2, 14. ὀργῆς	γογγυσμῶν**
	112. Col. 1, 28. om. τέλειον	add.**

Compl.	*Erasm.*
113. 1. Thess. 5, 8. add. *υἱοὶ*	om.**
114. 1. Thess. 5, 21. *πάντα δοκιμάζοντες*	*πάντα δοκιμάζετε* M^1T^0
115. 1. Thess. 5, 24. add. *τὴν ἐλπίδα ὑμων βεβαίαν*	om.**
116. 1. Tim. 1, 1. *πατρὸς κ. σωτῆρος ἡμῶν Ι. Χρ.*	*σωτῆρος ἡμ. κ. κυρίου Ι. Χρ.* M
117. 1. Tim. 2, 9. add. *ἀργυρίῳ*	om.**
118. 1. Tim. 4, 1. *πνεύμασι πλάνης*	*πνεύμασι πλάνοις***
119. 2. Tim. 6, 9. *ἀνονήτους*	*ἀνοήτους***
120. 2. Tim. 1, 4. *πλησθῶ*	*πληρωθῶ***
121. 2. Tim. 3, 17. *ἐξηρτυμένος*	*ἐξηρτισμένος***
122. 2. Tim. 4, 13. *φελονην***	*φαιλόνην* M^1
123. Philem. 6. *παντὸς ἔργου ἀγ.*	*παντὸς ἀγ.***
124. Hebr. 1, 3. add. *τοῦ θρόνου*	om.**
125. Hebr. 10, 2. *ἐπεὶ ἂν*	*ἐπεὶ οὐκ ἂν***
126. Hebr. 10, 11. *ἀρχιερεὺς* LT^1	*ἱερεὺς**
127. Hebr. 11, 11. add. *στεῖρα οὖσα*	om.**
128. Hebr. 12, 1. *ἀπερίστατον*	*εὐπερίστατον***
129. 1. Petr. 3, 7. *χαρ. ζώσης*	*χαρ. ζωῆς***
130. 2. Petr. 1, 1. *σίμων* LT^1	*συμεὼν**
131. 2. Petr. 2, 18. *ὀλίγον*	*ὄντως* M
132. 1. Io. 2, 14. om. *ἔγραψα ὑμῖν πατέρες ὅτι* cett.	add.**
133. 2. Io. 8. *ἀπολέσωμεν.....εἰργασάμεθα καλὰ*	item sed om. *καλὰ* GMKS
134. Iud. 4. *θεὸν κ. δεσπότην τὸν κύριον*	*δεσπότην θεόν κ. κ.* M
135. Ap. 1, 2. *ὅσα εἶδε καὶ ἅτινα ἐστὶ κ. ἃ χρὴ γενέσθαι μετὰ ταῦτα*	*ὅσα τε εἶδε* cett. om.
136. Ap. 3, 2. *ἃ ἔμελλες ἀποβάλλειν* M	*ἃ μέλλει ἀποθανεῖν* G^1K^1
137. Ap. 3, 7. *ὁ ἀνοίγων κ. οὐδεὶς κλείσει αὐτὴν ὁ μὴ ὁ ἀνοίγων καὶ οὐδεὶς ἀνοίξει* M	*ὁ ἀν. κ. οὐδεὶς κλείει καὶ κλείει καὶ οὐδεὶς ἀνοίγει* $GKST^1$
138. Ap. 4, 3. om. *καὶ ὁ καθημένος ἦν* M	add. G^1K
139. Ap. 4, 8. *ἅγιος* novies	ter**
140. Ap. 5, 6. *ἐσφαγισμένον*	*ἐσφαγμένον***
141. Ap. 6, 1—7. *ἔρχου* quater LT(G)	*ἔρχου κ. βλέπε* quater (G)
142. Ap. 6, 9. add. *τοῦ ἀρνίου* M	om.*
143. Ap. 7, 5. ss. *ἐσφραγισμένοι* bis scil. primo et ultimo loco MLT	duodecies GKS
144. Ap. 8, 7. *τρίτον τ. γῆς*	*τρίτον τ. δένδρων*
145. Ap. 9, 2. *καιομένης* M	*μεγάλης**
146. Ap. 9, 7. *χρυσοῖ* GM^2K^2S	*ὅμοιοι χρυσῷ* M^1K^1LT
147. Ap. 9, 16. *τοῦ ἵππου μυριάδες* M	*τοῦ ἱππικοῦ δύο μυρ.* GKS
148. Ap. 10, 2. *βιβλιδάριον* T^0	*βιβλαρίδιον* $GKSLT^0$
149. Ap. 11, 1. add. *καὶ εἱστήκει ὁ ἄγγ.*	om.**
150. Ap. 11, 2. *ἔξωθεν.....ἔξωθεν* LT^1	*ἔσωθεν.....ἔξω*
151. Ap. 11, 19. om. *καὶ σεισμὸς* M^2T^1	add.*
152. Ap. 13, 10. *εἴ τις ἔχει αἰχμ. ὑπάγει* M^1	*εἴ τις αἰχμ. συνάγει εἰς αἰχμ. ὑπάγει* GKS
153. Ap. 13, 14. add. *τοὺς ἐμοὺς* M	om.*
154. Ap. 15, 6. *ἐκ τ. οὐρανοῦ*	*ἐκ τ. ναοῦ* GKSL
155. Ap. 17, 16. *καὶ γυμνὴν ποιήσουσιν αὐτὴν*	om. *ποιήσ. α.* GKSLT
156. Ap. 18, 14. *ἀπώλοντο*	*ἀπῆλθεν*
157. Ap. 18, 17. *πᾶς ὁ ἐπὶ τῶν πλοίων πλέων*	*πᾶς ἐπὶ τ. πλ. ὁ ὅμιλος*
158. Ap. 19, 12 add. *ὀνόματα γεγραμμένα καὶ* MT^2	om.*
159. Ap. 19, 15. add. *δίστομος* G^0MS	om.*
160. Ap. 20, 2. add. *ὁ πλανῶν τ. οἰκουμένην ὅλην* M	om.*
161. Ap. 21, 6. *γέγονα τὸ Α* M^1	*γέγονε· ἐγὼ εἰμὶ τὸ Α* GKS
162. Ap. 21, 8. add. *καὶ ἁμαρτωλοῖς* G^1MS	om. G^2KLT

	Compl.	*Erasm.*
	163. Ap. 21, 15. om. *καὶ τὸ τεῖχος αὐτῆς* M	add.*
d.	164. Luc. 14, 15. *ἄριστον* M	*ἄρτον**
	165. Io. 7, 26. *ἀληθῶς* semel*	bis M (K¹)
	166. 2. Cor. 2, 17. *λοιποὶ*	*πολλοὶ***
	167. 2. Cor. 5, 10. *τὰ ἴδια*	*τὰ διὰ***
	168. Eph. 6, 7. *ὡς τῷ κυρίῳ***	om. *ὡς*
	169. Col. 1, 28. *διδάσκ.*	add. *πάντα ἄνθρ.***
	170. Ap. 16, 7. *ἐκ τ. θυσιαστηρίου*	*ἄλλου ἐκ τ. θυσ.*
e.	171. Act. 21, 8. *ἤλθομεν***	*οἱ περὶ τ. Παῦλον ἦλθον*
f.	172. Marc. 5, 3. *μνήμασι***	*μνημείοις*
	173. Marc. 6, 44. om. *ὡσεὶ***	add.
	174. Eph. 3, 9. *οἰκονομία***	*κοινωνία*
	175. Hebr. 12, 20. om. *ἢ βολίδι κατατοξευθήσεται***	add. (K¹)
	176. 1. Petr. 3, 20. *ἀπεξεδέχετο***	*ἅπαξ ἐδέχετο* (post. *ἀπ.ἐξεδ.*
	177. Ap. 8, 11. add. *τῶν ὑδάτων***	om.
	178. Ap. 8, 13. *ἀετοῦ***	*ἀγγέλου*
	179. Ap. 11, 15. *ἐγένετο ἡ βασ.***	*ἐγένοντο αἱ βασ.*
	180. Ap. 12, 12. *οὐαὶ τῇ γῇ* GMKSL¹T	*οὐαὶ τοῖς κατοικ. τ. γῆν.*
	181. Ap. 14, 1. add. *αὐτοῦ καὶ τὸ ὄνομα***	om.
	182. Ap. 14, 5. *ψεῦδος***	*δόλος*
	183. Ap. 14, 5. om. *ἐνώπιον τοῦ θρ. τοῦ θεοῦ***	add.
	184. Ap. 14, 18. add. *τῆς ἀμπέλου***	om.
	185. Ap. 15, 2. om. *κ. ἐκ τ. χαράγματος α.***	add.
	186. Ap. 17, 8. *καὶ πάρεσται***	*καίπερ ἐστίν.*
	187. Ap. 18, 5. *ἐκολλήθησαν***	*ἠκολούθησαν*
	188. Ap. 21, 2. om. *ἐγὼ Ἰωάννης***	add.
	189. Ap. 21, 7. *κληρ. ταῦτα* GKSLT	*κληρ. πάντα*
	190. Ap. 21, 21. *διαυγὴς***	*διαφανὴς*
	191. Ap. 21, 24. *περιπ. τὰ ἔθνη διὰ τ. φωτὸς α.***	*τὰ ἔθνη τῶν σωζομένων ἐν τ. φωτὶ α. περιπ.*
	192. Ap. 22, 16. *ὁ πρωϊνὸς***	*καὶ ὀρθρινὸς*
	193. Ap. 22, 19. *ἀπὸ τοῦ ξύλου***	*ἀπὸ βίβλου*
g.	194. Matth. 9, 18. *ἄρχων εἷς ἐλθὼν* G²MKS	*ἄρχων ἐλθὼν* G¹
	195. Col. 1, 14. om. *διὰ τοῦ αἵμ. α.***	add. (K)
h.	196. Iac. 3, 3. *ἰδὲ* GMKS	*ἰδοὺ*
	197. 2. Petr. 2, 4. *τηρουμένους* GMKST	*τετηρημένους*
	198. Ap. 1, 4. *ἀπὸ ὁ ὢν* GKSLT	*ἀπὸ τοῦ ὁ ὢν* M¹
	199. Ap. 1, 8. om. *ἀρχὴ καὶ τέλος***	add. (K)
	200. Ap. 1, 11. om. *ἐγώ εἰμι τὸ ᾱ κ. τὸ ω̄ ὁ πρῶτος κ. ὁ ἔσχ.***	add.
	201. Ap. 1, 11. om. *ταῖς ἐν ἀσίᾳ***	add. (K¹)
	202. Ap. 5, 5. *ἀν. τὸ βιβλίον κ. τὰς* GKSL	*ἀνοῖξαι τὸ β. κ. λῦσαι τὰς*
	203. Ap. 5, 10. *αὐτοὺς τῷ θ. ἡ. βασιλεῖς* GMKS	*ἡμᾶς τῷ θεῷ ἡμ. βασιλεῖς*
	204. Ap. 5, 14. om. *ζῶντι εἰς τ. αἰῶνας τῶν α.**	add. G¹(K)
	205. Ap. 6, 15. *χιλίαρχοι .... πλούσιοι .... ἰσχυροί***	*πλούσιοι .... χιλίαρχοι .... δυνατοί*
	206. Ap. 7, 17. *ζωῆς***	*ζώσας*
	207. Ap. 10, 4. om. *τὰς φωνὰς ἑ.***	add. (K)
	208. Ap. 10, 5. add. *τὴν δεξίαν***	om.
	209. Ap. 15, 3. *τῶν ἐθνῶν***	*τῶν ἁγίων* M¹
	210. Ap. 21, 15. add. *μέτρον***	om.
	211. Ap. 22, 6. *τῶν πνευμάτων τῶν***	*τῶν ἁγίων*
	212. Ap. 22, 11. *δικαιοσύνην ποιησάτω***	*δικαιωθήτω*
	213. Ap. 22, 17. *ἔρχου* (bis)... *ἐρχέσθω***	*ἐλθὲ* (bis)... *ἐλθέτω*
i.	214. Marc. 14, 15. *ἀνώγαιον* T⁰	*ἀνώγεον* M
	215. Io. 10, 8. *ἦλθον* M	*πρὸ ἐμοῦ ἦλθον* G¹S
	216. Col. 1, 2. *κολοσσαῖς* GKS	*κλασσαῖς* MLT

	Compl.	*Erasm.*
	217. Philem. 7. *χαρὰν* GSLT^1	*χάριν* MLT^2··
	218. Apoc. 20, 9. *ἐκ τ. οὐρανοῦ ἀπὸ τ. θεοῦ* G^{2}MK^{2}S	*ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἐκ τ. οὐρ.* G^{1}K^1
k.	219. Matth. 7, 14. *τί στενὴ**	*ὅτι στενὴ* T
	220. Matth. 23, 25. *ἀδικίας* GMKS	*ἀκρασίας* LT
	221. Phil. 3, 3. *πν. θεοῦ* MSLT	*πν. θεῷ* GK
	222. Hebr. 4, 2. *συγκεκραμένους* M	*συγκεκραμένος* GKST^2··
	223. Ap. 2, 15. *ὁμοίως***	*ὃ μισῶ*
	224. Ap. 20, 14. add. *ἡ λιμνὴ τοῦ πυρὸς**	om. G^{0}K^1
	225. Ap. 22, 21. *μετὰ πάντων τῶν ἁγίων* G^{2}MK^{2}S	*μετὰ π. ὑμῶν* G^1
l.	226. Matth. 22, 13. *χεῖρας κ. πόδας ἄρατε αὐτὸν κ. ἐκβάλετε*	*πόδας κ. χεῖρας ἐκβ.* LT^0
	227. Marc. 14, 45. *χαῖρε ῥαββὶ*	*ῥαββεὶ ῥαββεὶ* T^3
	228. Luc. 3, 19. *τοῦ ἀδ. α. Φιλίππου*	om. *Φιλίππου*** (K)
	229. Luc. 11, 53. *συνέχειν καὶ ἀποστομάτιζειν*	*ἐνέχειν καὶ ἀποστομίζειν*
	230. 2. Tim. 1, 12. 14. *παρακαταθήκην .... παραθήκην*	*παρακαταθήκην* bis
m.	231. Apoc. 20, 5. *λοιποὶ τ. νεκρῶν οὐκ ἔζ. ἄχρι....ἔτη* G^{2}M^{1}K^{2}SLT	*λ. τ. ν. ο. ἔζ. ἕως .... ἔτη ἄχρι*
n.	232. Luc. 17, 36. add. versum (K) S	om. totum*
K. a.	233. Matth. 10, 12. add. *λέγοντες εἰρήνη τ. οἴκῳ τούτῳ*	om.**
	234. Matth. 25, 29. *ὃ δοκεῖ ἔχειν*	*ὃ ἔχει***
	235. Act. 14, 9. add. *σοὶ λέγω ἐν ὀν. Ἰ Χρ.* L.	om.*
	236. Rom. 8, 11. *διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος .... πνεύματος* L^{1}T^0	*διὰ τὸ ἐνοικοῦν.... πνεῦμα**
	237. 2. Cor. 4, 4. add. *τοῦ ἀοράτου*	om.**
	238. 2. Cor. 13, 1. add. *ἰδοὺ*	om.**
	239. Col. 1, 6. add. *καὶ αὐξανόμενον**	om. MK^1
	240. Ap. 2, 5. *τάχυ* GMKS	*τάχει*
	241. Ap. 3, 1. *τὰ ἕπτα πν.***	om. *ἕπτα*
	242. Ap. 5, 1. *ἔξωθεν* MS	*ὄπισθεν**
	243. Ap. 5, 11. add. *καὶ ἦν ὁ ἀρ. α. μυριάδες μυρ.***	om.
	244. Ap. 13, 5. *πόλεμον ποιῆσαι* M	om. *πόλεμον* GKSLT^2···
b.	245. Eph. 5, 21. *φόβῳ Χριστοῦ***	*φ. θεοῦ* M
c.	246. 1. Cor. 7, 35. *εὐπάρεδρον**	*εὐπρόσεδρον* M
d.	247. Matth. 9, 36. *ἐσκυλμένοι***	*ἐκλελυμένοι*
	248. Matth. 12, 35. *ἀγ. θησ.***	add. *τῆς καρδίας* (K)
	249. Eph. 1, 18. *καρδίας***	*διανοίας*
	250. 2. Tim. 2, 19. *ὀν. κυρίου***	*ὀν. χριστοῦ*
	251. Hebr. 11, 13. om. *καὶ πεισθέντες***	add.
	252. Matth. 5, 44. adest totus (*τοῖς μισοῦσιν*) GMKS	adest tot. (*τοὺς μισοῦντας*)
e.	253. 2. Petr. 2, 2. *ἀσελγείαις***	*ἀπωλείαις*
L. a.	254. Ap. 6, 11. *ἐδόθη αυτοῖς ἵνα*	*ἐδόθησαν ἑκάσταις στολαὶ λευκαὶ καὶ ἐῤῥέθη α. ἵνα*
b.	255. Ap. 10, 4. *μετὰ ταῦτα γράφεις*	*μὴ ταῦτα γράφῃς*
c.	256. Ap. 7, 14. *ἔπλυναν ...... ἐλεύκαναν αὐτὰς* G^{2}SL	*ἐπλάτυναν.... ἐλεύκ. στολὰς αὐτῶν.*

CLASSIS SEXTA.

Lectioni Complutensi adstipulatur cum Plantinianis utraque recensio Stephanica.

M. a.	257. Io. 18, 20. *πάντοτε οἱ ἰουδ.* MST^0	*πάντες οἱ ἰουδ.* GKLT^0
b.	258. 1. Tim. 1, 4. *οἰκονομίαν***	*οἰκοδομίαν*
c.	259. Tit. 2, 7. add. *ἀφθαρσίαν* M	om.*

	Compl.	*Erasm.*
d. 260.	Hebr. 9, 1. add. *σκηνὴ*	om. **
N. 261.	Matth. 23, 13. 14. prior versus *κατεσθίετε* cett., posterior *κλείετε* cett. G^2MKS	inverso ordine.

CLASSIS SEPTIMA.

A lectione Complutensi eademque Plantiniana discrepat Stephanica prior, non vero posterior.

O. a. 262.	Act. 12, 25. *σαῦλος***	*παῦλος*
b. 263.	Matth. 26, 26. *εὐλογήσας* GKLT	*εὐχαριστήσας* MS

CLASSIS OCTAVA.

Locorum in quibus omnes duces antiquarum familiarum Complutensem lectionem referunt Erasmo solo contradicente.

P. a. 264.	Matth. 7, 2. *ἀντιμετρηθήσεται*	*μετρηθήσεται*
b. 265.	Matth. 18, 29. add. *εἰς τ. πόδας αὐτοῦ* $MK^1ST^3(K^2)$	om. GLT^0
266.	Marc. 11, 8. *στοιβάδας ἔκοπτον ἐκ τῶν δένδρων κ. ἐστρώννυον εἰς τ. ὁδὸν* GMKS	*στιβάδας* cett. ead. L
267.	Io. 6, 27. *τὴν βρῶσιν τ. μένουσαν***	om. *τὴν βρῶσιν*
268.	Io. 19, 38. add. *ἦλθεν οὖν κ. ἦρε τὸ σῶμα κτλ.***	om.
269.	Io. 20, 12. *ὅπου ἔκειτο***	*ὅπου ἔθηκαν*
270.	Act. 9, 38. add. *δύο ἄνδρας**	om. M.
271.	Hebr. 7, 13. *προσέσχηκε* $GMKSLT^2$··	*προσέστηκε*
272.	1. Petr. 3, 3. *ἐμπλοκῆς τριχῶν καὶ* GMKST	*ἐκ πλοκῆς τρ. καὶ*
c. 273.	Luc. 8, 34. add. *ἀπελθόντες* (K^1)	om. **
274.	Act. 10, 19. add. *τρεῖς* GSL(K)	om. MT
275.	Act. 13, 19. *κατεκληροδότησεν*	*κατεκληρονόμησεν* **
d. 276.	Act. 13, 17. add. *ἰσραὴλ* L	om.*
e. 277.	Matth. 6, 6. *ταμιεῖον***	*ταμεῖον*
278.	Marc. 1, 16. *βαλλ. ἀμφίβληστρον* M	*βαλλ. ἀμφίβληστρα*
279.	Marc. 13, 9. *σταθήσεσθε***	*ἀχθήσεσθε*
280.	Luc. 11, 33. *φέγγος**	*φῶς* L
281.	Luc. 11, 53. *γραμματεῖς κ. φαρ.***	*νομικοὶ κ. φαρ.*
282.	Io. 14, 1. om. *καὶ εἶπε τ. μαθηταῖς α.***	add.
283.	Io. 21. 15. ss. *ἰωνᾶ* $GMKST^1$	*ἰωαννᾶ*
284.	Act. 3, 7. *πιάσας***	*κρατήσας*
285.	Act. 4, 36. add. *μεθερμηνευόμενον***	om.
286.	Act. 13, 23. *ἤγειρε...σωτῆρα ἰησοῦν*	*ἄγαγε...σωτ. ἰησ.* GKSLT
287.	Act. 24, 22. *ἀνεβάλετο***	*ἀνέβαλε*
288.	Phil. 3, 13. *οὐ λογίζομαι**	*οὔπω λογ.* M
289.	Ap. 2, 13. *ἡμέραις ἐν αἷς Ἀντ.* GK^2S	*ἡμέραις ἐμαῖς Ἀντ.*
f. 290.	Io. 8, 9. add. *καὶ ὑπὸ τ. συνειδήσεως ἐλεγχόμενοι .... ἕως τῶν ἐσχάτων* $GMST^1(K)$	om. utrumque
291.	Act. 9, 18. add. *παραχρῆμα* $G^1M^1S(K^1)$	om. $G^2M^2K^2LT$
g. 292.	Rom. 16, 3. *πρίσκιλλαν* M	*πρίσκαν**
Q. a. 293.	Matth. 23, 7. *ῥαββί* bis GMKS	*ῥαββεί* semel
294.	Luc. 2, 33. *ἰωσὴφ* MKSL	*ὁ πατὴρ* GT
295.	Luc. 2, 43. *ἔγνω ἰωσὴφ καὶ ἡ μήτηρ* GMKS	*ἔγνωσαν οἱ γονεῖς* LT
296.	2. Cor. 9, 8. add. *πάντοτε***	om.

	Compl.	Erasm.
	297. Iac. 4, 6. add. διὸ λέγει cett. usque ad finem**	om. totum comma
	298. 2. Petr. 1, 8. ἀκάρπους**	ἀπράκτους
b.	299. Hebr. 11, 4. λαλεῖται M	λαλεῖ*
c.	300. Matth. 9, 5. εὐκοπώτερον**	εὐκολώτερον
	301. Matth. 25, 24. σκληρὸς**	αὐστηρὸς
	302. Marc. 11, 26. add. totum*	om. totum T
d.	303. Matth. 27, 64. add. νυκτὸς M (K)	om.*
	304. Act. 13, 33. ψ. δευτέρῳ MS	ψ. πρώτῳ*
e.	305. Luc. 9, 1. add. μαθητὰς αὐτοῦ SL (K)	om. GMT

CLASSIS NONA.

Locorum in quibus Erasmus secundis curis lectionem mutavit, ita ut hic primam eius editionem solam respiciamus.

R. a.	306. Matth. 15, 19. φόνοι**	φθόνοι
	307. Marc. 15, 41. καὶ διηκόνουν αὐτῷ**	om.
	308. Io. 12, 4. ἰούδας σίμωνος ἰσκ. GMKSL	ἰούδας ἰσκ.
	309. Act. 23, 30. ἔῤῥωσο GMKS	ἔῤῥωσθε
	310. Ap. 16, 2—17. sexies add. ἄγγελος post numerum (K) om. primo	om. ἄγγελος primo et sexto loco
b.	311. 1. Thess. 2, 8. ἱμειρόμενοι $G^1 K^1$	ὁμειρόμενοι**
c.	312. Matth. 21, 7. ἐπεκάθισεν**	(vitiose ἐταθίσει forte:) ἐκάθισεν
d.	313. Rom. 12, 11. τῷ κυρίῳ MKSLT	(vitiose) κυρίου
	314. 2. Tim. 4, 19. πρίσκιλλαν	πρίσκον
e.	315. Act. 2, 30. τὸ κατὰ σάρκα ἀναστ. τ. Χρ. add. ante καθίσαι MS (K^1)	om. totum comma*
f.	316. Act. 10, 21. add. τοὺς ἀπεσταλμένους ἀπὸ τ. Κορν. (om. πρὸς αὐτὸν)	om. omnia** (K)
g.	317. Marc. 7, 26. συρὰ φοινίκισσα G^2MKT^2···	συροφοινίκισσα G^1SLT^1
S. a.	318. 1. Cor. 12, 2. οἴδατε ὅτι ὅτε MST	om. ὅτε GK (L)
b.	319. 1. Io. 5, 7. add. (K)	om.*
c.	320. Ap. 8, 9. τῶν ἐν θαλ.**	om.
d.	321. Ap. 2, 3. κ. ἐβάστασας καὶ ὑπομονὴν ἔχεις διὰ τ. ὄν. μου κ. οὐκ ἐκοπίασας	καὶ ἐβάπτισας κ. ὑπ. ἔχεις καὶ διὰ τ. ὄν. μου κεκοπίακας κ. οὐ κέκμηκας
	322. Ap. 18, 7. τοσ. δότε αὐτῇ βασ.	κεράσατε αὐτῇ βασ. κ. πένθος
e.	323. Luc. 19, 23. τοῖς τραπεζίταις	ἐπὶ τράπεζαν MLT
f.	324. 1. Petr. 3, 21. ᾧ ἀντίτ. νῦν καὶ ἡμᾶς	ὃ ἀντιτ. νῦν κ. ἡμ. M^2
T. a.	325. 2. Cor. 2, 3. λύπην ἐπὶ λύπῃ σχῶ	λύπην ἔχω GMKSL^2
b.	326. Ap. 8, 13. τρὶς οὐαὶ (ter)	οὐαὶ (bis)
c.	327. Ap. 14, 6. τ. καθημένους G^2K^2MSL^2T	τ. καθημένους τ. κατοικοῦντας
d.	328. Luc. 2, 14. ἐν ἀνθρ. εὐδοκία GMKST^0	om. ἐν
	329. Act. 4, 12. add. ὑπὸ τ. οὐρανὸν**	om. M^1
	330. Ap. 1, 9. add. τῇ καλουμένῃ**	om.
	331. Ap. 7, 9. add. καὶ φυλῶν**	om.
	332. Ap. 8, 2. add. τοὺς ἕπτα**	om.
	333. Ap. 9, 2. add. ἐκ τ. φρέατος ὡς καπνὸς**	om.
	334. Ap. 10. 6. καὶ τὴν γῆν κ. τὰ ἐν αὐτῇ**	om.
	335. Ap. 11, 9. καὶ ἐθνῶν τὰ πτώματα αὐτῶν**	τὰ πτ. αὐτῶν καὶ οἱ ἐκ τ. ἐθνῶν
	336. Ap. 14, 1. γεγραμμένον**	καιόμενον
	337. Ap. 16, 5. add. τῶν ὑδάτων**	om.
	338. Ap. 16, 17. φωνὴ μεγ. ἀπὸ τ. ναοῦ τ. οὐρανοῦ GMS	φωνὴ ἐκ τ. οὐρ.
	339. Ap. 17, 3. add. κεφαλὰς ἕπτα καὶ**	om.

	Compl.	*Erasmi.*
	340. Ap. 18, 12. add. καὶ σηρικοῦ .... καὶ μαρμάρου**	om. utrumque
	341. Ap. 18, 23. add. κ. φῶς λύχνου οὐ μὴ φανῇ ἔν σοι ἔτι**	om.
	342. Ap. 19, 9. add. γράψον....τοῦ γάμου**	om. utrumque
	343. Ap. 19, 11. add. καλούμενος**	om. L[1]
	344. Ap. 20, 3. ἔκλεισεν**	ἔδησεν
	345. Ap. 21, 26. add. καὶ οἴσουσι τ. δόξαν κ. τ. τιμὴν τῶν ἐθνῶν εἰς ἀ.**	om.
e.	346. Ap. 4, 4. ἐπὶ τ. θρόνους εἶδον τοὺς κδ' πρεσβ.	om. εἶδον τοὺς GKS
f.	347. Ap. 12, 10. add. ὁ κατήγορος τ. ἀδ. ἡμῶν M	om.

Sunt hi loci trecenti quadraginta et septem ex mille illis quae collationi nostrae inservierunt, in quibus editiones duae principes, Complutensem dicimus et Erasmi primam, inter se dissentiunt. Quorum 305 priores (classes I—VIII. Lit. A—Q) in omnibus editionibus ab ipso Erasmo procuratis eandem exhibent lectionem, in caeteris vero 42 (Cl. IX. Lit. R—T) editor lectionem postea mutavit ut suo loco videbimus.

Iam quum duae illae editiones principes plurimarum aliarum fontes fuerint, non abs re erit anquirere utrius textus, recentioribus criticis iudicibus, praestantior habendus sit. Igitur ex signis siglisque lectionibus singulis supra adpositis hos numeros collegeris: in locis 117 recentiores nostri omnes Complutensibus adstipulantur, in 67 aliis iidem Erasmo; quibus adde 18 alios ad priorem seriem, 45 ad posteriorem pertinentes ubi tantum non omnes iique potiores critici cum altero duce faciunt. Sunt ergo, ut ita dicamus, bonae lectiones 135 apud Complutenses, qui maxime in Apocalypsi (55) tum etiam, sed paullo minus frequenter, in Evangeliis (42) punctum tulerunt, quum apud Erasmum illic non nisi 17, hic 27 eiusdem notae exstent; qui tamen saepius in Epistolis paulinis (39 contra 19 Compl.) meliorem lectionem selegisse nostris visus est, etiam in Actis et Epistolis catholicis (29 contra 19) non spernendus, ita ut in summa apud eum 112 bonae lectiones numerentur. In 28 locis recentiores in diversa abeunt alio alium subinde ducem sequente, ita ut res nondum confecta videatur. Tricies tertiam aliquam lectionem praeferunt utraque antiquiore reiecta. Restant quadraginta duo loci in quibus plures recentiorum neutram amplectuntur, pauciores alterutram veterum commendant. Constat igitur neutram illarum recensionum principum, si nostrae aetatis auctoribus fides habenda est, alteri omnibus numeris cedere, quamvis Hispanorum opus non nihil Basileensi praestare videatur. Caeterum in lectionibus utriusque singularibus colligendis ad eas maxime attendimus quae ex codicibus desumptae aliquam speciem veritatis prae se ferre poterant, meris mendis typographicis, quorum amplam messem facere non ita operosa res fuisset, neglectis.

Exemplar Complutense in collectione mea non exstat, sed habui ex bibliotheca semenarii Argentoratensis, hodie cum multis aliis κειμηλίοις iisque magis etiam desideratis nefasto igne deletum.

Textus Complutensis purus et authenticus a veteribus nunquam repetitus est, quod operis pretio et raritati tribuendum, cuius exemplaria in ditioribus bibliothecis adservata typographorum manibus discindenda et maculanda tradi non debebant. Simul Basileensium industria plurima alia vili pretio vulganda curabat, ita ut horum forma et lectiones brevi tempore ubique terrarum in docentium et discentium usu fuerint. Fallitur ergo V. D. Carolus Iosephus Hefele nuper professor Tubingensis, nunc dioeceseos Rotenburgensis episcopus, qui (in vita Ximenii ab ipso edita p. 134) in nonnullis Plantinianis editionibus textum Complutensem integrum sibi deprehendisse visus est. Hic enim nostra demum aetate denuo typis est exscriptus.

2.* TUBINGAE *sumtibus Lud. Frid. Fues.* 1821. 2 *tomi* 8.

Petrus Aloysius Gratz professor theologiae catholicae, primum in academia Tubingensi postea in Bonnensi, in usum scholarum duos textus sedi romanae probatos synoptice excudi curavit, graecum Complutensem, latinum Clementinum. Atque ille quidem tam accurate et fideliter iteratus est ut lectiones etiam ex typographi negligentia aperte mendosae servarentur. Praemittuntur praefationes Hieronymi ad Evangelia et Clementis ad Vulgatam, nec non tabula synoptica Evangeliorum. Subiiciuntur textui lectiones R. Stephani ex editione eius tertia, tum Matthaeii et Griesbachii; Apocalypsi vero textus Stephani integer utpote a Complutensi nimis diversus quam ut singulae variantes exscribi potuissent.

3.* MOGUNTIAE *ap. Flor. Kupferberg.* 1827. 8. 2 *tomi.*
* MOGUNTIAE *ap. Flor. Kupferberg.* 1851. 8. 2 *tomi.*

Gratzii editio secunda a priori pluribus numeris diversa. Textus quidem intactus remansit nisi quod orthographia Complutensis saepissime ex itacismi usu deformis ad sanioris etymologiae leges emendata est et subtilior interstinctio sententiarum editori curae fuit. Hinc inde depravatae per incuriam primi editoris lectioni medelam quo minus adferret noster sua ipsius lege impediri non potuit. Sic, ut hoc exemplo utar, Hebr. 7, 3 quae Complutensis et Tubingensis liber exhibuerat verba: ἐν ᾧ ὅτι τοῦ ἀβραὰμ προετιμήθη, quae ex rubro columnae codicis manu scripti olim in textum irrepserant, nunc in marginem relegavit. Caeterum omnia prioris editionis additamenta absunt praeter tabulam synopticam, textuique lectiones variantes subiiciuntur iam non ex libris impressis petitae sed selectiores ex testibus antiquis conges-

tae diversisque signis criticis vel commendatae vel reiectae. Huius secundae editionis Gratzianae exemplaria bibliopola Maguntinus anno 1851 novo titulo ornata iterum divendenda proposuit.

De edd. Gratzianis egerunt VV. DD. in Tübing. Quart. S. 1822. p. 505. 1827. p. 714. ALZ 1825. IV. 399 Gieseler in Studiis theol. Heidelb. 1828. II. p. 405.

CAPUT II.

EDITIONES ERASMICAE.

Historiam literariam editionum ab Erasmo Roterodamo procuratarum suppeditant inter alios Rich. Simon in hist. verss. c. 21 seqq. et in hist. comment. c. 35; Wetstenius in Prolegg. p. 241 seqq.; Burigny in vita Er. I. 235 ss. Baumgartenius in Nachr. IV. 95 VI. 189 et in hall. Bibl. I. 379; Maschius Tom. I. 281 ss.; Goezius in Verz. p. 20 ss.; Rosenmüllerus in bibl. Lit. I. 375 ss. Knochius in bibl. Brunsv. p. 243 — 362. Lorckii BG. II. 25 ss. Matthaei N. T. XII. 220 etc.

Editiones Erasmi ad hunc usque diem principem locum obtinent, non tam propter textum, quem praebent minus castigatum, quam propter additam versionem subiunctasque adnotationes quibus conscriptis vir summus saeculi sui interpretum antesignanus est factus, consensu omnium penes quos in talibus diiudicandis auctoritas est. Quae in criticis suis et apologeticis praefationibus contra morosos et indoctos obsoletae scientiae fautores eleganter et facete disputat, iis aequales, ut quisque bonarum artium studiosior erat, maiori cum plausu adsenserunt, et nos quoque haud absimili rerum discrimine implicati non exiguam ex legendo voluptatem percipimus. Verum inter omnes constat virum egregium in describendo textu graeco non omni qua par erat cura usum esse et editoris munere minus diligenter functum, quanquam excusationem sibi e subsidiorum penuria et rei ipsius novitate vindicare poterit.

Quinque sunt editiones ipsius Erasmi, omnes graeco-latinae, inter se multo minus diversae quam vulgo esse dicuntur. Nempe inter mille loca a nobis collata non nisi sexaginta duo sunt in quibus alia ab alia discedunt (Lit. R—U).

Lectiones familiae Erasmicae propriae et a nullo alio veterum receptae sub literis A^{h} B^{d} G^{k} I^{lm} PQ habentur, quibus postea accedent U^{adn}, in summa quinquaginta et novem.

Caeterum observandum famosam illam textus in versiculos distinctionem, quod sane absurdissimum inventum dixeris, ab Erasmicis libris omnino abesse.

§ 1. EDITIO ERASMI PRIMA.

1.* BASILEAE *ap. Io. Frobenium* 1516. *fol.*

Omnium rarissima, verum etiam caeteris vitiosior et innumeris mendis typographicis et orthographicis scatens quae correctores alioquin eruditi e codice non satis diligenter expurgato sub prelum irrepere passi sunt. In fronte voluminis legitur Frobenii praefatio, Erasmi ad Leonem X. Pontificem dedicatio, ad lectorem paraclesis, methodus et apologia. Evangeliis praefiguntur ex codicibus petiti βίοι scriptorum, Epistolis ὑποθέσεις graecae et editoris argumenta. Exemplar meum olim fuerat I. A. H. Tittmanni professoris Lipsiensis.

Lectiones huic primae propriae supra in catalogo variantium recensentur sub lit. R. exempli gratia selectae e plurimis. Quae quum magna ex parte mera vitia scripturae haberi possint in paucioribus subsistere maluimus. Notaveramus inter alia etiam Matth. 17, 27: om. ἐκεῖνον λαβών. Luc. 16, 10: ἐν ὀλίγῳ. Act. 19, 35: καταστείσας. C. 22, 12: ἰουδαίαν. C. 24, 23: ἰουδαίων pro ἰδίων. Rom. 12, 20: om. ἐὰν διψᾷ πότιζε αὐτόν. Apoc. 7, 17. om.: καὶ ἐξαλείψει caett. ad finem. De Apocalypsi potissimum ab Erasmo minus accurate edita speciatim disseruit V. Clar. Fr. Delitzsch in libello: *Handschriftliche Funde* L. 1861.

2. VENETIIS *ap. Aldum* 1518. *fol.*

Est pars tertia bibliorum graecorum ex aedibus Aldi Manutii curantibus tribus Asulanis fratribus editorum, quorum tertius Franciscus N. T. ex Erasmi prima editione describi iussit eidemque dicavit. Cf. Masch. I. 196. Knoch. l. l. p. 260. Millii § 1122. Michaelis introd. I. 781. Quam ita presse sequitur haec Aldina ut vel eius vitia typographica pleraque servet. Editor vero codices multos eosque vetustissimos se adhibuisse iactat de quibus annon falso gloriatus sit hodieque inter viros doctos ambigitur. Vide Birchii praefat. ad Evv. p. 7. Hugii introd. I. 315. Goezii Verz. p. 23. 27. Eichhornius in sua introd. T. V. 265 uno quasi ore Asulanum novos codices habuisse et negat et affirmat. Cf. etiam Delitzschium l. l. p. 62.

Sunt sane lectiones aliquot in hac editione quibus receptis ab Erasmica recedit. Quarum plures absque codicum ope ex mera coniectura grammatica oriri poterant, alias autem pauciores, nisi omnia fallunt, revera e codice aliquo MS. editor repetiisse videtur. Minime enim vero simile est ei iam exemplaris Complutensis cum quo saepius consentit copiam fuisse.

Complutenses lectiones quas observavimus hae sunt: A. 25. G. 59. J. 118. 148. 216. K. 237. P. 271. Q. 297. R. 311. S. 318. 320.

Aldinas dixerim alias ab utraque editione principe alienas sed fere minoris momenti:

1. (R. 312) Matth. 21, 7. ἐκάθισαν
2. (A. 21) Luc. 22, 12. ἀνώγεων
3. (S. 324) 1. Pet. 3. 21. ὃ καὶ ἡμᾶς ἀντίτ. νῦν quod postea plurimi receperunt etiam GMKS
4. (J. 130) 2. Pet. 1, 1. συμὼν
5. (S. 322) Ap. 18, 7. τοσ. δότε ἀ. βασ. καὶ πένθος**
6. (348) 1. Tim. 5, 21. πρόσκλησιν M²L (antea πρόσκλισιν)
7. (349) Matth. 27, 33. ὅς (pro ὃ) ἐστὶ λεγ. κρανίου τόπος.

Constat ex his Aldinam omnes primae Erasmicae editionis peculiares lectiones, quarum plurimae mera vitia sunt, diligenter servasse, adeoque non immerito hoc loco positam esse.

Caeterum rarissima haec editio typis minutioribus exarata est et capitum divisione omnino caret. Ad manus erat exemplar bibliothecae Argentoratensis.

3. VENETIIS *per Io. Ant. de Nicolinis de Sabio sumtu Mel. Sessae.* 1538. 2 *t.* 16.

Iacobus Le Long. versionem latinam Erasmi textui graeco in hac editione iunctam dicit, sed in hoc fallitur Vir doctus. Est liber perelegans maximeque rarus in his terris, cuius nullum in tota Germania exemplar reperire potui. Tomum secundum in bibliotheca imperiali Parisiensi vidit et examinavit meis rebus prospecturus Eugenius Scherdlinus noster, e cuius schedis et collectis variantibus textum ad Aldinum conformatum esse satis certe cognovi. Integrum exemplar exstabat in Bibliotheca Sussexiana.

§ 2. EDITIO ERASMI SECUNDA.

4.* BASILEAE *ap. Io. Frobenium.* 1519. *fol.*

In fine voluminis legitur 1519 sed ad calcem Apocalypseos 1518, ex quo fit ut in catalogis nonnunquam hic annus indicetur. Accedit huic editioni praeter alia Erasmi uberior apologia et ratio seu compendium verae theologiae. Multo quam antehac diligentius expressam dicit ipse libri titulus, neque id immerito si mera vitia spectaveris quae correctorum oculos prima vice fugerant. Textus ipse non ita multum mutatus.

Scilicet in omnibus locis supra in tabula variantium lectionum recensitis sequitur editionem priorem, exceptis solis illis qui sub lit. R conscripti sunt. Hos enim mutat et quidem ita ut in septem primis (R[abc]) ad eam transeat quam et Complutenses praebent, in caeteris (R[defg]) novam aliquam inferat:

U. a. 1. (R. 315) Act. 2, 30. add. τὸ κατὰ σάρκα cett. post καθίσαι cett.
b. 2. (R. 317) Marc. 7, 26. συροφοίνισσα
c. 3. (R. 316) Act. 10, 21. add. τοὺς απεστ . . . . αὐτόν.
4. (R. 313) Rom. 12, 11. τῷ καιρῷ G
5. (R. 314) 2 Tim. 4, 19. πρίσκαν.**

Sed et aliae nonnullae exstant hic lectiones deinceps servatae pro quibus in prima editione textus Erasmicus easdem exhibuerat atque Complutensis:

		Compl. Erasm. I.	*Erasm. II.*
U. d.	6. (350)	Marc. 4, 21. ὁ. λ. ἔγχεται GMKS	ὑ. λ. καίεται
	7. (351)	Marc. 4, 30. ἐν ποιᾷ παρ. παρ. αὐτὴν GMKS	ἐν τίνι παρ. παρ. α᾿.
	8. (352)	Marc. 14, 32 ἕως προσεύξομαι M	ἕως ἀπελθὼν προσ.
	9. (353)	Luc. 23, 6. γαλιλαίαν**	γαλιλαίας
	10. (354)	Io. 8, 59. add. διελθὼν διὰ μέσου α᾿. κ. παρῆγεν οὕτως MS (KL¹)	om.*
	11. (355)	Io. 9, 8. τυφλὸς M	πτωχὸς
e.	12. (356)	Luc. 1, 35. γεννώμενον ἐκ σου T¹	om. ἐκ σου* (L)
	13. (357)	2. Cor. 1, 6. hoc ordine: τῆς ἐνεργ. ....καὶ ἡ ἐλπὶς....εἴτε παρακαλ... MSLT	hoc ordine: τῆς ἐνεργ..... εἴτε παρακαλ .... καὶ ἡ ἐλπὶς....
	14. (358)	Act. 17, 26. προστεταγμ.**	προτεταγμένους
f.	15. (359)	1. Tim. 6, 5. διαπαρατριβαὶ**	παραδιατριβαὶ
	16. (360)	Act. 3, 3. om. λαβεῖν M	add.*
	17. (361)	Rom. 2, 5. ἀποκαλύψεως καὶ MK	om. καὶ GSLT
	18. (362)	Matth. 4, 10. add. ὀπίσω μου** (L)	om.
g.	19 (363)	Act. 5, 36. προσεκλήθη M²	προσεκολλήθη GS
h.	20. (364)	Iac. 4, 2. φονεύετε**	φθονεῖτε

Hae fere sunt mutationes maioris momenti quas in secunda editione Erasmica observavi. Quas si singulas recentiorum arbitrio permiseris, textus hic priore etiam inferior videbitur. Caeterum in his lectionibus septem sunt (U^{ad}) Erasmicae familiae propriae et hoc nomine supra laudatis addendae.

5.* HAGENOAE *ap. Thom. Anshelm.* 1521. 4.

Praemittitur praefatio Nic. Gerbelii ICti Phorcensis de quo videsis praeter scriptores historiae reformationis Argentoratensis Aug. Liebrichii libellum peculiarem Arg. 1857 editum. De ipsa hac editione N. T. tam raritatis quam praestantiae nomine plus iusto laudata cf. Vogtii catal. libr. rar. p. 661. Baumgartenii Nachr. I. 193. Bibl. Reimmannianam p. 217. Knochium l. l. p. 295. Goezii Verz. p. 37. Unschuld. Nachr. 1742. p. 517. Qui omnes eximiam libri raritatem extollunt cuius vix octo exemplaria aetatem tulisse feruntur. Tu vero cave talibus tibi fucum fieri patiaris. Frequentissime enim occurrunt quaerentibus in bibliothecis tam publicis quam privatis, neque desunt emenda. Singularem famam conciliavit huic editioni virorum doctorum disquisitio de codice graeco quo V. S. Lutherus in vertendo N. T. usus fuerit. Qua de re doctius quam lucidius disputarunt Pet. Ad. Boysenius, de cod. gr. Lutheri L. 1723; Tob. Eckhardus de eodem Quedl. 1723; I. G. Palmius de codd. Luth. Hamb. 1735. p. 47 ss.; I. F. Eckhardus, An cod. gerbeliano usus sit Lutherus? Isen. 1762.

Sequitur Gerbelius Erasmi secundam; quibus enim ab ea discedit fere vitia sunt, paucis exceptis ubi vel priorem Erasmicam vel Aldinam inspexisse videtur. Hanc certe in calce libri

ipse simul cum Frobeniana laudat utramque accurate se expressisse affirmans. Mimime vero haec ita intelligenda quasi medium inter utramque teneat, varietate lectionis critice excussa. Praeter impressum textum manu scripto etiam usum esse hunc editorem Knochii somnium est, ex absentia numerorum singulos libros in sua capita dividentium id temere colligentis.

Varietates inter mille observavi has sex: Ter facit cum Aldina J. 216. (κολοσσαῖς), R. 306 (φθόνοι), et Ald. 2 (ἀνώγεων); ter novam introducit lectionem, bis scilicet meram coniecturam satis invita Minerva excogitatam; tertia vero, quae etiam Tischendorfio placuit, hoc loco probabilius typothetae quam codici alicui debetur.

1. (R. 312) Matth. 21, 7. ἐπεκάθησεν
2. (G. 59) Act. 21, 3. ἀναφανέντος δὲ τῆς κύπρου
3. (365) 1 Cor. 13, 3. καυθήσομαι. T[2]..

6.* ARGENTORATI *ap. Wolf. Cephalaeum.* 1524. 8.

Ἀκροθίνια suae officinae dicit hanc editionem in praefatione ad lectorem typographus, neque obscure consanguineum suum Fabricium Capitonem, qui et ipse germano nomine Koepffel dicebatur, in historia reformatae ecclesiae non infimo loco venientem theologum, operis auspicem ostendit. Cf. etiam de hac nitida et minutiore charactere expressa editione Maschium T. I. 198, Knochium p. 346, Goezium p. 39.

Simpliciter haec describit Gerbelianam cuius omnes habet peculiares lectiones praeter unam. Nam Matth. 21, 7. scribit ἐπεκάθισεν (R. 312) cum Erasmi secunda. Quater tamen ab utroque fonte ad alios transit scil. Rom. 2, 5. (U, 17) ad. Er. I.; 1 Tim. 5, 21. ad. Aldinam; 1 Cor. 12, 2. (S. 318) Erasmi tertiam vel sequuta esse, vel eius lectionem coniectura anticipasse videtur. Novam omnino lectionem unam tantum exhibet noster:

1 Petr. 2, 3. (366) χριστὸς (pro χρηστὸς)

quod postea pluribus probatum utrum ex ingenio suo an ex cod. MS. depromserit definire non ausim. Nam quod Act. 24, 22. (P. 287) ἐνέβαλε habeat, et Eph. 4, 32. (J. 109) ὁ θεὸς omittat haec consilio et industriae deberi vix aestimaverim.

7*. VENETIIS *ap. Io. Ant. et fratres de Sabio sumtu Io. Ant. Garuphae.* 1533. 8.

Continet hoc volumen solas epistolas paulinas praemissa passione Pauli a Lino conscripta quae dicitur, tum ep. ad Laodicenses quam sequuntur schedulae apostoli ad Senecam. Praefatus est Fr. Damianus Lorus Ord. Praed. Textus per quaternas columnas expressus est, graecus scilicet cum triplici versione latina. Quae hic graecum proxime sequitur editio latina posterior audit estque Erasmi, in tertia columna exstat editio prior nempe Fabri

Stapulensis, agmen claudit Vulgata. Ex collatione sedulo instituta Erasmi secundam paucissimis locis mutatam huius Venetae fontem fuisse colligo. Varietas lectionis ex Aldina repetita videtur cum qua nostra facit Col. 1, 2. (J. 216) et 1. Tim. 5, 21. (Ald. 6). Praeter meum exemplar nuperrime demum redemptum, alia duo tantum in his terris exstare videntur, alterum Vindobonae, alterum Parisiis.

§ 3. EDITIO ERASMI TERTIA.

8.* BASILEAE *ap. Io. Froben.* 1522. *fol.*

Millius in Prolegg. § 1138 auctor est hanc tertiam editionem plus centum locis ad Aldinam conformatam esse. Quod si fuerit verum, ad res minoris et minimi momenti restringi debebit, nam in maioribus vix tale aliquid ipse observavi, imo multa ab Aldina aliena, scilicet ea in quibus iam secunda editio a prima desciverat.

Sequitur secundam in omnibus, exceptis illis septem locis quos sub lit. S. collocavimus in tabula variantium lectionum, et uno ex illis quae secunda ipsa mutaverat (U^{h}). Atque in hoc quidem redit ad lectionem antiquam, Erasmicae primae et Complutensi communem; ter (S^{abc}) iam facit cum eadem Complutensi, textu tamen non ex opere polyglotto ipso sed ex codicibus emendato. Itaque in hac editione primum adparet locus ille famosissimus de tribus testibus in coele quem inseruit Erasmus ex unico quodam libro britannico, ne cui foret ansa calumniandi, ut ipse declarat.

Denique novas habet hasce lectiones:

U. i. 21. (S. 321) Ap. 2, 3. *ἐβάστασας* caeteris non mutatis
22. (S. 322) Ap. 18, 7. transit ad Ald.**
23. (S. 323) Luc. 19, 23. *ἐπὶ τὴν τράπ.* GKS
24. (S. 324) 1. Petr. 3, 21. transit ad Ald. GMKS
k. 25. (349) Matth. 27, 33. transit ad Ald.
l. 26. (367) Luc. 10, 20. add. *μᾶλλον*, antea om.
m. 27. (R. 312) Matth. 21, 7. *ἐπεκάθισαν*.

9.* BASILEAE *ab Io. Bebelium.* 1524. 8.

Operi corrigendo praefuit Io. Wisendanger, latine dictus Ceporinus, iuvenis literas graecas optime edoctus et paullo post fato functus quem male cum Pellicano nostro Rubeaquensi (Kürsnero) confuderunt nonnulli. De editionibus Bebelianis cf. Baumgartenii Nachr. VI. 199, VIII. 10 eiusdem Hall. Bibl. IV, 189, Knochium p. 350, Goezium p. 40, Maschium I. 199. Primam nostram Millius § 1142 exstitisse plane ignorat, Knochius vero nescio quid hallucinatus latinam versionem graeco textui additam scribit quae minime adest. Cum versione etiam argumenta, vitae

evangelistarum caeteraque huiuscemodi semota sunt, praefigitur tamen Oecolampadii exhortatio ad ss. literarum lectionem, et in hac prima praefatiuncula typographi.

Habet haec omnes lectiones Erasm. III. duabus exceptis (vide infra N. 8 et 9), sed et novas aliquas inducit, alias a Gerbelio vel Cephalaeo mutuatur, ita ut lectiones Bebelianae dici possint quae deinceps in pluribus aliis editionibus huius familiae servantur. Quarum illae quas non ex libris impressis repetere poterat editor potius coniecturae quam codicibus MSS. originem debere videntur. Ecce illas paucas quidem numero sed posthac late diffusas:

1. Matth. 7, 2. (P. 264) *μετρηθήσεται***
2. Matth. 12, 6. (A. 17) *μεῖζον* MSLT
3. Marc. 14, 32. (U d) *ἕως ἀπελθὼν προσεύξωμαι*
4. Luc. 22, 12. (Ald.) *ἀνώγεων* ex Gerbelio
5. Act. 2, 31. (A. 25) *ἐγκατελείφθη*
6. Act. 21, 3. (G. 59) *ἀναφανέντος δὲ τῆς Κύπρου* ex Gerbelio
7. Phil. 2, 1. (368) *εἴ τινα σπλάγχνα* G[1]KT[0] (antea *εἴ τις**)
8. Iac. 4, 2. (U h) *φθονεῖτε* ex Gerbelio
9. Apoc. 18, 7. (S. 322 et Ald.) *τοσοῦτον κεράσατε αὐτῇ βασ. καὶ πένθος* ex Gerbelio et Erasm. mixtum.

10.* BASILEAE *ap. Io. Bebelium.* 1531. 8.

In omnibus praecedenti similis uno loco excepto ubi haec editio omnium prima lectionem exhibet recentioribus probatam.

10. Act. 9, 28. (369) add. *καὶ ἐκπορευόμενος* GKSLT.

11.* BASILEAE *ap. Io. Bebelium.* 1535. 8.

Editio tertia Bebelii eademque ultima. Quartam enim a Knochio ad a. 1540 relatam inter spurias reiecimus. Sequitur secundam nusquam mutata lectione. De nostra Dibdinus I. 62 quasi rem singularem notavit quod typographi nomen in ea non legatur, additque: *but it is generally attributed to Bebelius; it differs from the two preceding ones.* Quae omnia falsa et redicula. Bebelii nomen in tribus his editionibus ad calcem exhibetur, in titulo nusquam.

12.* BASILEAE *ap. Io. Valderum.* 1536. 32.

Editio omnium illius saeculi minutissima eaque satis elegans. Quum anni numerus in titulo legatur XXXVI. suppressis literis MD., Le Longius eam falso ad a. 1636 retulit. Tomus prior habet paginas 656 posterior 335, quibus quum volumen aliquanto spissius efficeretur typographus in fronte monuit librum in duo volumina compingi posse, sed in ipso titulo de tali divisione nihil legitur, et qui de hoc libro scripserunt unum tantum volumen habuisse videntur totum opus complexum, cf. Baumgartenianae bibliothecae catalogum p. 76, Maschium p. 202, Le Long. p. 218.

Exemplaria integra huius editionis rariora sunt. Ipse tria nactus sum quorum unum tantum omnibus partibus absolutum est; alterum subsistit in fine Actuum, tertium tribus voluminibus constans non ultra Ep. ad Colossenses progreditur. Tomus secundus abfuit quoque a Goeziano (p. 41). Stuttgardiae et Dresdae integra asservantur. Textum praecedunt tractatus duo graeci, alter Chrysostomi ὑπόμνημα εἰς τὸ εὐαγγέλιον, alter Gregorii Nazianzeni περὶ θεότητος.

Sequitur Bebelianam tertiam, paucissimis locis exceptis scil. Luc. 19, 23. (S. 323) om. articulum et 1. Tim. 5, 21. (Ald.) scribit πρόσκλησιν quod utrumque ex Cephalaeo sumi poterat.

13.* BASILEAE *ap. Tho. Platerum.* 1538. 8.

Eminet inter doctiores illius saeculi typographos Thomas iste et sui memoriam apud posteros interire non passus est perscriptis singularibus suis fatis in libro lectu iucundissimo et rerum academicarum illius aetatis curiosis perutili. Ter edidit N. T. graece de quo vide Maschium pag. 200, Baumgartenii Nachr. VIII. 10. Editiones Platerianae Bebelianis etiam externa forma simillimae; eaedem in fronte evangelistarum imagines, eadem Oecolampadii ad lectorem admonitio. Textus non nisi levissimis quibusdam emendationibus vel etiam vitiis a Bebeliano differt qualis tertia vice editus fuerat. E quibus ad nostra pertinent in hac prima editione Matth. 7, 2. μετρηθήσεται (P. 264); 1. Cor. 13, 3 καυθήσομαι (Gerbel.) et Luc. 2, 14. (T. 328) ἐν ἀνθρώποις ex Erasmi postrema recognitione.

14.* BASILEAE *ap. Thom. Platerum.* 1540. 8.

Ex tribus locis modo laudatis non nisi unum (1. Cor. 13, 3.) haec secunda cum priore communem habet, in caeteris Bebelium sequitur. Quem tamen pro Erasmo deserit tribus aliis locis (Beb. 3. 4. 5.).

Le Longius errat hanc editionem graeco-latinam dicens, sed immerito eundem reprehendit Maschius eo nomine quod suspicatus fuerit hanc fortasse atque priorem anni 1538 eandem esse, non vero duas diversas. Argumentum diversitatis adfert ipse numerum foliorum quem in priore 325, in posteriore 382 esse affirmat. Nescio quae nebula viri docti oculis obfusa fuerit quum haec scriberet. Idem enim utrique numerus foliorum 382, et nisi accuratius inspexeris vix alteram ab altera distinguere poteris.

Exemplari meo cel. Iosias Lorckius pastor Hafniensis manu propria nomen suum inscripsit.

15.* BASILEAE *ap. Thom. Platerum impensis R. Beck.* 1543. 8.
* BASILEAE *ap. Thom. Platerum impensis R. Beck.* 1544. 8.

Una eademque editio eaque Plateri ultima. Exemplaria quae in calce a. 1544 exhibent vere exstant, quamvis Maschius de iis

dubius haereat, et Dibdinus audacter nulla esse affirmet, sed minime novae sive quartae editionis sunt quod indicare videtur Bibliotheca Longiana. Exemplaria a. 1544 notata, praeter meum, vidi Genevae, Guelferbyti et Sangallis. Utrumque simul exstat in Bibliotheca Friburgensi ubi Hugius V. Cl. contulit et unicae editionis esse cognovit Introd. I. 322. Suspicor annum M. D. XLIII. mero vitio typographico primum expressum, posteo addito I. emendatum fuisse. Nam quum anni nota ad calcem libri legatur, non in fronte, de mutato titulo cogitari nequit. Praemittitur Oecolampadii admonitioni epistola dedicatoria Io. Gastii Brisacensis theologiae candidati.

Ex prima editione adsumit lectiones tres supra memoratas, ex secunda itidem tres huic peculiares. Tum ex Erasmi V. habet Act. 4, 12. *ὑπὸ τὸν οὐρανὸν* de quo infra dicetur, et Iac. 4, 2. antiquum *φονεύετε* (U h Beb. 8).

16.* BASILEAE *ap. Nicol. Brylinger.* 1543. 8.

Editio Le Longio ignota; v. Masch. I. 201, Baumgartenii Nachr. VI. 200. Textus nudus absque omni praefatione. Est haec prima editio Brylingeriana mere graeca (nam de graecolatinis postea dicetur) externa quidem forma et specie posterioribus similis. Verum singulae, quod nemo adhuc observavit, diversum textum exhibent. Haec sequitur Bebelianam tertiam tantum non in omnibus; ubi discrepat fere coniecturae varietas tribui poterit. Scil. 1. Tim. 5, 21. facit cum Cephalaeo et Valdero; 1. Thess. 2, 12. scribit *μαρτυρούμενοι* quod iam Erasmi postrema recognitio receperat; Matth. 9, 5. (Q. 300) meliorem scripturam pro Erasmica prima post Complutenses tuetur, denique prima omnium legit:

370. Matth. 24, 15. *ἑστὼς* (pro *ἑστὸς*).

17.* BASILEAE *ap. Hieron. Curionem.* 1545. 16.

Editio perrara cuius olim contuli exemplar Dresdense; aliud vidi Hamburgi; nuperrime Pragae venalem reperi. Textus ex Bebeliana tertia est exscriptus mutatis duobus locis Col. 1, 2. et 1. Tim. 5, 21. (*κολοσσαῖς*—*πρόσκλησιν*) ad lectionem saepius iam memoratam. Laudant librum Baumgartenius hall. Bibl. IV. 190, Goezius p. 42 cett. Cf. etiam Lorckii BG. I. 432, ubi de errore a quibusdam circa hanc editionem sparso agitur.

18.* TIGURI *in officina Froschouiana.* 1547. 8.

Haec prima Christophori Froschaueri celeberrimi tum temporis apud Turicenses typographi deque re biblica promovenda meritissimi editio N. T. graeci hoc loco sola recensebitur, caeteris ad aliam familiam pertinentibus. Eadem omnium recentissima est quae Bebelium ducem agnoscat, et quidem si ad l. Act. 9, 28.

attenderis, non tertiae sed primae editionis exemplar describendum suis dedit editor.

Observavi tamen nonnullas alias lectiones ab Erasmicis omnino diversas: Marc. 4, 18. (A. 23) delet secundum οὗτοι εἰσὶν; Luc. 11, 53. (J. 229) habet ἀποστοματίζειν, Io. 21, 15. (P. 283) Ἰωνᾶ, Ap. 16, 5. (T. 337) add. τῶν ὑδάτων, ib. 20. 5, (J. 231) ἄχρι.... ἔτη. Quas unde sumpserit editor difficile est dictu. Omnes quidem apud Complutenses exstant, mihi tamen vero similius videtur secundam tertiam et quartam iam ex Stephani prima editione a. 1546 emissa descriptas esse. Quartam ipse Erasmus postrema emendatione commendaverat. Reliquas coniecturae deberi arbitror, et si malueris omnes praeter quartam non abnuerim; praesertim ultimam vix est qua de causa aliunde repeteremus, si quidem facillimo negotio absurdum Erasmicorum librorum errorem aliquis ex suo ingenio corrigere poterat. Certe hoc magis placet quam codicum MSS. usum Turicensi editori tribuere.

Praefiguntur singulis evangeliis βίοι auctorum et Matthaeo prooemium Theophylacti.

§ 4. EDITIO ERASMI QUARTA.

19.* BASILEAE *ap. Io. Froben.* 1527. *fol.*

A caeteris differt eo quod novae versioni latinae in tertia columna veterem vulgatam adponit. Textum in hac ad Complutensem mutatum esse dudum a viris doctis traditum est; cave autem id de omnibus N. T. libris aequaliter dici posse credideris. Valet potissimum et fere unice de Apocalypsi quam olim ex mendosissimo codice sese edidisse probe meminerat Erasmus.

Forma textus haec est. Cum tertia consentit in omnibus lectionibus praeter eas quas sub litera T. collectas dedimus. In his fere semper (T^{def}) ad Complutenses transit. Paucissimas novas habet:

U. n. 28. (T. 325) 2. Cor. 2, 3. λύπην σχῶ L^1T
o. 29. (T. 326) Ap. 8, 13. οὐαὶ ter (om. τρὶς)**
30. (T. 327) Ap. 14, 6. τοὺς κατοικοῦντας $G^1K^1L^1$
p. 31. (R. 312 U^m) Matth. 21, 7. ἐπεκάθησαν (lectione iam quarta vice mutata)
q. 32. (*Ceph.* 366) 1. Petr. 2, 3. χριστὸς (pro χρηστὸς**)
r. 33. (371) 1. Thess. 2, 12. μαρτυρούμενοι* (pro μαρτυρόμενοι M^2T^2··)

20. LOVANII *ex officina Rutgeri Rescii sumptibus eiusdem et Barth. Gravii.* 1531. 8.

De hac editione solus nobis testis fuerat Le Long. pag. 205 qui titulum ex catalogo bibliothecae Dion. Nolini advocati Parisiensis descripsit. Neque ipse librum vidit neque hodie in bibliothecis publicis exstantem cognovi. Attamen Friburgi in Bris-

govia incidit in manus meas volumen minime speciosum quod evangelia Lucae et Ioannis ex illa officina edita continebat, quaternionibus per literas aa — ll et AA — HH signatis, ex quibus apparet priora evangelia literis singularibus (a—, A —) signata olim adfuisse. Textum ad quartam Erasmicam expressum fuisse ex unico loco Luc. 2, 14. (T. 328) collegi, qui solus ex illis duobus evangeliis in quarta ad Complutensem lectionem emendatus est.

21.* BASILEAE *ap. Hier. Frobenium et Nic. Episcopium.* 1535. *fol.*

Haec est quinta et ultima Erasmi editio quam ipse fere septuagenarius prelo submittendam curavit. Satis infrequens est et Lorckius eam suis addendam frustra quaesivit. Exemplar meum redemptum est ex libris Ern. God. Ad. Boeckelii theologi Oldenburgensis.

Non deserit quartam nisi duobus in locis:

U. s. 34. (S. 318) 1. Cor. 12, 2. redit ad pristinam lectionem
t. 35. (Beb. 10) Act. 9, 28. add. *καὶ ἐκπορευόμενος.***

Iam quum Erasmi labores omnes subinde emendatos in censum vocaverim non abs re erit ultimam eorum formam cum prima collatam ex mente recentiorum aestimare. Prima editio a Complutensi discrepaverat locis 347 inter nostra mille, quinta locis 337, tricies eius lectione recepta, vicies repudiata. In toto fuerunt loca 367 in quibus duae illae recensiones semel vel saepius in diversa abierunt. Mutata lectione Erasmus, quod sexaginta duobus locis fecisse eum dixi, decies et septies peiorem, decies et ter meliorem, vicies et quater optimam recepit. Patet igitur ultimam editionem non nihil prima praestare sed usque Complutensi inferiorem esse.

22.* BASILEAE *ap. Hier. Frobenium et Nic. Episcopium.* 1541. *fol.*

Est hic Operum Des. Erasmi a Beato Rhenano novem voluminibus editorum tomus sextus. Annus 1541 in fronte huius tomi legitur sed in calce N. T. scribitur 1539, in fine adnotationum 1540. Diversae illae annorum notae nonnunquam bibliographos turbarunt. Accurate nostram describit Goezius Verz. p. 25. cf. Maschium I. 292.

Textus ex quinta sine ulla mutatione expressus.

23. LUGDUNI *Bat. cura et impensis Petri van der Aa.* 1705. *fol.*

Est tomus sextus secundae editionis operum Erasmi decem voluminibus a Io. Clerico procuratae. Quantum ad nostra, nihil mutatum si Maschium (I. 293) et Lorckium (II. 35) audieris; numeri tantum versiculorum adpositi, adnotationes singulis paginis subiectae; praeterea omnia praecedens exemplar referre dicuntur. Verum collato exemplari quod in bibliotheca pastorum Neocomi in Helvetia asservatur in plures, etsi rariores locos in-

cidi in quibus novus editor tacite Stephanicam lectionem Erasmicae substituit (J. 216. M. 257. 258. P. 264. 266. 271. Q. 300).

24.* BASILEAE *ap. Hier. Frobenium et Nic. Episcopium.* 1541. *fol.*

In fine libri legitur 1542. Cum editione eiusdem anni eorundemque typographorum supra memorata sub N. 22 nequaquam confundenda. Haec nostra enim praebet triplicem textum sicut quarta Erasmi ipsius, quam hac de causa Maschius in Supplementis p. 21 falso suspicatur titulo novo ornatam iterum anno 1541 emissam esse. Imo plane novum opus est et quae Lorckius de libro ipsi ignoto profert (BG. II. 25) Maschio fraudi fuerunt. Certiora dat idem p. 30. Sequitur omnino quintam uno loco excepto 1. Cor. 12, 2. (S. 318) in quo ad lectionem quartae eandemque Complutensem redit.

25.* BASILEAE *ap. Hier. Frobenium et Nic. Episcopium.* 1537. *fol.*

Harmoniae evangelicae ll. IV. gr. et lat. cum annotationibus Andr. Osiandri. Opus satis notum ob studium auctoris in concinnanda sua harmonia id maxime agentis ut spiritum sanctum evangelistas, quamvis diversum rerum ordinem sequutos, temporum rationem nusquam intervertere passum esse demonstraret. Fusius de eo agunt Unschuld. Nachr. 1734 p. 364, Goezius Verz. II. 9, Maschius in Supplem. p. 19.

Sequitur textus quintam Erasmicam a qua bis transit ad Bebelianas (U^m et Beb. 1). Locum Luc. 2, 14. (T. 328) mutat ex coniectura, ut videtur, scribens; *εἰρήνη ἀνθρώποις, εὐδοκίᾳ.*

26.* BASILEAE *ap. Hier. Frobenium et Nic. Episcopium.* 1561. *fol.*

Harmoniae modo laudatae editio altera priore multo rarior. Quam etiam sistunt Walchius in Bibl. theol. IV. 868 et Maschius in Supplementis. Saepius hoc opus recusum dicit Buddeus Isag. p. 1464. Quod tamen ita intelligendum ut caeteras editiones textu graeco carere memineris. Qui hic idem est atque in praecedenti libro, si locum Luc. 2, 14. exceperis ad Erasmi primam refictum.

27. BASILEAE *per Nic. Bryling. et Seb. Franck.* 1541. 8.

Editio graeco-latina omnium huius officinae prima quae diutissime meos oculos fugit. Exstare eam in bibliotheca Wernigerodiana docebat Maschius et interroganti per literas confirmavit Clar. E. Foerstemannus nuper eiusdem bibliothecae praefectus cuius humanitati etiam accuratiorem libri notitiam debeo. Postea vero in aliud exemplar incidi in bibliotheca Vadiana Sangallensi adservatum quod curiosius examinavi. Additamenta adsunt nulla, nulli numeri paginarum. Textus ad Erasmi quintam expressus quatuor locis exceptis Luc. 1, 35. (*γενόμενον*) Phil. 2, 1. (*τινα*)

1. Cor. 12, 2. (om. ὅτε), 1. Tim. 5, 21. (πρόσκλησιν) in quibus seriores Brylingerianas graeco-latinas pedissequas habet (v. supra S. 318. Beb. 7. Ald. 6).

28.* BASILEAE *ap. Hier. Frobenium et Nic. Episcopium.* 1545. 4.

Editio inter Frobenianas sola quae textui graeco versionem non addit. Typis grandioribus sed minus elegantibus expressa. De ea cf. Baumgartenii Nachrichten VI. 200; Goezii Verz. II. 11. Millium § 1154.

Sequitur Erasmi quintam a qua recedit quinque locis: Marc. 14, 32.: προσεύξωμαι, 1. Cor. 12, 2.: ὅτι ὅτε, Phil. 2, 1.: εἴ τινα, Col. 1, 2.: κολοσσαῖς, quas lectiones partim ex Bebeliano partim ex Gerbeliano libro suas facere poterat, nisi potius dixeris vel absque teste usu commendatas fuisse. Proprium est huic editioni Apoc. 22, 21. (J. 225) μετὰ πάντων ἡμῶν, quod quum in libris manu scriptis inveniri non videam pium correctoris aut typothetae suspirium dixerim. Observavi etiam in textu Lucae 11, 2. ss. eas partes orationis dominicae quas critici recentiores hoc loco spurias dicunt minoribus typis expressas esse, quod diligentiorem aliquem sagacioremque editorem ostendit quam quis ex reliquo labore fuisse suspicaretur.

29.* BASILEAE *ex officina Herwagiana.* 1545. *fol.*

Est pars bibliorum graecorum eodem anno per Herwagium non ignobilem eo tempore inter Basileenses typographum evulgatorum. Quod nonnulli referunt totam editionem ad Aldinam efformatam esse, id fortasse de Vetere Testamento valet, de Novo minime. Huius enim textus ex praecedente Frobeniana desumptus est, ita ut quinque illae modo dictae peculiares lectiones omnes hic quoque reperiantur praeterea duae aliae Bebelianae (5 et 8). Sed l. Act. 21, 3. ab Erasmo aeque ac Bebelio recedit Aldina lectione i. e. Complutensi (G. 59) restituta. Caeterum cf. Goezium p. 290; Bibl. Reimmann. p. 200.

30.* BASILEAE *ap. Nic. Brylinger.* 1548. 8.

Haec est secunda huius typographi editio mere graeca; primam supra in Bebelianis habuisti. Textus dicitur denuo accuratiori diligentia excusus et est sane a priori diversus, quum ille Erasmi tertiae hic quintae superstruatur, quod omnes qui de hoc libro dixerunt ignorasse videntur. Pressius tamen sequitur Frobenianam ultimam modo laudatam, cuius quinque lectiones peculiares omnes recipit, praeterea cum Brylingerianis graecolatinis iamiam recensendis convenit in locis Marc. 6, 33 et Luc. 1, 35. Caeterum textus nudus sime ullo additamento exhibetur.

§ 5. EDITIONES BRYLINGERIANAE GRAECO-LATINAE ANTIQUIORES.

Tres supra recensui editiones a typographo Basileensi Nicolao Brylingero procuratas, duas mere graecas unam bilinguem, quarum prima a. 1541 Erasmicam quintam sequitur, secunda a. 1543 Bebelii textum refert, tertia a. 1548 ad Frobenii postremam recognitionem expressa fuit; duas alias, itidem mere graecas infra habebis a. 1553 et 1558 fideliter Stephanum sequutas, sextam denique a. 1563 Crispino duci addictam. Vides infatigabilem viri industriam de textus conformatione strictius servanda non admodum sollicitam fuisse, nisi eum hoc nomine laudare malueris quod novissimos quosque aliorum labores in suum usum converterit. Quomodocunque res se habeat, recentiores externa librorum specie decepti quae omnibus eadem, de iis secundum fontes distinguendis minime cogitarunt omnesque fere Erasmicis adnumerarunt. Vide prae caeteris Eichhornium Introd. V. 267.

Idem vero typographus longam seriem editionum bilinguium paravit, per sexaginta annos usque ad saeculi decimi sexti finem frequentissimo studiosorum usu celebratarum, quippe quae inter manuales primae versionen e regione archetypi exhiberent adpositam. Omnibus illis, et non Basileensibus tantum sed etiam Lipsiensibus earum apographis, una eademque est forma, idem typorum character, minutior quidem et lectu satis difficilis, idem numerus paginarum (779), eadem additamenta isagogica, vitae evangelistarum, Erasmi argumenta epistolarum, loca parallela margini adscripta, et sub calcem Pseudo-Athanasii recensio librorum apocryphorum, ut nisi attentius res examinaveris saepe solam anni notam in titulo mutatam dixeris. Sunt tamen revera omnes inter se diversae, formarum nova compositione iteratae, omnes mendis innumeris foedatae. Sed, quod mireris, textus ipse subinde mutatus, quemadmodum id in editionibus mere graecis eiusdem officinae iam observatum. Videtur operis dirigendis non indoctus aliquis praefuisse qui hinc inde manum textui emendando admoveret. Hic enim initio mere Erasmicus paullatim Stephanico propius accessit. Itaque editiones hae Brylingerianae in duas series distinguendae sunt, quarum priorem tantum huic paginae inseram. Sunt et aliquot lectiones huic familiae peculiares quarum ope eam latius patuisse ostendemus. Versiculorum distinctione carent sicut Erasmicae reliquae omnes.

In hac prima serie textus fundamentum est Erasmi quinta quod maxime in Apocalypsi adparet. Cuius tamen lectionibus passim aliae substituuntur ex Bebeliano libro petitae. Lectiones Brylingerianae proprie sic dicendae non statim ab initio adsunt. Sunt vero in hac serie sequentes:

β. 1. Luc. 1, 35. (U. 12) *γενόμενον ἅγιον*
2. Marc. 16, 8. (G. 56) *ταχέως*
3. 2. Pet. 2, 18. (J. 131) *ὄντας* (vitiose)
4. Marc. 6, 33. (J. 75) *προσῆλθον* (caett. ut Er.)

5. Marc. 14, 15. (J. 214) ἀνώγεων
6. Act. 17, 5. (J. 97) οἱ ἀσθενοῦντες (caett. ut Er.)
7. 1. Cor. 7, 35. (K. 246) εὐπρόσδεκτον.

31.* BASILEAE *ap. Nic. Bryling. et Seb. Franck.* 1542. 8.

Hanc Knochius p. 363 paucis describit sed minus recte textum ex Erasmi tertia repetitum dicit. Exemplar olim Brunsvicense sedulo Guelferbyti examinavi et quatuordecim lectiones Bebelianas in eodem deprehendi (Beb. 1. 2. 5—9. U mqr. S a. T abc) quarum septem posteriores Bebelio cum Erasmi tertia communes. Iam ipse rarissimum librum nactus sum.

32.* BASILEAE *ap. Nic. Bryling.* 1544. 8.

Solus Maschius hanc recenset in Suppl. p. 21 sine ullo teste. Nusquam alibi eius vestigium detexi et iam an omnino exstiterit dubius haerebam quum Darmstadtiae in bibliotheca ducali in unicum exemplar inciderim, cui postea alterum accessit hoc meum nuperrime Berolini redemptum.

Mutat textum praecedentis tribus locis: Matth. 12, 6 a Bebelio (2) ad Erasmum redit; Act. 13, 33 (Q. 304) scribit δευτέρῳ quod antea in sola fuerat Complutensi hic vero citra dubium coniecturae debetur; denique primam infert lectionem ex iis quas Brylingerianas dicimus (β. 1).

33.* BASILEAE *ap. Nic. Bryling.* 1546. 8.

Maschius habet in Suppl. p. 22; caeteri omnes ignorant. Haec iam plures novas easque plane singulares lectiones exhibet (β. 1. 2. 3. 6. 7.). Quibus partim vitiis partim coniecturis addi poterunt aliae antea vel in sola Complutensi obviae: Act. 12, 25. σαῦλος (O. 262), Apoc. 18, 14. ἀπώλοντο (J. 156); vel etiam in Aldina: Col. 1, 2. κολοσσαῖς (J. 216), Act. 21, 3. ἀναφανέντες (G. 59); vel in Aldina sola: Act. 22, 12. ἰουδαίαν, 1. Tim. 5, 21. πρόσκλησιν. Tum Bebelianas duas caeteris antea iam receptis addit (Beb. 3. T. 328); tres alias, in quibus priores editiones cum Er. III. sive Bebelio fecerant, ad Erasmi postremam corrigit 2. Cor. 2, 3. Apoc. 8, 13 et 18, 7 (U ino). Ex his patet pluribus subsidiis usum fuisse editorem neque suo soli ingenio indulsisse. Caeterae lectiones omnes supra memoratae etiam hic exstant.

34.* BASILEAE *ap. Nic. Bryling.* 1549. 8.

Baumgartenius (Nachr. II. 5) hanc primam omnium censet quum priores non vidisset. Le Longius falso mere graecam dicit. Quum typographus pro more ad multa exemplaria tam impressa quam manu scripta diligenter castigatam dicat, quod iam in prioribus legitur, Maschius p. 295 suspicatur hanc ad

Stephanicam correctam esse. Tu vero, candide lector, cave talibus fidem habeas. Simpliciter describit nostra praecedentem a. 1546 editam cum omnibus suis singularibus lectionibus. Unum tantum locum mutatum inveni qui iam exhibet lectionem Brylingerianam (*β*. 4) deinceps servandam.

35.* BASILEAE *ap. Nic. Bryling.* 1550. 8.

Haec pertinere dicitur ad biblia graeca integra eodem anno a Brylingero edita; Le Longius certe et Maschius Vetus illud et Novum Testamentum unum opus biblicum fuisse volunt. Quibus tamen obstare videtur tum quod editor ad calcem quarti voluminis V. T. clausula adscripta lectorem valere iubet tum quod ex eadem officina a. 1582. V. T. iterum prodiit non addito novo.

Titulus N. T. dicit iam tertio castigatum et sane textus hinc inde mutatus est ab illo qui fuerat praecedentis editionis. Plura enim quae a. 1546 primum illata erant hic expurgat corrector ad antiquiorem lectionem regressus (Act. 12, 25; 13, 33; 17, 5; 22, 12; 1 Cor. 7, 35; Apoc. 8, 13; 18, 14.). Ter transit ad Erasmi postremam 1 Thess. 2, 12; 1 Pet. 2, 3; Ap. 14, 6 (U^{oqr}) Vitium puto lectionem Matth. 24, 17 (G. 61) ἄραι τὸ. Denique lectionibus familiae huic propriis iam addenda hic illa quam supra numero *β*. 5 insignivimus.

Editiones Brylingerianas posteriores dabimus infra alio loco.

§ 6. EDITIO TUSANI.

36.* PARISIIS *excudebat Carola Guillard.* 1543. 12.

Typographi nomen in calce libri legitur, titulus prae se fert nomina eorum apud quos prostabat emendus. Reperiuntur exemplaria cum nomine Ioannis Roigny, alia (inter quae meum) cum nomine Iacobi Bogard. Lorckius possidebat utriusque generis librum cf. eius BG. II. 48 et collatione Stuttgardiae instituta rem extra dubium ponere potui. Tertium nomen Io. Neigny quod Dibdinus addit I. 66 mero errori nativitatem suam debet. Si plura desideraveris adeas Millium § 1152, Maschium I. p. 302, Baumgartenii Nachr. II. 1.

Est editio graeco-latina quam Viri docti Iacobo Tusano (Toussaint) literarum graecarum apud Parisienses professori tribuunt. Habet plura isagogica et exegetica additamenta ex Erasmicis et in calce farraginem variantium lectionum maxime ex impressis collectarum. De textu supra laudati autores varie disputarunt. Millius quintam Erasmicam ad alias saepe editiones correctam dicit, Wetstenius Colinaei textum nostro maximum subsidium fuisse coniicit, Maschius Brylingerianam aliquam fundamentum fuisse suspicatur. Mihi haec res aliter sese habere videtur. Scias editorem Bebelianam tertiam paucis in locis

emendatam typothetae suo tradidisse. Ecce quae sic mutata notavi.

Lectiones plane singulares praebet:

1. Marc. 8, 24. (J. 76) ὅτι ὡς τὰ δένδρα ὁρῶ
2. Ap. 16, 17. (T. 338) φωνὴ μεγαλὴ ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἀπὸ τ. θρόνου

Plures aliae iam antea in libris editis habebantur sed unde potissimum noster eas depromserit ambigi potest:

3. Matth. 9, 5. εὐκοπώτερον (Q. 300) Cpl. Bryl. 1543.
4. Matth. 12, 6. μείζων (A. 17) Er. Bryl. (non Beb.)
5. Matth. 27, 33. ὅ ἐστὶ cett. (U[k]) Er. I. II. Cpl.
6. Luc. 10, 20. om. μᾶλλον (U[1]) Er. I. II. Cpl. Colin.
7. Act. 13, 33. δευτέρῳ (Q. 304) Cpl. Colin. Bryl.
8. 2. Cor. 2, 3. λύπην σχῶ (T. 325) Er. V. Bryl.
9. Ap. 3, 1. add. ἑπτὰ (K. 241) Cpl. Colin.
10. Ap. 21, 15. add. μέτρον (J. 210) Cpl.

Praeterea in Apocalypsi saepius, Bebeliana i. e. Erasmi III. relicta, ad quintam transit et hac de causa titulus libri textum postrema manu ab Erasmo castigatum promittit. Sic mutat, recepta lectione olim Complutensi, loca T. 330. 334. 337. 339—343. 347. non vero caetera eiusdem rubricae quae tamen talis curae non minus indiguisse videntur.

37. PARISIIS *ap. Iac. Dupuis.* 1549. 16.

Exemplar quod in bibliotheca Argentoratensi asservabatur tomo secundo mancum erat. Quem vidi in bibliotheca Hamburgensi. Goettingae exstat idem tomus secundus nomen bibliopolae Michaelis Fezandat in fronte gerens. Inde Lorckius simpliciter ad designandam editionem nostram utrumque nomen iungit. Idem et Maschius p. 303 aliam eiusdem anni itemque graeco-latinam editionem recensent apud Graion et fratres de Marnef, veneuntem scilicet, non impressam, et Lorckius BG. II, 48. titulum praebet: apud Hier. et Dion. de Marnef, atque ex iis quae Baumgartenius in Nachr. VI. 198 de editione Dupuisiana tradit utramque non nisi unam eademque esse efficit. Cui quo minus adstipulemur nihil omnino obstat. Iacobus Dupuis excudebat caeteri venum dabant. Exemplar tamen Lorckianum Stuttgardiae frustra quaesivi neque alibi certiora discendi copia mihi fuit, dum in bibliotheca Ulmensi exemplar reperire contigit nomen bibliopolae Roberti GranIon (*sic*) in titulo exhibens.

Accuratissime describit textum editionis Guillardinae.

Sunt ergo editiones huius familiae numero triginta et septem, et quidem Basileenses viginti septem, Venetae tres, Parisienses duae, Argentoratensis una, Hagenoensis, Lovaniensis, Turicensis, una denique Lugduno-Batava. Quae ut sint inter se ratione textus simillimae tamen invariatum non exhibent, et si vel ex mera coniectura nonnunquam mutatum dixeris hoc quoque edi-

torum studium quodammodo commendare videtur. Nam quominus maiorem codicum apparatum conquirerent Basileenses et Argentoratenses, in quorum bibliothecis vel hodie paucissima subsidia exstare novimus, plurima obstabant et illius saeculi curae multo magis sensuum sacrorum salubritatem quam singulorum vocabulorum apicumve integritatem declarare et stabilire gestiebant. Et Complutensi exemplari ad emendandum textum ipsum Erasmum non frequentius usum esse minime miraberis, si consideraveris eum, quo loco et pacto illud meliora praeberet, ex suis copiis vix discernere potuisse. Igitur in sola Apocalypsi, cuius unum eumque pessimae notae codicem nactus erat, Hispanorum lectiones saepius suas facere non dubitavit.

CAPUT III.

EDITIO COMPLUTO-ERASMICA.

1.* TUBINGAE *sumtibus Lud. Frid. Fues.* 1827. 8.

Editori celeberrimo Leandro van Ess Ord. S. Benedicti, viro utrique ecclesiae de re biblica in commodum plebis promovenda et frequenti laude et acri invidia cognito, hoc in animo fuit in libro hoc curando, ut theologis catholicis textum graecum N. T. quam emendatissime posset ex duabus a Leone X. P. M. approbatis editionibus derivatum offerret. Quae quum inter se multum discreparent et nostris temporibus minus accommodatae videri possent quippe ex ipsis artis criticae cunis oriundae, solae autem essent quibus ex sedis romanae decreto aliqua autoritas competere videretur, id egit vir doctissimus ut earum lectiones ita misceret ut textus, quantum omni alio subsidio neglecto fieri posset, ad mentem recentiorum criticorum constitueretur. Sane hoc pacto in iis locis in quibus nostri ab utraque principe discedunt lectio vetus et utrobique falsa aut suspecta sanari non poterat, neque magis in iis in quibus utraque eandem lectionem exhibet qualiscunque ea fuerit. In caeteris vero, si rem in universum spectaveris, non ita saepe, imo rarissime editorem in seligenda meliore lectione errasse nemo erit quin agnoscat.

Sunt loci 337 ex nostris in quibus Complutensis editio et Erasmi quinta in diversa abeunt. Sequitur Essius illam in locis 149, hanc in caeteris 188. Ex illis sunt 142 in quibus etiam recentiores critici fere omnes cum Complutensibus faciunt, septem in quibus ipsi inter se dissentiunt, nullus in quo lectio Hispanorum ab omnibus respuitur. Inter Erasmicas autem lectiones recentiores non nisi 137 uno ore Complutensibus anteponunt, in undeviginti aliis ipsi inter se discrepant, quindecim ab Essio receptas omnino damnant, denique decies et septies neutram amplectuntur. Singula persequi non attinet.

Additur in altera columna versio vulgata latina cum locis parallelis, in margine varietas Stephani, Griesbachii, Mathaeii, et quod maxime nostris studiis profuit, integra singularum editionum Erasmicarum inter se et cum Complutensi collatarum. Praefatio adest nulla. De hac editione egerunt VV. DD. in Tübing. Quart. S. 1827. p. 714. ALZ. 1832. IV. 457. Gieseler in Studiis theol. Heidelb. 1828. II. 405.

CAPUT IV.

EDITIO COLINAEI.

1.* Ἐν ΛΕΥΚΕΤΙΑι τῶν παρησίων παρὰ Σιμῶνι τῷ Κολιναίῳ α. φ. λ. δ.

[Lutetiae Parisiorum ap. Sim. Colinaeum. 1534.] 8.

Simon de Colines typographus Parisiensis Roberti Stephani vitricus, sive ipse, quae erat docta eius industria, sive viri cuiusdam eruditioris consilio adiutus, hanc novam et maxime commendabilem textus recensionem procuravit, quae tam cito ab insequentibus criticis negligi hercle non meruit. Quum autem nulla editoris praefatio de causis et fontibus operis rationem reddiderit, et illa aetate quicunque novis rebus studere videbatur indies magis caeteris suspicionem moveret, factum est ut Colinaei labor temerarius haberetur et textus magis ex mera coniectura quam codicum ope, plurimis scilicet ignotorum, mutatus. Cf. Bezam in resp. ad Castilionem p. 222. Fabricium in Bibl. gr. III. 186. Mitius de eo iudicarunt recentiores Millius § 1143, Maschius I. 206, Michaelis Introd. I. 782, Griesbachius Symbb. I. 146, Hugius Introd. I. 321. Editio externa forma Basileensibus similis, quam qua de causa perquam nitidam dicant nonnulli equidem non video. Dignitatem sibi a textu non a typorum forma satis crassa vindicat. Adduntur in calce βίοι evangelistarum ex Sophronio et ὑποθέσεις epistolarum, omnia graece.

Textus fundamentum et Erasmi editio tertia quod primo obtutu ex Apocalypsi patet, sed centum et tredecim loca observavi, e nostris mille, in quibus ab eadem discrepat. Transit enim ad lectionem Complutensem, sive ex impresso sive ex manu scripto codice eam hauserit, ter et quinquagies, scilicet in omnibus iis locis quos in catalogo varietatis primitivae sub literis CEHKQ recensuimus, tum quoque T. 328. 329. 330. 336. U. 6. 7. 13. 18. 26. Alias lectiones olim iam editas habet octo: cum Erasmi prima et secunda facit in S^{bce} quae simul Aldinae et Gerbelianae sunt; porro cum Aldina consentit in Ald. 4. et Bebelianas recipit 3. 4. 6. 8. In Erasmicis illis etiam versus 1 Io. 5, 7. omissio venit qui in hac Colinaei editione ultima vice deest, per integra duo saecula deinceps ab omnibus inserendus. Potuit tamen noster et has lectiones ex codicibus haurire sicut evidenter sequentes hausit.

Accedunt enim ad supra memoratas quinquaginta et duae aliae a Colinaeo primo et fere solo ex antiquioribus receptae, videlicet:

V. a. 1. Matth. 9, 18. (J. 194) ἄρχων προσελθὼν
2. Matth. 21, 7. (R. 312. U. 7. 27. 31.) ἐκάθισεν
3. Matth. 22, 13. (J. 226) ἄρατε α. καὶ βάλετε
4. Matth. 23, 7. (Q. 293) ῥαββεὶ bis T[8]
5. Matth. 27, 33. (Ald.) ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον
6. Luc. 5, 19. (G. 53) πῶς
7. Act. 2, 30. (R. 315. U. 1) χριστὸν καὶ καθίσαι Harw.
8. 2. Cor. 2, 3. (T. 325) λύπην ἐπὶ λύπην σχῶ
9. Eph. 3, 1. (J. 108) τῶν ἐθνῶν πρεσβεύω Harw.
10. Phil. 1, 14. (J. 110) τὸν λόγον τοῦ θεοῦ L. Alter.
11. 1. Thess. 5, 21. (J. 114) πάντα δὲ δοκιμάζετε GM²KSLT⁰
12. 1. Petr. 3, 7. (J. 129) χάριτος καὶ ζωῆς
13. 2. Petr. 2, 4. (J. 197) κολαζομένους τηρεῖν L. Alter.
14. 2. Io. 8. (J. 133) ἀπολέσηται cett. ut Er.

b. 15. 2. Petr. 2, 18. (J. 131) ὀλίγως GKSLT

c. 16. (372) Matth. 1, 11. inserit membrum integrum cum nomine ἰωακεὶμ (similiter H. Steph.)
17. (373) Matth. 5, 25. σε παραδῷ semel LT¹
18. (374) Matth. 12, 36. ῥῆμα πονηρὸν (pro ἀργὸν)
19. (375) Luc. 14, 24. add. πολλοὶ γάρ εἰσι κλητοὶ ὀλίγοι δὲ ἐκλ. Alter.
20. (376) Act. 17, 13. add. καὶ ταράσσοντες LT¹
21. (377) 1. Cor. 10, 11. τυπικῶς LT¹ (pro τύποι)
22. (378) 1. Cor. 11, 17. παραγγέλλω οὐκ ἐπαινῶν LT (pro παραγγέλλων οὐκ ἐπαινῶ
23. (379) 2. Cor. 2, 10. ᾧ κεχάρισμαι εἴ τι (pro εἴ τι... ᾧ)
24. (380) Eph. 5, 22. ὑποτασσέσθωσαν L. Alter. (pro ὑποτάσσεσθε)
25. (381) Phil. 1, 16. ἐγείρειν LT (pro ἐπιφέρειν)
26. (382) Phil. 2, 4. σκοποῦντες GKSLT (pro σκοπεῖτε)
27. (383) Phil. 3, 16. τὸ αὐτὸ φρονεῖν, τῷ αὐτῷ στ. κανόνι (pro inverso ordine)
28. (384) Col. 4, 8. ἵνα γνῶτε τὰ π. ἡμῶν SL (pro ἵνα γνῶ τὰ π. ὑμῶν)
29. (385) Col. 4, 13. πόλυν πόθον (pro ζῆλον πόλυν)
30. (386) 1. Tim. 6, 19. ὄντως αἰωνίου (antea αἰ. hodie ὀντ.)
31. (387) Iac. 3, 5. ἡλίκον πῦρ LT (pro ὀλίγ. π.)
32. (388) 1. Petr. 3, 8. ταπεινόφρονες GKSLT (pro φιλόφρ.)
33. (389) 1. Petr. 3, 13. ζηλωταὶ LT¹ (pro μιμηταὶ)
34. (390) 1. Petr. 5, 6. add. ἐπισκοπῆς L
35. (391) 2. Petr. 1, 3. ἰδίᾳ δόξῃ κ. ἀρ. LT (pro διὰ δόξης cett.)

d. 36. (392) Act. 17, 25. πνοὴν καὶ τὰ π. GKSLT (pro πν. κατὰ)
37. (393) Iac. 5, 12. ὑπὸ κρίσιν GKSLT (pro εἰς ὑπόκρ.)

e. 38. (394) 1. Io. 2, 23. add. ὁ ὁμολογῶν τὸν υἱὸν cott.**
39. (395) Iac. 2, 18. χωρὶς (pro ἐκ) τῶν ἔργων GK²SLT

f. 40. (396) 2. Cor. 3, 1. ἢ μὴ GKSLT (pro εἰ μὴ)
g. 41. (397) 1. Cor. 9, 10. ὁ ἀλοῶν ἐπ' ἐλπίδι τοῦ μετ. G^2SLT (pro ὁ ἀλ. τῆς ἐλπ. ά. μετ. ἐπ' ἐλπ.)
42. (398) 1. Cor. 15, 20. om. ἐλένετο GKSLT
43. (399) Eph. 2, 17. καὶ εἰρήνην τοῖς ἐγγὺς LT (antea om. εἰρ.)
44. (400) Eph. 4, 17. om. λοιπὰ LT[1]
45. (401) Iac. 4, 12. add. καὶ κριτὴς**
46. (402) 2. Petr. 1, 10. ἵνα διὰ τῶν καλῶν ἔργων βεβ..... ποιῆσθε L (pro βεβ..... ποιεῖσθαι cett. om.)
47. (403) 2. Petr. 2, 14. ἀκαταπαύστου Harw. Alter. (pro —ους)
48. (404) 2. Petr. 3, 10. om. ἐν νυκτὶ GSLT (K)
h. 49. (405) 1. Cor. 10, 28. om. τοῦ γὰρ κυρίου cett. GK^2SLT(K^1)
i. 50. (406) 1. Tim. 5, 4. om. καλὸν καὶ**
k. 51. (407) 1. Petr. 2, 2. add. εἰς σωτηρίαν**
l. 52. (408) Eph. 5, 9. φωτὸς GKSLT (pro πνεύματος).

In his lectionibus omnibus, si unicam (N. 30) excipias de qua dubitamus, nulla est quae non in aliquo codice invoniatur, plurimae sunt quas optimae notae libri exhibeant. Inter 113 lectiones a Colinaeo invito Erasmo receptas sunt quinquaginta tres recentioribus omnibus vel saltem plerisque probatae, viginti septem a paucioribus maximeque Lachmanno vel Harwoodio commendatae adeoque antiquissimis adnumerandae, triginta tres fere neglectae eaeque plerumque faciliores. Quidquid autem de hac textus recensione iudicaveris hoc certum est, post Colinaeum intra ducentos annos neminem opus aeque liberis et felicibus conatibus tentasse.

CAPUT V.

EDITIONES STEPHANICAE.

De quatuor editionibus N. T. graeci quibus evulgatis famam nominis sui auxit Robertus Stephanus (Estienne) typographus regius Parisiensis, satis superque dictum est a plurimis scriptoribus, quantum ad earum formam externam spectat et typorum nitorem mendorumque absentiam temere laudatam turbas denique viro integerrimo de criticis ipsius studiis motas. Cf. M. Maittairii histor. Stephanorum, Lond. 1709; A. A. Renouard, Annales de l'imprimerie des Estienne P. 1837, Baumgartenii Nachr. I. 195. II. 5. 471. IV. 377., Rosenmülleri l. l. I. 289 ss. 394 ss.; Knochium p. 365 et 483; Lorckii BG. II. 50 cett. Historiam Stephanorum ipse enarravi in Herzogii Encycl. theol. XV. 64 ss.

Et sane hodie etiam, post tantos artis typographicae progressus, tres priores illarum editionum non satis admirari possumus quibus vel inter plurimas facile palmam aliquis concesserit, ratum sic faciens iudicium maiorum qui primam et secundam *mirificas*, tertiam *regiam* appellarunt. Neque contemnenda est opera quam Robertus, adiuvante filio Henrico, tum temporis admodum iuvene, in castigando textu collocavit, congestis libris MSS. pluribus quam quos Erasmus adhibuerat et excerptis inde lectionibus partim textui inserendis partim, in maiori saltem editione, margini inscriptis. Scilicet hic typographus suo marte agere conatus est quae partes fuissent virorum literas sacras unice et erudite colentium, si tales inter theologos gallicos infelicioris illius aetatis exstitissent. Quod cave obliviscaris quum iam nostri saeculi studia Stephanos illos tanto operi pares non fuisse atque in eo promovendo parum profecisse demonstrent. Iam Millius (§ 1155), post eum Wetstenius, Michaelis, alii Roberti virtutem criticam, quam dicere possemus, non omnibus numeris absolutam fuisse questi sunt, eiusque textum minime emendatiorem, incuriam vero et levitatem in describendo apparatu tantam ut qui eius vestigia postea legerint rem quasi infectam denuo inchoare debuerint. Veteres quidem, Millio autore, in

eam sententiam inclinarunt ut dicerent Stephanum maxime Complutense exemplar sequutum esse, quippe cui codices ab ipso collati maxime adsentire viderentur. Quid quod Hugius, vir alioquin sagacissimus (Introd. I. 316), eo processit ut editionem Stephanicam primam cum Complutensi tantum non ubique facere contendat, Bengelium testem sibi vindicans ,qui tamen (Appar. p. 71) talia non dixerat. Meliora Wetstenius dedit qui Complutensem inter Stephani subsidia fuisse scribit et saepius in consilium adhibitam ex qua Erasmi textus corrigeretur.

Quae et mihi vero simillima videntur. Sed ut accuratius rem expendam duas Roberti Stephani recensiones diligenter distinguam oportet, alteram editione prima et secunda, alteram tertia et quarta repraesentatam. Utriusque Erasmi ultima est fundamentum cui Complutenses lectiones hinc inde inseruntur, paucioribus novis additis. Posterior propius Erasmo adhaerens textum exhibet ut minus castigatum ita celebriorem et plurimis ad hunc usque diem unice commendatum.

§ 1. EDITIO R. STEPHANI PRIOR.

1.* LUTETIAE *ex officina Rob. Stephani.* 1546. 16.

Praemittitur brevis Stephani praefatio *mirificam* (inde libello cognomen apud posteros) Regis liberalitatem laudans qua minutiores typi graeci officinae regiae traditi fuerant in hoc opere primum usurpandi. Iactat praeterea Complutensis exemplaris cum regiis codicibus frequentissimum consensum. Verum de ipso apparatu critico hoc loco ne *γρὺ* quidem. Subiungitur tabella *σφαλμάτων*.

Inter mille nostros locos sunt 656 in quibus Stephanus Complutensibus et Erasmi quintae consentientibus adstipulatur, 344 ubi vario modo in diversa abeunt. Et quidem ducenties tricies et ter cum Erasmo facit noster, scilicet in titulus $A^{a-g.}$ $B^{a-c.}$ C. $J^{a-kn.}$ $KLOU^{ceikort.}$ Cum Complutensibus convenit nonagies et sexies scil. in $DEFGHMNPQU^{abdfglmqs.}$ Medium inter utrumque fontem tenet sive potius utriusque lectionem miscet his locis sex (J^{lm}):

W. a. 1. (226) Matth. 22, 13. *πόδας κ. χεῖρας ἄρατε ἀ κ**.
2. (227) Marc. 14, 45. *ῥαββὶ* bis $GMKST^{0}$
3. (228) Luc. 3, 19. *φιλίππου τ. ἀδ. ἀ.*
4. (229) Luc. 11, 53. *ενέχειν κ. ἀποστοματίζειν***
5. (231) Apoc. 20, 5 *ἕως ...... ἔτη.* $G^{1}K^{1}$
b. 6. (230) 2. Tim. 1. 12. 14. *παραθήκην* bis**

Restant *novem* loci in quibus lectionem ab utroque alienam textui suo inserit:

c. 7. (409) Io. 3, 25. *ἰουδαίου*** (pro plur.)
8. (J. 122) 2. Tim. 4, 13. *φελώνην*
9. (Bryl. 1) Matth. 24, 15. *ἑστώς* GMKS (*ἑστὸς* LT)
d. 10. (410) 2. Cor. 11, 10. *σφραγήσεται* (pro *φραγ.***)

e. 11. (411) Act. 4, 27. add. ἐν τῇ πόλει ταύτῃ GKSLT
f. 12. (B^d) Act. 9, 35. τὸν σαρωνᾶν G^1M^1
13. (412) Act. 22, 23. κραυγαζόντων** (pro κραζ.)
14. (T. 325. U^n) 2. Cor. 2, 3. λύπην ἔχω.*
g. 15. (A^h) Act. 2, 31. κατελείφθη ἡ ψ.

Multa maioris momenti me hic neglexisse nemo sane erit qui demonstret. Tenuis ergo videbitur et exigua messis quam vir optimus post tot tantosque labores congessit et satis iam hic patet qualis fuerit autoritas textus usu venientis, qua vigente aut variantes lectiones subinde in codicibus inventas receptis superiores esse posse vix aestimabant aut si aestimarint iisdem substituere iam non audebant.

Ex illis 344 locis in quibus Stephanus lectionem suam in hac prima editione libere constituisse censendus est recentioribus arbitris non nisi centies tricies et septies meliorem recepit, totidem vicibus peiorem, in locis quadraginta sex nostri inter se discrepant, quater et vicies pauciores cum Stephano faciunt, caeteris tertiam aliquam lectionem tuentibus.

2.* LUTETIAE *ex officina R. Stephani.* 1549. 16.

Priori simillima adeo ut qua de causa a quibusdam elegantior dicatur equidem non adsequar. Olim eo nomine a librorum amatoribus primae anteponebatur quod omni sphalmate expertem credebant, scilicet demto erratorum indice quem editor ad calcem primae adiecerat. Praefatio huius iterum adest.

Rarius ab eadem discedit; septies Complutensem deserit pro Erasmo (D^a G^{abeg} U^{gs}), semel hunc pro illa (K. 240), ter novam lectionem respuit pro Erasmica (W^c), semel eam mutat non emendat (W^d), tres denique novas introducit:

W. h. 16. (W^d) 2. Cor. 11, 10. σφραγίσεται
i. 17. (413) Marc. 8, 34. ἐλθεῖν L. (pro ἀκολουθεῖν*)
18. (L. 254) Ap. 6, 11 ἑκάστοις cett. ut Er.
19. (U. 8) Marc. 14, 32. ἕως προσεύξωμαι.**

3.* PARISIIS *excud. Bened. Praevotius.* 1549. 16.

Nomen typographi legitur in fine libri; in fronte mei exemplaris exhibetur: Apud Petrum Haultinum, in aliis vero: impensis viduae Arnoldi Birkmanni. Sed una eademque editio est quod Lorckius BG. II. 51 ostendit et ipse Stuttgardiae collatis utriusque generis libris compertum habui. Le Longius Praevotii editionem ab Haultiniana distinxerat, cf. etiam Goezium p. 45 et Marshium in notis ad Michaëlem p. 857. Stephanicis forma et typis simillima textum nudum praebet sine ullo additamento; ipsi capitum numeri exsulant. Absoluta est idibus Martiis, Stephanica secunda a. d. IV. idus Octobres. Quas ergo peculiares lectiones cum hac communes habet eas aliunde sumpsisse putanda est. Quatuordecim enim locis a prima Stephanica discedit; novies Erasmum sequuta repudiata Complutensi (D. 40. G. 53. 60.

M. 258. P. 272. 275. 277. U. 19. 32); semel veterem lectionem novae Stephanicae praeferens (W. 7.), quater ipsa novam commendans; scil. 1. Tim. 5, 21. Aldinam, Ap. 22, 21. Frobenianam ex ed. 1545; Act. 9, 35. (B[d.] W[f]) τὸν ἀσσαρωνᾶν, 2. Tim. 4, 13 (J. 122. W. 8) φαιλώνην.

4. LUTETIAE *ex officina Rob. Stephani.* 1568. 16.
* LUTETIAE *ex officina Rob. Stephani.* 1569. 16.

Fuit is Robertus magni Roberti filius, Henrici frater, qui patris prelum exercuit inde ab anno 1551. Editionem hanc ad primam patris, nitidam illam et usu tritam, conformavit non minus elegantem et variantium lectionum catalogo auctam.

Quinque locis tantum a suo fonte recedit, e quibus tres iam in secunda patris editione mutati erant (G[a.] U[g.] W. 18), duo in tertia postea fuerunt (G. 59. 60.)

Exstant exemplaria in titulo quoad notam anni diversa. Scilicet opus in officina absolutum est idibus Ianuariis 1569 ut subscriptio docet. Sed unam eandemque editionem esse dudum viri docti viderunt et mihi Eug. Scherdlinus affirmavit cui utriusque generis exemplaria Parisiis in bibliotheca armamentarii inspicere et conferre contigit, item A. Kuyperus ex bibl. Lugduno-Batava. Caeterum cf. Maschium p. 214., Baumgartenii hall. Bibl. IV. 193., Goezium p. 43; Lorckii BG. II. 50.

5.* FRANCOFURTI *ap. haeredes Andr. Wechelii Cl. Marnium et Io. Aubrium.* 1597. *fol.*

Est pars bibliorum graecorum a Franc. Iunio sive ut alii malunt a Friderico Sylburgio editorum de quibus fusius dixerunt Knochius p. 157, Goezius p. 69, Maschius p. 215. Textui per binas columnas disposito subiciuntur variae lectiones.

N. T. exscriptum est ex editione Rob. Stephani iunioris cuius lectiones peculiares omnes adsunt. Sed octo locis ab ea discedit scilicet lectiones Stephanicas recentiores amplectitur tres (W. 19. 23. 29), bis ad veterem Erasmicam redit (W. 7. 10), semel ad Steph. II. (K. 240); tum ad Brylingerianam semel (β. 4), denique Marc. 4, 18. primum versiculi comma casu excidit.

6.* *ΕΝΕΤΙΗΣΙ παρὰ Νικολ Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων. Α. Χ. Π. Ζ.* *[Venetiis ap. N. Dulci.* 1687.*] fol.*

Biblia sunt graeca integra accuratissime ex editione praecedente descripta. Novum igitur Testamentum minime tertiae Stephanicae ἀπόγραφον est, quod Maschio placuit p. 217, sed primae. Qui rarissimum librum, praeter Le Longium omnibus fere ignotum et in ipsa collectione Lorckiana desideratum, suis oculis inspexisse non videtur. Exemplar meum splendidissimum.

7.* FRANCOFURTI *ap. haeredes And. Wechelii Claud. Marnium et Io. Aubrium.* 1600. 16.

Ipse titulus declarat hanc editionem ad exemplar Stephani ut a. 1546 ex bibliotheca regia excusum fuerat conformatam esse, adeoque ipsa eiusdem praefatio *(O mirificam)* servata est quamvis ab editorum rebus aliena.

Textus tamen non intactus remansit, sed nonnusquam a Stephanico antiquissimo discrepat et quidem ab alia manu emendatus quam quae editionem a. 1597 ex eadem officina emittendam curaverat, propius ad Roberti iunioris exemplum accedentem. Cum priore enim Wecheliana non nisi tres peculiares lectiones i. e. a Stephani prima alienas communes habet (U^g; W. 7; *β*. 4). Eundem fontem primarium sola relinquit quater pro recentiori Stephanica lectione (D^a. E. W. 24. 32), bis pro Erasmica (Q. 230. U^h).

§ 2. EDITIO R. STEPHANI POSTERIOR.

8.* LUTETIAE *ex officina R. Stephani.* 1550. *fol.*

Inter Stephanicas haec est celeberrima et in historia textus graeci scribenda post duas editiones principes longe maximi momenti. Cuius externam formam paucis accipe depictam. Praemittitur duplex praefatio Roberti, altera graeca altera latina, de consilio suo critico ad lectorem disserentis, tum Chrysostomi *ὑπόμνημα περὶ τοῦ εὐαγγελίου*, Eusebii epistola ad Carpianum cum eiusdem tabula canonum synopticorum, duplex *πίναξ* locorum V. T. in Novo vel verbo tenus vel liberius allegatorum, Henrici Stephani carmen graecum exhortatorium. Evangeliis singulis praefiguntur *βίοι* auctorum, Theophylacti prooemia, Actibus narratio brevis de itineribus Pauli et Euthalii notitia chronologica, Epistolis *ὑποθέσεις*, omnibus autem libris *ἐκθέσεις τῶν κεφαλαίων*, veterum scilicet apud Graecos usitatorum. Margo exterior loca parallela, interior variantes lectiones exhibet, siglis codicum distinctas. De quorum ratione supra laudatos scriptores adeas dudum libere et vere professos quid de Stephani methodo statuendum sit.

Est haec ipsa editio ex qua derivatur quem nostri *textum receptum* vulgo vocant, nomine rei minus bene aptato. Talis fuit eius apud plurimos autoritas, imo etiamnum est, ut nihil obstet quominus in sequentibus huius *tertiae* textum simpliciter Stephanicum appellem. Itaque diligentius eius caussas exponam oportet.

Quem si cum primum edito contuleris, tricies et octies Complutensem lectionem delevisse, Erasmicam adoptasse deprehendes (DEG^{a-j}. H. U^{bfgls}), bis e contrario ab hac ad illam transiisse (O). Quod ad lectiones novas Stephanicas attinet ubique

facit cum secunda editione exceptis duobus locis (W be) in quorum posteriore ad veterem lectionem redit.

Sunt ergo in nostra editione lectiones Complutenses superstites quinquaginta et novem (FMNOPQU admq), Erasmicae ducentae sexaginta septem, sexcentae quinquaginta duae tribus recensionibus communes et viginti duae novae Stephanicae, scilicet quae in secunda fuerant tredecim (W afghi) et novem aliae:

W. k. 20. (414) Marc. 8, 13. *εἰς τὸ πλοῖον* GKS (olim sine art. ML)
21. (415) Luc. 2, 20. *ἐπέστρεψαν* (pro *ὑπ.***)
22. (G k) Act. 12, 25. *ἐξ ἱερουσαλὴμ***
23. (416) 1. Cor. 15, 33. *χρῆσθ'* L (pro *χρηστὰ**)
24. (Beb. 7.) Phil. 2, 1. *εἴ τινα* G¹KT⁰
25. (W b) 2. Tim. 1, 12. 14 *παραθήκην ..... παρακαταθ.*
26. (L c) Ap. 7, 14. *ἔπλυναν ..... στολὰς αὐτῶν* G¹
27. (L b) Ap. 10, 4. *μὴ ταῦτα γραψῃς* GK¹S
l. 28. (417) 1. Petr. 3. 11. om. *ἀγαθὸν ζητησάτω*.

Ex his patet Stephanum in tertia editione a prima quinquagies et sexies recessisse ita quidem ut lectionem meliorem tredecim in locis, peiorem in viginti et octo amplexus sit: in caeteris recentiores adhuc haerent. Quae si omnia sine ira et studio perpenderimus non immerito dicemus Stephani curas textui purius et rectius exprimendo minime profuisse. Adde quod eae curae non eadem cum sedulitate toti operi impensae fuere. Quae in Erasmicis lectionibus Stephanus mutavit ea fere in libris historicis reperies. Progrediente labore emendandi vel studium vel audacia editorem defecit, ita ut paucissimis exceptis Epistolae et Apocalypsis intactae relinquerentur. Itaque mihi persuadere nequeo quod V. D. Tischendorfius in editione sua a. 1859 (prolegg. p. 84) affirmat, Stephanum in Apocalypsi saepius duces Complutenses Erasmo praetulisse. Nihil enim neque in praecedentibus suis editionibus neque in hac tertia a Complutensibus mutuatus est notatu dignum nisi quod ipse Erasmus iam quartae suae inseruerat.

9.* BASILEAE *per Io. Oporinum.* 1552. 16.

Cf. Baumgartenii Nachr. VI. 201. Le Longius hanc non vidit. Titulus antiquorum aliquot exemplarium collatione multo quam antehac emendatiorem textum hic editum dicit. Quod ex mente editoris de Stephani labore intelligendum Viri docti sic acceperunt quasi Oporinus, vel quisquis operis corrector fuerit, ipse talia exemplaria in suum usum contulerit. Sed nihil tale affirmare poterat ille vir egregius nisi impudenter mentitum dicere velis. Est enim haec editio pure pute Stephanica tertia (uno loco excepto 1. Tim. 5, 21 Ald. Bryl.) cuius emendationes suas fecerat noster. Caeterum textus nudus exhibetur praemissa sola Stephanica tabula locorum ex V. T. allegatorum.

10.* BASILEAE *per Nic. Brylingerum.* 1553. 8.

Est Brylingeri graeca tertia Le Longio ignota quam Baumgartenius in Nachr. IV. 107, Goezius II. 11., Maschius p. 202, Rosenmüllerus p. 284, alius alium temere describentes, ad Erasmicam quintam conformatam dicunt. Quod titulus dicit, eam collatis non paucis venerandae fidei exemplaribus accuratissima lima editam, de his sentias quaeso quemadmodum de Oporiniana modo memorata. Ipsam hanc Oporini editionem, non Stephani grandius et pretiosius volumen, descripsit Brylingerus, nam et in loco 1. Tim. 5, 21. cum illo consentit. Sed. Marc. 11, 8. legit στιβάδας (P. 266) quod Erasmicum et in prioribus Brylingerianis fuerat. In fronte exemplaris mei legitur I. Lorckii nomen αὐτόγραφον.

11. BASILEAE *ap. Nic. Brylingerum.* 1558. 8.

Unicum huius editionis bibliographis fere ignotae exemplar detexi in bibliotheca Darmstadtiensi et a praecedente vere diversum esse cognovi ex numero paginarum et vitiis nonnullis scripturae. Textus idem nisi quod hic 1. Pet. 2, 3. χριστὸς legatur quod Erasmicum est (U[q]).

12.* FRANCOFURTI *typis Wechelianis ap. Cl. Marnium et heredes Io. Aubrii.* 1601. *fol.*

Simpliciter describit Stephani tertiam cum utraque praefatione, Chrysostomi et Eusebii praemonitis, Henrici carmine, variantibus in margine positis caeterisque additamentis, textu nusquam mutato. Fusius de eadem agit Baumgartenius Nachr. IV. 380.

13.* LONDINI *ap. Io. Billium.* 1622. 8.

Editor Richardus Whitakerus. Hanc Maschius p. 224 et Dibdinus Introd. p. 82 ad P. Stephani editionem a. 1617 conformatam dicunt. Quod, si textum respexeris, minime recte dictum est. Scilicet hunc simpliciter ex Roberti Stephani regia descriptum deprehendi mutatis duobus locis in quibus ipse Stephanus postea novas easque peiores lectiones receperat (W. 30. 32). Textui nude per binas columnas et versiculis distinctis expresso subiiciuntur in calce libri Symbola vetera, notae criticae Roberti marginales, inscriptiones κεφαλαίων graecae, notae Scaligeri et Casauboni, βίοι evangelistarum, versus memoriales et πίναξ allegatorum. Editio parum elegans.

14.* ARGENTORATI *ex offic. Io. Phil. Mülbii.* 1645. 24.

Praefatus est Io. Henr. Boeclerus professor Argentoratensis qui se typographo optima quaeque exemplaria suppeditasse tes-

tatur atque collatis etiam manu scriptis membranis, ut emendatissima fieret editio, providisse. Quod cave ita intelligas ac si textum e codicibus emendare conatus esset. Solummodo historiam aliquam Pauli apostoli et prologum in Epistolas graece conscriptum in calce libri post ἔκθεσιν κεφαλαίων addit ex MS. Margini loca parallela non vero variantes adscribuntur.

Textum describendum curavit ex Steph. III. a qua ter discedit, bis ad Steph. IV. vel si mavis ad Bezam aut Elzeviros, nam hi omnes in his locis consentiunt (W. 30. 32) semel ad Brylingerum (β. 4). Exemplar meum olim Lorckianum fuit. Misere fallitur Vir doctissimus T. F. Dibdin I. 86 qui editorem suum textum ex Elzeviriana secunda repetiisse sibi persuasit.

15.* LONDINI *imp. Tho. Roycroft.* 1657. *fol.*
LONDINI *ap. S. Smith et Benj. Walford.* 1698. *fol.*

Est is tomus quintus operis polyglotti Waltoniani omnium eiusdem generis praestantissimi, in quo quid a viris doctis Angliae luminibus, inter civiles discordias literis sacris promovendis unice intentis, praestitum sit, quantaque inde in Brianum Waltonum, postea episcopum Cestriensem, instituti auspicem et moderatorem laus redundet, ab aliis saepius dictum repetere huius loci non est. Cf. prae ceteris Le Longium, Maschium, et Dibdinum nec non rei isagogicae scriptores. Nos paucis pro nostro instituto rem alsolvere poterimus quum textum graecum N. T. simpliciter ex Stephano descripserint editores, quippe quibus non novam aliquam recensionem ex fontibus elicere propositum fuerit, sed potius adparatum quam maxime locupletem veteri textui eique eruditorum usu commendato subiicere. Itaque presse sequuntur Stephanicam tertiam quam tamen tribus locis deserunt H. 68. J. 122. 123) ad Complutensem transeuntes. Exstant exemplaria N. T. separatim editi cum novo titulo a. 1698 de quibus vide Lorckii BG. I. 72.

§ 3. EDITIO CRISPINI.

16.* [*Sine loco*] παρὰ Ιωάννῃ τῷ Κρισπίνῳ. ͵α. φ. ν. γ.
[i. e. *Genevae ap. Io. Crispinum* 1553]. 16.

Io. Crispinus vir doctus variisque scriptis clarus Parisiis religionis causa relictis Genevae typographicam artem exercuit ibique a. 1572 diem supremum obiit. Plura dabit Haag, France protestante s. h. v. Editione suae huic primae (secunda enim ad aliam classem pertinet), praefationem latinam praemisit, in margine addidit varias lectiones et loca quae dicunt parallela. Capitibus singulis graece κεφαλαίων argumenta praefixit. Versiculorum numeri pro veteri more absunt. Typis nitidissimis Stephanicis usus est. Plane futilibus de caussis Maschius p. 218 et Goezius p. 46 duas eiusdem anni Crispini editiones fuisse

suspicantur. Idem Maschius propter illa additamenta et textus peculiarem recognitionem de qua autores plura et nimia, Crispinianam editionum familiam seorsim recenset. Immerito sane. Textus nostrae simpliciter ex Stephani tertia descriptus, mutatis sex locis:

1. Matth. 6, 6. ταμεῖον Eras. (P. 277)
2. Matth. 21, 7. ἐπεκάθησεν Gerb.
3. Matth. 24, 31. καὶ φωνῆς ex Steph. I. (G. 47)
4. Luc. 2, 20, ὑπέστρεψαν ex ead. vel Er. (W. 21)
5. Luc. 17, 36. add. versum ex Steph. IV. (J[n])
6. Io. 14, 1. add. καὶ εἶπε cett. Erasm. (P. 282).

Ad quae efficienda hercle codicum mss. auxilio opus non erat. Addo l. 1. Pet. 3, 7. vitio scriptum esse ξωῆς quod in tribus editionibus proxime laudandis religiose servatur.

17.* TIGURI *ap. Froschoverum.* 1559. 8.

Secunda Froschoveri editio. Priorem vide supra in Bebelianis. Haec accurate ad Crispinianam expressa tam quoad textum quam quoad additamenta. Abest tamen praefatio et in fine adduntur carmina graeca Evangeliorum Actuum et Epistolarum laudes canentia. Observavi tres lectiones quas nescio omnes de proposito an casu illatas dixerim: Io. 1, 28. (G. 64) βηθβαρᾶ, 1. Tim. 4, 1. (J. 118): πνεύματι πλάνοις, et 1. Pet. 2, 3. χριστὸς (U[q]).

18.* TIGURI *ap. Froschovorum.* 1566. 8.

Textum praecedentis cum suis mendis describit, corrigit tamen 1. Tim. 4, 1. πνεύμασι. Facile distinguitur a praecedente eo quod loca parallela margini latino adscribit, quae in priore graece exhibebantur. Possideo tertium exemplar in quo nescio quo casu plagula prima (a.) ex hac ultima editione desumpta est, caeterae omnes (b—Aa) ex illa secunda.

19.* BASILEAE *per Nic. Bryling.* 1563. 8.

Est haec quinta Brylingeri mere graeca editio; priores supra in aliis familiis habuimus. Fideliter ea, non ex Crispiniana ut viris doctis visum, sed ex Tigurina a. 1559 descripta est cuius omnes peculiares lectiones seu potius errata retinuit. In 1. Marc. 6, 33. habet illud pluribus Brylingerianis commune προσῆλθον (β. 4).

20.* LIPSIAE *in officina Voegeliana.* 1563. 8.

Qui de hac editione scripserunt Baumgartenius in Nachr. IV. 108; Goezius p. 46, Maschius p. 220, Rosenmüllerus I. p. 299 omnes ad a. 1564 referunt. Sane hic anni numerus legitur in calce, sed in fronte meum quidem exemplar, Lorckii autographo insigne, distincte praebet 1563. Absunt carmina.

Sequitur praecedentem sicut et alibi (Cap. VI. § 1) necessi-

tudinem quandam inter utramque officinam Brylingeri et Voegelini observabimus. Est tamen mirum quantum pulchrior Basileensi. Corrigit 1. Petr. 2, 3. χρηστός; 2. Tim. 4, 13. scribit φαιλόνην quod iam Haultini Ed. 1549 habuerat; 1. Petr. 2, 21. dat ἡμῶν ὑμῖν (G. 51) cum Steph. I.; Act. 12, 25. et Apoc. 6, 11. (L^a O^a) transit ad Erasmum. Denique novam lectionem et recentiorum plurimis probatam exhibet:

(418) Ioh. 18, 1. τοῦ κέδρων (pro τῶν κ.).

21.* LIPSIAE *sumptibus Val. Voegelini.* 1595. 8.

In fine scribitur: imprimebat Michael Lanzenberger 1594. Hinc error quorundam duas editiones ex una facientium. Mere graeca est ut praecedentes et ab ea quam ultimo loco resensuimus nusquam diversa. Graeco-latinam eiusdem anni et officinae habebis in Brylingeriana familia.

§ 4. EDITIO R. SLEPHANI QUARTA.

22.* [*Sine loco*] *ex officina R. Stephani.* 1551. 16.

Haec ultima R. Stephani patris editio a prioribus differt non solum adposita duplici interpretatione latina sed et versiculorum distinctione quam hac prima vice textui graeco editor noster obtrusit triste lumen nec posthac exstinguendum. Praemittitur nova praefatio, subiicitur Index latinus rerum et verborum locupletissimus, accedunt harmoniae evangelicae ll. IV. Caetera additamenta absunt. Nomen urbis Genevae in titulo non indicatur sed ex historia officinae Stephanicae notum. Le Longius narrat se plura exemplaria vidisse quae annum 1541 profiterentur, partim abrasa litera X ut 1551 restitueretur. Quod sphalma operarum fuisse debet quum de anno 1541 ne cogitari quidem possit. In meo exemplari distincte legitur MDLI. Editio caeteris Stephanicis multo rarior et minus elegans.

Sex tantum locis differt a tertia sed seorsim eam recensemus quia his maxime mutatis familiam ducit.

W. m. 29. Matth. 21, 7. ἐπεκάθισαν (R. 312. U^m) c. Er. III.
30. Matth. 23, 13. 14 (N) transit ad Er.
31. Matth. 24, 15. (W. 9) cum Stèph. I.
32. Luc. 17, 36. addit versum (J^n) ex Cpl.
n. 33. Col. 1, 20. (419) om. δι' αὐτοῦ (prob. L^2T^o)
o. 34. Ap. 3, 12 (420) λαῷ (pro ναῷ) vitio deinceps latissime propagato.

23. [*Sine loco*] *ap. Io. Crispinum.* 1564. 16.
* [*Sine loco*] παρὰ Ἰωάννῃ τῷ Κρισπίνῳ. ͵αφξδ.

Est Io. Crispini Genevensis secunda in qua omnia sunt graeca, titulus, praefatio, carmina et πίναξ locorum V. T., preca-

tiones calci additae, non vero capitum argumenta neque loca parallela margini adscripta. Maschius p. 219 et Baumgartenius in Nachr. VI. 202 ad a. 1564 referunt; Le Longius habet utrumque numerum unam eandemque editionem esse affirmans. In meo exemplari scribitur in titulo *Α. Φ. Ξ. Ε.*, sed aliud vide Basileae in cuius tilulo latinis literis scribitur M. D. LXIIII. in fine graecis: *ἔτει ą. φ. ξ. δ.* Mei exemplaris folium ultimum periit.

Textum refert Stephani IV. exc. Col. 1, 20. (W^{n}), Luc. 1, 35, (*β.* 1. *γενόμενον ἅγιον*) et tertio loco ubi novam lectionem recentioribus tantum non omnibus probatam prima et inter antiquiores fere sola exhibet;

(421) Act. 7, 48. om. *ναοῖς*.

24.* BASILEAE *per Petrum Pernam et Theob. Dieterich.* 1570. *fol.*

Egregium hoc opus continet praeter textum graecum et Erasmi versionem emendatam Matthiae Flacii Illyrici, viri post medium saeculum XVI. inter theologos Lutheranos celeberrimi, glosam quam dicit compendiariam sive commentarium singulis capitibus adiectum, de quo adeas R. Simonem in hist. verss. c. 22 et hist. comment. c. 47, tum Baumgartenii Nachr. II. 20.

Textus minime Erasmicus quod Maschio placuit p. 297, sed Stephanicus ad quartam editionem expressus excepto eodem l. Col. 1, 20, cuius lacunam merum vitium habebat autor. Praeterea ab eadem discedit locis hisce: Luc. 1, 35. *γενόμενον* (*β.* 1); C. 22, 12. *ἀνώγεων* (Beb. 4) Ioh. 14, 1. (Erasm. P. 282), Iac. 4, 6. (Erasm. Q. 297). Plane singulariter legit Matth. 7, 12. (J^{b}) *τοῦτο γάρ ἐστὶ* et vitiose Iac. 4, 2. *φρονεύετε*. Denique Matth. 1, 11. inserit membrum integrum cum nomini *Ἰακεὶμ* quod infra in Bezanis frequenter repetitum videbimus, unde etiam huc irrepsit. Similem emendationem tentaverat Colinaeus (V. 16).

25.* FRANCOFURTI *ap. Io. Beyerum cett.* 1659. *fol.*

Iterata editio operis Flaciani textu vel in mendis servato. Cf. omnino Baumgartenii Nachr. II. 484.

26.* LOVANII *typis Aegidiae Denique.* 1700. 12.

Solum evangelium secundum Lucam, in usum studiosae iuventutis Gymnasii SS. Trinitatis editum, continet hic libellus quem tamen a nemine unquam laudatum silentio praeterire nolui, tum ob summam eius raritatem, tum quia Stephani quartam presse sequitur a paucioribus tantum descriptam. Textui subiunguntur Symbola Athanasii et Apostolorum quae dicuntur, et Decalogus, omnia graece.

§ 5. EDITIONES SELFISCHIANAE.

27. VITEBERGAE *impensis Sam. Selfisch.* 1583. 8.
* AMSTELODAMI *typis Iegerianis.* 1583. 8.

De hac editione nulli omnino bibliographorum cognita opus est ut paullo fusius disseram. Maschius (p. 303) editionem eiusdem Selfischii nactus quae annum 1605 profitetur, quum in praefatione legeret esse secundam ab eodem editore procuratam, audacter primam anno 1604 adsignavit quam *paene* ignotam appellat. Sane ex praefatione *secundae* absque omni dubio primae exsistentia colligitur, verum de anno ibi nihil. Iam equidem mihi aliquid certius de hac re afferre posse videor.

Exstat in collectione mea exemplar quoddam in cuius fronte simpliciter legitur: Novum Iesu Christi Testamentum graeco-latinum Des. Erasmo interprete. Amstelodami typis Iegerianis anno 1583. Titulus hic in charta belgica bona et alba exscriptus, liber ipse in foeda et subcana quae veterem nostram Germaniam olet eiusque artem typographicam, qualis tunc temporis fuit, noscentibus primo obtutu repraesentat. Praefationem praemittit typographus ex qua sequentia notes velim: *materiarum biblicarum in capita non solum sed et in versiculos destinctionem utilissimam esse nemo non videt .... quod quum mecum perpenderem decrevi et ipse tandem N. T. ita distinctum in lucem emittere. Et quoniam in translatione latina voces interdum occurrunt quae non sunt in graeca (sic)..... has singulari typorum genere* [eo scilicet quod nos cursivum sive italicum appellamus] *procudendas curavi. Addidi materiarum similium* [i. e. locorum parallelorum] *harmoniam in margine. Vitas evangelistarum et apostolorum adieci. Singulis capitibus summaria praemisi...... addita est etiam summa brevis totius religionis, nec non explicatio vocabulorum difficiliorum ordine alphabetico tractata caett.*" Patet ex his typographum versiculorum distinctione adhibita novum aliquid et sibi gloriosum fecisse sibi visum esse, quod tamen inter Reformatos per Bezam iam dudum vulgatum fuerat, minime vero in coetibus Lutheranorum, apud quos ea aetate editiones graeco-latinas nullas in usu fuisse memineris nisi eas quas plures fecerat Voegelinus Lipsiensis (Cap. VI. § 1) quae omnes ea distinctione carent, sed habent Erasmi versionem et argumenta, harmoniam in margine, vitas evangelistarum et indicem latinitatis theologicae ut nostra quoque. Sequitur, eum qui talia promiserit typographum non Amstelodami sed in Germania Lutherana quaerendum esse. Iam cum istis quaeso conferas quae Erasmus Schmidius, literarum graecarum professor Vitebergensis, de editione Selfischii *secunda* a. 1605 emissa praefatur: „*Edit nunc iterum.... S. Selfisch N. T. gr. lat. non tantum typo eleganti..... sed et versiculis distinctum, vocularum latinarum quas ad sensum exprimendum assumere opus fuit modo graphico discretum, materiarum similium harmonia....*

correcta et locupletata ad marginem illustratum, denique et evangelistarum atque apostolorum vitis et singulorum capitum ὑποθέσεσι et totius religionis christianae.... ἐπιτομῇ et vocabulorum difficiliorum catalogo secundum ordinem alphabeticum congesto auctum." Tum pergit: „*Tu lector his.... utere et Selfischio nostro iam seni bene precare.*"

Nemo est quin videat huius praefationes scriptorem non solum de editione loquutum esse mirum in modum cum illa Amstelodamensi conveniente, sed eiusdem praefationem ad verbum descripsisse. Quod maxime ex eo apparet quod de vitis apostolorum additis fabulatur professor noster, ignari typographi nugas temere suas faciens. Sunt enim non vitae apostolorum sed Erasmi argumenta Epistolis praefixa. Denique, ut omnia dicam quae sentio, inter primam et secundam Selfischii editionem multo plurium annorum spatium intercessisse oportet quam quod Maschius voluit ex ingenio suo anno 1604 priorem vindicans. Nam Schmidius iubens lectorem bene precari Selfischio *iam seni*, minime videtur virum innuere qui anno superiore semet ipsum lectoribus commendaverit operi suo praefatus, et iam alieni indigeat stili quasi propria vi destitutus, iterum illud iisdem oblaturus.

Itaque dum quis meliora adtulerit tu his utere mecum: Selfischius Vitebergensis a. 1583, vel etiam antea, primam N. T. sui graeco-latini editionem in lucem emisit, cuius exemplaria vel annuente vel ignorante editore, Amstelodami novo titulo ornata sunt et sic in Belgio facilius divendia. Exemplar cum titulo Vitebergensi nemo habuisse videtur inter eos qui de his rebus scripserunt, neque ipse usquam in ullum incidi. Sed et Iegerianum meum, quantum scio, hodie in bibliothecis sui generis unicum est.

Ex modo dictis simul constabit falso hanc editionem dici Er. Schmidii fuisse. Nam qui editioni secundae praefatur laudem operis omnem in typographum confert, sibi nullam vindicat.

Textus familiae Selfischianae Stephanicus est ex ed. a. 1551 desumptus cuius lectiones peculiares (W ^{mno}) omnes adsunt in plurimis editionibus hic recensendis. Habent eaedem quatuor lectiones hasce probabiliter ex Brylingerianis repetitas:

σ. 1. Matth. 6, 6. (P. 277) ταμεῖον
2. Marc. 4, 21. (U. 6) καίεται
3. Act. 12, 25 (O. 262) παῦλος
4. Act. 21, 3. (G. 59) ἀναφανέντες.

Quae etsi diversae originis in edd. Brylingerianis utriusque seriei (Cap. II. § 5. C. VI. § 1) aeque habentur.

28.* WITEBERGAE, *typis Laur. Seuberlich impensis Sam. Selfisch.* 1605. 8.

WITEBERGAE, *typis Laur. Seuberlich impensis Sam. Selfisch.* 1606. 8.

Una eademque est editio de qua ad praecedentem illustrandam iam satis dictum. Est priori in omnibus simillima quatuor lectionibus selfischianis quintam addens hanc, item Brylingerianam.

σ. 5. Rom. 16, 3. (P^g) πρίσκαν.

Exemplar cum nota a. 1606 vidi Darmstadtii sed ex accuratissima collatione cum meo non diversum esse cognovi. Meum olim Lorckii fuerat.

29.* WITEBERGAE *typis haeredum Seuberlichii impensis haeredum Selfischii.* 1618. 8.

Exemplar meum titulo mancum est, sed integrum olim habui Stuttgardiae. Lectiones Selfischianae adsunt quinque, sed in W. 30 et 33. familiam suam deserit. Caeterum praecedenti similis.

30.* WITEBERGAE *sumptibus haeredum Selfischianorum.* 1623. 8.

Praecedentem fideliter describit, si unum locum exceperis in quo ab eadem discedit (Matth. 21, 7. ἐπεκάθησαν).

31.* GISSAE *Hassorum ex offic. Ios. Dit. Hampel.* 1669. 4.
** FRANCOFURTI *ad M. ap. Blth. Cph. Wust.* 1673. 4. (vel 8).

Una eademque editio quod nemo adhuc vidit, cf. Maschium p. 298 seq., Baumgartenii Nachr. IV. 101. Typographus Gissensis textum Selfischianum primarium anni 1583 cum versione descripsit, caeteris additamentis omissis; praemissa tamen praefatione breviori in qua consilii sui rationem exponit. Adsunt loca parallela in margine, variantes lectiones textui subiiciuntur. Wustius exemplaribus a Gissensi editore redemptis denuo addidit Summam doctimae christianae et Erasmi argumenta in Epistolas non suis locis inserta sed in capite voluminis Matthaeo praemissa, et in calce indicem theologicum. Margo paullo latior est, ita quidem ut textus per se formam octonariam maiorem, charta quaternariam exhibeat. Scilicet editor iuvenes studiosos invitat ut notas ex autoribus conquisitas pro more eius saeculi tali margini inscribant, quod ipsum in meo exemplari Francofurtensi rarius factum video, in Gissensi nusquam. Exstare videntur exemplaria maioris etiam formae. Lorckianus catalogus quatuor recenset, Gissense in fol. in 4. et in 8. et Francofurtense in 4. Ipse vero et hoc habeo charta minori impressum. Notandum tamen ultimam plagulam (p. 713 et 714) a Wustio recusam esse

quae in Gissensi libro vere ultima est, in Francofurtensi vero indicem addente tres alias integras post se habet.

Unicam observavi mutationem in textu. Col. 1, 2. Stephanicum *κολασσαῖς* vulgari cedit lectioni.

32.* ARGENTORATI *excud. Theodos. Rihel.* (*Sine anno.*) 8.

Etiam hac de editione fere omnia falsa apud nostros. Le Longius eam ignoravit, Knochius p. 447 ad a. 1675 detrudit, Goezius (II. 12) scribit Baumgartenium eam rectius inter a. 1591 et 1618 collocasse mediam. Verum hic in libro suo (Nachr. II. p. 16) de anno omnino nihil, et mero casu accidit ut notitia de ea conscripta sequatur aliam ad editionem a. 1591 nescio quam pertinentem, praecedatque tertiam textum a. 1618 aliquem impressum illustrantem. Maschius denique Rihelium acriter increpat quod quae Er. Schmidius praestiterit sibi ipsi in praefatione tribuerit. Quae tu ex supra ad a. 1583 dictis facile suae veritati restitues.

Nempe ista Rihelii editio purum putum *ἀπόγραφον* est primae Selfischianae quam modo descripsimus, cuiusque praefationem a typographo Vitebergensi, minime vero a Schmidio praefixam, adeoque omnia in eadem promissa lectoribus offert traditque insignis tum temporis librorum variorum editor, illustrioris etiam Wendelini Rihelii haeres, qui tamen in hoc N. T. nostrae aetatis iudicibus fur et latro audiret, non maiori quidem iure quam tot alii iam a nobis in hoc opusculo laudati vel etiam laudandi. Iam quum Theodosius noster artem suam Argentorati ab a. 1571 ad a. 1596 exercuerit, Selfischii exemplar autem circa a. 1583 lucem viderit, Riheliani aetas satis accurate definiri potest et omnino fallitur Maschius qui post a. 1605 illud vulgatam fuisse ex collatione cum Selfischiana secunda conficere vult. Cuius tamen definitio in catalogos plurimarum bibliothecarum transiit.

Textus Selfischianus est qualem ad a. 1583 habuimus. Ter a suo fonte recedit: Matth. 21, 7. *ἐπεκάθησαν*, (U^{m}), Marc. 6, 33. *προσῆλθον* (*β*. 4), Matth., 24, 15. *ἑστὸς* (cf. W. 9). Quae tres lectiones diversae originis in nulla editione alia simul obviae sunt nisi in Brylingeriana a. 1548 ex qua fortasse corrector operis eas desumpsit. Quod Act. 17, 25. legitur *πνοὴν πάντα* ad Bezam (X. 19) nihil facit, vitium est omisso *κατά*.

Caeterum inter omnes superioribus saeculis editas, haec sola est quae anni nota careat.

33.* HAMBURGI *ap. Iac. Lucium.* 1596. *fol.*

Editio trilinguis quae proprie pars sexta est operis biblici graeco-latino-germanici a Davide Woldero procurati de quo vide Knochium p. 32, Goezium I. 4. 16, Baumgartenium in Nachr. I. 306, Maschium p. 387. Etiam haec quoad textum graecum

N. T. Selfischianam primam sequitur, mutatis quatuor locis: ter a Stephano ad Erasmum sive mavis Bezam desciscit (M. 258. Q. 230. W. 28) semel a Selfischiana (σ. 3) ad Stephanum (O. 262).

Vides textum Stephanicum purum et primarium variis in terris et diutius repetitum fuisse, rarissime quidem a catholicis, verum iam saepius a Lutheranis qui antea N. T. graece edendi minime curam habuerant. Et si Millii exemplar, de quo alio loco dicemus, huic familiae adiungere volueris, quod sane non immerito feceris, eam usque ad nostra tempora pertinere et vulgi studiis inservire videbis.

CAPUT VI.

EDITIONES ERASMO-STEPHANICAE.

§ 1. EDITIONES BRYLINGERIANAE GRAECO-LATINAE RECENTIORES.

Hic habes secundam seriem tibi supra Cap. II. § 5 promissam editionum Brylingerianarum graeco-latinarum, primae forma, typis, additamentis, numero paginarum simillimam sed in textu constituendo vere aliam et novam. Scilicet hic ab initio statim plures lectiones Stephanicae Erasmicis miscentur, ita quidem ut in sequentibus editionibus illarum numerus sensim augeatur, harum minuatur.

1.* BASILEAE *ap. Nic. Bryling.* 1553. 8.

Locis octoginta et duobus Erasmi V. et Stephani IV. altera ab altera discedebant, ut supra vidimus. Ex his sunt quinquaginta tres in quibus haec prima editio Erasmum sequitur (F. $G^{k.}$—M. N. $O^{a.}$ P. 266. 269. 272. $P^{efg.}$ $Q^{ab.}$ Q. 300. U. 1. 6. 7. 9. 11. 32. W. 2. 4. 5. 6. 10. 12. 14. 17. 18. 21. 23. 28.), vicies et septies ad Stephanum transit ($O^{b.}$ P. cett. Q. cett. U. 10. W. 1. 3. 13. 20. 24. 26. 27. 29. 31. 32.). Praeterea adsunt nonnullae lectiones aliunde petitae vel Brylingerianis libris propriae quas ex parte iam supra memoravi, hic tamen, ut collatio facilius procedat, breviter in censum revocabo. Adsunt nimirum Bryling. 1) Luc. 1, 35. *γενόμενον ἅγιον*. 2) Marc. 16, 8. *ταχέως*. 3) 2. Petr. 2, 18. *ὄντας*. 4) Marc. 6, 33. *προσῆλθον*. 5) Marc. 14, 15. *ἀνώγεων*. Quibus accedunt:

β. 8. Marc. 14, 32. (U. 8. W. 19) *ἕως ἀπελθὼν προσεύξωμαι* ex Bebel. (Bryl. 1546 ss.)
9. Act. 2, 31. ($A^{h.}$ W. 15) *ἐγκατελείφθη* ex Bebel. (Bryl. 1542 ss.)
10. Act. 21, 3. (G. 59) *ἀναφανέντες* (Bryl. 1546 ss.)
11. 1. Cor. 12, 2. (S. 318. $U^{s.}$) *ὅτι ὅτε* ex Bebel. (Bryl. 1542 ss.)
12. Col. 1, 2. (J. 216) *κολοσσαῖς* (Bryl. 1546 ss.)

13. 1. Tim. 5, 21. (Ald. 6) πρόσκλησιν (Bryl. 1546 ss.)
14. Iac. 4, 2. (U[b]) φθονεῖτε ex Bebel (Bryl. 1542 ss.)
15. Matth. 21, 7. (R[c] U[m]) ἐπεκάθισαν ex Bebel (Bryl. 1542 ss.)

2.* BASILEAE *ap. Nic. Bryling.* 1556. 8.

Le Longio ignota. A praecedente nusquam discedit.

3.* BASILEAE *ap. Nic. Bryling.* 1558. 8.

Erasmicum ἔθηκαν Io. 20, 12. in Stephanicum ἔκειτο mutat, caeteris intactis. (P. 269).

4. BASILEAE *ap. Nic. Bryling.* 1562. 8.

Collatum est in meum usum exemplar in bibliotheca publica Lugdunensi adservatum, postea aliud Darmstadtiae ipse accuratius inspexi. Haec quarta editio huius classis plures habet novas lectiones scilicet quatuor quae deinceps in sequentibus omnibus servantur, omnes Stephanicae pro Erasmicis (M. 260. Q. 293. 300. U[a]) et septem alias eadem lege commendatas quae non ultra editionem proxime recensendam inveniuntur (M. 258. P. 278. 280. 289. Q. 298. W. 14. 23).

5.* BASILEAE *ap. Nic. Bryling.* 1564. 8.

Praecedentem accuratissime in omnibus sequitur. Prima haec Rom. 11, 6. vitiose scribit εἰ δὲ ἔργων omisso ἐξ quod mendum sequentes religiose tuentur.

6.* LIPSIAE *in officina Voegeliana.* 1563. 8.

Haec iam saepius Erasmum valere iubet, Stephano calculum adiectura. Scilicet ex lectionibus Stephanicis in editione anni 1562 prima vice occurentibus quatuor priores suas facit iisque sex alias eiusdem generis iungit (P. 266. 272. U. 9. 32. W. 2. 4) quae et ipsae in sequentes editiones transierunt. Praeterea nonnullae adsunt alius naturae. Delentur lectiones Brylingerianae β. 12. 15. pro Stephanicis; porro introducuntur novae.

β. 16. (K. 241) Apoc. 3, 1. add. ἑπτὰ (antea Cpl. Col.)
17. Io. 18, 1. τοῦ κέδρων quod dederat Voegeliana gr. 1563. Cap. V. § 3)
18. (422) Matth. 27, 9. ἱερεμία pro ἱερεμίου.

Denique haec prima vitiose scribit Luc. 1, 35. (β. 1) γενόμενον.

7. LIPSIAE *in officina Voegeliana.* 1565. 8.

Contuli exemplar Lorckianum Stuttgardiae cf. ei. BG. II. 44. In omnibus consentit cum praecedente exc. uno loco Matth. 3, 8.

ubi haec sola legit καρπὸν ἄξιον (H. 67) quod miror, quum illo tempore lectio illa Complutensis praeter Stephani primam et apud Colinaeum in nullo libro recepta exstiterit.

8. BASILEAE *ap. Nic. Bryling.* 1566. 8.

Exstat Heidelbergae. Habet omnes lectiones duarum editionum Voegelinianarum proxime praecedentium exc. Io. 18, 1. et Matth. 3, 8. Eadem de causa non habet illas septem in ed. Brylingeriana anni 1562 ultimo loco memoratas et 1564 iteratas. Nihilo minus nostram ex alterutra harum descriptam esse censeo ita quidem ut ex exemplari Voegeliniano textus corrigeretur. Nam hinc inde reperiuntur vitia scripturae his tribus solis communes ex gr. Matth. 6, 6. σαμεῖον, Io. 20, 12. ἔκητο. Recipit etiam Voegelinianam scripturam Luc. 1, 35. deinceps servandam. Praeterea unicam observavi lectionis varietatem l. Marc. 14, 32. Brylingeriana (β. 8) in Erasmicam (U. 8) mutata.

9.* LIPSIAE *typis Voegelianis (in fine: impr. per Andr. Schneider.)* 1570. 8.

Videtur Brylingerianae modo laudatae vel si mavis Voegelinianae praecedentis apographon. Singulares duae lectiones supra memoratae et menda illa absunt. Servatur Erasmica scriptura in U. 8, restituitur lectio Brylingeriana β. 12, deletur eadem β. 11.

10.* BASILEAE *per haeredes Nic. Bryling.* 1571. 8.

Maschius p. 296 hanc Brylingeri ultimam dicit, sequentem solam haeredibus inscribens. Sed iam nostra post fata viri lucem vidit. Sequitur textum ed. 1570 sed lectionibus Stephanicis addit 1. Cor. 15, 33. χρῆσθ' (W. 23) et Col. 1, 2. κολασσαῖς (cf. β. 12).

11.* BASILEAE *per haeredes Nic. Bryling.* 1577. 8.

Sequitur praecedentem restituta tamen ter lectione Erasmica (L^bc. P. 271).

12.* LIPSIAE *impr. Io. Steinmann.* 1578. 8.

In titulo apparet insigne officinae Voegelinianae, arca foederis cui superimpositus est Christus in cruce pendens et sub qua mors et serpens conteruntur. Et facile primo obtutu hanc quoque superioribus germanam esse tibi persuadebis, etsi multo minus deformem.

Textus sumit ex Voegeliniana a. 1570 ita tamen ut Marc. 14, 15. et Col. 1, 2. (β. 5. 12) a Brylingeriana lectione ad Erasmicam transeat contra Marc. 14, 32 et 1. Cor. 12, 2. (β. 8. 11) ab hac ad illam.

13.* LIPSIAE *impr. Io. Steinmann.* 1582. 8.

Titulus ut in praecedente. Textus ex ed. 1570 desumptus ita ut quatuor lectiones a. 1578 hic non adsint. Corrigit tamen Matth. 27, 9. (β. 18). Novum vitium introducit in sequentibus servandum:

β. 19. 1. Cor. 7, 37. ἑδραίως.

14.* LIPSIAE *impr. Io. Steinmann.* 1588. 8.

Accuratissime e praecedente descripta, si unicum l. Matth. 27, 9. exceperis in quo ad Brylingerianam scripturam redit.

15.* LIPSIAE *impr. Michael Lanzenberger.* 1591. 8.

Repetit praecedentem mutatis Marc. 14, 32. et 1. Cor. 12, 2. in quibus ad ed. 1578 transit. Matth. 1, 18. habet singularem lectionem γένεσις pro γέννησις, quod antea in una tantum fuerat, Vignonii prima a. 1574, neque deinceps receptum est sed hodie multis probatur.
Exemplar meum in fronte nomen Lorckii αὐτόγραφον exhibet.

16. LIPSIAE *typis Voegelianis.* 1594. 8.

Accepi ex bibliotheca armamentarii Parisiensis exemplar Voegelinianum cuius titulo anni designatio inscripta est nulla. Ultimum autem voluminis folium, ubi typographus ille librorum suorum cunas et natales indicare solebat, deperditum esse videtur. In fronte tamen manus coaeva annum 1594 significavit et Oratorii Parisiensis bibliothecae hoc exemplar fuisse testata est. Iam quum Iac. Le Long. eiusdem oratorii presbyter ex bibliotheca ordinis sui editionem Voegelinianam anni 1594 recenseat graeco-latinam, fortassis eius tempore folium illud nondum abscissum fuerat. Certe liber hic a caeteris omnibus Voegelinianis diversus quoad formarum compositionem, quanquam externo habitu iisdem simillimus. Quantum ad textum, proxime accedit ad ed. a. 1578 a qua uno tantum loco discrepat. (Marc. 14, 15. ἀνώγεον.)

17.* LIPSIAE *impr. Michael Lanzenberger.* 1599. 8.

Haec ultima, si temporum rationem habueris, ditissimae seriei Brylingero-Voegelianae editio omnibus in locis, in quibus huius familiae libri inter se differunt, cum ed. a. 1582 facit exceptis duobus: Luc. 1, 35. haec sola veram scripturam γεννώμενον restituit, 1. Petr. 2, 3. Χριστὸς olim Erasmicum, sed inde ab a. 1563 eiectum. Sed fontem proximum nostrae fuisse priorem eiusdem typographi (1591) demonstrat l. Matth. 1, 18. Editiones Lanzenbergeri habent in fronte insigne Voegelini.

18.* BASILEAE *ex officina Brylingeriana per Leonhardum Ostenium.* 1586. 8.

Haec editio in tota hac familia sola est quae textum graecum absque versione exhibet typis paullo maioribus expressum, sola quoque quae versiculorum distinctionem et numeros accepit. Item prima omnium est quae textum in binis columnis disposuit. Margini inscriptae sunt variae lectiones et loca parallela. Exemplar meum in fronte gerit nomen Io. Sauberti theologi quondam apud Brunsvicenses clarissimi αὐτόγραφον.

Etiam textus non plane intactus mansit sed in ipso titulo sub Aristarchi limam revocatus dicitur. Quisnam autem iste fuerit ambigitur. Maxime convenit cum ed. a. 1570, habet tamen nonnullas alias lectiones (Matth. 21, 7. ἐπεκάθησεν, Marc. 14, 15. ἀνώγεον, ib. v. 32. προσεύξωμαι, Act. 24, 22. ἀνεβάλετο, 1. Cor. 15, 33. χρῆσθ', 2. Cor. 2, 3. ἔχω, 2. Petr. 1, 8. ἀκάρπους, Ap. 6, 11. ἐδόθησαν αὐτοῖς) quarum plures hinc inde in Brylingerianis graecolatinis invenimus, quae tamen omnes ab editore facillime ex una eiusdem officinae editione mere graeca anni 1563 (Cap. V. § 3) huc transferri poterant. Corrigit etiam vitia Matth. 27, 9. et Rom. 11, 6.; Luc. 1, 35. redit ad β. 1. Philem. 7. assumit χαρὰν olim Complutensium nunc Bezanum, denique 1. Petr. 3, 21. exstat lectio plane singularis ὁ καὶ ὑμᾶς ἀντ. νῦν hodie quibusdam probata. (S f. U i. X e.)

19.* BASILEAE *ex officina Leonh. Ostenii.* 1588. 8.

Graece et latine, versiculorum numeris latino textui insertis. Typi veteres et miserabiles Brylingeri cuius officinam Ostenius haereditario iure possedit. Numerus paginarum non idem atque in omnibus hucusque recensitis editionibus graeco-latinis huius familiae et Brylingerianae primae. Praemittitur chronologia N. T., praefatio Vincentii Pralli Hamburgensis et Symbola vetera fidei christianae.

Textus e praecedenti desumptus quatuor locis exceptis in quibus veteres lectiones Brylingerianae servantur: (β. 1 et Er. Q. 298. S. 324. L. 254.)

20. FRANCOFURTI *ap. Zach. Palthen.* 1596. 8.

Hanc quoque graeco-latinam Stuttgardiae repertam et cursim inspectam ad Brylingerianas pertinere vidi quarum lectiones peculiares omnes habet, vitia vero emendat. Notavi tamen aliquot variantes ab illa familia alienas: Ap. 14, 5. (J. 182) ψεῦδος quod praeter Complutenses adhuc nemo receperat; Iac. 4, 6. (Q. 297) ubi omnes Brylingeriani libri Erasmi sphalma servaverant; Matth. 24, 15. ἑστὸς, quod iidem inde ab a. 1553 mutaverant.

21.* FRANCOFURTI *ap. Io. Andr. et Wolfg. jun. Endteri haeredes.* 1661. 8.

Editio omnibus qui de N. T. scripserunt ignota et sane singularis. Textum habet Brylingerianum quem illo saeculo nemo typis edidit et quidem ex praecedente Paltheniana absque mutatione repetitum. Cui addit summam doctrinae christianae, indicem theologicum et versionem Erasmi, quae omnia in editionibus Selfischianis habentur; versiculos tamen non nisi numeris inter binas textuum columnas positis distinguit.

§ 2. EDITIO CHEMNITIO-LYSERIANA.

Inter opera Lutheranorum exegetica vergente saec. XVI ineunte XVII edita eminet Harmonia evangelica a Martino Chemnitio primum inchoata, a Polycarpo Lysero continuata, denique a Io. Gerhardo ad finem perducta. De quibus triumvirorum clarissimorum studiis plura dicere non huius loci est. Sed ad nostra pertinent quod versioni et commentario textum quoque archetypum addunt, ita quidem descriptum ut in iis capitibus quae plurium scriptorum verba referunt primum singulorum seorsim posita exhibeant, deinde inter se mixta. Opus ipsum per partes prodiit saepius interrupto labore ita ut exemplaria quae circumferuntur varie imperfecta paulo difficilius singulas editiones constituant. Ecce quae certiora offerre de his possum.

22. FRANCOFURTI *ad Moenum ex officina Wolfg. Richteri impensis Io. Spiessii.* 1593 ss. 4.

Hoc anno scilicet Lyserus Chemnitii labores primum post obitum autoris edidit, librum I. et II. et tertii partem priorem usque ad Sect. LI., quae repetita sunt a. 1599 et 1600. Libri III. Pars II. Lysero autore prodiit Lipsiae 1604 ap. M. Lanzenbergerum, liber quartus duabus partibus Francofurti 1608 et 1610; quinti pars prior 1611; et iterum hae tres partes 1613 ad 1616 impensis I. I. Porsii, typis Er. Kempferi ibidem. His opus perductum ad sect. CXL. Quae omnia totius operis Partem I. appellare liceat, vel Chemnitio-Lyserianam.

Textus Erasmo-Stephanicus vel si mavis Brylingerianus; adsunt enim lectiones Erasmicae F. 44. P. 277. 280. 281. 290. Q. 294. 295. U. 7. Vetus contra W. 17 et Bryl. 4 in caeteris Stephanum sequitur ubi hic ab Erasmo discedit, semel Complutenses U. 12.

Cui primae parti operis accedunt duae aliae Gerhardianae. Io. Gerhardus commentarios in harmoniam historiae passionis et resurrectionis edidit Ionae typis et sumtibus Tob. Steinmanni 1617. 4. non ut harmoniam Chemnitianam continuaret, quae in cap. Io. XI. Matth. XX. subsistit, sed singularem librum. Postea vero a pluribus rogatus inter utramque partem I. et III. lacunam

quae remanserat explevit harmonia Chemnitiana a Sect. CXLI. ad CLXXX. i. e. usque ad Matth. XXV. Io. XVII. perducta. Ienae 1626. 1627. Gerhardianus commentarius Chemnitiano multo maiorem molem eruditionis theologicae refert.

Textum suum Gerhardus non ex Brylingeriana aliqua sed ex vulgari nescio qua editione descripsisse videtur Stephanica aut Bezana.

Ad manus mihi fuit exemplar bibliothecae collegii Wilhelmitani Argentoratensis a quo tamen P. III. abest.

23.* FRANCOFURTI *apud I. I. Porssium.* 1616. *fol.*

Continet tantum partem primam Chemnitio-Lyserianam. Quatuor locis a praecedenti discrepat: Matth. 6, 6. (P. 277) Erasmicam scripturam missam facit; Matth. 5, 44. et 11, 16. (H. 69. K. 252) Complutensem praefert; Io. 9, 8. (U. 11) Erasmicam amplectitur reiecta Stephanica.

24. FRANCOFURTI *apud I. I. Porssium.* 1622. *fol.*

Praecedentis fidissimum apographon. Exstat in bibliotheca Collegii Wilhelmitani nostri.

25.* GENEVAE *sumtibus haeredum Iac. Berjon.* 1628. *fol.*

Continet Partem I. et III. In textu consentit illa cum praecedenti. Pars III. vero has lectiones suppeditat a Stephanico textu alienas: Marc. 14, 45. (J. 227) ῥαββὶ semel, veteribus ignotam; Marc. 15, 3. (G. 48) Compl. Ioh. 18, 20. (X. 17) Bez.

26.* GENEVAE *ex typographia Petri Chouet sen.* 1645. *fol.*

Duobus spissis voluminibus haec editio totum iam opus comprehendit. In textu primae et tertiae partis cum praecedenti fere consentit; etiam in media lectiones miscet, Matth. 23, 13. 14. et 24, 15. Stephanicum κατεσθίετε .... κλείετε, cum ἑστὸς amplexa, Matth. 21, 7. vero ἐπεκάθισαν Marc. 14, 45. ad vulgarem redit; ib. 1, 16. cum Erasmo ἀμφίβληστρα scribit.

27.* FRANCOFURTI *et Hamburgi sumtibus Zach. Hertelii.* 1652. *fol.*

Opus integrum, itidem duobus immensi ponderis voluminibus absolutum. Etiam haec correctoris manum sensit; in prima parte in omnibus cum editione principe facit praeter unum locum Io. 9, 8. de quo vide supra; in secunda tuetur illas lectiones quas sub N. 26 recensuimus praeter unam (cum Steph. ἐπεκάθισεν reposito); cum eadem ubique in tertia consentit.

28. HAMBURGI *sumtu Z. Hertelii et Gf. Liebernickelii.* 1704. *fol.*

Haec quoque omnes tres partes continet. Textus primae partis item praecedentem refert; in caeteris Stephanum sequitur exc. Marc. 15, 3. de quo iam dictum. Exstabat in bibliotheca Seminarii Argentoratensis, nunc deleta.

Nescio an omnes huius harmoniae editiones in quibus textus exhibetur graecus recensuerim: Le Longius T. II. p. 742; Fabricius Bibl. gr. III. 216 laudant ille Genevensem a. 1641 et Roterodamensem a. 1646; hic Hamburgensem a. 1647 et Francofurtensem a. 1657 quas tamen Walchius bibl. theol. IV. 870 dubias habet.

§ 3. EDITIO TORNAESII.

29. LUGDUNI *ap. Io. Tornaesium.* 1559. 8.
LUGDUNI *ap. Iac. Roussin.* 1597. 8.

Editio perrara cuius alterum exemplar (1559) Stuttgardtiae in collectione Lorckiana reperi. Exstare quoque in bibliotheca Seminarii Montalbanensis rescivi. In natali sua urbe frustra ab amicis meis quaesita est. Est graeco-latina a typographo regio Ioanne de Tournes procurata, Guillardini textus apographon e Stephano emendatum. Habet enim omnes supra Cap. II. § 6 commemoratas lectiones inter quas sunt nonnullae aliunde non petendae. Praeterea ex Stephani IV. recipit has undeviginti: M. 260. P. 268. 270. 271. 272. 292. Q. 297. U. 9 quae olim Complutenses fuerant, tum T. 326. 327. 331. 333. 335. 336. 344, quas ex Complutensibus suas fecerat Erasmus in editione quarta, denique W. 4. 9. 13. 22. Habet etiam Matth. 21, 7. ἐπεκάθησαν cum Er. V. et 2. Cor. 11, 10. σφραγήσεται cum Steph. I. Est haec textus forma plane singularis.

Alterum exemplar cum nomine Roussini bibliopolae Lugdunensis in titulo et nota anni recentioris, accepi ex bibliotheca armamentarii Parisiensis, alibi nusquam repertum. Idque non solum Tornaesiano per omnia concinere vidi, sed in calce ipsius Tornaesii subscriptionem atque adeo annum 1559 profiteri, ita ut e numero editionum haec omnino expurganda sit.

Baumgartenius possidebat exemplar nescio cuius generis, scilicet titulo distitutum (Nachr. IV. 97).

§ 4. EDITIO BARBIRII.

30.* BASILEAE *impensis Nic. Barbirii et Thom. Courteau.* 1559. *fol.*
* BASILEAE *impensis Nic. Barbirii et Thom. Courteau.* 1560. *fol.*
* TIGURI [*sine nomine editoris*]. 1559. *fol.*

Tres sunt tituli unius eiusdemque exemplaris, sed VV. DD. male vulgo diversa putant. Cf. Goezium p. 29, Baumgartenii

Hall. Bibl. IV. 194, Maschium p. 308, Eichornii Introd. V. 275. Primum olim Basileensem librum mecum communicaverat Io. Guil. Baum collega amicissimus, Turicense examinaveram Turici, nunc ipse possideo omnes.

Continet Bezae versionem latinam et adnotationes, ideoque a nonnullis prima editio in serie Bezanarum vocatur. Quae certe mihi esse non potest textum graecum solum respicienti qui hic a Bezano plane alienus et a typographo de propria industria versioni additus est. De ipsius autem textus fonte diutius anceps haesi. Non poteram quidem non adsentire viris doctis Stephanicum hic agnoscentibus, sed quo autore editor hunc mutaverit non aeque facile dictu est. Quatuordecim lectiones Stephanicae tertiae delevit pro quibus decies tales recipiuntur quas supra diversae originis esse cognovimus sed omnes iam in unicam editionem Brylingerianam graeco-latinam a. 1553 aut 1556 delatas, ex qua igitur in nostram fluxisse putandae sunt. Ecce illas: Matth. 24, 15. (W. 31); Luc. 17, 36. (W. 32); Io. 18, 20. (M. 257); Io. 20, 12. (P. 269); 1. Cor. 15, 33. (contra W. 23); 2. Cor. 9, 8. (Q. 296); 2. Cor. 11, 10. (contra W. 10); Col. 1, 2. (β. 12): 1. Tim. 1, 4. (M. 258); 1. Tim. 5, 21. (β. 13). — Tres aliae absque omni dubio ex auctoritate ipsius Bezae, nempe ita suadentibus eius adnotationibus, mutatae sunt:

1. Io. 8, 59. (U. 10) om. c. Bryl. antiqq.
2. Act. 9, 35. (B[d]) τὸν Σάρωνα
3. Gal. 4, 17. (423) ἐκκλεῖσαι ἡμᾶς.

Restat una Ap. 1, 9. (T. 330) ubi vetus Erasmi lacuna denuo apparet, de qua quid dicam non habeo.

CAPUT VII.

EDITIONES COMPLUTO-STEPHANICAE.

Fama notissimum est opus biblicum polyglottum quod anno 1569 et sequentibus Antwerpiae Christophorus Plantinus Turonensis excudebat dirigente Benedicto Aria Montano (de la Sierra), octo voluminibus formae maximae absolutum, quod quum auspiciis Philippi II. regis Hispaniae editum sit vulgo Bibliorum regiorum nomine appellatur. De huius operis variis editoribus materiis fontibus et meritis non est quod h. l. plura dicam: cf. Maschium p. 340 ss.; Baumgartenium in Nachr. I. 289 et Hall. Bibl. I. 1 et Annales typographiae plantinianae nuperrime insertos diario: Bulletin du bibliophile belge 1856 ss. Verum de textu graeco N. T. eo magis opus est ut verba faciam, quo altioro silentio recentiores fere omnes eum praeterierunt, quippe qui historiam textus typis exscripti ex propriis ipsorum studiis ignorantes ultra Millium sapere non ausi sint. Millius vero, nescio casune an negligentia invidiave ab hac editione accuratius examinanda distractus, ne verbulum quidem de ea in prolegomenis suis dixit, caeteroquin inexhausto in talibus fonte. Obiter tantum (§ 1115) dicit Ariam nonnulla Complutensis textus menda erasisse.

Vulgaris opinio est, eaque ab ipsis Bibliorum regiorum editoribus propagata, textum N. T. graeci ad Complutensem conformatum esse. Ad summum aliquoties ducibus Erasmo et Stephano eum correxisse creduntur. Videsis quae Wetstenius in prolegomenis p. 385 ed. hal. ex Millio Curcellaeo Bengelio refert. Sed res plane aliter sese habet et textus Plantinianus, quem hoc nomine appellare liceat, quum quisnam Vir doctus ei emendando maxime operam impenderit ignoremus, dignus omnino est quem seorsim consideremus. Magnae enim editionum familiae communis est et multas lectiones servavit quas a Griesbachio, imo iam a Macio Bengelio Wetstenio receptas recentiores critici veteribus plane incognitas fuisse vulgo arbitrantur, quasi Elzevirorum textus i. e. Bezanus olim unicus fuisset.

Notandum vero est opus hoc regium duplicem exhibere textum graecum N. T. alterum Tomo V. triglotton, alterum Tomo VII. vel VIII. (nam in serie exemplaria variant) cum versione Ariae interlineari, quae est nova et emendata recensio vulgatae. Quae duae editiones non in omnibus inter se conveniunt. Quum autem prior ille trilinguis in unum opus polyglotton Parisiense transierit, bilinguis vero in plurimos libros, hunc maxime Plantinianum dicemus. His praemissis singula iam expediam.

§ 1. EDITIO ANTWERPIENSIS REGIA.

1.* ANTVERPIAE *excud. Chr. Plantinus.* 1571. *fol.*

Textus huius editionis in locis 709 cum Complutensi et Stephanico (ed. 1550) consentit, in caeteris 291 vario modo alius ab alio recedit; et quidem tricies et novies noster cum Stephano facit contra Complutenses (A $^{a-g.}$ C. D. G $^{a.}$ J $^{ab.}$ U $^{kr.}$ W. 10. 15. 19. 21), ter tertiam aliquam lectionem tuetur, nempe Luc. 10, 22. (F) et 1. Petr. 2, 3. (U ^{q}) Erasmicam, et unam novam (424) Act. 5, 24. ἀρχιερεὺς (pro ἱερεὺς) Restant ergo lectiones Complutenses 249 (BEG $^{b-k.}$ HJ $^{o-n.}$ KL. R $^{dfg.}$ S $^{adef.}$ T $^{abc.}$ U $^{efglt.}$ W. 13. 17. 20. 23. 24. 28). Inter illas 709 lectiones tribus ducibus communes sunt 89 iam supra recensitae (MNOPQR $^{abce.}$ S $^{bc.}$ T $^{def.}$ U $^{dh.}$ W. 7. 9. 11) in quibus Erasmus vel ipse Stephanus alia habuerunt, in caeteris omnes editiones maiores hucusque memoratae inter se consentiebant.

2. LUTETIAE *excud. Ant. Vitré.* 1630. *fol.*

Tomus quintus celeberrimi operis polyglotti Parisiensis cura et sumptibus Guidonis Michaelis Le Jay editi et anno 1645 decem voluminibus absoluti. Cuius descriptionem accuratissimam et virorum doctorum in opere edendo studia cupientibus tradet peculiaris Iacobi Le Long. dissertatio quam Maschius integram suae bibliothecae P. I. p. 349 ss. inseruit. Mihi de textu graeco N. T. unice sollicito non ita magni momenti haec alioquin splendidissima editio est, quippe quae fere Antwerpiensis exemplaris ἀπόγραφον exhibeat. Novies a suo fonte editorem discessisse video, scilicet quinquies facit cum caeteris Plantinianis primarium suum typum deserentibus (B. 31. 32. 33. W. 24. et Apoc. 1, 6. de quo l. vide infra), item bis cum iunioribus nonnullis eiusdem familiae usque Complutensem repudiantibus (G $^{b.}$ M ^{b}). Denique novas deprehendi duas: Matth. 9, 18. (J. 104) ἄρχων εἰσελθὼν quod veteribus ignotum recentioribus nonnullis placuit, et Luc. 6, 48. (425) τεθεμελίωται γὰρ ἐπὶ πέτραν.

§ 2. EDITIONES PLANTINIANAE VULGARES.

3.* ANTVERPIAE *excud. Chr. Plantinus.* 1572. *fol.*

Quae et ipsa, ut dixi, est pars operis regii polyglotti. Discedit a textu anno praecedente simul cum syriaco et duplici latino impresso locis octodecim, scilicet decies et quater lectionem Complutensem repudiat (B. E. W. 20. 24) et hic ubique ad Stephanum transit uno loco excepto ubi novam scripturam affert (B. 35. Apoc. 1, 6. *βασιλείαν καὶ ἱερεῖς*); ter a Stephano ad Complutense exemplar regreditur (G[a.] J[ab]) denique Erasmicum *χριστὸς* 1. Petr. 2, 3. (U[q]) missum facit pro lectione vulgari et meliori. Iam ergo Complutenses lectiones supersunt omnes nostrae Cl. IV.—VIII. et praeterea ex Cl. IX., item antestephanicae (W) plurimae quas modo sigillatim recensui. Inter ducentas et nonaginta (nam emendato loco 1. Petr. 2, 3. una demenda) lectiones, in quibus Plantinianus textus vel a Complutensi vel a Stephanico discrepat, sunt centum et octo quas recentiores suas fecerunt, centum et decem quas iidem omnino reiiciendas putarunt, quadraginta et duae hodieque ambiguae, triginta in quibus neutri exemplari adstipulantur. Nimis inique de Ariae opere iudicarunt nonnulli re non penitus examinata, inter quos Bowyerus eum Complutensem editionem ad Erasmicam ita composuisse ait ut lectionibus veris extrusis mendosas preli culpa ortas substituerit.

Huius exemplaris textus saepissime iteratus est, sed omnes fere editiones iam recensendae in his terris rarissimae sunt. Nostrae modo laudatae exemplaria occurrunt, sed haud frequenter, ab opere polyglotto separata, et Biblia integra hebraeo-graeca cum versione Ariae exhibent.

4. ANTVERPIAE *ap. Chr. Plantinum.* 1573. 8.

Editio mere graeca quam sine titulo vulgatam fuisse, ut cum hebraico V. T. a. 1566 (de quo anno videas in spuriis) ligaretur Maschius suspicatur p. 192. Ipse equidem contuli exemplar Guelferbytanum titulo minime orbatum.

Textus a suo fonte recedit tribus locis: Matth. 7, 12. (J. 73) *οὗτος*, Apoc. 3, 7. *εἰ μὴ ὁ* (J. 137) correcto vitio, et 1. Tim. 4, 1. (J. 118) *πνεύματι πλάνης*, quod haud dubie casu irrepsit, sed a pluribus deinceps servatum est.

5.* ANTVERPIAE *ap. Chr. Plantinum.* 1574. 32.

Contuli olim exemplar Lorckianum Stuttgardiae, iam ipse possideo rarissimum libellum. Typorum character est minutissimus. Textum suum sumit ex praecedente (exc. 1. Tim. 4, 1).

6.* ANTVERPIAE *ap. Chr. Plantinum.* 1583. 8.

Textus in omnibus convenit cum ed. primaria a. 1572, cuius etiam versionem describit. Sed habet vitium l. 1. Tim. 4, 1.

7.* ANTVERPIAE *ex officina Chr. Plantini.* 1584. *fol.*

Biblia sunt integra hebraica V. T. et graeca N. T. et Apocryphorum cum Ariae versione ut in Tomo VII. operis polyglotti fuerant. De hac editione Maschius p. 272 scribit Novum Testamentum non accurate priori respondere si quidem in Evangeliis Actis et Epistolis ad minimum centies a Complutensi discedat ad Erasmum et Stephanum deflectens, dum in Apocalypsi pressius Complutensi adhaereat. Habet hoc ex Wetstenio (Prolegg. p. 387. hal.) qui, nisi fallor, de Plantinianis in universum spectatis cum Complutensi comparandis dicebat, paullo tamen obscurius loquutus. Quidquid sit nostra ne uno quidem in loco ab editione anni 1572 discrepat exc. illo vitio modo memorato 1. Tim. 4, 1.

8. ANTVERPIAE *ex officina Plantiniana ap. Io. Moretum.* 1606—1616. 4 *t. fol.*

Textus quatuor evangeliorum cum commentario Francisci Lucae Brugensis, de cuius operis meritis exegeticis et criticis disserunt Millius § 1299, Lorckius BG. I. 80. In textu Plantiniano nihil mutatum nisi quod quinquies (G^ab. J^ab. N) ad lectionem Erasmo-Stephanicam, semel (E) ad Complutensem transeat. In his sunt quatuor (E. G^a. J^ab) probabiliter ex regia ipsa petitae.

9.* LUGDUNI *Bat. ex officina Plantiniana ap. Franc. Rapheleng.* 1591. 32.

Raphelengius hic, vir in literis orientalibus non parum versatus, Plantini gener fuit, sicut Io. Moretus praecedentis libri editor. Editio haec minus pulchris adnumeranda sequitur in omnibus Plantinianam a. 1574 eadem forma expressam.

10.* LUGDUNI *Bat. ex officina Plantiniana ap. Chph. Rapheleng.* 1601. 48.

Editio haec quoad formam minima omnium quae adhuc typis expressae fuerant. Editor Francisci Raphelengii filius, magni Plantini ex matre nepos.

In textu nonnullis in locis a Complutensi lectione ad Erasmicam s. Stephanicam deflectit (G. 54, J. 73. 119. 198. 219. K. 252. U. 19) quae, quum etiam Matth. 24, 15. ἑστὼς legat et Marc. 6, 33. προσῆλθον, absque dubio ex Brylingeriana aliqua editione desumpsit. Ap. 3, 7. corrigit vitium (J. 137) cf. ad a. 1573.

11.* [*Sine loco*] *ex officina Plantiniana Raphelengii.* 1612. 32.

De qua Plantinianarum et forma et nitore minima vide Goezium p. 49, Baumgartenium in Nachr. II. 31. Quod ad fontem

attinet ex ed. a. 1574 huic simillima exscripta est. Sed exhibet vitium 1. Tim. 4, 1. iam saepius in hac familia observatum.

Catalogus bibliothecae Sussexianae duo exemplaria Plantiniana ad a. 1612 refert, alterum Plantino, alterum Raphelengio inscribens, utrumque in forma quam dicit duodenariam expressum. Quae omnia non tam novas aliquos mihique incognitos libros quam editoris errorem prodere videntur.

12.* [*Sine loco*] *ex officina Plantiniana Raphelengii.* 1613. 8.

Graeco-latina est et pars bibliorum integrorum ad modum edd. 1572 et 1584 efformatorum, quae scilicet textui archetypo Ariae versionem interlinearem iungunt. Concordat in omnibus cum hac posteriore. Quum in quibusdam exemplaribus volumen graecum a libris V. T. apocryphis incipiat, peculiari titulo ad a. 1612 relatis, huic anno nonnulli hanc editionem vindicarunt.

13.* PARISIIS *ap. Io. Benenatum. Excud. Steph. Prevosteau.* 1584. 4.
PARISIIS *ap. Hil. Le Bouc et Io. Gueffier.* 1586. 4.

Editio trilinguis in qua textus syriacus principem locum obtinet, cura et studio Guidonis Fabricii Boderiani (Guy Le Fevre de la Boderie) editus unius ex Ariae collegis in opere regio Antverpiensi elaborando. Cf. Maschium p. 410. In calce libri impressum est: Pridie Kal. Nov. 1583 ad quem annum a nonnullis refertur. Textus syriacus versione interlineari illustratur, marginem exteriorem occupat Vulgata, inferiorem cuiusque paginae graecum *ἀρχέτυπον*. Versio syriaca ad exemplar veteris Peschito quae dicitur authenticum expressa deficit in quatuor epistolis catholicis et Apocalypsi. Praemissa est Boderiani dedicatio satis prolixa ad regem Henricum III. Exemplar a. 1586 exstabat in bibliotheca Langlesiana cuius vide Catalogum p. 3. et in exemplari bibliothecae Nanceianae iteratam sub alio nomine et anno emissionem esse a nescio quo viro docto fronti inscriptum legi.

Textus graecus ad ed. a. 1572 conformatus a qua tamen quinque locis discedit lectione ad priorem Antverpiensem a. 1571 triglotton correcta (B. 27. 28. 29. 36. J. 73).

14.* [*Sine loco*] *ex officina Commeliniana.* 1599. *fol.*
15.* [*Sine loco*] *ex officina Commeliniana.* 1599. 8.
* [*Sine loco*] *ex officina Commeliniana.* 1602. 8.
[*Sine loco*] *ex officina Commeliniana.* 1616. *fol.*
* LUGDUNI *ap. Barth. Vincentium.* 1599. 8.
GENEVAE. 1599. 8.

Hos sex titulos unius eiusdemque libri esse nemo adhuc vidit, nisi quod exemplaria in forma maxima edita (1599 et 1616) solam faciem primam mutasse alii iam dixerunt. Sed de minoribus quoque rem extra omnem dubitationem positam affirmare

audeo, quum ipse maius et minus, et hoc quidem utriusque anni notae possideam, postquam pridem Stuttgardiae alterum cum altero accuratissime contuli. Scilicet typographus exemplaris maioris formas ita mutavit ut unamquamque columnam in duas paginas divideret et sic ex una plagula quatuor paginarum in *folio* expressarum quas dicunt, unam in octonis sedecim paginarum faceret. Fuit quondam Hier. Commelinus typographus Heidelbergensis, quum hoc opus prodiret iam fato functus. Vincentius Lugdunensis non typographus sed bibliopola. In Lorckiano exemplari editionis Lugdunensis nomini urbis deleto Genevae nomen typis minoribus expressum superpositum est.

Editio maior satis infrequens de qua cf. Lorckii BG. II. 70. Maschium p. 273. 384. Additum est N. T. hoc Plantinianum cum versione Ariae interlineari operi triglotto quod a. 1587 ex officina Sanctandreana, auspice ut videtur Bonav. Cornelio Bertramo professore olim Genevensi prodierat, Vetus Testamentum solum complectens. Cui iam novo titulo novaque anni nota ornato hoc N. T. haeredes Commelini, ut integra Biblia fierent, addi curarunt. Quum vero exemplaria tardius ab emtoribus distraherentur, iterum titulo mutato a. 1602, tertia vice a. 1616 eadem editio quasi nova venum data est. Huius postremae notae exemplar exstat Turici. Editionem a. 1602 ignorabat Maschius.

Duobus tantum locis ab editione primaria recedit: Philem. 7. (J. 217) cum Stephano legit *χάριν* et Ap. 1, 4. cum eodem (J. 198) *ἀπὸ τοῦ ὁ ὢν*. Sed inter operationem ipsam mutandarum formarum tertius aliquis locus correctoris manum sensit; nam Matth. 24, 15. in maiori exemplari legitur *ἑστὸς*, in minori *ἑστὼς*.

16.* [*Sine loco*] *excud. Petrus de la Rouiere.* 1609. *fol.*

17.* AURELIAE *Allobrogum exc. Pet. de la Rouiere.* 1609. 8.

Una eademque est editio quamvis diversis formis expressa, sicut idem modo in Commeliniana observavi. Petrus de la Rouviere (sic enim hodie eius nomen sciberetur) latine dictus Quercetanus, hebraice Kepha Elon, plures bibliorum editiones procuravit neque typorum elegantia neque chartae albedine insignes. Haec nostra, de qua vide omnino Goezium p. 16. Maschium p. 273, textum graecum cum versione interlineari ex Plantiniana a. 1584 sumit quod ex loco 1. Tim. 4, 1. colligendum. Mutat tamen eundem duobus locis ad Erasmo-Stephanicum (G. 53. H. 68). Aurelia, sive ut alibi dicitur Colonia Allobrogum ipsa est Geneva, quaesito nomine sic appellata tum temporis a viris Romanorum sermonem curiosius affectantibus.

18.* AURELIAE *Allobrogum exc. Petr. de la Rouiere.* 1609. 24.

A praecedente diversa, mere graeca, sine ullo additamento. Textum maioris editionis mutat tribus locis, correctis vitiis 1. Tim. 4, 1. et Ap. 3, 7. et recepta Erasmico-Stephanica lectione J^b,

19.* AURELIAE *Allobrogum exc. Petr. de la Rouiere.* 1610. *T. II. Coloniae Allobr.* 1611. 16.

Ex iis quae Goezius p. 48, Lorckius in catalogo p. 95, Baumgartenius in Nachr. VIII. 7 de hac editione referunt patet exemplaria exstare in quorum fronte iam tomus prior Coloniam patriam dicat et annum nativitatis 1611 profiteatur. Fallitur sine dubio V. D. Maschius p. 274 qui duas editiones, alteram Aurelianam a. 1610. 8. alteram Coloniensem 1611. 16. recenset. Forma minor est sed plagularum signaturae ita dispositae ut de ea dubitare possis. Qua de causa in catalogis varie indicatur. Habet praefationem Ariae eiusdemque versionem interlinearem.

Hic quoque textus aliquoties mutatus. Quem si cum ed. Roverii gr.-lat. 1609 contuleris lectiones Erasmo-Stephanicas praeter iam memoratas (G. 53. H. 68) etiam has deprehendes duas: J. 198. 217. Tum Ap. 5, 6. (J. 140) plane singulariter legit ἐσφραγισμένον, Matth. 24, 15. cum pluribus aliis huius familiae ἑστώς.

20.* [*Sine loco*] *excud. Petr. de la Rouiere.* 1619. *fol.*
21.* AURELIAE *Allobr. apud. Petr. de la Rouiere.* 1619. 8.
* [*Sine loco*] *apud Petr. de la Rouiere.* 1619. 8.
AURELIAE *Allobr. apud Petr. de la Rouiere.* 1631. 8.

Duplex forma unius eiusdemque editionis graeco-latinae eodem modo altera ex altera concinnata quo id factum esse in ed. anni 1609 ostendi. Le Longius neutram recenset, Maschius diversas habet, Baumgartenius Nachr. X. 4. maiorem, Knochius p. 429 minorem tantum nosse videtur; Reimmannus vero Catal. p. 195 priorem et editionem a. 1609 confundit. Sunt tamen hae inter se diversae et non solum charta et typis posteriores antiquioribus multo praestantiores, sed etiam textum novis curis emendatum exhibent. Exemplari maioris formae iunguntur biblia V. T. hebraice et libri apocryphi graece cum versione Ariae. Exemplar cum nota a. 1631 omnibus bibliographis ignotum Gissae vidi, quae ipsissima editio a. 1619 est vel tituli charta id prodente, a corpore libri facile distinguenda.

A Plantiniano textu haec nostra desciscit ad Erasmo-Stephanicum decies (G. 45. 59. H. 66. J. 198. 217. 230. Ubq. W. 13. 31). Verum emendandi curam vel inter operas minime neglexerunt editores. Nam in maiori volumine Marc. 11, 1. (G. 46) legitur βηθσφαγῆ et 1. Tim. 1, 4. (M. 258) οἰκονομίαν, in minori βηθφαγῆ et οἰκοδομίαν.

22.* COLONIAE *Allobr. ap. Petr. de la Rouiere.* 1619. 4.
* COLONIAE *Allobr. ap. Petr. de la Rouiere.* 1620. 4.
* GENEVAE *ap. Petr. de la Rouiere.* 1620. 4.

Editio una eademque maioribus haec quoque typis exscripta sed mere graeca. Le Longius non nisi unum annum 1620 indi-

cat, Goezius p. 38 et Maschius p. 193 utrumque, sed non diversas esse recte viderunt. Exemplar meum prioris olim I. Cph. Wagenseilii postea Io. Tob. Krebsii fuit, virorum in literis biblicis et iudaicis non infimo loco clarorum. In altero vero nomen Coloniae Allobrogum atramento typographico deletum et in margine tituli inferiore minoribus typis *Genevae* adscriptum, quod in catalogos transiit. Talia exemplaria, nisi fallor, etiam Ienae Berolini et Hamburgi exstant. Iam et in tertium incidi quod in ipso tituli corpore et a prima, quam dixeris, manu, Genevae nomen exhibet. Adduntur in calce Scaligeri adnotationes, praemittitur exhortatio Oecolampadii quae olim in Basileensibus libris fuerat. Sed nomen autoris obscurius hoc modo significatum: I. Oe. olim ecclesia (sic) Tig. τοῦ ἐπισκόπου exhortatio; quod 1620 ita emendatum: I. Oe. olim ecclesiae Basil. τοῦ ἐπισκόπου exhortatio. Num forte vir vaferrimus lectori fucum facere volebat, S. Basilii episcopi nomen incauto suggerere conatus?

Textus cum eo facit qualis in editione minore eiusdem anni expressus est. Tantum Act. 22, 20. (J. 99) plane singulariter legitur πρώτου μάρτυρος.

23.* [*Sine loco*] *ex typographia Iac. Stoer.* 1627. 8.

Accurate ad ed. Roverii 1619. 8. expressa, eidemque simillima, et omnino diversa a caeteris Stoerii, item Genevensis typographi, editionibus quas infra in Bezanam familiam relatas habebis. Cf. Baumgartenii Nachr. II. 481.

24. [*Sine loco*] *ap. Sam. Crispinum.* 1612. 8.

Duae sunt Crispini huius typographi Genevensis editiones graeco-latinae ad modum Plantinianarum interlinearium efformatae typisque minutioribus excusae. Quarum tamen textus nonnunquam a Plantiniano differt. Recipit enim lectionem Erasmo-Stephanicam quinquies (G[be.] J. 198. U. 2. 15) in quibus aliquoties cum Roverianis consentit, et Bezanam quater (W. 31. X. 11. 14. 24).

25.* [*Sine loco*] *ap. Sam. Crispinum.* 1622. 12.

Textus e praecedente repetitus. Caeterum hunc Samuelem Crispinum cum Ioanne decem lustris antea Genevae prelum exercente confundit Dibdinus I. 71, et non minus incaute utriusque textum eundem dicit, et Stephanicum.

26.* LIPSIAE *impensis Chr. Kirchneri typis Io. Wittigau.* 1657. *fol.*

Editionem bibliorum hebraeo-graecorum typis maioribus cum versione Ariae Montani interlineari expressam Maschius p. 157. 276. Martini Geieri aliorumque Saxoniae theologorum curis deberi affirmat. Abest a meo exemplari V. T. Novum praecedunt

Lucae Brugensis libelli correctorii et libri apocryphi, sequitur index rerum latinus. Sane miror theologos Lutheranos tum temporis orthodoxiam πατροπαράδοτον anxie custodientes textum suo patrocinio commendasse qui antea non nisi in catholicorum coetibus et aliquatenus etiam apud reformatos receptus fuerat et saepissimo ab Erasmo-Stephanico adhorrebat, Lutheranis prae caeteris familiari. Scilicet haec editio Plantiniana lectione relicta undecim tantum locis ad Erasmico-Stephanicam transit (G. 46. H. 66. J. 198, 217. 222. 230. P. 277. U^{bq} W. 9. 13). Doxologiam Matth. 6, 13. in margine damnat.

27.* VIENNAE *typis Leop. Io. Kaliwodae.* 1740. 8.

Editor Lud. Debiel S. J. qui versionem Ariae interlinearem hinc inde mutatam et in margine inferiore variantes vulgatae ex aliis quatuor editionibus Romana Antverpiensi Coloniensi et Lugdunensi adiecit. Erat sane huic viro satis curta supellex qui vel Sixtinam vulgatam cum Clementina confundere potuit et ex additis rarissimis aliarum editionum varietatibus *quadruplicem* vulgatam magno hiatu promittere. Attamen nec textum graecum intactum reliquit, qui, si universum spectaveris, Plantinianus est, nonnunquam tamen ad Elzevirianum mutatus. Scilicet decies transit ad lectionem olim Erasmo-Stephanicam (G. 45. 46. 58. H. 66. J. 86. 119. 121. 129. 198. K. 246), quater ad Bezanam (W. 29. X. 11. 14. 23), bis singularem aliquam habet: Iac. 3, 3. (J. 196) εἰδὲ, et 2. Petr. 1, 10. (V. 46) satis commendandam eam quam apud Colinaeum invenimus, quam tamen unde sumserit non assequor. Editio haec duobus tomis constat sed singula evangelia novam paginarum seriem inchoant et meum in octo volumina divisum est. Cf. etiam Lorckii BG. I. 117.

28.* MOGUNTIAE *sumptibus Franc. Varrentrapp.* 1753. 8.

Editionem catholicam novissimam in titulo dicit Hermannus Goldhagen S. J. et id fere προφητεύων, quum certe in Germania per duodecim lustra proxime sequentia ex iisdem castris nulla amplius prodierit. Specialem scopum persequutus est editor in margine selectam lectionis varietatem adscribens qua ex ipsis graecis codicibus hodieque exstantibus vulgatam latinam authenticam demonstraret. Praeterea adiecit argumenta librorum et capitum et lexidion graecum. Iniquius de hoc instituto iudicarunt olim Baumgartenius in Nachr. VIII. 15, Goezius p. 63, Michaelis Introd. p. 828, Kraft, Bibl. theol. IX. 244 alii, quasi textum ipsum editor ad vulgatam conformare ausus sit, quum tamen huic autoritatem testis in primis audiendi vindicasse satis habuerit, in hoc quidem minime improbandus.

In textu exscribendo octies tantum eum a fonte suo (Plant. 1572) abiisse vidi; ter enim lectionem eam recipit quam biblia polyglotta Antwerpiensia prima vice expresserant (Erasm. G^{a}. J^{ab}), bis alibi ad eundem transit (J. 133, 214), semel Elzeviros

sequiter (W. 29), singulariter vel potius vitiose scribit 1. Cor. 12, 2. οἴδατε ὅτε (S. 318) et 2. Cor. 2, 3. λύπην ἐπὶ λύπης σχῶ (T. 325).

29.* LEODII *excud. P. Kersten.* 1839. 8.

Editor P. Kersten, nescio an a typographo diversus, editiones acatholicorum falsatas esse queritur, alias autem in Belgio non inveniri. Qua de causa hanc ex praecedenti Goldhageniana accurate et satis pulchre describendam curavit, cum omnibus additamentis excepto lexidio, in cuius locum aliud locupletius se editurum promittit. Textus non variatus, si exceperis paucissima loca (J. 119. 219. 229. G. 46) in quibus scriptura Complutensis vitiosa videri poterat. Caeterum noster quoque textum suum pro authentico Complutensi venditat.

30.* PASSAVII *apud Ambrosium Ambrosi.* 1835. 8.

Synopsis quatuor evangeliorum graeco-latina, edita a. J. A. Rotermundt ecclesiae Passaviensis canonico et lycei rectore, et satis singulari modo concinnata. Pericopae scilicet parallelae non synoptice sed altera alteri subiectae exhibentur, ipsae in plures quam solent particulas discerptae, et ordine novo eodemque maxime arbitrario et incommodo dispositae, ita ut ne uni quidem evangelistae suus integer servatus sit. Singulis pericopis plurium librorum textum referentibus additur harmonia latina in eum finem conscripta ut omnis diversorum autorum discrepantia evanescat. In margine notatur varietas lectionis edd. Stephani Griesbachii Matthaei Scholzii et Lachmanni. Textum ipsum tam in fronte libri quam in praefatione genuinum Complutensem se referre affirmat editor, sed falso, quod minus fraudi quam ignorantiae hominis tribuendum videtur. Est enim fere ubique Plantinianus. Scias ex viginti septem locis in quibus Plantiniani libri a Complutensi archetypo discedunt in evangeliis nostrum vicies et bis illos, quinquies tantum hoc sequutum esse. (A. 2. 16. 24. C. 38. W. 21.)

CAPUT VIII.

EDITIONES BEZANAE.

Theodori Bezae nomen in historiis sui saeculi adeo celebratum ut cumulatius aliquid in laudem eius hic addere necesse non sit. Etiam quantam et qualem operam vertendis et explicandis libris sacris impenderit a nostro instituto dicere alienum. Consulas de his rebus eos qui de eius editionibus ante nos scripserunt earumque formam subsidia merita pluribus illustrarunt v. c. Maschium I. 309 ss. Baumgartenium in Nachr. IV. 386; Knochium p. 391. Rosenmüllerum in bibl. Litt. I. 400 ss. et libros isagogicos inter quos etiam Marshii notas ad Michaelem p. 858 laudatas velim. Quibus autoribus Guilielmi Baumii nostri nomen me addere non posse magnopere doleo, cuius vita Bezae, alioquin splendidum eruditiones et facundiae monumentum, citra hos summi viri labores substitit, probabiliter nunquam ultra progressura.

Hoc loco de graeco textu solo dicam. Constat ex ipsius Bezae ore, illum collationibus Henrici Stephani, pro viri humanissimi liberalitate, adiutum proprio marte apparatum postea auxisse, pluribus optimae notae codicibus in suum usum excerptis, imo et versionibus nonnullis orientalibus inspectis gloriari potuisse. Verum non invidiose quaerit Millius quis usus criticus talium copiarum fuerit, quis fructus in emendandum textum redundarit? Adhibet eas nimirum passim ad explicandos scripturae sensus, non nunquam ad hypotheses suas stabiliendas, raro ad cruendum sacri codicis textum genuinum. De hoc enim parum laborat et ubi de lectionis cuiusdam authentia forte agit, ostendit quam curta ipsi scientiae criticae supellex fuerit, viro alias maximo et perspicacissimo. Quibus tanti iudicis paullo severius dictis vix est cur calculum non adiiciam, si ex mente nostrae aetatis rem exigere velim. Habet vero Beza excusationem ex sui saeculi et imbecilliori scientia et acriori in rebus sacris diffidentia. Caeterum ipse non is erat qui, missis maioris momenti studiis theologicis et ecclesiasticis, animum ad artem mere philologicam unice applicaret.

Nihilo minus casu evenit ut hic talis vir textum N. T. graecum posteris ita constitutum tradiderit qualis per duo saecula, imo per tria et fortasse diutius etiam, mansurus erat fere intactus et paene divina autoritate gaudens. Nempe Beza verus autor fuit textus illius quem mox *receptum* dici audiemus. Quod iam re sedulo examinata demonstrare conabor. Distinguo duas Bezae recensiones, vel etiam tres, tertiam tamen rectius Henrici Stephani dicendam.

§ 1. EDITIO BEZAE PRIOR.

1.* [*Sine loco*] *excud. Henr. Stephanus.* 1565. *fol.*

Perperam in catalogis bibliothecarum editiones Bezanae dicuntur Parisienses, ab iis scilicet qui historiam Stephanorum ipsiusque Bezae minus bene norunt. Quae a prima ad ultimam omnes sunt Genevenses. Haec nostra inter maiores mihi prima, ipsi Bezae secunda audit, quia is mere latinam iam a. 1556 vulgatam in censum recipit. Ab aliis male Barbirii editio a. 1559 prima Bezana numeratur. Continet, ut caeterae maiores, veterem et novam interpretationem et copiosum commentarium. Praemittitur dedicatio ad Elisabetham reginam Britanniae et carmen Henrici Stephani graecum ex editione regia, subiungitur index in commentarium.

Textus graecus a Stephani quarta desumptus, non ex tertia: adsunt enim lectiones Stephanicae quinque novissimae (W^{mo}). Quem tamen deserit viginti quinque locis quos h. l. accuratius recensebo, quia posthac saepius ad eosdem provocandum erit:

X. a. Recipit lectionem Complutensem:
1. Act. 21, 3. (G. 59) ἀναφανέντες**
2. Rom. 8, 11. (K. 236) διὰ τοῦ cett. L^1T^0
3. Rom. 12, 11. (U. 4) τῷ κυρίῳ MKSLT
4. Col. 1, 2. (J. 216) κολοσσαῖς GKS
5. 2. Tim. 4, 13. (J. 122) φελόνην**
6. Ap. 2, 5. (K. 240) τάχυ GMKS
7. Ap. 5, 11 (K. 243) add. καὶ ἦν cett.**
8. Ap. 8, 11. (J. 177) add. τῶν ὑδάτων**
9. Ap. 14, 18. (J. 184) add. τῆς αμπέλου.**

b. Item Erasmicam:
10. Luc. 10, 22. (F. 44) om. καὶ στραφεὶς cett. GK
11. 1. Tim. 1, 4. (M. 258) οἰκοδομίαν
12. Tit. 2, 7. (M. 259) om. ἀφθαρσίαν**
13. Hebr. 9, 1. (M. 260) om. σκηνὴ**

c. Item utrique fonti communem:
14. 2. Cor. 11, 10. (W^d) φραγήσεται**
15. Col. 1, 20. (W_n) add. δι' αὐτοῦ GMKS
16. 1. Petr. 3, 11. (W^l) add. ἀγ. ζητησάτω**

Novas inserit hasce

d. 17. Io. 18, 20. (M. 257) παντόθεν οἱ Ἰουδ.

18. Act. 9, 35. (Bd) τὸν Σάρωνα**
19. Act. 17, 25. (V. 36) πνοὴν καὶ τὰ* (Colinaei)
20. Rom. 7, 6. (426) ἀποθανόντος (antea —τες**)
21. Jac. 5, 12. (V. 37) ὑπὸ κρίσιν* (Colinaei)
22. Apoc. 11, 1. (J. 149) add. καὶ ὁ ἄγγ. εἱστήκει
23. Apoc. 11. 2. (J. 150) ἔξωθεν.....ἔξω GMKST°
e. 24. 1. Petr. 2, 21. (G. 51) ὑμῶν ὑμῖν GKL
25. 1. Petr. 3, 21. (S. 324. U. 24) ᾧ καὶ ἡμᾶς ἀντ. νῦν

Verum iniuriam viro summo faceremus si eius iudicium criticum ex paucissimis illis ab eo tentatis emendationibus vellemus aestimare. Sunt aliae permultae quas tacite in versione exprimit, lectionem graecam intactam relinquens, ne nimiis hominum vecordium et ignorantium cavillationibus ansam praeberet. Quarum nonnullas a me collectas caeteris addere lubet. Inter eas plures sunt quibus postea in ipsum textum aditus patuit, cf. in editione a. 1567: Matth. 1, 11.; in edit. a. 1582: Luc. 1, 35., Act. 25, 5. 6., 1. Cor. 15, 31. 55.; in edit. a. 1589: 2. Cor. 3, 1.; in edit. a. 1576: 1. Thess. 2, 12., Philem. 7, Iac. 4, 2., Ap. 3, 1.; 7, 14. Quibus adde quas nunquam graece exscripsit: Matth. 3, 8. Compl.** (H. 67); Luc. 2, 33. Erasm. GT (Q. 294); Io. 8, 59. Erasm. GLT (U. 10); 1. Cor. 9, 10., ἐπ' ἐλπίδι τοῦ μετέχειν τῆς ἐλπίδος, ex coniectura (V. 41); 1. Cor. 11, 17. Colin. LT (V. 22); Gal. 4, 25. om. Ἄγαρ L; Eph. 4, 16. μέλους T; Phil. 3, 13. Erasm. (P. 288); Col. 1, 20. Steph. LT (Wⁿ); Hebr. 11, 4. Erasm.** (Q. 299). Quae fere omnia iam in prima editione mere latina sic sese habebant.

Adnotationes, quantum ad rem criticam spectant, Bezae ingenium talibus diiudicandis minus aptum arguunt. Plerumque enim varietatem codicum declarare satis habet, lecturis iudicium permittens; nonnullis tamen locis lectionem a recepta diversam commendare audet, sed ultra non progreditur. Etiam horum locorum exempla iam ante a. 1565 vulgata hic subiicere placet. Meliores Complutenses laudat Matth. 2, 11. (H. 66); 5, 47 (Jᵃ); 6, 18. (C. 39); 12, 6. (A. 17); 27, 35. (A. 18); 27, 41. (H. 71); Act. 3, 20. (G. 58); 9, 5. 6. (A. 22); 14, 10. (K. 235); Col. 1, 14. (J. 195); 2. Petr. 2, 2. (K. 253); Stephanicam Io. 3, 25. (W. 7). Novas et inauditas excitat: Matth. 28, 9. om. ὡς δὲ ἐπορεύοντο caett. LT; Marc. 14, 15. om. ἕτοιμον Harw.; Luc. 2, 14. εὐδοκίας LT; C. 22, 20. om. τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον. Io. 7, 8. ἐγὼ οὐκ ἀναβ. GKST; Io. 7, 53.—8, 11. om. tot. recentioribus plerumque adstipulantibus; C. 20, 25. τόπον L; Act. 13, 45. om. ἀντιλέγοντες καὶ LT; 1. Cor. 2, 1. μυστήριον Harw.; 1. Cor. 10, 28. om. glossam**; Gal. 3, 1. om. τῇ ἀλ. μὴ πείθεσθαι**; 2. Thess. 3, 16. τόπῳ LT; 1. Tim. 2, 7. om. ἐν χριστῷ GKSLT.

2.* [*Sine loco*] *excud. H. Stephanus.* 1565. 8:

Editio minor prima cum versione Bezae et brevibus rerum et doctrinarum summariis margini inscriptis, Ludovico Borbonio

principi Condensi dicata. Textus idem atque in maiori, uno loco excepto:

X. f. 26. 1. Cor. 15, 31. (J. 105) ὑμετέραν.**

Iam quum haec minor editio ipsa illa sit ad quam postea plurimae aliae conformatae sunt, non abs re erit eius textum cum antiquioribus collatum ad mentem recentiorum criticorum aestimando expendere. In 256 locis Erasmo adstipulatur, in 61 aliis Complutenses sequitur, utrobique fere Stephano praeeunte; in 649 locis cum utraque principe consentit, in 34 tantum tertiam aliquam vel certe ab iis alienam lectionem tuetur, scilicet novies suam propriam, vicies et quinquies Stephanicam. Inter Erasmicas sunt 102 bonae, 117 malae; inter Complutenses 33 bonae, 13 malae; inter Stephanicas 9 bonae, 7 malae; inter Bezanas 4 bonae, 4 malae; in summa 148 hodie probatae, 141 reiectae. De caeteris 62 adhuc sub iudice lis est.

3.* [*Sine loco*] *excud. H. Stephanus.* 1567. 8.

Editio minor secunda. Textus prioris non mutatur nisi duobus in locis, utrobique infeliciter:

X. g. 27. (V. 16) Matth. 1, 11. add. ἰακεὶμ, ἰακ. δὲ ἐγ.
h. 28. (Barb.) Gal. 4, 17. ἐκκλεῖσαι ἡμᾶς (pro ὑμ.).

4.* [*Sine loco*] *excud. H. Stephanus.* 1569. *fol.*
LUGDUNI *in bibliopolio Salamandrae.* 1571. *fol.*

Est N. T. Imman. Tremellii triglotton, graece latine et syriace, de quo vide Maschium p. 408. Hirtii bibl. or. II. 289. Exemplar Lugdunense omnino idem est ac Genevense ut iam Le Longius docuit mihique nuper vir amicissimus I. G. Hoffet affirmavit qui utrumque exemplar in bibliotheca Lugdunensi simul inspexit, id unum observans epistolam nuncupatoriam ad reginam Elisabetham ex libro Genevensi in Lugdunensem non transiisse, cuius loco alia praefatio ad lectorem hic inseritur.

Exhibet textum praecedentis editionis a. 1567 additis lectionibus duabus Erasmicis (J. 230. P. 277).

§ 2. EDITIO BEZAE POSTERIOR.

5.* [*Sine loco et typographo.*] 1582. *fol.*

Huius secundae editionis Bezae maioris, aeque ac sequentis tertiae, titulus Henrici Stephani nomen tacet verum de officina operi inserviente dubium esse nequit. In hac autor maiorem interea subsidiorum criticorum copiam nactus textum emendare continuavit sed iam tales conatus aetas illa vix sustinebat, quae ad summum lectiones e veteribus exemplaribus impressis modeste et quasi furtim repeti patiebatur, novas et inauditas suspectas habebat. Qua de causa factum est ut quae in his maio-

ribus editionibus mutata sunt in minores et manuales non transirent.

Lectiones primae editionis peculiares (X^{a-e}) hic omnes servantur praeter unam (24) in quo loco nostra ad Stephanum et Erasmum redit. Caeterum recipit, praeter unam iam sub X^{f} memoratam, hasce:

X. i. 29. Act. 16, 7. (427) in fine add. Ἰησοῦ GKSLT
30. Act. 25, 6. (J. 101) οὐ πλείους ἢ δέκα
31. 1. Cor. 15, 55. (428) νῖκος.... κέντρον, caeteri inverso ordine.
32. 2. Cor. 1, 6. (U. 13) εἴτε θλιβ.... εἴτε παρακ..... τῆς ἐνεργ..... καὶ ἡ ἐλπὶς.... GK
j. 33. Marc. 8, 24. (J. 76) ὡς δένδρα GKS
34. Luc. 1, 35. (U. 12) γενν. ἐκ σου T^{0}
35. Act. 25, 5. (B. 29) εἴ τι ἐστὶν ἄτοπον ἐν τῷ ἀνδρὶ τούτῳ
k. 36. Luc. 5, 7. (429) add. παρά τι
l. 37. Hebr. 10, 2. (J. 125) ἐπεὶ ἂν
m. 38. Act. 4, 27. (W. 11) add. ἐν τῇ πόλει τ.**
39. Act. 4, 25. (430) ὁ πνεύματι ἁγ. διὰ στ. Δ. (antea om. πν. ἁγ.)
40. Jac. 2, 18. (V. 39) χωρὶς GK^{s}SLT
n. 41. Act. 4, 36. (431) Ἰωσὴφ LT (pro Ἰωσῆς)
42. Eph. 6, 7. (J. 168) ὡς τ. κ.**

Emendare etiam voluit 1. Io. 2, 23. addito membro integro sed nescio quo casu scripsit ὁ ὁμολογῶν τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν ἔχει quod postea mutavit.

In versione plures emendationes antea tentatas tacite suppressit, exempli gratia Matth. 3, 8., Luc. 2, 33., Io. 8, 59., Gal. 4, 25., Phil. 3, 13. In annotationibus commendat inter alia haec: Matth. 23, 14. (N) om. totum versum G^{1}LT; Marc. 1, 2. ἐν ἡσαΐᾳ τῷ προφήτῃ GKSLT; 3, 5. om. ὑγιὴς ὡς ἡ ἄλλη GSLT (K); 9. 43. ss. om. εἰς τὸ πῦρ τὸ ἄσβεστον T; Rom. 16, 20. om. totum versum; Ap. 1, 8.: om. ἀρχὴ καὶ τέλος**, 2. Cor. 2, 10. ὃ κεχ., κεχ. δι' ὑμᾶς ex conj. Item Luc. 22, 17.—20.; Apoc. 22, 12.—17. versus singulos alio ordine legendos censet.

Cf. de hac editione Goezium p. 31, Marshium ad Mich. p. 360.

6.* [*Sine loco et typographo.*] 1588. *fol.*
* [*Sine loco et typographo.*] 1589. *fol.*

Una eademque editio est, eaque tertia e maioribus Bezanis cuius utrumque exemplar in mea collectione exstat.

Sequitur fere in omnibus secundam, a qua quinque tantum locis discrepantem observavi:

X. h. 28. Gal. 4, 17. (vide ad a. 1567)
o. 43. Ap. 3, 1. (K. 241) add. ἑπτὰ**
44. Ap. 3, 12. (W. 34) ναῷ**
p. 45. 2. Cor. 3, 1. (V. 40) ἢ μὴ GKSLT
q. 46. 1. Io. 2, 23. (V. 38) add. ὁ ὁμολ. τ. υἱὸν cett.**

In notis commendat Luc. 7, 31. om. εἶπε δὲ ὁ κύριος** et 1. Cor. 15, 5. inanem coniecturam τοῖς δέκα.

Cf. de hac editione praeter modo laudatos Baumgartenii Hall. Bibl. IV. 196, Knochium p. 407.

7.* [*Sine loco*] *sumptibus haeredum Eust. Vignon.* 1598. *fol.*
* [*Sine loco et typographo.*] 1598. *fol.*

Ultima haec Bezae iam octogenarii editio a praecedente duobus tantum locis discedit novis lectionibus introductis:
X. r. 47. (432) Matth. 6, 1. δικαιοσύνην GKLT (pro ἐλεημ.)
48. (433) Hebr. 10, 17. add. τότε εἴρηκε,
quod est glossema postea a nemine receptum. In versione Marc. 6, 54. exprimit aliud quoddam codicum additamentum: οἱ ἄνδρες τοῦ τόπου ἐκείνου quod solus Lachmannus recepit sed uncis inclusum.

Igitur in hac ultima sua textus recensione Beza quadragies et novies a Stephani editione regia recedit, vicies et semel meliora et nostris probata amplexus, decies et septies peiora et hodie fere repudiata, undecies talia de quibus nunc quoque ambigitur.

Caeterum exstant huius editionis tituli diversi, quod olim utriusque generis exemplaribus Guelferbyti collatis cognovi. Iam utrumque etiam in mea collectione habetur. Alterum nomini haeredum Vignonii iungit insigne anchorae et serpentis, alterum nomen typographorum tacet et insigne exhibet olivam cum securi e nubibus demissa et epigraphen: Vide benignitatem et severitatem Dei. Talia quoque in bibl. Traiectina et Lugduno-Batava haberi rescivi.

8.* CANTABRIGIAE *ex officina Rog. Danielis.* 1642. *fol.*

Editio iterata ad quartam (1598) conformata, additis subinde quibusdam Bezae notis ex prioribus. Accessit separatim in calce voluminis Ioachimi Camerarii commentarius inter libros exegeticos saeculi XVI. non infima nota signandus. Cf. Baumgartenii Nachr. VIII. 8, Goezium p. 33, Maschium p. 317.

Bis tantum relicta lectione archetypi sui facit cum Bezanis minoribus sive editione H. Stephani (vide infra X. 49. 64).

9.* LUGDUNI *Batav. ex offic. Adr. Wyngaerden.* 1652. 4.
* AMSTELAEDAMI *ap. Io. Ravestein.* 1662. 4.

Opus Balduini Walaei theologi apud Belgas celeberrimi exhibens libros N. T. historicos, evangelia scilicet et Acta apostolorum, cum duplici versione latina, Hieronymi et Bezae, et notis variorum. Una eademque editio est diversis titulis ornata. Cf. Maschium p. 320, Baumgartenii Nachr. II. 28, Goezium II. 14. Textum sequitur Bezae ex ed. principe 1565 desumptum, a qua tamen quinquies transit ad ultimam (1598) X. 30. 33. 38. 39. 47.

Singularem lectionem praebet Matth. 18, 29. (P. 265) om. εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ quod Erasmicae familiae proprium.

§ 3. EDITIO HENRICI STEPHANI.

10.* [*Sine loco*] *excud. H. Stephanus.* 1576. 16.

Opusculum satis nitidum idemque non infrequens ad cuius marginem praeter loca parallela notulas suas philologicas et exegeticas adscripsit doctissimus typographus praemissa celeberrima tractatiuncula de stilo graeco N. T. postea saepius recusa. Cf. Baumgartenii Nachr. I. 199, Millium § 1264, Maschium p. 222. Hanc et sequentes fortasse pseudo-Bezanas vocare liceret. Non solum enim a quibusdam Bezanis adnumerantur et revera cum Bezae textu maximam habent affinitatem, sed plures ipsius Bezae nomen, scilicet latini interpretis, prae se ferunt. Textus tamen a Stephano varie mutatus qui, ut olim suas divitias cum Beza communicaverat in huius usum convertendas, ita nunc plurima ex eodem recepit suis iungenda. Editiones huius classis magis quam aliarum inter sese differunt.

Nostra lectiones Bezanas ex editione anni 1565 maiori sub lit. X^{a-d} descriptas omnes recipit praeter quatuor (3. 4. 12. 13) in quibus redit ad patris textum. Praeterea sunt lectiones viginti et una a Beza et Roberto Stephano alienae:

X. s. 49. 2. Tim. 1, 12. 14. (J. 230) παρακαταθήκην bis
50. Iac. 4, 2. (U^h) φθονεῖτε
51. Matth. 12, 6. (A. 17) μεῖζον*
52. Marc. 4, 18. (A. 23) οὗτοι εἰσὶν semel G^oMK
53. Marc. 15, 3. (G. 48) add. glossam
54. Ap. 7, 14 (L^c) Compl. G^2SL
55. Ap. 13, 5. (K. 244) add. πόλεμον M
56. Matth. 9, 18. (J. 194) ἄρχων τις
57. Act. 21, 8. (J. 171) οἱ περὶ τ. Π. ἤλθομεν
58. 2. Io. 8. (J. 133) ἀπολέσητε...εἰργάσασθε LT.

Huc pertinent etiam lectiones X^{gkop} quas nostra similiter suas facit

t. 59. Hebr. 3, 6. (434) μέχρι τέλους βέβαια (pro —αν)
60. Hebr. 10, 2. (X^1) ἐπεὶ κἂν
61. 1. Petr. 3, 21. (X. 25) ᾧ ἀντ. κ. ἡμᾶς νῦν
62. 2. Petr. 2, 2. (K. 253) ἀσελγείαις**
u. 63. 1. Thess. 2, 12. (U^r) μαρτυρόμενοι M^2T^1
64. Philem. 7. (J. 217) χαρὰν GSLT¹
v. 65. 1. Petr. 2, 21. (X. 24) ἡμῶν ὑμῖν MST.

Vides ex istis virum multis rationibus incomparabilem huic operi manum admovisse minus felicem.

11.* [*Sine loco et typographo.*] 1587. 16.

Editio Henrici Stephani secunda priori simillima, a qua tamen abest tractatus de stilo N. T. cuius locum obtinet alius de

graecis *κεφαλαίοις*. Le Longius ex una duas fecit, titulo ex diversis catalogis diverse descripto. Cf. Goezium p. 46, Knochium p. 403.

Discedit a prima quinque locis: X[u] ad Erasmum reversa, X[v] ad antiquiorem Bezanam (24), tum receptis Bezanis[k] et [j] 33.

12. LONDINI *excudebat Thomas Vautrollerius.* 1587. 16.

Editio omnium in Britannia procuratarum prima. Typographi e Gallia oriundi nomen Le Long. et Maschius p. 224 perperam Wautrollerium scribunt. Titulus promittit textum ad ed. H. Stephani impressum et cum ultima Bezae editione diligenter collatum. Neque haec a vero aliena. Henrici Stephani secundam editionem referunt notae marginales, praemissa praefatio et diatribe de *κεφαλαίοις*, adeoque ipsae typorum formae.

Unicum quod nancisci potui exemplar possidet Bibliotheca ad S. Genovevae Parisiensis. Quo diligenter excusso undecim locos observavi in quibus a suo fonte (Steph. 1587) ad Bezae textum tunc novissimum (1582) transit: 12. 26. 34. 50. 51. 58. 61. 62. 65 et maxime 1. Io. 2, 23. ubi vitium servat a Beza postea emendatum. Huc etiam pertinet omissa glossa Stephanica X. 27. Porro 1. Thess. 2, 12. lectionem X. 63 recipit et Marc. 8, 24. mendose scribit: *ὅτι ὡς δένδρα* omisso *ὁρῶ*. Verum suum fontem etiam prodit servatis lectionibus X. 49. 52—57. 59. 60.

13.* [*Sine loco et typographo.*] 1604. 16.

Ex posteriore patris editione Paulus Henrici Stephani filius hanc suam primam, quam ipse tertiam dicit, descripsit, servato tractatu de divisione per *κεφάλαια*. Duos locos mutavit: 2. Cor. 11, 10. *σφραγήσεται* ad Steph. I. et 1. Petr. 3, 21. (X. 25) *ᾧ ἀντίτ. καὶ ὑμᾶς* quod huic nostrae proprium. De eadem vide etiam quae ad hunc annum capite ultimo, quod de editionibus spuriis agit, adnotavi.

14.* LONDINI *exc. Reg. Typogr.* 1592. 16.

Nitida et minuscula editio in nostris terris rarissima. Leguntur in margine praeter loca parallela scholia latina breviora et fere in usum tironum scripta. Textus ad exemplaria H. Stephani expressus est. Habet enim omnes fere prioris editionis (1576) lectiones peculiares, cum posteriore (1587) tamen facit in X. 36. 63. Praeterea observavi duas Bezanas X. 28. 38.

15.* LUGDUNI *ap. Ant. de Harsy.* 1599—1600. 16.

Duobus tomis diverso anni numero notatis cum vulgata versione, non Erasmi, ut male habent Goezius et Maschius. Haec quoque Stephani primam (1576) sequitur, a qua tamen, quantum equidem vidi ex Stuttgardiensi exemplari, quinque locis

recedit, quater veteri lectione Bezanae praelata (W. 19. X. 2. 11. 52 reformatis ad U. 8. K. 236. M. 258. A. 23), semel Stephano repudiato (X[f]). A meo exemplari tomus secundus abest.

16. LUGDUNI *ap. viduam Ant. de Harsy.* 1611. 16.

Unicum huius libri exemplar possidere videtur bibliotheca Parisiensis ad S. Genovevae dicta, graeco-latinam, versione ad romanae correctionis amussim descripta. In fine legitur: Excudebant Iac. Mallet et Pet. Marniolles. Constat duobus tomis textumque exhibet binis columnis expressum ita ut archetypum exteriorem obtineat, vulgata interiorem. Additamenta adsunt nulla. Le Long. titulum affert ed. Harsyanae anni 1610 mere graecae quam tamen in indice chronologico et ipsam bilinguem dicit. Maschius fidenter, quanquam nullo alio teste usus, duas facit p. 260 et 279. Textus e praecedenti repetitus a quo tamen paucissimis locis ad genuinum suum Bezam recedit (X. 41. 55. 59. 61).

17. [*Sine loco*] *ap. Iac. Stoer.* 1609. 16.

Stoerius iste Genevae prelum exercebat estque haec eius prima editio graeco-latina cum versione vulgata. Textum ad Plantinianas referendum censet Maschius p. 280 quem vix inspexisse reor virum doctissimum, nam Bezanus est (ex ed. 1576) ut ex Lorckiano exemplari Stuttgardiae asservato didici. Discrepat a suo fonte undecies, scil. sexies redit ad Bezanam scripturam primariam olim ab Henrico eiectam (X. 4. 11. 26. 52. 55. 64), cum Paulo Stephano (1604) facit in 1. Petr. 3, 21; cum Brylingerianis libris (1563) in Luc. 1, 35; bis a Beza ad veterem Erasmicam regreditur (X. 2. 20); denique 1. Cor. 15, 33. singulariter et vitiose exhibet *χρῆσι'*.

18. [*Sine loco*] *ap. Iac. Stoer.* 1625. 16.

Editio e praecedente simpliciter iterata. Diligenter contuli exemplar Dresdense.

19.* LONDINI *exc. R. Norton.* 1653. 12.

Editio in usum tironum adornata adscriptis in margine notis grammaticis cura et studio Caroli Hoole. Haec et sequentes nonnullae in Lorckiana quoque collectione exstant. Alibi non vidi. Prima haec sequitur editionem anni 1576 a qua transit ad secundam duobus locis (X. 36. 64), utramque deserit bis (X. 51. 62) ad vulgatam rediens, denique 1. Io. 2, 23. vitiosam lectionem Bezanae secundae (1582) recipit.

20.* LONDINI *exc. R. Norton.* 1664. 12.

Bibliographis nostris ignota, simpliciter describit praecedentem.

21.* LONDINI *exc. S. G. prostat ap. N. Ranew.* 1672. 12.

Etiam haec prioribus in omnibus simillima, additis Hoolii notis. In textu unum locum mutat sc. Io. 18, 20. ubi pro Bezano *πανταχόθεν* Stephanicum *πάντοτε* restituitur.

22.* LONDINI *exc. Andr. Clark pro S. Mearne etc.* 1674. 8.

Repetit primam aut secundam Hoolii editionem restituta lectione Bezana Io. 18, 20. sed ab iisdem discedit 1. Thess. 2, 12. ubi veterem lectionem *μαρτυρούμενοι* refert.

23.* LONDINI *exc. Iac. Flesher.* 1660. *fol.*

Io. Pricaei commentarii in varios N. T. libros, quibus inseritur textus graecus Matthaei et Lucae integer, Ioannis cap. X. et XI. tum Acta App. Epistolae primae ad Cor. c. XII. Epp. ad Timotheum, Titum, Philemonem, Iacobi, Iudae et Ioannis. Textus Apocalypseos commentario non additus est, et Maschius p. 322 hactenus corrigendus. Cf. de hoc opere Baumgartenii Nachr. IV. 119, Knochium p. 442.

Textus ad ed. Stephani II. (1587) exscriptus est. Quem Britannis tum temporis maxime familiarem non nisi duobus locis mutatum video sc. Matth. 24, 15. *ἑστὸς*, Act. 9, 35. *τὸν σαρωνᾶν*, quae lectiones e Stephani patris tertia desumptae sunt.

24.* PARISIIS *ap. Petr. F. Emery filium.* 1715. 8.

Editio rarissima et in Gallia saeculo superiore N. T. ultima. A typorum elegantia non magnopere commendatur sed alioquin digna quae curiosius examinetur. Constat duobus tomis nec praeter textum quidquam praebet nisi brevem typographi praefationem qua ipsius curis opus tribui videtur. Ridicula res Le Longio accidit qui e schedis suis turbatis praefationem H. Wetstenii editioni Mastrichtianae (Cap. XI. § 6) praemissam in suam bibliothecam transtulit quasi ad hanc Parisiensem pertineret. Quod Maschius incaute imitatus est, Lorckius (BG. II. 65) vero miratur quamvis erroris rationem et causam nesciret. Ipsius nostri praefatio affirmat hic N. T. a Stephanis editum recusum esse, ita tamen ut cum aliis editionibus maxime Milliana collatum sit. Quae vero consentanea reperi, falsa omnia quae alii de Emeryana dixerunt. Si quidem Milliana eadem est ac Stephani maioris tertia, ex qua nonnulla in suum usum convertit noster fundamento H. Stephani (1576) superstruenda.

Cum hoc enim communes habet lectiones omnes X$^{a—e.\,o.\,p.\,s—v}$ exceptis locis septem ubi ad Stephanum patrem sive mavis Millium transit (1. 20. 50. 51. 56. 59. 60). Rarissime ab utroque discrepat recepta lectione Bezana (X. 24. 28), Erasmica (P. 277),

Complutensi (H. 68) quam tamen et Waltonus post Rob. Stephani I. habuerat. Plane singulariter legit Luc. 3, 2. ἀρχιερέως Ἄννα καϊάφα, et Luc. 5, 7. βαθίζεσθαι quae nescio vitia an coniecturas dixerim.

§ 4. EDITIONES BEZANAE MINORES RECENTIORES.

25.* [*Sine loco et typographo.*] 1580. 8.

Tertia est in serie Bezanarum editionum minorum, et ipsa ab Henrico Stephano excusa, cum duplici interpretatione latina Bezae et vetere, et adnotationibus marginalibus maxime e Bezae ipsius commentario petitis et partim olim a V. D. Loiseleur Villier Lond. 1573 editis, partim Stephano suadente a Io. Cherpont in commodum huius editionis excerptis. Praemittuntur praefationes, Bezae ad principem Condensem ex ed. a. 1565, Loiselerii et Stephani, cum huius carmine graeco, subiiciuntur symbola orthodoxae fidei. Cf. Maschium p. 315, Baumgartenii Hall. Bibl. IV. 197.

Lectiones Bezanas edit. 1565 omnes servat (X^{a-e}) praeter unam (13) quam praeeunte Henrico ad vulgarem mutat. Cum eodem consentit in lectionibus X^{su}, non vero in X^{tv} in quibus ad vulgarem Bezanam accedit (X^{el}). Etiam X^{h} recipit. Eph. 1, 18. vitiose scribit διακονίας (K. 249).

26.* [*Sine loco et typographo.*] 1590. 8.

Quartam hanc excudebat Eust. Vignon, de quo vide infra Cap. IX. § 1. Absunt hic praefatio et carmen Stephani, Vulgata Hieronymi et Symbola. Cf. Knochium p. 486, Baumgartenii Nachr. IV. 99.

Omnes servat lectiones praecedentis modo memoratas, recipit praeterea Bezanas quinque ex tertia maiori editione a. 1589: X^{fmq}. Habet et ipsa novum aliquid:

X. w. 66. 2. Cor. 1, 17. (485) βουλόμενος SLT[1] (pro βουλευόμενος GMKT[2]).

27.* [*Sine loco et typographo.*] 1604. 8.

Quinta, eiusdem Eustathii Vignon, praecedenti in omnibus similis, quam tamen sex locis deserit: scilicet Stephanicis lectionibus X. 27. 58 olim receptas substituit, pro X. 65 habet veterem Erasmicam (G. 51) etiam in Bezae maioribus editionibus inde a secunda receptam; ex eodem fonte sumit X. 41. 42, denique habet glossema Hebr. 10, 17. (X. 48) ita ut omnes suas emendationes ex una ultima ed. a. 1598 sumpsisse videatur.

28.* [*Sine loco*] *apud Io. Vignon.* 1611. 8.
* [*Sine loco*] *apud Sam. Crispin.* 1611. 8.
[*Sine loco*] *apud Iac. Stoer.* 1611. 8.

Una eademque est editio eaque a bibliopolis iterum *quinta* appellata quemadmodum iam praecedens fuerat, quia, ut videtur, novam hanc ad illam referebant quae anno 1590 edita fuerat, quanquam tertiae (1580) hoc nomine propior dici potest quod haec quoque duplicem latinam interpretationem exhibet. Le Longius et Maschius exemplaria cum Crispini nomine non habuisse videntur. Meum olim Lorckii fuit. Stoerianum nusquam reperi, titulum ex bibliotheca Sussexiana describo, satis dubiae fidei libro.

Textum sumit ex quarta (1590) a qua tamen discedit sex locis, repudiata bis lectione Bezana (X. 40. 66), recepta ter eadem (X. 41. 42. 59), item semel Brylingeriana (*β*. 1).

Ex modo dictis facile colliges textum Bezae genuinum et Henrici Stephani minus late divulgatum fuisse et fere in Calvinistarum coetibus substitisse. Quem tamen mox intercedente Elzevirorum industria omnium frequentissimum videbimus, orbatum tamen primarii editoris et nomine et laude.

§. 5. EDITIO LUBINI.

29.* ROSTOCHII *typis Ioach. Pedani.* 1614—1616. 4.
AMSTELODAMI *ap. Io. Ianson.* 1614. 4.
ROSTOCHII *ap. Io. Hallerfeld.* 1617. 4.
* ROSTOCHII *impensis Augustini Ferberi.* 1626. 4.

Hi omnes eiusdem libri sunt tituli, ut ex subscriptione primi voluminis et ex inscriptione clavis adiunctae s. lexidii graeci patet. Exemplaria enim minus cupide ab emtoribus distracta subinde novis titulis ornata sunt quo facilius venirent. Cf. Knochium p. 422, Goezium I. 7. II. 12, Bibliothecam Moerlianam p. 316, Boernerianam p. 56, Maschium I. 411.

Hanc plane singularem et hodie infrequentem N. T. editionem trilinguem propriis sumtibus evulgandam curavit Eilhardus Lubinus professor Rostochiensis qui a. 1621 ex hac vita decessit. Versio latina et Lutheri germanica lineis graecis ita interpositae sunt ut fere verbum verbo respondeat. Opus pueris destinatum, quos hoc auxilio adiuvare volebat editor linguarum antiquarum studio incumbentes. Igitur versionem Lutheri fideliter retinuit velut textus normam supremam et authenticam, ad quam graeca pro necessitate, ordine verborum passim mutato, *cogere coactus fuit*, ut ipse eleganter dicit.

Textum ipsum non simpliciter ex aliqua antiquiore editione descripsit. Sequitur quidem in universum Bezana exemplaria,

sed ubi ipsa inter se discrepant modo hoc modo illud praefert. Et Bezam quidem sequitur in X. 4. 12. 24. 25. 46; Stephanum (1576) in X. 3. 13. 43—45. 49. 51. 53—56. 58; utrumque in W^m. X. 1. 5—11. 14—16. 18—20. 22. 23; Stephanum deserit pro Beza in X. 27. 50. 52. 57. 59—65; utrumque rarissime missum facit pro veteri lectione (X. 2. 17. 21); ex Bezae II. sumit X. 34. Matth. 22, 13. (J. 226) scribit ἐμβάλετε et sic alibi quoque singularia nonnulla vidi, quas vix lectiones variantes aut coniecturas dixerim, sed potius mera vitia. Exemplar genuinum i. e. Rostochiense 1614 unicum praeter meum adhuc reperi in bibliotheca Sangallensi. Habet in fronte vol. II. epistolam dedicatoriam Philippo Iulio Duci Pomeraniae inscriptam quae postea omissa esse videtur. Quae falsa tradit de hac editione catalogus bibliothecae Schadeloockianae vide infra in spuriis.

CAPUT IX.

EDITIONES STEPHANO-BEZANAE.

Iam inter eas editiones quas ad familiam Bezanam pertinere dixi plurimae erant quae lectione Bezana hinc inde repudiata ad veterem Stephanicam, vel quae plerumque eadem erat Erasmicam, redire maluerunt. Vix ab iis differunt aliae quarum nunc seriem quasi novam aliquam familiam constituentium expositurus sum. Seorsim has collocavi quia revera ad Stephanicas expressae sunt e quibus ut e fonte suo derivantur, hoc tamen pacto ut modo plures modo pauciores lectiones a Beza primum vulgatas recipiant. Etiam hic magna singularum varietas, ad quam si iuste attenderis usque aliqua libertate in tractando textu usos esse editores confiteberis.

§ 1. EDITIO VIGNONII.

1. [*Sine loco*] παρὰ Εὐστ. Οὐιγνῶνι. ᾳ. φ. ο. δ'. [*i. e. Genevae* 1574.] 16.

Fuit hic Eustathius Vignon Ioannis Crispini gener et ex socio successor. Cuius graecam praefationem hic denuo praemisit. Maschius hanc editionem ignoravit, imo nemo usquam recenset. Quod in praefatione sequens secunda audit typographo id ita explicarunt ut Crispini editionem a. 1565 primam numerent. Idem Maschius auctor est Vignonianam ab illa Crispiniana nusquam discedere. Sed haec omnia falsa. Iam in catalogo bibliothecae Moerlianae reperi titulum editionis a. 1574 vulgatae quae ibidem a raritate commendatur utpote omnibus bibliographis incognita, et postea Darmstadtii unicum exemplar quod adhuc nancisci potui manibus tractavi. Titulus graecus est, adsunt praeter graecam Crispini praefationem βίοι, πίναξ, versus memoriales, de quibus omnibus iam satis supra. Textus absolvitur fol. 358 verso, ut in Crispiniana secunda, ita in hac et sequentibus.

Lectiones Bezanas deprehendi sex: X. 3. 15. 18. 21. 23. 34. Praeterea Io. 18, 1. legitur τοῦ κέδρων quod semel supra vidimus (418) ap. Voegelinum Cap. V. § 3, Act. 7, 48. cum Crispini II. om. ναοῖς et prima omnium habet:

(436) Matth. 1, 18. γένεσις (pro γέννησις).

2. [*Sine loco*] παρὰ *E. Οὐιγνῶνι.* α.φ.π.δ.
[*i. e. Genevae.* 1584.] 16.

Vidi Stuttgardiae et Guelferbyti. Easdem habet lectiones ac prima.

3.* [*Sine loco*] *ap. Eustathium Vignòn.* 1587. 16.

Ipse typographus in sua praefatione latina (nam Crispiniana exsulat) hanc tertiam dicit. Titulus latinus. Adduntur in calce Is. Casauboni adnotationes, praemittitur eiusdem epistola ad Phil. Canaium.

Lectionibus Bezanis supra memoratis addit alias octo (X. 4. 6. 14. 19. 20. 25. 37. 46).

4. GENEVAE *ap. Io. Vignon.* 1615. 16.

Haec eousque praecedentem in omnibus sequitur ut ipsa praefatio typographi intacta manserit quae *tertiam* editionem lectori offert, et externa forma de verbo ad verbum eidem respondet ut vix inter se distingui possent. Sed diversas esse ex quibusdam levibus erratis demonstrari potest. Sic inter alia Luc. 12, 7. πολλῷ legit. Contuli Guelferbyti.

5.* [*Sine loco*] *Oliva Pauli Stephani sumtibus Sam. Crispini.* 1617. 16.

In meo exemplari anni nota distincte sic legitur: clo. IoI. XVII., sed de vera lectione dubium oriri nequit. Cf. Maschium p. 223, Baumgartenium in Nachr. I. 203, Goezium p. 49. Habet praefationem Henr. Stephani ex eiusdem ed. a. 1587 et Casauboni notas, sed textum patris minime sequitur. Est is potius idem atque editionum duarum praecedentium. Consentit cum ed. a. 1615 in Luc. 12, 7; Act. 21, 8. reponit ἤλθομεν (X. 57) et Luc. 23, 6. (U. 9) singulariter legit γαλιλαίων, A pristina celeberrimae officinae elegantia mirum quantum aliena.

6.* [*Sine loco*] *sumptibus Iac. Crispiri.* 1632. 16.
[*Sine loco*] *sumptibus Io. de Tournes.* 1632. 16.

Una eademque editio cuius alterum exemplar ipse possideo, a Maschio p. 224 falso Ioanni Crispino editori tributum, alterum in Lorckianis vidi Stuttgardiae. Habet praefationem H. Stephani ex ed. a. 1587 eiusdemque et Casauboni notas. Textus ab illo quem praebent caeterae Crispinianae et Tournesianae

plane diversus, a Vignoniano qualis tertia vice (1587) expressus fuerat uno tantum loco discedit (W d.)

7. [*Sine loco*] *sumptibus Io. de Tournes et Iac. de la Pierre.* 1632. 24.

Editio rarissima quam in unico exemplari Genevae in bibliotheca publica detexi. Describit eam paucis Baumgartenius Nachr. II. 472, Maschius vero I. 194 temere apographon alius Tournesianae dicit quam infra Cap. X. § 3 habebis. Imo textus e praecedenti simpliciter descriptus, versiculis itidem distinctis sed absque omni praefatione aliisve additamentis. Paginae sunt 908.

8. LONDINI *ap. Dan. Frere.* 1648. 24.

Examinavi Hamburgi. Textus omnino idem est ac Vignonii a. 1587.

§ 2. EDITIO HAFENREFFERI.

9.* TUBINGAE *per Theod. Werlin, impensis Io. Berneri.* 1618. 4.

Editio satis splendida, typis graecis maioribus excusa. Textui graeco addita est versio Erasmi hinc inde emendata. Praefationi subscripsit Matthias Hafenreffer professor Tubingensis. Singulis capitibus subiectae sunt variantes lectiones sed paucissimae, quippe *in quibus adnotandis summam* ἀκρίβειαν *adhibere non consultum* ratus sit editor. Caeterum textui quam correctissime recensendo se studuisse testatur, scilicet ex diversis editionibus, quae olim cum libris manu scriptis collatae fuerint, eum repetiisse confessus. Maschius omnino fallitur fontem libri Erasmicum textum fuisse dicens p. 303; imo fuit Stephani editio regia a qua non nisi sex locis ad Bezam transit (W. 32. X. 4. 6. 16. 20. 52), semel ad Erasmum (P. 277). Cf. etiam Baumgartenii Nachr. II. 18. Schnurreri Oratt. p. 151.

§ 3. EDITIO ERASMI SCHMIDTII.

Plures sunt editiones quas hoc nomine insignire non abs re erit, etiamsi Er. Schmidtium autorem non omnes profiteantur. Iam supra vidimus e bibliopolio Sam. Selfischii Vitebergensis nonnullas venum datas fuisse quae et Erasmi versione in versiculos distincta et aliis quibusdam in commodum studiosorum factis additamentis singularem aliquam formam exhibent, item in textu aliquot lectiones quibus facile a caeteris omnibus distinguuntur. Quarum nonnullis praefixa est brevis Erasmi Schmidtii professoris literarum graecarum Vitebergensis ad lectorem commendatio ex qua praeter alia hoc quoque efficere poteris ipsum ad textum adornandum nihil de suo contulisse. Postea vero idem

ille Schmidtius textum saepius suo marte recognovit, ita quidem ut Selfischianum plerumque sequutus, quem Stephanicum fuisse memineris, ope Bezanae lectionis quae minus recta viderentur corrigeret, imo rarissime ex aliis fontibus nova adferret. Atque huc referendae editiones sequentes.

10.* *'Εν ΟΥΙΤΤΕΜΒΕΡΓΗ ὑπὸ τοῦ Αὐγ. Βωρεκίου ἔτει α. χ. κ. β.* [*Viteb. ap. Aug. Borheck.* 1622.] 4.

Haec editio quam uno ore omnes in his terris rarissimam proclamant quamvis fere quotidie occurrat venalis et in plurimis bibliothecis Germanicis exstet, in usum Graecorum, *τῶν φιλοθέων καὶ εὐλαβῶν ῥωμαίων*, adornata est sub auspiciis duumvirorum Nicephori Thessalonicensis, episcopi in Monte sancto, et Demetrii presbyteri, cura et studio Zachariae Gergani viri nobilis ex urbe Arta, et Erasmi Schmidtii qui in titulo *ἐργοδιώκτης* appellatur. Quem titulum mere graecum sequitur fragmentum ex Iustini Apologia, textui adscribuntur loca parallela. Omnia graeca in hoc libro orientalibus ecclesiis destinato, sed ut videtur ab iisdem non adeo expetito ut eum nobis omnino praeripuerint. Plura dabunt Goezius p. 38; Knochius p. 434; Baumgartenius in Hall. Bibl. III. 471. Maschius denique p. 205 qui textum uno loco correcto mere Erasmicum statuit in quo mirum quantum a vero aberravit.

Est enim, ut dixi, Selfischianus, ita quidem ut habeat decem lectiones ex undecim illis quae huic propriae sunt (W^mo. Self. 1—5) quibus accedunt non nisi septem Bezanae (X. 4. 14. 18. 22. 25. 34. 50). Singularis observavi duas:

σ. 6. Ap. 2, 5. (K. 240) *ἐν τάχει*
7. Ap. 7, 14 (L. 256) om. *ἔπλυναν τὰς στ. α̉.*

Opus non absque mendis typographicis gravioribus excusum. Sic Matth. 13, 38. legitur: *τὸ δὲ καλὸν σπέρμα οὗτοί εἰσιν οἱ υἱοὶ τοῦ πονηροῦ* omissis octo vocabulis. Huc etiam fortasse trahendum quod Marc. 15, 41. omittitur *καὶ διηκόνουν αὐτῷ*, sed vide R. 307.

Exemplar meum olim fuerat Ern. Frid. Caroli Rosenmülleri, celeberrimi scholiastae Lipsiensis.

11.* WITEBERGAE *impensis haeredum S. Selfisch.* 1635. 12.

Haec quinta et ultima editio Selfischiana quatuor supra memoratas sequuta est quoad externam operis formam et rerum dispositionem, sed novam habet Er. Schmidtii praefationem in qua tamen de textu nihil dicitur. Qui exhibet lectiones Selfischianas decem (vide supra Cap. V. § 5: W^mo. σ. 1—5) et Bezanas octo (X. 10. 12. 16. 18. 22. 25. 34. 50), porro Schmidtianam modo laudatam (σ. 6) et unam Erasmicam ab his familiis omnino alienam (Q. 294).

12.* WITEBERGAE *et Francofurti impensis Balthas. Mevii typis Casp. Roetelii.* 1653. 8.

Simpliciter describit ultimam Selfischianam. Examinavi olim Stuttgardiae in collectione Lorckii quem cf. in BG. II. 46. Nuper demum incidi Monachii in exemplar aliud, idque unicum quod unquam venum prostitisse memini ex quo talia conquirere coepi.

13.* WITTEBERGAE *impensis Balth. Cph. Wustii.* 1661. 8.

Praefatur Io. Ericus Ostermann, Erasmi Schmidtii in cathedra graeca Vitebergensi successor, qui paucis docet in hac editione nihil in Selfischianis mutatum esse. Quod quantum attinet ad additamenta huic familiae propria omnino verum; quantum ad textum, ad duas ultimo loco memoratas editiones restringendum.

14.* FRANCOFURTI *ad Moenum typis et impensis Balth. Cph. Wustii.* 1674. 12.

Praecedenti quoad externam formam et rerum copiam simillima, solam veterem Er. Schmidtii praefationem a. 1635 datam exhibet, in textu vero nonnulla mutat. Selfischianas lectiones duas W. 33. σ. 5 valere iubet, item Bezanas duas X. 18. 50, in quibus omnibus ad Stephanicas transit; sed Bezam ducem praefert Stephano bis (X. 11. 14). Item Schmidtianum ἐν τάχει Ap. 2, 5. repudiat dempta praepositione. Act. 17, 25. (X. 19) legit καὶ πνοὴν καὶ πάντα, Io, 6, 11. legit δέδωκε pro διέδωκε quae novae lectiones sive vitia potius in plures deinceps editiones translata sunt.

15.* FRANCOFURTI *ad Moenum typis et impensis Balth. Cph. Wustii.* 1686. 12.

Accuratissime describit praecedentem sine ulla mutatione.

16.* FRANCOFURTI *ad Moenum typis et impensis Balth. Cph. Wustii.* 1693. 12.

Quod Le Longius dicit forma quaternaria hoc anno Francofurti N. T. excusum esse, id non de hac nostra valere crediderim, sed potius de Leusdeniana huius anni quae paullo grandior octonaria dici potest. Caeterum textus huius Wustianae idem ac praecedentis.

17.* FRANCOFURTI *ad Moenum typis et impensis Balth. Cph. Wustii.* 1700. 8.

In hac ultima huius seriei editione, prioribus alioquin simillima nonnulla in textu mutata deprehendi. Sic Marc. 6, 33. le-

gitur προσῆλθον (β. 4); Luc. 1, 35. singulariter γενόμενον ἐκ σου (cf. U. 12. cum β. 1); Matth. 6, 6. sola omnium Erasmum deserit (P. 277. σ. 1); Col. 1. 2. et Apoc. 3, 1. transit ad Bezam (X. 4. 43).

Caeterum observandum has editiones Wustianas a pluribus, unice versionem Erasmi respicientibus, Erasmicis adnumerari quod inter alios et Dibdino accidisse pro sueta huius viri levitate non mirandum.

18.* NORIMBERGAE *sumptibus ac typis Mi. Endteri.* 1658. *fol.*

Titulus exhibet: Erasmi Schmidtii opus sacrum posthumum in quo continentur versio N. T. nova cum notis et animadversionibus, quibus accedit textus graecus cum versione veteri. De quo vide Maschium pag. 318, Goezium p. 34, Baumgartenium in Nachr. II. 23. Lucem vidit haec editio diu post autoris mortem iam anno 1637 fato functi, sed omnium in hac serie memoratarum maxime Schmidtii nomen textui graeco adponendum sibi vindicat. Qui ex mente editoris constitutus ad Bezanum quam plurimum accedit non tamen ita ut unam aliquam editionem caeteris exclusis sequatur.

Retinet enim ex lectionibus Bezanis has: X. 4. 7. 8. 10—18. 20—23. 25—27. 30. 34. 38. 39. 42. 45. 47. 50. Ex fonte primario Selfischiano retinet W^m. σ. 1. 2. In caeteris W^no. σ. 3—5. X. 1—3. 5. 9. 19. 24 ad veterem Stephanum redit. Habet etiam singularia nonnulla Io. 9, 8. (U. 11) προσαίτης, lectionem nostris unice probatam; Hebr. 11, 13. (K. 251) om. καὶ πεισθέντες cum Plantinianis et recentioribus; 1. Cor. 10. 28. (V. 49) glossam uncis includit; Ap. 2, 5. (X. 6) suum ἐν τάχει iam supra memoratum tuetur. Vides Maschium rem acu non tetigisse quum dicat Schmidtium non nisi vicies a Bezae textu (a quonam quaeso?) abiisse et hinc inde merae coniecturae indulsisse.

§ 4. EDITIO BLAUII.

19.* AMSTERDAMI *ap. Guil. Blaeu.* 1633. 32.

Liber parvulus et elegans praeter textum et πίνακα μαρτυριῶν nihil continens et quoad textus rationem plane singularis, quem cuinam viro docto debeamus ipso tacente definiri nequit. Externa specie typorum et forma voluminis deceptus Goezius p. 53 Elzevirianis adnumerat, post cum Maschius p. 251 et Dibdinus I. 85 primam Elzevirorum accurate repraesentare affirmant, Hugius vero (Introd. p. 328) secundam. Verum res plane aliter sese habet. Scilicet editor pro fundamento posuit Bezae maiorem tertiam anni 1589 cuius textum nonnullis locis emendavit. Quae tamen emendationes fere omnes, paucissimis exceptis, ex Rob. Stephani secunda (a. 1549) repeti potuerunt. Nam cum hac recipit lectiones Complutenses D. 42

E. 43. G. 48. 54. 58. M. 260. U. 17. Erasmicas J. 77. U. 12. 13. Stephanicam W. 6; item deserit Bezam pro veteri lectione quae etiam in Stephani II. habetur in locis W. 31. X. 31. 36. 39. 40. Igitur citra dubium Stephanica illa editio praecipuus emendatoris fons erat ex quo scientiam suam hausit. Ex aliis non nisi pauca desumpsit: Io. 18, 1. τοῦ κεδρῶν (Vignon), Phil. 1, 14. τὸν λόγον τοῦ θεοῦ (Colin.), 2. Tim. 1, 4. πληρωθῶ (J. 120. Plant.), 1. Petr. 2, 21. ὑμῶν ὑμῖν (Bez. X. 24).

CAPUT X.

EDITIONES STEPHANO-PLANTINIANAE.

Textus a Plantino eiusque successoribus et asseclis excusus Complutensis fuit ad exemplaria Stephanica ex parte mutatus. Iam incidi in editiones nonnullas quae evidenter Plantiniano fundamento i. e. Stephano-Complutensi superstruuntur sed multo plures lectiones Stephanicas recipiunt quam ut simpliciter eidem familiae accenseri possint. Quatuor sunt hae editionis inter se diversissimae, a bibliographis vix obiter memoratae. Quum vero nulla earum familiam ducat et omnino singulares manserint, supervacaneum puto earum lectiones sigillatim indicare, satis habens numerum utriusque classis, et Complutensium et Stephanicarum, hoc loco adscribere. Sunt tamen illae non indignae quibus curiosius animum adverteris: evidentissime enim demonstrant usque ad medium fere saeculum decimum septimum textum receptum quem dicimus nullum fuisse, virosque doctos salva orthodoxiae fama de tali textu constituendo vix etiam cogitasse. Nostrae enim, quod probe notandum, non ex uno aliquo coetu aut ingenio ortae sunt, sed partim a catholicorum, partim a protestantium tam Lutheranorum quam Calvinistarum studiis originem repetunt.

Memineris Plantinianam editionem a. 1572 et Stephanicam tertiam locis 243 ex mille nostris discrepare.

§ 1. EDITIO MYLII.

1.* COLONIAE *in officina Birckmannica sumtibus Arnoldi Mylii.* 1592. 8.

Additur in altera columna versio vulgata a theologis Lovaniensibus recognita quae ab Ariae Montani opere multifariam discrepat. Rara est haec editio et parum nota. Lorckius eam

describit BG. I. 120. hoc maxime miratus quod a catholicis edita sit in Germania ad suum tempus, non nisi ter in talibus studiis versatis. Maschius (p. 279) eam a Plantinianis etiam in graecis differre omnino nescit.

Locis 165 servat lectionem Complutensem, 77 aliis praefert Stephanicam. Habet tamen etiam lectiones quindecim ab utroque fonte alienas, scilicet Erasmicas decem (M. 257. 258. N. 261. P. 278. 282. 291. Q. 294. 295. U. 7. W. 10), tum Matth. 21, 7. ἐπεκάθησεν, 23, 7. ῥαββὶ semel, 24, 15, ἑστὼς, quae tredecim lectiones omnes simul occurrunt in unica editione Ostenii (C. VI. § 1) a. 1586. Ad hanc ergo quisquis Mylianam curavit textum suum caeteroquin satis libere mixtum correxisse putandus est. Peculiares tantum duas observavi: Apoc. 6, 15. (J. 205) πλούσιοι ... χιλίαρχοι ... ἰσχυροί quod etiam a Vatero receptum est, et Act. 17, 5. (J. 97) ζηλώσαντες cett. (om. ἀπειθοῦντες) quod Lachmanno placuit.

§ 2. EDITIO HUTTERI.

2.* NORIMBERGAE *studio et labore Eliae Hutteri.* 1599. *fol.*

Opus dodecaglotton duobus tomis absolutum cuius ampliorem notitiam suppeditabunt Carpzovii critica s. P. I. c. 9, Knochius p. 28, Maschius p. 391, Baumgartenius in Nachr. I. 316. Senis columnis evoluto libro uno obtutu conspiciendis inscribitur textus duodecim linguis expressus, et quidem in sinistra pagina primum syriaco subiicitur per singulos versiculos italicus, tum hebraeo hispanicus, denique graeco gallicus; in dextra vero latino anglicus, germanico danicus, ultimo loco bohemico polonicus. Fuit enim iste Hutterus Lusatus, plurimarum linguarum bene gnarus, olim Augusti Saxoniae electoris hebraice edocendi magister, postea Norimbergae typographus, qui multas editiones polyglottas plerasque tamen imperfectas molitus est. Novum Testamentum bis absolvit, in cuius textu constituendo nemo antea nemo postea tam arbitrario tamque audacter spretis testibus et plurium versionum lectiones miscuit, alia ad aliam conformata, et sua ipsius commenta subinde ipsi archetypo obtrusit.

Recepit 120 lectiones Plantinianas, 110 Stephanicas, praeterea Bezanas sex (W. 29. 31. X. 23. 25. 38. 46). Verum haec minoris momenti. Iuvat hic accuratius recensere nonnulla loca quae ex ingenio suo, rarius feliciter, saepius summa cum temoritate reformavit.

Glossemata plura vel ex codicibus vel ex vulgata textui inseruit ex. gr. Act. 14, 6: καὶ ἐκινήθη ὅλον τὸ πλῆθος ἐπὶ τῇ διδαχῇ κ. τ. λ. C. 15, 34: καὶ ἰούδας μόνος ἐπορεύθη εἰς ἱερουσαλήμ. 1. Io. 5, 6: add. καὶ πνεύματος (437). Act. 23, 25: ὅτι ἐφοβήθη γὰρ [sic] μήποτε ἁρπάσουσιν αὐτὸν οἱ ἰουδαῖοι καὶ ἀποκτενοῦσιν αὐτὸν καὶ αὐτὸς ὕστερον συκοφαντήσετε [sic] ὡς λαβὼν ἀργύριον. 2. Io. 11: ἰδοὺ προείρηκα ὑμῖν ἵνα ἐν ἡμέρᾳ κυρίου μὴ αἰσχυνθῆτε etc.

Alibi suo marte novas et inauditas fingit lectiones, praesertim eas quibus dogmata theologica facilius firmarentur, quas textus adulterationes fraudulentas dixeris, nisi res risum potius quam bilem moveret. Exemplo sint: Matth. 28, 18: *καθὼς ἀπέσταλκέ με ὁ πατὴρ κἀγὼ πέμπω ὑμᾶς*. C. 9, 25: add. *καὶ λέγει αὐτῇ ταλιθὰ κοῦ μι*. Act. 20, 28. *κυρίου καὶ θεοῦ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ*. Rom. 4, 5. *πιστεύοντι δὲ μόνον*. 1. Cor. 10, 17: add. *καὶ ἐκ τοῦ ἑνὸς ποτηρίου*. 1. Tim. 4, 1. *πνεύματι πλάνης*, quod apud Plantinum vitium operarum fuerat hic putaverim theologastri commentum. 1. Pet. 3, 15: *κύριον τὸν θεὸν Χριστόν*. (438) 1. Io. 5, 6: add. *ὅτι ὁ χριστὸς ἐστὶν ἡ ἀλήθεια*. Matth. 27, 9. (422) *Ἱερεμίου* uncis inclusum. Iac. 3, 6: *ἀδικίας ὕλη*.

Duas variantes miscet: Apoc. 22, 21. (J. 225) *πάντων τῶν ἁγίων ὑμῶν*. C. 14, 15. (J. 182) *ψεῦδος καὶ δόλος*. Act. 25, 6. (J. 101) *πλείους ἢ ὀκτὼ ἢ δέκα*. Rom. 12, 11. (U. 4) *κυρίῳ* (*καιρῷ*).

Textum revera sanavit interdum, quamvis et tunc ex sola coniectura fecisse crediderim, lectione e margine arrepta: 1. Cor. 9, 20. (439) add. *μὴ ὢν αὐτὸς ὑπὸ νόμον* (GK²SLT) Eph. 4, 32. (J. 109) *ὁ θεὸς ἐν Χρ. ἐχαρ. ἡμῖν* M²L.

3.* NORIMBERGAE *per Eliam Hutterum*. 1602. 4.
* AMSTELODAMI *ap. Io. Walschaert*. 1615. 4.

Editio Hutteri secunda quadrilinguis, hebraica scilicet, graeca latina germanica ex opere maiori. Versio hebraica ipsum Hutterum auctorem agnoscit. Textus paucis locis a priore mutatus invenitur. A Plantiniana lectione ad Erasmicam s. Stephanicam transit quinquies (J. 80. 104. 107. U^{sq}), ad Bezanam semel (X. 57); vice versa a Stephanica ad Plantinianam semel (J. 90), ab utraque ad veterem Complutensem ter (A. 3. B. 29. W. 20), item Rom. 12, 11. ubi quod in parenthesi prius addiderat *καιρῷ* delet. Denique omnium prima Act. 25, 6. (J. 101) legit *οὐ πλείους ὀκτὼ ἢ δέκα* cum GKSLT. Singulares et arbitrarias illas lectiones quas ex priore editione supra commemoravi omnes servat. Exemplar Amstelodamense nullum reperi usquam praeter meum, nuperrime Stuttgardiae redemptum. Cuius novus titulus non, ut vulgo in talibus editionibus fieri solet, prioris et authentici locum obtinet, sed simpliciter glutinis ope eidem superpositus est, ita ut in ipso primo folio verso vetus textus servatus appareat. Caeterum hoc opus duobus proprie voluminibus constat, quorum prius quinque titulis et quinquies redintegrata paginarum serie libros historicos continet, alterum viginti tribus titulis, annum 1603 referentibus sed paginarum serie continuata, Epistolas et Apocalypsin. Post Colossenses inserta est epistola ad Laodicenses.

3. EDITIONES TOURNESII.

4.* [*Sine loco*] *sumptibus Io. de Tournes.* 1628. 24.
AURELIAE *Allobr. sumptibus Io. de Tournes.* 1628. 24.

Gissae vidi exemplar cum nomine loci in titulo, quod a meo abest. Caeterum non differunt. Sine omni praefatione aliove additamento, ex quo quis huic operi edendo praefuerit colligi posset, textus exscribitur nudus typis minutis, versiculorum numeris in margine interiore positis. Cuius tamen recensio plane singularis hic exhibetur, ab omnibus aliis diversa, minimeque audiendus Maschius qui p. 194 affirmat typographum Quercetani (Roverii) editionem a. 1609 evulgatam ita expressisse ut nostra ille exacte respondeat. Imo Plantinianas lectiones servat tantum centum nonaginta et unam quas usque plures esse vides quam quas Hutterus et Coloniensis editor receperant; quadragies et novies ad Stephanum transit, novies ad Bezam (W. 31. X. 11. 18. 19. 20. 21. 24. 49. 50).

5.* GENEVAE *ap. Io. de Tournes.* 1628. 8.
* GENEVAE *ap. Io. de Tournes.* 1629. 8.

Editio est trilinguis textui graeco duplicem Bezae versionem et latinam et gallicam iungens, quarum posterior tamen Bezae iure non dicitur. Le Longius et Maschius solum annum 1628 indicant. Utrumque etiam in catalogo Lorckiano recensetur.

Haec quoque nescio quo autore textum plurimis in locis mutavit diversarum familiarum lectiones miscens. Plantinianas recipit 77; Stephanicas omnes prioris editionis servat praeter unam, iisque addit 109 alias, ita ut earum summa sit centum quinquaginta et septem. Longius igitur a familia Plantiniana recedit quam caeterae quas hoc capite recensui. Bezanas lectiones recipit sedecim, scilicet praeter supra memoratas novem, has septem: W. 29. X. 12. 14. 30. 38. 45. 57. Singulares habet: Ap. 21, 24. *περιπ. τὰ ἔθνη τῶν σωζ. διὰ τ. φ.* (J. 191) et Ap. 22, 19. (J. 193) *ἀπὸ τοῦ βίβλου*, emendatione satis infelici.

CAPUT XI.

EDITIONES ELZEVIRIANAE.

Iam CLXXXVIII editiones recensui, longe plures quam quae enumerandae supersunt usque ad Griesbachianam a qua vulgo historiam textus emendati incipiunt critici, centum octoginta et octo dicimus quae nullo modo ab editione Elzevirorum a. 1624 excusa pendent, quamquam quadraginta earum hoc anno recentiores sunt. Simul ad oculos demonstravi cuivis rem sine praeiudicata opinione rependenti illas editiones plurimum inter se differre, ita quidem ut vix binae vel ternae inter se concordent vel in iis tantum locis quibus ad collationem meam instituendam usus sum. Patet igitur editionem Elzevirorum, qualiscunque eius textus fuerit, sine causa talem haberi quae *textum ante Griesbachium receptum* re vera repraesentet. Quod non solum prorsus erroneum si ad antiquiores retuleris, verum etiam quoad plurimas earum quae annum 1624 sequutae sunt. Adde quod inter illas variantes lectiones quarum ex nostris mille locis passim mentionem fecimus, plures pro mere arbitrariis habendae sint, ex quo non immerito collegeris, maiorem textus antiquitus propagati conformitatem non ex sola theologorum contra novatores tenacitate derivandam esse, sed potius ex studii critici imbecillitate et penuria subsidiorum. Iam videbimus, quod sane mirari possis, textum indies rarius mutatum et in plurimis editionibus simillimum, quamvis subsidiorum copiae magis magisque crescerent, et studio critico plures viri primae notae incumberent summa cum alacritate et minime infeliciter. Cuius rei causas suo loco significabo.

Quod editiones Elzevirianas seorsim tractare constitui, id haudquaquam ea de causa factum est quod familiam ducant aliquam novam et a prioribus omnibus plane diversam, verum pro sola commoditate, ob magnum numerum huc pertinentium exemplarium et, ut omnia dicam, propter famam qua apud vulgus criticorum gaudent. Textus enim pure pute Bezanus est, nihil novi nihil inauditi exhibens, et minus saepe a suo fonte discedens quam in plurimis editionibus supra recensitis id factum observa-

vimus. Cave tibi hac de re a viris doctis et praestantissimis, Millio Bengelio Wetstenio aliis, minus vero consentanea obtrudi patiaris. Sed quid multa? Rem ipsam accuratius examinandam adgrediamur, libris ipsis quum plures sint, in quasdam classes distributis.

§ 1. EDITIONES ELZEVIRIANAE GENUINAE.

De Elzevirorum in re typographica laudibus non est quod hoc loco verba faciam. Satis notae res sunt iis qui talia curant elegantiores illorum typi, chartae nitor, formae minusculae et habiles, mendorum denique absentia, quam certe famam libellis ὀλίγοις τε φίλοις τε, ut ipsi editores homerico stilo scribunt, tribuere solebat.

Septem omnino sunt Elzevirorum editiones M. T. non octo ut ii asserunt qui primam Curcellaei iis adnumerant (et addita Whitakeriana novem recensere deberent), non pauciores, ut alii. Ego tamen eam quae in hac serie tertia est (1641) pro ratione instituti mei a caeteris seiungam.

1.* LUGDUNI *Bat. ex officina Elzeviriana.* 1624. 24.

Dicitur in fronte ex regiis aliisque optimis editionibus cum cura expressum hoc N. T. Regiae dicebantur Rob. Stephani tertia et Plantini polyglotta. Quod fucum fecit viris doctis. Quum evidenter Plantinianum textum non sequuti sint Lugdunenses, Stephanum ducem sibi elegisse eos putabant. Praeter supra laudatos v. Maschium p. 226, qui eousque oscitantiae procedit ut hoc Elzeviriani textus peculiare dicat quod a Beza ad Stephanum redierit, porro Marshium p. 862, Eichhornium p. 280 et omnino plurimos. Recentiores critici Elzevirianae et Stephanicae lectionis discrepantiam notantes vel nescire videntur cui illa debeatur, vel certe de fonte eius accuratiora non tradunt.

Textus huius editionis primariae ex Bezae prima minori (1565. 8.) descriptus est cum qua consentit in locis 992 ex nostris. Discedit *octo* tantum locis, quorum lectio ex aliis Bezanis editionibus repetita est. Habet ergo lectionem Stephanicam a Beza alienam omnino nullam! Quod si fortasse casu sic videri credideris, quia collatio mea ad certum locorum delectum exacta sit, scias Tischendorfium in prolegomenis ad suam editionem a. 1841 centum et quindecim loca afferre in quibus a Stephani tertia textus receptus, nempe Elzevirianae nostrae, discedat. In his quoque centum fere sunt in quibus Elzeviri cum Beza consentiunt, caeterae non tam variantes lectiones Bezanam emendantes, quam orthographicae vel grammaticae sunt correctiones, minimi illae momenti, vel etiam vitia operarum, vix uno alterove loco excepto. Minime igitur commodum facere videntur ii qui ad designandum in notis suis criticis textum Elzevirorum siglo ς utuntur.

Ecce octo lectiones istas quibus receptis a Bezae prima nostri abeunt:

ε. 1. Act. 21, 8. (J. 171) οἱ π. τ. Π. ἤλθομεν cf. X. 57
2. Rom. 7, 2. (440) ἀπὸ τ. ἀνδρός (om. τ. νόμου)
3. Gal. 4, 17. (X. 28) ἐκκλ. ἡμᾶς
4. Philem. 7. (J. 217) χαρὰν cf. X. 64
5. Hebr. 9, 1. (X. 13) add. σκηνὴ
6. Hebr. 10, 2. (X. 37) ἐπεὶ ἂν
7. Ap. 3, 1. (K. 241) add. ἑπτὰ cf. X. 43
8. Ap. 13, 5. (K. 244) add. πόλεμον cf. X. 55.

Ex his lectionibus una (ε. 2) merum vitium est, caeterae omnes in editione Bezae tertia minore (1580) exstitere, ita ut vir doctus, quisquis ille fuerit, qui textui corrigendo operam navavit, exemplar editionis Bezanae primae passim cum tertia collatum denuo typis mandasse videatur, neque erat cur recentiores de nomine viri tam anxie anquirerent non iniquo fato sua laude apud posteros expertis.

Praefatio adest nulla. Titulum excipit πίναξ locorum V. T. Textus nudus et perpetuus, versiculorum numeris margini interiori inscriptis.

2. AMSTERODAMI *sumtibus H. Laur. typis I. Corn. Wourdan.* 1626. 8.

Addita est versio Bezae latina. Textus ed. Elzevirianae primae nusquam variatus. Exstat in collectione Stuttgardiana et Hamburgensi.

3.* SEDANI *ap. Io. Iannon.* 1628. 32.

Editio omnium quae exstant, praeter unam nostri saeculi, minutissima, typis excusa tam exilibus ut vix nudo oculo distingui possint. Caeterum eximiae est raritatis. Textus primae Elzevirianae accurate repetitur correcto vitio Rom. 7, 2. Cf. Baumgartenii Nachr. VIII. 12, Goezium p. 53.

4.* LUTETIAE *Paris. ap. Claud. Sonnium.* 1628. *fol.*
* LUTETIAE *Paris. ap. Seb. Chappelet.* 1628. *fol.*
LUTETIAE *Paris. ap. Nic. Buon.* 1628. *fol.*
LUTETIAE *Paris. ap. Ant. Stephanum.* 1628. *fol.*
PARISIIS *ap. Sim. Piget.* 1641. *fol.*

Editio bis evulgata solo titulo mutato. Est tomus tertius bibliorum graecorum quae cum vulgata latina versione excudi curavit Io. Morinus vir alioquin clarissimus et κριτικώτατος, qui in hoc libro textum N. T. e probatis exemplaribus petitum dicens paullo nimia canit, nam Elzevirianum simpliciter describit. Maschius, adeoque omnes quos adii, nomen solius Nic. Buon nosse videntur, quasi unici editoris, cui postea Sim. Piget suum substituerit. Verum quatuor bibliopolae praefatione cel. viro Matthaeo Molé dicatae subscripserunt, iidemque sigillatim titulos

exemplarium divendendorum nominibus suis appositis varie ornarunt. Stephanianum exemplar exstabat in Bibliotheca Sussexiana; Pigetianum rarissimum vidi et contuli in Bibliotheca Genevensi.

5.* HANOVIAE *typis Wechelianis sumptibus Clem. Schleichii et Petri de Zetter.* 1629. 12.

*HAMBURGH *impensis I. W. Ammon.* 1655. 12.

Haec quoque unica est editio quod nemo adhuc vidit. Hanoviense exemplar in titulo dicitur ex Rob. Stephani aliisque optimis editionibus fideliter excusum et exhibet eiusdem praefationem *(O mirificam)*, Hamburgense vero hac praefatione omissa ex optimis quibusvis exemplis potissimum vero Erasmi editione expressum traditur, impudenti mendacio utrumque, qui bibliopolarum eius saeculi mos erat. De Hanoviensi vide Baumgartenii Nachr. IV. 110, Goezium p. 53, Maschium p. 216 qui Stephanicis adnumerat titulo deceptus. De Hamburgensi idem ex Le Longio falsa refert p. 299, graeco-latinam dicens. Lorckius BG. II. 587 hanc unquam exstitisse dubitat. Equidem praeter meum exemplar nullum vidi. Textus Elzevirorum integer et intemeratus.

6.* LUGDUNI *Bat. ex officina Elzeviriorum.* 1633. 24.

Editio Elzevirorum secunda a priore hactenus diversa quod singuli versiculi a linea incipiunt et in fine argumenta graeca κεφαλαίων adduntur.

Textum habes nunc ab omnibus receptum aiunt isti in sua praefatione, felici audacia theologis minime renitentibus quod et illis et sibi commodissimum foret persuasuri. Elegantissimum libellum, et εὔωνον et περιφόρητον pluribus describunt Baumgartenius in Nachr. I. 206, Goezius p. 50, Maschius p. 227, alii multi, utpote textus recepti vere antesignanum et κορύφαιον. Uno in loco discrepat a prima:

ε. 9. Marc. 8, 24. ὡς δένδρα (J. 76).

expunctis cum Beza (X. 33) ὅτι et ὁρῶ, quam simpliciorem lectionem iam receperat Ianssonius, vide § seq.

7.* AMSTELODAMI *ex officina Elzeviriana.* 1656. 32.

Abest ab hac quarta editione (nam de tertia infra dicam) praefatio olim praemissa, in cuius locum substituta est brevior alia quae alto supercilio lectorem aliorum proletarias et abortivas editiones cum hac conferre iubet, scilicet absque dubio palmam ablatura. Exsulat quoque syllabus κεφαλαίων ex MSS. graecis repetitorum. Duobus locis discrepat a secunda: Rom. 7, 2. (ε. 2) vitium corrigit et

ε. 10. Luc. 1, 35. (U. 12) add. ἐκ σοῦ.

8.* AMSTELODAMI *ex officina Elzeviriana.* 1662. 16.

Editio quinta accuratissime describit praecedentem.

9.* AMSTELODAMI *ex officina Elzeviriana.* 1670. 16.

Editia sexta a praecedenti vix distinguenda sed vere nova.

10.* AMSTELODAMI *ex officina Elzeviriana.* 1678. 16.

Editio septima eademque ultima huius officinae. Haec quoque praecedentibus simillima. Corrigit tamen vitium caeteris omnibus commune:

ε. 11. Apoc. 3, 12. (W°) *ναῷ* (pro *λαῷ*).

Caeterum quod Dibdinus (I. 84) affirmat hanc primam et solam singulos versiculos separatim impressos exhibere, id non solum falsissimum est, quum omnes Elzevirianae praeter principem a. 1624 tali modo distinguendi utantur, sed et evidenter docet, quod sane mireris, istum virum Elzevirorum labores non inspexisse quum de iis scriberet.

11. PATAVII *ex typographia Seminarii opera Io. Cagnolini.* 1692. 16.

Anno superiore Vratislaviae in bibliotheca civica in unicum huius editionis exemplar incidi, omnibus qui antehac de N. T. graece edito scripserunt ignotae, et satis singularis indolis. Titulus ex regiis aliisque optimis editionibus cum cura expressam dicit, quae est Elzevirorum formula; adest praefatiuncula mere et verbo tenus Elzeviriana; adest *πίναξ* locorum parallelorum; lineae itidem cuique paginae sunt triginta quatuor ut in ultima Amstelodamensi. Quid quod ipsi typi, nisi omnia me fallunt (nam conferre cum authentico Elzevirorum exemplari non potui) ab his ipsis mutuos accepisse videtur typographus Patavinus; certe ab iis quibus postea usi sunt Patavini omnino diversos esse affirmare audeo. Solae initiales aliam referunt formam quam quae Batavis sueta erat, et quin vere nova sit haec editio, non autem simpliciter titulo mutato iterata, quod primum suspicatus fueram, dubitari nequit. Textus in omnibus cum ultima Elzeviriana consentit.

12.* *Ἐν Ἁλλ τῆς Σαξονίας ἐν τῇ τυπογρ. τοῦ ὀρφανοτροφείου. Ἔτει ͵αψί.* [*Halae* 1710.] 12.

Editio bilinguis cuius textui archetypo addita est versio neograeca cura et studiis primum Anastasii Michaelis Macedonis recognita, postea Liberii Coletis presbyteri Atheniensis, cuius emendationes textum ipsum collectae praecedunt. Praefatus est latine A. H. Franke cel. Halensis theologus, graece Io. Haimannus nescio quis Lugduni Bat. degens. Praemittitur canon paschalis s. menologium in usum ecclesiae graecae eodem Coleti autore. Plura suppeditabunt Knochius p. 511. et Baumgartenius in Nachr. IV. 112. Textus Elzevirianus 1678 invariatus.

13.* Ἐν ΧΕΛΣΕΑ ἐξετ. παρ' Ἰω. Τιλίγγου. 1810. 12.
* Ἐν ΛΟΝΔΙΝΩ ἐξετ. παρ' Ἰω. Τιλίγγου τῆς Χελσέας. 1810. 12.
Ἐν ΛΟΝΔΙΝΩ ἐξετ. παρ' Ἰω. Τιλίγγου. 1814. 12.

Editio δίγλωττος in usum Graecorum a societate bliblica procurata et stereotypice iterata ita ut ipse, an omnes annorum notas enumeraverim, definire non ausim. Textus graecus authenticus Elzevirorum postremus est, versio neo-graeca. Exemplar cum nota a. 1814 vidi in bibliotheca Hamburgensi.

14.* Ἐν ΛΟΝΔΙΝΩι ἐξετ. παρὰ Τιλλίγγου καὶ Οὔγου τῆς Χελσέας. 1819. 12.
Ἐν ΛΟΝΔΙΝΩι ἐξετ. κ. τ. λ. 1824. 12.

A praecedenti vix discernenda. Accuratius tamen inspicienti nova formarum compositio adparet facillime ex eo cognoscenda quod in primo capite Marci et aliis nonnullis in locis litera K uncialis in priore editione paullo grandior hic ad rectam caeterisque similem formam redacta est. Textus non variatus.

Exemplar cum nota a. 1824 recensetur in catalogo societatis biblicae cuius sumptibus editiones illae procuratae sunt.

15.* Ἐν ΜΟΣΧΑ, ἐν τῷ τῆς ἁγ. συνόδου τυπογρ. Ἔτει ͵αωκά. [Mosquae. 1821.] 4.

Biblia graeca integra cura et sumptibus Societatis biblicae (ἱεροβιβλιακῆς κοινότητος) Mosquensis sub auspiciis SS. Synodi Imperii rossici edita. Liber forma quam typis insignior. Textus ex ed. Opolitana a. 1810 descriptus dicitur de qua tamen vide quae in capite penultimo de editionibus dubiis agente dicturus sum. Interim scias eum cum Elzeviriani forma recentissima in omnibus convenire.

Ecce tibi omnes fere quas genuinas dixeris Elzevirianas editiones easque vel ipsas inter se minime concordantes. Paucissimas alias praeterea infra § 3 addam. Caeterae omnes, etiam proxime prosseque illas sequutae plus minus textum mutant Bezanis lectionibus Stephanicas, Erasmicas vel adeo Plantinianas miscentes. Quae quum ita sint, quo pacto hodie aliquis editionem Lugduno-Batavam a. 1624 pro norma textus recepti et vulgaris et deinceps non amplius variati habere possit equidem non assequor, neque nisi ex ignorantia historiae literariae viris doctis haud immerito imputanda explicari posse videtur. Sane, si singula minus accurate respexeris, libros a medio saeculo decimo septimo ad Griesbachii usque aetatem impressos inter sese magis quam antea concordare iure aliquo dixeris, sed et hoc latiore sensu tale iudicium non de omnibus ferri debere mox patebit. Ad Elzevirorum textum hominibus prae caeteris commendandum primum fecerat ipsorum typographorum fama, libellorum elegantia, mendorum absentia, tum quoque theologorum consuetudo nova metuentium et iam γράμματος quam πνεύματος maiorem in-

dies curam gerentium. Qua vigente factum est ut eodem anno quo edita est formula consensus Helvetici qui dicitur (1675) ipsorum punctorum vocalium et accentuum in V. T. sacram autoritatem vindicans, prima vulgata sit Leusdenii editio cuius textum quasi nova quadam masora septum omnique ulteriori emendationi negatum mox videbimus. Fuerunt Calvinistae inter theologos orthodoxos olim, ut interpretandae Scripturae non sine laude curiosiores, ita et literae colendae, quam διακονίαν θανάτου dixit Apostolus, magis addicti; a quibus idem suetae et immutabilis lectionis tenax amor ad Lutheranos transiit eo tempore quo inter hos Pietistae, alioquin meritissimi pristinae religionis vindices, stili sacri emphasibus inhiare coeperunt et variantium impedimenta perhorrescere. Aliam praeterea recepti et invariati textus causam in ipsis primis criticis editionibus mox laudandis significabo.

§ 2. EDITIONES ELZEVIRIANAE VARIATAE.

In hanc classem eas referam quae paucissimis locis a genuinis discrepant lectionibus variantibus casu fortuito ex variis fontibus arreptis, et inter se singulae minime necessitudine aliqua iunguntur.

16.* LONDINI *ap. Rich. Whittakerum.* 1633. 8.
LUGDINI *Bat. ex officina Elseviriana.* 1641. 8.

Huius editionis ratio singularis est. Excusa est Lugduni Batavarum in officina Elzeviriana, sed, ut videtur, sumptibus bibliopolae Londinensis cuius praemittitur praefatio ad regem Britanniae. Adest in titulo insigne Elzevirorum, nempe figura viri uvam ex vite decerpentis addito adagio: *Non solus.* Textui per binas columnas versiculis distinctis expresso subiiciuntur symbola, versus memoriales, Scaligeri et Casauboni annotationes, Roberti Stephani variantes marginales, πίναξ etc. Quam talem Londinensem etiam ratione textus habita inter Elzevirianas recensere par est, quippe quae a secunda harum genuina non nisi paucissimis in locis recedat. Reperiuntur enim hic quatuor tantum lectiones a caeteris alienae quarum tres apud H. Stephanum a. 1576 fuerunt:

ε. 12. 1. Cor. 15, 31. (J. 105. X. 26) ἡμετέραν
13. 2. Tim. 1, 12. 14. (J. 230. X. 49) παρακαταθήκην bis
14. Phil. 2, 30. (441) παραβολευσάμενος GK²SLT¹
15. Marc. 4, 18. (A. 23. X. 52) οὗτοί εἰσιν semel.

Iam quum huius editiones exemplaria, ut videtur, minus celeriter pro bibliopolae votis divenderentur, ipsi Batavi typographi post aliquot annos nonnulla suo nomine commendata iterum in publicum exire iusserunt. Nam posteriorem titulum neutiquam novam editionem declarare iam alii viderunt, et ipse certissime comperi, exemplari Armamentarii Parisiensis cum meo antiquiorem annum referente diligenter collato.

17.* LUGDUNI *Bat. ex officina Elseviriorum.* 1641. 12.

Est haec tertia Elseviriorum (nam sic h. l. nomen scribitur) supra in catalogo genuinarum omissa et a praecedenti eiusdem anni omnino diversa, tam pro forma minore quam pro tota libri externa conditione seriei supra laudatae adnumeranda. Absunt enim hic omnia quae Whittakero auctore typographi Batavi praecedenti libro addiderant. Sed habet nostra hoc peculiare quod textum suum non ex Elzeviriana secunda verum ex ipsa Whittakeriana sumpsit cuius adsunt tres lectiones *s.* 12. 13. 14 a caeteris Elzevirianis alienae.

18. AMSTELODAMI *ap. Io. Ianson.* 1632. 16.

Cf. Baumgartenii Nachr. I. 215, Goezium p. 53. Habui Stuttgardiae in Lorckianis. Recedit ab Elz. I. tribus locis lectione Stephanica ex ed. 1587 recepta (X. 12. 33. 50).

19. AMSTELODAMI *ap. Io. Iansson.* 1639. 16.

Examinavi ibidem. Textus e praecedenti repetitus exc. loc. Tit. 2, 7. (X. 12) in quo ad Elz. redit.

20.* AMSTELODAMI *typis ac sumptibus Io. Iansson.* 1639. 8.

Binis columnis, paginis 264. De hac dixerunt Baumgartenius et Goezius ll. ll. Textus praecedentis ter ad Plantinianum mutatus (G. 47. H. 71. R. 314).

21.* *Ἐν ΠΑΡΙΣΙΟΙΣ ἐκ βασιλικῆς τυπογραφίας.* αχμβ'.
[*Parisiis* 1642.] *fol.*

Titulus aeri incisus mere graecus, charta maioris formae et margine latiore insignis. Apud bibliographos haec splendidissima editio Mazariniana audit quem nominis honorem non ex dedicatione, quae non adest, sed propterea accepit quod sub potentissimi rei publicae moderatoris auspiciis lucem vidit. Exemplar nostrum olim in bibliotheca V. Cl. Io. Aug. Ernestii τοῦ πάνυ fuit qui propria manu nomen suum titulo inscripsit. De hoc opere si plura desideraveris adeas Knochium p. 438, Goezium p. 34, sed de textu apud hos nihil habebis, apud Baumgartenium Nachr. II. 473, Maschium p. 217, Dibdinum I. 86 non nisi falsa, qui Stephani regiam, dignitatis aequalitate decepti, hic typis iterum exscriptam esse sibi persuaserunt, a qua tamen nostra praeter variantes lectiones calci subiectas nihil mutuata est. Si quid video editor, quisquis ille fuerit, exemplar Elzevirianum a. 1624 describi iussit mutatis paucissimis. Vitia Rom. 7, 2. et Apoc. 3, 12. correxit, tum quater (J. 217. M. 259. W. 12. X. 28) ad veterem lectionem Stephanicam rediit.

22.* AMSTERODAMI *sumptibus H. Laur. Typis Guil. van der Hoeve. Goudae.* 1647. 8.

Antiquiorem eiusdem editoris supra in Elzevirianis genuinis habuisti. Cui nostra caeteroquin simillima a suo fonte ter discedit. Col. 1, 2. habet Stephanicum πολασσαῖς, Apoc. 18, 17. (J. 157) Plantinianum ἐπὶ τῶν πλοίων πλέων, Hebr. 10, 34 scribit δεσμοῖς om. μου quod h. l. fortuito accidisse censeo.

23. ROTERODAMI *ex officina Arn. Leers.* 1654. 12.

Non ex Elzeviriana secunda, quod placuit Baumgartenio (Nachr. I. 211), Goezio p. 55, Maschio p. 241, sed ex tertia descripta est haec nostra. Adest praefatio, πίναξ, ἔκθεσις κεφαλαίων et lectiones ε. 12. 13. Contuli Stuttgardiae.

24.* ROTERODAMI *ex officina Arn. Leers.* 1658. 12.

In priore loco ε. 12 redit ad vulgatam, servat ε. 13, recipit ε. 10 et singulariter glossam Marc. 15, 3. (X. 53). In caeteris praecedentem refert.

25.* TIGURI *ex typographeo Bodmeriano.* 1663. 8.

Bodmerianas editiones Maschius p. 225 Bezanae familiae adscribit, addita versione latina deceptus. Adsunt omnes Elzevirorum lectiones quibus eorum textus a Bezano primario distinguitur.

Haec nostra Amstelodamensem anni 1647 (supra N. 22) presse sequitur, cuius etiam tres lectiones singulares exhibet. Corrigit vitium Elzevirorum Ap. 3, 2. (ε. 11). Tum Rom. 2, 17. sola inter omnes legit ἴδοι (A. 13).

26.* TIGURI *ex typographeo Bodmeriano.* 1671. 8.

Haec simpliciter et accuratissime repetit praecedentem, ita ut vix oculis altera ab altera distingui possit. Etiam hic liber meus olim in Lorckianis fuerat.

27.* TIGURI *typis Henr. Bodmeri.* 1677. 16.

Editio mere graeca. Textum nude descriptum sumit ex novissima quae tum temporis exstabat Elzevirorum a. 1670. Mutavit tamen Act. 4, 36. vulgatam Ἰωσῆς in Ἰωσήφ (X. 41) et Phil. 3, 3. legit πνεύματι θεοῦ (J. 221).

28.* TIGURI *ex typographeo Bodmeriano.* 1708. 12. (*gr.*)
* TIGURI *ex typographeo Bodmeriano.* 1708. 12. (*gr. lat.*)

Utraque quoad textum graecum eadem, qui in altera binis columnis expressus, in altera in singualas relatus est addito e

regione Bezae latino. Editio bilinguis praeterea habet in margine exteriore locorum parallelorum notas. Textus videtur ex ed. Tigurina 1671 petitus cuius lectiones peculiares servat, quater tantum scriptura mutata (Rom. 2, 17. et 7, 2. corrigit vitia; 2. Cor. 11, 10. cum Steph. W[d]; et Hebr. 10, 2. instaurat veterem et meliorem contra vulg. X[1]).

29.* LUGDUNI *apud ant. Molin.* 1674. 12.

Editionem graeco-latinam archetypo vulgatam versionem iungentem a solo Longio memoratam diu frusta quaesivi, et quum in nulla bibliotheca publica in ipsa Gallia servari viderem iam re desperata inter dubias retuleram, quum tandem amicus aliquis Lugduni in libellum incidit meamque misso hoc κειμηλίῳ supellectilem humanissime ditavit. Cuius titulus hic est: Epistolae b. Pauli apostoli. *Αἱ τοῦ Παύλου ἐπιστολαί.* Cum interpretatione accuratissima vocum difficiliorum ordine alphabetico digestarum. Lugduni ap. Ant. Molin. MDCLXXIV. Cum permissu. In fine idem annus notatur cum nomine typographi Petri Guillimin. Ex quibus, utrum caeterae N. T. partes unquam adfuerint nec ne, minime efficiendum. Ipse vetus bibliopegus qui meum exemplar olim ligavit inscriptionem voluminis hanc fecit: *Episto. beati Pauli* clare sic ostendens se nullum aliud eodem tempore manibus tractasse. Iam et epistolas catholicas cum Apocalypsi integrum volumen effecisse vix crediderim et vocum difficiliorum, id est formarum quarundam verbalium grammaticam definitionem (non, ut Maschius suspicatus erat, exegeticam declarationem ex Stephani iunioris margine desumptam) cur editor singulis tomis subiunxisset non bene assequor. Igitur dum meliora edocear equidem potius aestimaverim meum exemplar integrum esse et Longium ex coniectura tomos duos supputasse et annum prioris 1673 fecisse, vel etiam revera duos fuisse, evangeliorum alterum a. 1673, alterum epistolarum nostrum, sed tertium etiam Longio non innotuisse. Textus graecus Elzevirianus est ex editione aliqua recentiore, uno loco mutato (J. 168) Eph. 6, 7. ὡς τῷ κυρίῳ quod iam antea in nonnullos Bezanos libros irrepserat.

30.* ABOAE *excud. Io. Winter.* 1688. 8.

In usum tironum editionem curavit grammaticis studiis adcommodatam Io. Gezelius episcopus Aboensis in Finlandia, Lorckius BG. II. 569 fusius describit. Textus ex prima Elzevirorum editione descriptus quinque locis ex Erasmi vel Stephani auctoritate mutatis (J. 125. 150. P. 277. U. 6. W. 34).

31.* AMSTELODAMI *sumptibus Huguetanorum.* 1699. *fol.*
* AMSTELODAMI *sumptibus Huguetanorum.* 1700. *fol.*

Titulus est: Harmonia evangelica cui subiecta est historia Christi ex quatuor evangeliis concinnata caett. auctore Io. Clerico.

Textus exhibetur quatuor evangeliorum synoptice expressus graece et latine ex Vulgata cum ipsius Clerici subiuncta harmonia, et quidem ita dispositus ut ubicunque unus alterve evangelista tacet spatio vacuo relicto lacuna pateat, quod hodie plerumque in talibus editionibus negligitur. Opus elegans, imo quod splendidum merito dixeris modo typorum character paullo maior fuerit. Textus ex Elzeviriana prima descriptus uno loco mutato Io. 18, 1. (τοῦ κέδρων) quod iam supra apud nonnullos reperimus, recentioribus probatum. In priori meo exemplari praemittitur editoris epistola dedicatoria ad Ioannem archiepiscopum Eboracensem et praefatio ad lectorem, quae utrum casu aliave de causa a posteriori absint nescio.

32.* PARISIIS *ap. Societ. bibliopolarum (ex officina Iac. Quillau).* 1704. 24.

Externa forma et typorum charactere genuinas refert Elzevirianas. Leguntur in folio tituli verso nomina quindecim bibliopolarum Parisiensium. Caeterum praeter privilegium regium, lectionarium et textum nudum nihil. Repetit Elzevirianam VI., sed glossema Luc. 10, 22. addit uncis inclusum (F. X[b]) quae tunc temporis rarissima criticorum ratio erat.

33.* PARISIIS *ap. Io. Bapt. Brocas.* 1722. 16.

Exemplar meum huius libelli quantum scio unicum industriae et liberalitati I. G. Hoffet debeo, amici Lugdunensis iam saepius in hoc opere laudati. Quod nonnisi quatuor evangelia continet et pag. 266 clausula finali *ΤΕΛΟΣ* terminatur. Nihilominus de integritate voluminis dubium movere potest praefatio editoris gallice scripta quae *Novum Testamentum* promittit et praeterea indicem pericoparum qui et ipse hic desideratur. Textus Elzevirianus postremae recognitionis, cuius ad Stephanum reformatur lectio in W. 29. X. 10, ad veterem et omnino meliorem in W. 21.

In Catalogo Bibliothecae Sussexianae II. 481 recensetur editio Parisiensis duobus voluminibus absoluta et ad annum 1721 relata sine nomine typographi. De qua dubius haereo quum ille Catalogus mendis scateat maxime in numeris exscribendis negligentius editus.

34.* PATAVII *ex typographia Seminarii ap. Io. Manfrè.* 1725. 12.

Praemissa tabula locorum ex V. T. laudatorum describit Elzevirianam ultimam semel mutata lectione (Matth. 24, 15. ἑστὸς). Hanc secundam Patavinam plures aliae sequutae sunt non magis elegantes infra alio loco recensendae, bibliographis fere ignotae.

35.* IENAE *ap. viduam Mayerianam.* 1731. 8.

Editio et forma et apparatu maioribus adnumeranda quae praeter summaria, loca parallela et praecipuas variantes, amplam

observationum varii generis farraginem continet curante Chr. Stockio professore Ienensi.

Quinquies hanc a septima Elzeviriana discedere video, et quidem locis saepius iam allegatis Luc. 10, 22. Philem. 7. Hebr. 10, 2. Tit. 2, 7. et Matth. 6, 6. (X[bl.] P[e.] J[i]).

36.* STREGNESIAE *impr. a Laur. Arv. Collin.* 1758. 8.

Editio in Suecia impressa prima et ante nostrum saeculum unica. Curavit eam Ericus Ekbom professor literarum graecarum in Athenaeo Stregnesiae florente. Typi paullo maiores. Textui nihil additur nisi loci V. T. ab apostolis laudati.

Quinquies deserit Elzevirianam VII. Luc. 2, 20. corrigit vitium Stephani (W. 21), Luc. 10, 22. addit glossam (F), Rom. 2, 5. facit cum Plant. (U. 17), 1. Thess. 2, 12. cum Bezanis minoribus (X. 63), denique Apoc. 7, 14. suo marte emendat *ἐλεύκαναν τὰς στολὰς αὐτῶν* (L[c]). Caeterum cf. Lorckii BG. I. 125.

37.* *Ἐν ΛΟΝΔΙΝΗι ἐτυπώθη παρὰ Ῥ. Οὐαττς.* 1827. 8.

Editio *δίγλωττος* altera his temporibus a societate biblica Britannica in usum Graecorum procurata. Priorem supra Elzevirianis genuinis accensuimus. Haec nostra maioris formae et alius officinae ter deserit textum vulgarem receptis lectionibus Complutensibus: F. 44. G. 51. L. 256, nescio unde arreptis. Exstare exemplaria cum nota anni 1829 et 1830 ex Catalogo societatis video.

38.* *Ἐν ΛΟΝΔΡΑι Ἐτυπώθη παρὰ Ι. Τιλλίγγου. ἐν ἔτει ͵αωκη* (1828). 8.

Editio bilinguis ut praecedens et caeterae huius typographi supra laudatae, sed forma et typis maioribus expressa. Quae textui archetypo additur versio neo-graeca, nova est et cultiore dialecto scripta. Ille vero a septima Elzeviriana bis tantum discrepat scil. Luc. 1, 35. et 10, 22. (ε. 10 et F).

39.* *Ἐν ΜΕΛΙΤΗ* [*sine nomine typographi*]. 1838. 8.

Titulus est: *Τὰ Εὐαγγέλια κατὰ Ματθαῖον Μάρκον καὶ Λουκᾶν συνοπτικῶς κατατεταγμένα μὲ σημειώσεις ἐξηγητικὰς καὶ παρατηρήσεις πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς πρακτικῆς χριστιανικῆς ζωῆς.* Sed quam nos dicimus veram Synopsin hic liber in nostris terris non adeo raro occurrens; sed quem praeter Vindobonensem nulla bibliotheca publica Germaniae possidere videtur, minime exhibet. Scilicet in singulis sectionibus unus ubique textus expressus, isque non ex pluribus evangelistis mixtus, qui alioquin harmoniarum quas dicunt mos est, sed genuinus eius auctoris qui editori maxime fidus et locuples videbatur. In textu per omnia sequitur praecedentem Londinensem a. 1827.

40. VENETIIS *ἐκ τῆς ἑλληνικῆς τυπογραφείας τοῦ φοίνικος.* 1847. 8.

Quatuor evangelia et Apocalypsis. Haec sola est editio Veneta huius saeculi quam in catalogum meum referre possum. Plures enim, quas vel ipse possideo, vel ex schedis bibliothecariorum novi, ad earum classem pertinent quas hoc libro recensere nolui, evangelistariorum scilicet et praxapostolorum. Minime tamen affirmare ausim nostram omnino unicam exstare quae textum integrum exhibeat. Sed in rebus ad literas sacras spectantibus Italiam nobis terram fere incognitam esse, nemo est sane qui mirari velit. Exemplar libri huius Vindobonense in meum usum inspectum est. Textum ex ultima Elzeviriana repetiisse videtur, notata tamen est lectio Stephanica Io. 18, 20. *πάντοτε* et Erasmica Matth. 21, 7. *ἐπεκάθεσαν.*

41.* *ΚΑΝΤΑΒΡΙΓΙΑι ἐκ τυπογραφείου Πιττικοῦ. Ἔτει ͵αωμγʹ* [1843]. 16.
* *ΚΑΝΤΑΒΡΙΓΙΑι ἐκ τυπογραφείου Πιττικοῦ. Ἔτει ͵αωμζʹ* [1847]. 16.
* *ΚΑΝΤΑΒΡΙΓΙ,* [*sic*] *ἐκ τυπογραφείου Πιττικοῦ. Ἔτει ͵αωμζʹ* [1847]. 16.
** *ΚΑΝΤΑΒΡΙΓΙΑι ἐκ τυπογραφαίου Πιττικοῦ. Ἔτει ͵αωνά* [1851]. 16.

Editor Iosephus Iowett, litt. gr. professor in academia Cantabrigiensi in Britannia, textum Elzevirorum a. 1624 cum locis parallelis e Curcellaei exemplari petitis sed graece enunciatis se lecturis offerre testatur. Quem tamen bis a fonte suo discessisse deprehendo, correcto vitio Apoc. 3, 12. (non Rom. 7. 2.) et servata Stephanica lectione Apoc. 11, 2. *ἔσωθεν.* Titulus mere graecus, facies libri nitida sed typi parum elegantes.

Exemplaria quae tertio et quarto loco posui solo titulo et praefatiuncula a primo diversa ex America ad me allata sunt, neque dubito quin Tho. Gul. Mellerus A. M. qui se editorem profitetur in urbe Cantabrigia americana in finibus regionis Massachusets quaerendus sit. Qui se librum paucis tantum maculis emendatum denuo typis excudendum quam diligentissime curasse dicens nimia decantare videtur. Omnia enim sunt stereotypa. Caeterum huius postremae editionis (1851) possideo duo exemplaria hactenus diversa quod praefationi alterius T. G. MELLER, alterius THO. GUL. MELLER subscripsit.

42. NEW-YORK, *Harper and brothers.* 1854. 12.
* NEW-YORK, *Harper and brothers.* 1859. 12.

Habes hic harmoniam evangelicam olim anglice nunc graece editam a Iacobo Strong artium magistro. Singularium sane et a nostris alienarum, sive textus formam sive propriam viri doctrinam respexeris. Qui temporum in enarranda historia rationem tam accurate indagasse sibi visus est, ut ad singulas pericopas, caeterum mirum quantum discerptas et arbitrario ordine collocatas, annorum et mensium, ipsorumque adeo passim dierum numeros et nomina annotarit. Ita exempli gratia spicas a discipulis die 19. Aprilis a. 27 evulsas fuisse discimus, caecum apud

Ioannem die 28. Novembris a. 28 sanatum, et alia huiuscemodi non minus curiosa. Verum his missis, utpote ab instituto meo alienis, de textu dicam. Ille quidem Elzevirianus est (1633), sed in eo exprimendo hanc sibi legem constituit editor ut eas pericopas, quae duorum aut trium evangelistarum narrationes παραλλήλους referunt, non simpliciter synoptice exhiberet, sed unam maioribus typis a caeteris distinctam quasi principem et ducem seligerit, eamque modo e Matthaeo, modo e Marco aut Luca petitam, cui deinde reliquarum peculiaria additamenta minoribus typis descripta inseruit vel etiam variantes lectiones et proprias voces ἐν παρενθέσει addidit. Sic inter Matth. 5, 47. et 48. leguntur verba ex Luc. 6, 34. 35. desumpta quae tamen et in ipso Lucae textu e regione apposito habentur, et v. 48 sic scribitur: ἔσεσθε οὖν τέλειοι (οἰκτίρμονες) etc. Porro quum in margine recentiorum criticorum lectiones notaret, in ipso vero textu vulgatas, hic non glossas suspectas modo, sed cuiuscunque generis variantes uncis inclusit, praeter virorum doctorum morem, et in his studiis satis leviter egisse videtur. Sic Matth. 3, 8. scriptum est in textu [καρπὸν ἄξιον] et in margine: GKSL et T legunt καρποὺς ἀξίους.

43.* COLONIAE *Agrippinae, sumptibus societatis bibliophilorum britannicae et externae.* 1856. 32.
* COLONIAE *Agrippinae* (*ut supra*). 1861. 32.

Editio haec non Germanicis sed Britannicis adnumeranda, alioquin solam et unicam nostrarum dixerim quae post annum 1775 textum Elzevirorum exhibeat. In omnibus cum Iowettiana Cantabrigiensi convenit cuius fidum apographon est, sed forma et typis elegantius, binis quoque columnis et versiculorum distinctione ab eadem diversa. Pretio vili studiosis nostris venditur in ipsa Germania excusus liber, scilicet ut criticae editiones puriorem textum repraesentantes eorum oculis facilius subducantur.

44.* COLONIAE *Agrippinae sumptibus societatis bibliophilorum britannicae et externae.* 1836. 16.

Editio graeco-anglica quoad textum archetypum praecedentis fidissimum apographon.

45.* COLONIAE *Agrippinae sumptibus societatis bibliophilorum britannicae et externae.* 1864. 16.

Editio graeco-germanica a praecedenti vix discernenda, quantum quidem ad textum graecum attinet, sed tamen formarum compositione vere nova, quum singuli archetypi versus, pro versionis tenore, modo plura modo pauciora vocabula contineant. Caeterum operarum labores penitus redintegratos non crediderim. Utrumque exemplar, alioquin satis nitidum et elegans, in eo peccat quod typi graeci germanicis et anglicis minores sunt.

§ 3. EDITIONES LEUSDENIANAE.

Ioannes Leusdenius literarum hebraicarum et orientalium in academia Traiectina professor, ubi diem supremum obiit a. 1699, cuiusque opera critica et isagogica olim nonnullius nominis fuere, primum editionem V. T. hebraici procuraverat illos duntaxat versiculos exhibentem quibus omnes et singulae voces lexici continentur, quos scilicet eum in finem selegerat ut tirones lexici materiam totam facilius memoria retinere addiscerent. Simile aliquid nec minus ridiculum excogitavit pro adiuvandis N. T. studiis. Dictiones codicis totius esse 4938 deprehendit, in his semel occurrentes 1686; in versiculis autem mille et nongentos reperiri qui omnes N. T. voces contineant. Hos igitur asterisco distinctos si quis sedulo didicerit, aiebat vir summus, ille caeteros 6059 versiculos deinceps facillimo negotio discet! Atque haec sane in gratiam *τῶν φιλολογούντων*. O felices scripturae interpretes si hunc tramitem sequuti rem suam expedire maluerint quam infinitis litibus intricati ad hunc usque diem de omni re scibili disputare! Sed his non contentus idem in secunda editione aliis signis usus in istis 1900 versiculis ea vocabula notavit quae vel *ἅπαξ λεγόμενα* essent vel pluries occurrerent. Quod commentum adeo suffragia magistrorum, nescio an et tironum, tulit ut multi deinceps suas editiones ad hanc secundam Leusdenianam conformarent. Neque hoc ultimo loco ponendum si de caussa recepti per omnes terras textus Elzeviriani quaeratur. Nam ubi de talibus anxie solliciti sunt editores rem criticam neglectum iri in aperto est.

46.* ULTRAIECTI *ex officina Ant. Smytegelt.* 1675. 16.

Editio Leusdenii princeps quae tantum asteriscis versiculos, non crucibus singula vocabula notat. Paucioribus nota fuisse videtur, cf. Maschium in supplementis, Goezium II. 15. Textus ad sextam Elzevirianam expressus mutatis duobus locis 1. Cor. 15, 31. et Gal. 4, 17. (X. 26. 28) contra mentem Bezae.

Magnas ambages creavit viris doctis exemplar quod olim fuerat in libris Sig. Iac. Baumgartenii (cf. eius Nachr. IV, 383) postea I. Mel. Goezii (Verz. I. 57. II. 15), nunc autem in bibliotheca Hamburgensi adservatur, ubi illud curiosius inspexi. Titulus est idem ac mei: *N. T. cum distinctione versiculorum qui omnes N. T. voces continent.* Nomen urbis et typographi, anni numerus, utrinque eadem omnia. Sed caetera diversissima. Nostrum in titulo imaginem sphaerae terrestris exhibet quae a Goeziano abest. Hoc textum per binas columnas cribit, nostrum lineis integris; Goeziani paginae 611, nostri 703; illic 36 lineae cuiusque paginae, hic 34; et quod maxime mirandum Leusdeniana distinctio versiculorum in Hamburgensi omnino desideratur. Etiam chartae forma non eadem utrique. Ex his Goezius sibi

persuasit alterum suum exemplar Smytegeltianum non esse, sed alius cuiusdam editionis titulo alieno a quodam possessore vel ex errore vel ex fraude ditatum. Verum talis operationis vestigium in isto libello equidem deprehendere non potui, cui titulus suus optime adhaerere visus est. Quanquam et Lorckius (Catal. p. 99) qui et ipse utramque editionem possidebat titulum spurium suspicatur. Neque ullam me nosse fateor editionem textus Elzeviriani aliam quae numerum eum paginarum, linearum, caetera modo memorata signa exhibeat. Igitur dum meliora edocear revera duas eius anni et officinae editiones, inter se non uno nomine diversas, exstitisse censeo, alteram cum signis Leusdenianis nostram, eandemque priorem quum praefatio iam Kal. Nov. a. 1674 data sit, alteram illis signis destitutam. Quam titulus huius posterioris promittit distinctionem versiculorum, ea sane non Leusdeniana est, sed quae vulgo sic dicebatur et nunc dicitur et typographus formulam suam oscitanter ex priore titulo repetiisse putandus est. De huius textu vide infra § 5.

47.* AMSTELODAMI *ap. Henr. et viduam Theod. Boom.* 1688. 16.
AMSTELODAMI *ap. Abr. van Someren.* 1688. 16.
* LONDINI *ap. Sam. Smith.* 1688. 16.

Non tres editiones sunt, neque duae ut Maschius putat p. 251. 259 sed una eademque titulis diversis ornata. Excudebat Ultraiecti Io. van Stuyvesant cuius nomen in calce legitur. Baumgartenius in Nachr. II. 34 describit Boomianum exemplar; Goezius p. 57 alterum Amstelodamense, quod solum recenset Le Longius; tria habuit et contulit Lorckius, Catal. p. 100. Nova adest Leusdenii praefatio crucesque et asteriscos suos iterum studiosis commendat, quibus scilicet intenti *vel domi sedentes vel in via ambulantes vel in navi navigantes* brevi tempore poterint percurrere omnes voces N. T. Textus in hac secunda editione ex Elzeviriana septima petitus.

48.* FRANCOFURTI *ad Moenum typis et impensis Balth. Cph. Wustii.* 1692. 8.
* FRANCOFURTI *ad Moenum typis et impensis Balth. Cph. Wustii.* 1693. 8.

Le Longius non nisi priorem annum, Maschius posteriorem tantum indicat. Sed utrumque exemplar possideo et solum titulum recusum fuisse dubium non est. Editor fuit Rud. Leusdenius Ioannis filius qui, ut domi sedentibus vel in navi navigantibus vel in via ambulantibus, quae ipsius verba sunt a patre mutuati, rem magis expeditam redderet, latinam vocabulorum cruce distinctorum interpretationem margini adscripsit.

In textu quater ab Elzeviris discedit ad alios: Rom. 7, 6. (X. 20) a Beza ad Rob. Stephanum; 2. Cor. 11, 10. ad eundem (W[a]), Marc. 4, 18. et 2. Tim. 1, 12. ad Henricum (X. 49. 52). Lectionem plane singularem exhibet Act. 13, 48. ὅτι pro ὅσοι.

49.* AMSTELAEDAMI *ex officina Wetsteniana.* 1698. 12. *(gr.)*
* AMSTELAEDAMI *ex officina Wetsteniana.* 1698. 12. *(gr. lat.)*
* AMSTERDAM *by Hendrick Wetstein.* 1698. 12. *(gr. belg.)*

Triplex editio in qua textus graecus ex Leusdeniana secunda (1688) descriptus est, modo nude per binas columnas, modo cum latina Ariae vel vernacula belgica versione in altera columna, caeterum non mutatis formis. Haec editio prima Wetsteniana dici potest, vel tertia Leusdenii patris cuius praefatio paullulum mutata et Kal. Mart. 1698 data operi praefigitur. Additur exemplari meo graeco-latina *Novi Testamenti compendiolum* continens catalogum omnium vocabulorum notis Leusdenianis distinctorum secundum ordinem librorum, item alium alphabeticum: quem libellum eiusdem auctoris praxin instituti istius recte dixeris. Plura dabunt Goezius p. 58, Baumgartenii Nachr. II. 202, Maschius p. 252. 277. 327.

50.* AMSTELAEDAMI *ex officina Wetsteniana.* 1701. 16.

Textus praecedentis non mutatus, sed lineis integris expressus, non columnatim.

51.* AMSTELAEDAMI *ex officina Wetsteniana.* 1717. 12. *(gr.)*
* AMSTELAEDAMI *ex officina Wetsteniana.* 1717. 12. *(gr. lat.)*

Forma columnarum ut in prima a. 1698 cuius etiam servat praefationem. Lorckius solam graecam habuit quam Maschius ignorat. Baumgartenius neutram nosse videtur.

52.* AMSTELAEDAMI *ap. I. Wetstenium et G. Smith.* 1740. 12. *(gr.)*
* AMSTELAEDAMI *ap. I. Wetstenium et G. Smith.* 1741. 12. *(gr. lat.)*

Praecedenti simillima. Bilinguem Maschius non recenset. Incidi in unum locum variatum (Luc. 10, 22. c. add. F).

53. LUGDUNI *Batav*.............. 1699. 24.
* LUGDUNI *Batav. sumptibus societatis.* 1716. 24.
* LUGDUNI *Batav. ex officina Luchtmanniana.* 1751. 24.
* LUGDUNI *Batav. ex officina Luchtmanniana.* 1765. 24.
* LUGDUNI *Batav. ex officina Luchtmanniana.* 1785. 24.

Editio Leusdenii patris quarta, prima omnium graecarum ut videtur stereotypa, cuius an plura exemplaria diversorum annorum exstent nescio. Primam a. 1699 omnibus bibliographis ignotam nunquam vidi, sed exstitisse ex nova ipsius editoris praefatione Kal. Aug. 1699 scripta, bimestri spatio ante eius obitum, evidenter apparet. Scilicet *post testamenta sua typis Wetstenianis edita aliud dudum exspectatum charactere minore et lineis integris edere* constituit, in quo instituto tam bene profecit ut

typos vix oculis distinguere possis, et ultima quam possideo editio ex saeculari usu formarum lectu difficillima sit. Praeter hanc praefationem nihil additur nisi πίναξ locorum V. T. Textum habet non eundem quem priores Leusdenianae. Pressius sequitur Elzevirianam secundam, correctis tamen vitiis Rom. 7, 2. et Apoc. 3, 12. et addito glossemate Luc. 10, 22. Maschius qui tres editiones annorum 1716. 1751. 1765 recenset vere diversas esse putat.

54.* LUENEBURG *verlegts Io. Ge. Lipper.* 1693. 8.

Editio graeco-germanica Lutheri versionem textui arthetypo in altera iungens columna. Praefatur Io. Winklerus pastor ad S. Michaelis Hamburgensis, cuius vitam vir doctissimus Io. Geffcken eiusdem ecclesiae pastor nuper literis et amicis ereptus scriptam edidit. Textum editor describendum curavit ex editione Rechenbergii biennio antea in eadem urbe excusa (de qua vide § 5. N. 3) cuius lectiones peculiares adeoque vitium Luc. 8, 24. et hic adsunt. Deserit eandem Matth. 6, 6. ταμεῖον cum Erasmo, Rom. 12, 11. καιρῷ cum eodem et Luthero scribens. (P. 277. U. 4).

55.* LIPSIAE *ap. viduam Io. Heinichii typis I. H. Richteri.* 1702. 12.

Haec ex temporis ratione tertia editio est quae A. Rechenbergii professoris Lipsiensis praefatione studiosae iuventuti commendatur. Priores duas ad aliam classem retuli (§ 5. N. 3. 4). Nostra demum Leusdeniana signa textui addit. Caeterum ipse textus e secunda invariatus in hanc transiit. Cf. de his Lorckium BG. II. 469 cuius exemplar meum feci.

56.* LIPSIAE *ap. viduam Io. Heinichii typis I. H. Richteri.* 1709. 12.

Huic quartae Rechenbergianae in margine inferiore variantes nonnullas lectiones ex aliis editionibus collectas suadente editore addidit Georgius Behrnauerus cuius opera in nova praefatione lecturis commendatur. Caetera intacta manserunt.

57.* LIPSIAE *ex officina Heinsiana.* 1736. 12.

Quinta et ultima Rechenbergiana quam cur titulus quartam dicat equidem non assequor. Adest utraque praefatio. In textu bis vetus et melior lectio pro Bezana reponitur (W. 34. X. 20).

58. GOTHAE *sumptu Chrph. Reyheri.* 1708. 12.
GOTHAE *sumptu Henr. Hanschii.* 1710. 12.
GOTHAE *sumptu Henr. Hanschii.* 1712. 12.

Editionem hanc, vel si mavis editiones has hodie rarissimas nondum in mea collectione exstare eo magis queror quod de iis

aliquatenus dubius haereo. Le Longius quidem solam mediam recenset ab H. Heuschio quem dicit editam; catalogus bibliothecae Baumgartenianae primam et tertiam dabat sine nomine bibliopolae. Ex his nescio quo iure Maschius tres editiones typis H. Heuschii impressas facit p. 278, graeco-latinas, praeterea aliam a. 1708 I. And. Reyheri mere graecam p. 254. Iam hic Reyherus editor fuit N. T. Gothani a. 1715 vulgati quod alio loco recensebo, Heuschius vero nullus fuit neque bibliopola neque typographus. Tres titulos supra descriptos authenticos esse, re accuratius examinata, affirmare possum. Exemplaria annorum 1708 et 1712 in collectione Lorckiana Stuttgardiae inveni et unum idemque esse quoad textum, non iteratam editionem cognovi, primum etiam Guelferbyti in manibus habui. Medium vero in bibliotheca imperiali Parisiensi examinavit Eug. Scherdlin, quod ut medio loco positum vix aliud et diversum esse putaverim. Adest in omnibus versio Ariae, paginae sunt 896, columnae binae, praefationes duae, altera Leusdenii a. 1698, altera nescio cuius nova. Exprimunt textum Elzevirianum ex edit. VII. invariatum. In catalogo Lorckiano vitio scriptum est 1709 pro 1708.

59.* CHEMNITII *ap. Conr. Stoesselium.* 1717. 8.
* CHEMNITII *ap. I. Cph. et I. Dav. Stoessel.* 1730. 8.

Graece et latine Seb. Schmidio interprete. Accedunt summaria capitum, loca parallela, vitae apostolorum et tabulae geographicae cura et studio Chr. Frid. Wilischii gymnasii Altenburgici directoris, postea pastoris apud Freybergenses. Non sunt duae editiones sed una, renovato titulo bis evulgata, quod viros doctos fugit. Textum praebet Elzevirianum ed. VII. ter mutatum (Luc. 10, 22. add. F., Rom. 12, 11. er. U. 4, 1. Cor. 15, 31. vet. contra X[f]).

60.* CHEMNITZ *bey Conr. Stoesseln.* 1717. 8.
* CHEMNITZ *bey I. Cph. u. I. D. Stoesseln.* 1730. 8.

Graece et germanice Luthero interprete, cum additamentis iisdem ac praecedens. Idem Wilischius editor. Utrumque exemplar ad eandem editionem pertinet, sed a graeco-latino nova formarum compositione diversum est. Textus uno loco variatus. Prior Luc. 1, 35. ἐκ σου receperat, haec idem delet (cf. s. 14).

61.* LIPSIAE *et Lubbenae ap. Ge. Vossium, impr. Imm. Titius.* 1722. 12.

Adest praefatio Leusdenii a. 1698 et versio Ariae in altera columna. Editiones Vossianae omnes inter se simillimae ita ut pagina paginae respondeat, sed vere sunt diversae ex formarum compositione, quod accuratius inspicienti mox patebit. Bilingues habent paginas 674, graecae 337. Omnes habent textum qualis ultima vice ab Elzeviris editus est invariatum.

62.* LIPSIAE *et Lubbenae ap. Geo. Vossium, impr. Imm. Titius.* 1724. 12.

Mere graeca.

63.* LIPSIAE *et Lubbenae ap. Geo. Vossium, impr. Imm. Titius.* 1727. 12.

Graeco-latina secunda.

64.* LIPSIAE *et Lubbenae ap. Geo. Vossium, impr. I. Chr. Langenhemius.* 1730. 12.

Hanc graecam secundam, diutius quam caeteras omnes desideravi.

65.* LEIPZIG *und Lübben verlegts Geo. Voss.* 1732. 12.

Editio graeco-germanica cui notitia instituti Leusdeniani ex edit. Luneburgensi a. 1693 praefigitur, satis insulse quidem Winkleri verba describens qui olim Leusdeno superstite convenienter se excusabat quod autoris inventum proprio motu suum fecerit, quod iam post tot annos publici iuris erat. Textus graecus in columna sinistra cuiusque paginae, germanicus in dextra scribitur quod ideo moneo quia Baumgartenius contrarium asserit (Nachr. II. 30).

66.* LIPSIAE *et Lubbenae ap. Io. Gottl. Vossium, impr. I. Chr. Langenhemius.* 1737. 12.

Graeco-latina tertia.

67.* LIPSIAE *et Lubbenae ap. Io. Gottl. Vossium, impr. I. Chr. Langenhemius.* 1739. 12.

Hanc graecam tertiam Maschius non recenset, sed possidebat Lorckius.

68.* LIPSIAE *et Lubbenae ap. Io. Gottl. Vossium, impr. I. Chr. Langenhemius.* 1745. 12.

Graeco-latina quarta, a Maschio omissa.

69.* BEROLINI *et Lipsiae ap. Chr. Frid. Vossium, impr. I. Chr. Langenhemius.* 1750. 12.

Graeca quarta, a Maschio omissa.

70.* BEROLINI *et Lipsiae ap. Chr. Frid. Vossium, impr. I. Chr. Langenhemius.* 1753. 12.

Graeco-latina quinta.

71.* BEROLINI *et Lipsiae ap. Chr. F. Vossium, impr. I. Chr. Langenhemius.* 1757. 12.
BEROLINI *et Lipsiae ap. Chr. F. Vossium, impr. I. Chr. Langenhemius.* 1757. 12.

Graeca quinta, et graeco-latina sexta; utramque ignorat Maschius, recenset Lorckius e museo suo. Diversas inter se esse neque affirmare neque negare ausim quum alteram non viderim.

72.* BEROLINI *et* LIPSIAE *ap. Chr. F. Vossium, impr. I. Chr. Langenhemius.* 1761. 12.

Graeco-latina septima.

73. BEROLINI *et* LIPSIAE *ap. Chr. F. Vossium.* 1774. 12.

Hanc totius seriei ultimam laudat Lexicon bibliographicum Heinsii, ipse nusquam invenire potui.

74.* LUGDUNI *Bat. apud Wetstenios, Londini ap. Io. Nourse.* 1772. 12.

Editio graeco-latina quam ad seriem Wetstenianarum referri equidem non abnuerim. Paullo his maior et pulchrior est, textum vero ultimae Amstelodamensis a. 1740 accuratissime describit.

75.* LONDINI *ap. F. Wingrave, I. Iohnson caett.* 1794. 12.

Praecedenti adeo similis ut vix alteram ab altera distinguere possis.

76.* LONDINI *ap. F. Wingrave, I. Iohnson caett.* 1804. 12.

De hac idem dicendum. Nominantur in titulo plures alii bibliopolae qui in praecedenti non comparent.

77. PHILADELPHIAE *ex officina classica impensis S. F. Bradford.* 1806. 12.

Editionem primam americanam asserit titulus. Verum antiquiorem aliquam habebimus infra Cap. XII. § 5. Hanc ergo nostrae editor ignorasse videtur vel etiam suam primam Leusdenianam significasse. Idem plurima Londinensis (praecedentis) errata correcta esse dicit cura I. Watts. Examinavi in bibliotheca Guelferbytana. Est bilinguis ut pleraeque Leusdenianae in textu a Wetsteniana ultima nusquam recedens.

78. NEW-YORK, *Collins.* 1824.

Leusdenianam editionem etiam Neo-Eboraci recusam esse ad Heydenreichium amicissimum de libris Americanis me suadente

sedulo sciscitantem rescripsit C. P. Krauth pastor coetus Lutherani in urbe Philadelphia.

§ 4. EDITIO CURCELLAEI.

Quum saeculo XVII. vergente viri eruditi inter Reformatos exstiterint qui de textu graeco N. T. tandem aliquando codicum et versionum ope emendando cogitarent, ante omnia id agere debebant ut apparatum criticum undique congererent, variantes lectiones sedulo conquirerent, nihil denique negligerent quod ad veritatem felicius indagandam usui esse posset. Ad manum habebant, praeter editiones principes Erasmi Complutensium Colinaei Stephani et Bezae inter se plus minusve discrepantes variarum lectionum farraginem a Stephano et Beza margini adscriptarum, quas copias pro virili parte indies augere studebant. Verum quum multos codices in bibliothecis passim adhuc delitescere scirent vel saltem suspicarentur, rem non tam cito confectum iri optime ipsi perspexerunt. Itaque novam textus recensionem eamque omnibus numeris absolutam iamiam typis mandare nemo eorum sibi praesumpsit, neque haec modestia unice ex eo repetenda videtur quod sibi a viris ecclesiasticis, tales conatus quasi periculosos et haereticos perhorrescentibus, suos labores fraudi versum iri putaverint. Textum igitur elegerunt, cui variantes ab ipsis collectas subiicerent, talem qui iam plurimis familiaris esset et, si minus scripturae puritate, saltem usu latissime patente commendatus. Sic alii, ut suo loco videbimus, Stephani tertiam editionem, alii Elzevirianum exemplar sequuti, dum criticae artis pomoeria extendere studebant, veterem textum mendis scatentem per totum orbem sensim sensimque frequentiorem fecerunt, quum novae editiones a multis ob adnotationes criticas caeteris praeferrentur, mox autem in ipsum textum vel sine notis expressum editorum laudem transtulerit vulgi ignorantia. Inter hos iam in scenam vocandi triumviri meritissimi Stephanus Curcellaeus, Ioannes Fellius et Gerhardus de Traiecto Mosae.

79.* AMSTELAEDAMI *ex officina Elzeviriana.* 1658. 12.

Variantes lectiones ex mss. et impressis codicibus collegit parallela scripturae loca annotavit Stephanus de Courcelles, de cuius studiis et laboribus adeas Baumgartenii Nachr. VI. 204, Goezium p. 55, Eichhornii introd. V. 281, Maschium p. 229, maxime vero ipsius praefationem luculentam pariter et sana doctrina plenam. Editio a plurimis adnumeratur Elzevirianis proprio sic dicendis, quae tamen non ut caeterae typographorum industriae debetur. Ipsum Curcellaeum ob variantes partim margini adscriptas partim ad calcem libri reiectas easque non ita multas, imo propter locorum parallelorum delectum atque adeo propter commatum distinctionem hinc inde mutatam Arianismi

insimulavit hominum indoctorum et morosorum vecordia (I. Th. Moeller, *Curcellaeus in ed. N. T. socinizans.* Rost. 1696), quem nostra aetas criticorum fere principem et antesignanum salutat et sane immerito Hugius (I. 327) quasi Elzevirorum buccinatorem perstringit.

Textus exhibetur Elzevirianae secundae (1633) addito Luc. 10, 22. (F) *καὶ στραφεὶς* caett. Locum famosum 1. Io. 5, 7. uncis inclusit. Exemplar meum nomen Lorckii *αὐτόγραφον* in fronte gerit.

80.* AMSTELODAMI *ap. Dan. Elsevirium.* 1675. 12.

In editionibus tribus post Curcellaei obitum evulgatis nihil mutatum nisi quod ea pars lectionum variantium, quas antea in appendice addiderat autor, iam suis locis caeteris iunctae sunt et in calce adiectus est prologus graecus in epistolas paulinas quem olim Boeclerus publici iuris fecerat.

81.* AMSTELODAMI *ex typogr. Blaviana.* 1685. 12.

Editio Curcellaei tertia a praecedenti hactenus diversa quod textus per binas columnas exscriptus est.

82.* AMSTELODAMI *sumptibus P. et I. Baeu caett.* 1699. 12.

Praecedenti omnino similis. De his posterioribus Curcellaei editionibus cf. Baumgartenii H. B. IV. 198, Eiusd. Nachr. II. 32. VIII. 12, Knochium p. 456, Goezium p. 55.

83.* MONS *chez Gaspard Migeot.* 1673. 8.

Editio trilinguis textui graeco vulgatum latinum iungens gallica Montensi versione, quae dicitur, medio loco posita. Le Longius hanc non in Belgio sed Rotomagi excusam putat nescio quo iure. Certe episcoporum additae approbationes Belgium patriam libri indicant et qui imaginem Domini cum discipulis conversantis fronti voluminis oppositam aeri incidit ex nomine Flandriae vel alius inferioris provinciae civis fuisse cognoscitur.

Textus graecus e Curcellaei editione sumptus cuius lectiones singulares hic adsunt adeoque uncinuli in I. 1. Io. 5, 7. Bis tamen ab eadem discrepat: Marc. 8, 24. (J. 76) add. *ὁρῶ,* non item *ὅτι,* et Act. 9, 35. exhibet Stephanicum *σαρωνᾶν.*

84.* AMSTERDAM *by Ian Rieuwertsz.* 1693. 4.

Evangelium Matthaei et Epistolam ad Romanos in usum tironum ex editione Curcellaei descripsit, addita Adami Boreelii versione interlineari belgica, Guilelmus Homma nescio quis, qui et lectiones variantes ex codicibus vel potius ex Curcellaeo petitas item ex versione syriaca adiecit, et vitium Elzevirorum

Rom. 7, 2. correxit caeteris modeste servatis. Librum hunc quo minus hoc loco negligeremus ipsa raritas vetuit. Quem et Maschius et qui ante eum scripserunt omnes ignorasse videntur.

85.* HALAE *typis et impensis viduae Curtii.* 1790. 8.

Epistolarum catholicarum septenarius graece cum nova versione latina et scholiis I. Bened. Carpzovii professoris theologiae Helmstadiensis. Textus Elzevirianus. Locum 1. Io. 5, 7. cum Curcellaeo suspectum habet et cancellat editor.

§ 5. EDITIO FELLII.

86.* OXONII *e theatro Sheldoniano.* 1675. 8.

Tertius post Curcellaeum et operis polyglotti Londinensis editores fuit Ioannes Fell episcopus Oxoniensis, eximium Britanniae suo tempore decus et indefessus rei literariae promotor, qui N. T. cum maiori et ditiori apparatu critico edendum curavit. Nec vana sunt quae titulus promittit, variantium lectionum ex plus centum codicibus et antiquis versionibus collectarum copiam omnibus quae antehac congestae fuerant locupletiorem. Editor pro sua modestia nomen operi operisque laudem nomini suo denegavit. Sed iam sua aetate quam meruit accepit et posteri cumulatiorem addiderunt. Praefatio brevis et luculenta magna ex parte et laborem et gloriam horum studiorum antiquioribus tribuit et hoc fere solum editori vindicat ut scientiae dignitatem et autoritatem contra indoctorum cavillationes defendisse censeatur. Fusius de hoc libro externa sua forma parum specioso egerunt R. Simon in hist. crit. N. T. c. 9, Baumgartenius in Hall. Bibl. IV. 200, Knochius p. 449, Maschius p. 232 et omnino omnes qui rem isagogicam quam vulgo vocant ex professo tractarunt. De Fellio ipso adeas Dibdinum I. p. 89.

Textum Fellius ad quem suam variantium lectionum recensionem referret describi iussit Elzevirianum ex ed. II. (1633) a quo tribus tantum locis recedit:

φ. 1. Rom. 7, 2. ἀπὸ τοῦ νόμου τ. ἀ. (ε. 2)
2. Luc. 10, 22. add. gloss. (F) Steph.
3. Philem. 7. χάριν (J. 217) Steph.

87. ULTRAIECTI *ex officina Ant. Smytegelt.* 1675. 24.

Textus ex Felliana sine mutatione descriptus. Plura de hac et satis singularia dedimus supra § 3 N. 46 occasione alius editionis Smytegeltianae eiusdem anni. Absunt variantes.

88.* LUNEBURGI *ap. Io. Ge. Lipper.* 1691. 12.
LIPSIAE *ap. Io. Heinichen.* 1691. 12.

Praefatus est Adamus Rechenberg professor theologiae Lipsiensis qui non de textu emendando sed de libello minusculo

manibus studiosorum tradendo in hoc opere cogitavit. Adsunt loca parallela, πίναξ μαρτυριῶν, prologus in Paulum Boeclerianus. De editionibus Rechenbergianis quas nos in duas classes distribuimus (cf. supra § 3) pluribus egit Lorckius BG. II. 462. cf. Knochium p. 463, Baumgartenii Nachr. II. 35, Maschium p. 255.

Textus non, ut nonnulli dixerunt, ex ed. Leusdeniana petitus sed ex Felliana, quacum in omnibus consentit exc. uno loco (φ. 3). Peculiare est ei Luc. 8, 24. vitio sane operarum ἐπιστάτα semel positum. Exemplar Lipsiense adhuc non vidi.

89.* LIPSIAE *ap. viduam Io. Heinichii typis I. H. Richteri.* 1697. 12.

Rechenbergii ed. II. priori in omnibus similis unice correcta lectione Luc. 8, 24. Exemplar meum olim Lorckii fuerat. Variantes Rechenbergius non descripsit.

90.* LIPSIAE *sumtibus I. Cph. Koenigii typis Cph. Fleischeri.* 1697. 8.

Est pars bibliorum graecorum eodem anno a Io. Frickio Ulmensi editorum, de quibus vide praeter alios Reimmannii Catal. p. 236, Knochium p. 148. Typi pro libri forma satis magna paene nimis minuti. Fellianum exemplar accurate et simpliciter describit editor, ita tamen ut variantes omnes a margine singularum paginarum ad calcem totius voluminis releget.

91.* *Ἐν ΚΑΝΤΑΒΡΙΓΙΑι ἀναλώμασι Ἐδμ. τοῦ Ἰεπφραίου. ἔτει Α. Ψ.* [*Cantabr., Ieffray.* 1700.] 12.

Solus de hac editione notitiam olim suppeditabat catalogus Lorckianus p. 101. Elzevirianus textus ex Fellii recognitione, duobus locis exceptis. Habet ε. 13 non vero φ. 3. Libellus nitidioribus adnumerandus.

92.* LIPSIAE *sumptibus I. Cph. Koenigii exc. I. H. Richter.* 1702. 8.

Triplex praemittitur praefatio, prima eaque brevissima anonymi (B. H. W) de operis instituto, altera Fellii, tertia A. Hm. Frankii theologi Halensis longior sed minus critica quam paraenetica. Lectiones variantes pristinis suis castris in margine inferiore restituuntur. Textus per binas columnas descriptus. Plura vide apud Knochium pag. 466. Lorckius in Catalogo p. 85 se duo exemplaria habere dicit in quorum altero titulus praefationem Franckii promittit, quale et meum est, alterum vero de eadem tacet, neutrum autem, quod sane mirandum, eam exhibet. Reimmannus in suo catalogo p. 238 scribit Frankium propter hanc editionem Socinianismi insimulatum fuisse ab orthodoxis pietistarum obtrectatoribus, scilicet in variarum lectionum copia eius criminis causas facile reperientibus. In textu Felliano nihil mutatum.

93.* OXONII *e theatro Sheldoniano impensis Thom. Bennet. Londin.* 1703. *fol.*

Editio satis splendida quamvis typorum character minime sit elegans. Infra textum in quavis pagina primum sequuntur loca parallela, tum variae lectiones Fellianae, denique in binis columnis scholia e patribus graecis maxime corrasa. In his colligendis desudaverat Ioannes Gregory, archidiaconus Glocestriensis, qui de proprio penu nonnulla veteribus inseruit cuiusque post obitum ipsam editionem curaverunt Henricus Aldrich aedis Christi decanus et Gregorii filius ὁμώνυμος. Patrum locos accuratius definierunt I. Ern. Grabius et Andr. Rinmann. Plures figurae in fronte librorum aeri incisae dignitatem operis augent externam. Cf. Baumgartenii Hal. Bibl. IV. 201; Maschium p. 234; Kappii Beitr. 1759 p. 582. Textus non variatus et nonnullis bibliographis haec secunda Felliana audit.

94.* GOTHAE *sumptibus I. Andr. Reyheri.* 1715. 12.

Accedunt libri V. T. apocryphi. Ultima est haec editio in Le Longii bibliothecam relata ubi tamen perperam annus 1716 legitur. Praefatus est Ern. Sal. Cyprianus theologus Thuringus tum temporis clarissimus. Textus a Felliano semel recedit recepta lectione *ε*. 10.

§ 6. EDITIO MASTRICHTIANA.

95.* AMSTELAEDAMI *ex officina Wetsteniana.* 1711. 8.
* AMSTELAEDAMI *ex officina Wetsteniana.* 1711. 2 *t.* 8.

Haec est celeberrima inter criticas editiones Mastrichtiana, i. e. cura et studio Gerhardi de Traiecto Mosae Doctoris, qui in titulo per literas initiales G. D. T. M. D. appellatur, iureconsulti Belgae et reipublicae Bremensis syndici parata. In praefatione Henrici Wetstenii bibliopolae ἀνωνύμως ut vir gravis commendatur. Offert tibi praeter immensam copiam locorum parallelorum in quibus colligendis iam tum temporis Calvinistarum industria desudare solebat, variantium lectionum auctam farraginem, praefationes Fellii et Curcellaei, ipsius editoris prolegomena critica de collectoribus variantium, de librorum manu scriptorum qualitatibus deque canonibus criticis tractantia, tum ipsos hos canones continua serie expositos, quam primam critices theoriam merito dicere possis. Textus et notae criticae in singulis paginis per binas columnas disponuntur, loca parallela infra textum et supra notas in medio lineis integris. Prolegomena paginis 88, textus 560 absolvuntur, adduntur in fine 37 paginae annotationum paullo maiorum. De horum studiorum meritis iudicantes viri docti in diversa abierunt, nonnullis paullo iniquius scientiae provectioris maturitatem in iis desiderari querentibus,

quum potius virum, per munus a rebus illis fere theologicis alienum, verum sponte et indefesse talia prosequutum, laudibus efferre debuissent.

Textus Fellianus est uno loco mutato, Apoc. 3, 12. ubi Elzevirorum et Bezae vitium deletur.

Plures autores, inter quos Eichhornius Introd. V. 291 et Rosenmüllerus Bibl. Lit. I. 330, affirmant hanc editionem bis postea repetitam esse titulo non mutato, ita ut cum eadem anni nota ter typis excusa sit. Alia refert Dibdinus I. 97 primam editionem eodem anno bis impressam fuisse dicens. Unde haec habeant et quo iure dicant equidem nescio. Ante eos Baumgartenius in Hal. Bibl. IV. 206 de hac nostra scripsit esse eam primam et optimam plurium eiusdem nominis et anni postea recusarum. Quod mihi satis suspectum dixit Vir summus, quum quomodo plures inter se distingui possent si eundem annum referant, ita ut una caeteris melior appareat textu non mutato, nemo definire ausus sit. Sed ad absurdiora progreditur Walchius bibl. theol. IV. 28 qui tradit descriptam esse iterum et apud Lipsienses et apud Belgas, quum autem eiusdem anni nota servata sit eandemque chartae typorumque elegantiam editiones hae prae se habeant, difficile esse illas a vera Mastrichtiana discernere nisi signum quoddam adhibeatur! Hic igitur autor evidenter aliorum typographorum fraudulenta industria novas quasdam editiones evulgatas esse sed nomine Wetstenii insignitas innuit; verum, quaeso, quo pacto editiones diversis locis impressae ita comparatae esse potuissent ut alteram ab altera oculis discernere vel hodie nequeas? Sane nusquam terrarum Mastrichtiana exemplaria typis, charta, paginarum numero, vel minimo demum signo aut mendo fortuito inter se diversa veniunt. Quae tamen omnium frequentissima sunt in bibliothecis et quavis occasione venum dantur. Mihi ergo, ut iam Goezio (p. 59) quidquid de his iteratis editionibus traditur merum commentum videtur, nescio quomodo ortum propagatumque.

Fortassis ansam rei praebuit quod exstant revera duo exemplarium genera eiusdem primariae editionis, alterum uno volumine comprehensum, alterum in duos tomos divisum. Cuius postremi generis librum debeo liberalitati collegae olim coniunctissimi Theodori Fritzii qui humanissime hoc dono et collectionem meam et scientiam auxit. Scilicet p. 255 lin. 6 finitur evangelium Ioannis et in eadem inchoantur Acta app. in altero exemplari; in altero vero reliqua pagina et folio verso vacuis relictis sequitur novus titulus graecus: τῆς καινῆς διαθήκης δεύτερον μέρος cett. et tum Acta incipiunt in propria sua pagina eundem numerum 255 gerente. Caeterum formarum compositio absque omni dubio eadem et operarum iteratorum nullum usquam vestigium.

96.* AMSTELAEDAMI *ap. I. Wetstenium et G. Smith.* 1735. 8.

Editio secunda Mastrichtiana, non quarta ut nonnullis dicitur, praecedenti adeo similis in textus compositione typographica ut vix novam esse tibi persuadeas. Quae tamen vere nova est et subinde quoad apparatum aucta. Prima facies libri offert praefationem breviorem editoris qui fuit ipse ille magnus I. I. Wetstenius de cuius studiis criticis infra plura dicentur. Hic non solum Gerhardi studia et subsidia severius perstringit, ut qui iam melioribus velis usus mare criticum minus infidum ipse expertus erat, sed et quod ad nostras res faciat lucide exponit: *prioris* editionis exemplaribus distractis *alteram* posci et flagitari coeptam, quae *nunc demum* appareat, illa meliorem. Ecce illum de pluribus ante hanc vulgatis omnino tacentem! Prolegomena Gerhardi paullulum aucta sunt ex autoris schedis autographis.

97.* HALLE *in der Rengerischen Buchhandlung.* 1730—1732. 3 *t.* 8.

N. T. graecum germanice illustratum, cum titulo et praefatione lingua vernacula scriptis, textum et variantes Mastrichtianae repetit additis adnotationibus grammaticis et historicis in usum tironum, item meditationibus moralibus in pericopas dominicales. Autor operis Christianus Neudecker pastor Patzdorfensis in agro Saxoniae Altenburgicae. Opus tribus spissis voluminibus absolutum. Cf. Coleri Bibl. theol. V. 447.

98.* HALAE *impensis orphanotrophei.* 1740. 12.
* HALLE *in Verlegung des Waysenhauses.* 1741. 12.

Textus binis columnis ad Mastrichtianam ita expressus ut paginae paginis ed. germanicae Canstenianae respondeant. Exemplar alterum graeco-germanicum proprie igitur non typothetae sed bibliopego debetur nam versio non in altera columna eiusdem paginae archetypo apponitur, sed folia germanica integra quatuor columnarum foliis graecis interserta sunt. Hae editiones Halenses libros N. T. eo ordine exhibent dispositos quo in versione Lutheri veniunt. Variantes exsulant, sed adduntur loca parallela.

99.* HALAE *impensis orphanotrophei.* 1756. 12.
* HALLE *in Verlegung des Waysenhauses.* 1756. 12.

Editio secunda vix a priori distinguenda, sed tamen non stereotypa.

100.* HALAE *impensis orphanotrophei.* 1775. 12.

Editio tertia cui an accesserint exemplaria bilinguia nescio.

101.* HALAE *sumtibus orphanotrophei.* 1762. 12.

A praecedentibus diversa, typis maioribus excusa, et ad biblia graeca Halensia pertinens quorum tomum quintum repraesentat. Praefatus est I. G. Kircher pastor ad B. V. Halensis. Textus idem, uno loco excepto, scil. Rom. 12, 11. duas lectiones simul exhibet: κυρίῳ (καιρῷ). Perperam Dibdinus I. 50 haec biblia graeca Novo Testamento destituta esse affirmat.

102.* BASILEAE *typis viduae I. Conr. a Mechel.* 1749. 8.

Textum Halensem i. e. Mastrichtianum recudi curavit Ant. Birr adiuvantibus duobus V. D. MM. Basileensibus Ben. Bernoulli et I. G. Erzberger. Leusdenianum dicit praefatio cuius tamen signa omissa sunt, et vel ab ea editione quae maxime cum Mastrichtiana consensit, Wetstenianam dicimus anni 1740, duobus in locis nostra discrepat cum Halensi faciens (Philem. 7 Luc. 1, 35), a qua nusquam omnino recedit. Accedunt loca parallela. Typi satis grandes et elegantis formae. Editionem Maschio ignotam fusius descripsit Lorckius BG. I. 123. Birrii praefatio de variantibus lectionibus contemtim et superbe loquitur.

103.* EDINBURGI *ap. Thom. et Walt. Ruddimanos.* 1750. 8.

Ruddimanorum primam habebis infra Cap. XII. § 6. Haec secunda accuratissime Mastrichtianam exprimit. Lorckius habebat in desideratis.

104. EDINBURGI *ap. Walt. Ruddimanum et socios.* 1771. 12.

Tertia eiusdem officinae et ultima, quam in Lorckianis inveni, praecedentis fidelis pedissequa, Maschio ignota.

105.* GLASGUAE *exc. R. et A. Foulis sumptibus Guil. Charnley.* 1759. 4.

Editio elegans et nitida. Textus nudus typis minutioribus binis columnis expressus ad editionem Mastrichtianam quam titulus ipse Wetstenianam salutat. Maschio ignota.

106.* EDINBURGI *e prelo academico impensis Bell et Bradfute, Ell, Doig et Stevenson.* 1807. 12.

Textus Mastrichtianus ut ipsi docent typographi in suo monito ad lectorem. Ex quo etiam dicimus in Scotia tum temporis Ruddimannorum exemplaria maxime in aestimatione fuisse, quibus sua etiam castigatiora esse nimis confidenter asserunt. Sed in accentibus saltem saepissime peccasse eos primo statim obtutu

cuivis patebit et maioris momenti errata accuratius inspicientem non fugient.

107. LONDINI . . . . 1808. 12.
* LONDINI *ex officina Andr. Wilson, prostat ap. Cadell et Davies caett.* 1812. 12.
* LONDINI *ex officina Andr. Wilson, prostat ap. Cadell et Davies caett.* 1821. 12.
* LONDINI *apud F. Cadell caett.* 1829. 12.
* LONDINI *apud F. Cadell caett.* 1840. 12.

Editio stereotypa cuius an plures exstent tituli nescio. Primum ex catalogo societatis biblicae anglicanae mutuor. Editor Guil. Whitfield Dakins LL. D. qui praemisit singulis libris prolegomena i. e. exiles notitias literarias, obsoletae scientiae monumenta, et textum Westenii Glasguae impressum se descripsisse fatetur. Qui nullus est nisi Mastrichtianus a. 1759 a Foulisio editus (supra N. 105) et Wetstenius ille non celeberrimus theologus et criticus sed Amstelodamensis Leusdenii et Gerhardi typographus. Discedit tamen a suo fonte in uno loco eiecta glossa Luc. 10, 22.

108.* BASILEAE *typis Emman. Thurneisen.* 1825. 8.

Textui ante Griesbachium recepto (quem dicit editor, nos Mastrichtianum agnoscimus) additur lectionum variantium delectus. Typi iidem atque in editione Basileensi modo laudata a. 1749; item locorum parallelorum index textui subiectus. Qui bis Bezanam lectionem repudiat ubi scilicet merae coniecturae debetur Gal. 4, 17. Io. 18, 20. (X. 17. 28). In utroque loco Griesbachium sequitur. Praefationi subscribit vir non indoctus I. H. cuius nomen me ignorare fateor. Cf. Schwarzii annales 1827 II. 462. Wineri diar. theol. IX. 240.

CAPUT XII.

EDITIONES STEPHANO-ELZEVIRIANAE.

Plurimae saeculi XVII. et XVIII. editiones, quas textum receptum quem dicunt exprimere vulgata opinio est, lectiones Stephanicas et Elzevirianas ita miscent ut alterum textum pro fundamento positum ex altero corrigant. Quod iam in libris capite superiore laudatis saepius factum observavi, sed quia paucioribus de locis observandum fuerat rem non eius momenti duxi propter quam nominis Elzeviriani honorem, si quis fuerit, illis detraherem. Hic vero alios adducam in quibus lectionis varietas in amplius octoginta locis ex meo millenario numero modo Elzevirianam scripturam modo Stephanicam viris doctis magis minusve dubiam et incorrectam visam esse demonstrat, quam modo audacius modo timidius sollicitarent. Et in hoc quidem capite non solum eas editiones recenseo in quibus textus vulgaris ex Stephani patris exemplari emendatus est, verum et plurimas quae Stephanicum fontem agnoscunt ex Elzevirianis libris emendandum. Quod etsi in singulis rarius factum nihilo minus textus recepti rationem plane aliam fuisse ostendet quam vulgo aestimatur. Sane inter has Stephano-Elzevirianas et eas quas supra recensui Stephano-Bezanas aliqua intercedit similitudo, sed merito diversum nomen utrisque reservatur, quum has recentiores non ex Beza sed ex Elzeviriano textu suum hausisse certissimum sit.

§ 1. EDITIO BUCKII.

1.* CANTABRIGIAE *ap. Thom. Buck.* 1632. 8.

Sine praefatione aliove additamento, typis maioribus lineis integris parum eleganter expressa. Sequitur Elzevirianam primam mutatis undecim locis:

1. Marc. 4, 18. (A. 23) οὗτοι εἰσὶν semel cf. X. 52
2. Marc. 15, 3. (G. 48) add. glossam. cf. X. 53
3. Io. 18, 20. (M. 257) πάντοτε Steph.
4. Rom. 7, 2. (ε. 2) corrigit vitium Elz.
5. 1. Cor. 15, 33. (W. 23) χρηστὰ lectio ante-steph.
6. Eph. 6, 7. (J. 168) ὡς τῷ κυρίῳ cf. X. 42
7. 2. Tim. 1, 12. 14. (J. 230) παρακαταθήκην bis cf. X. 49
8. Tit. 2, 7. (M. 259) add. ἀφθαρσίαν c. Steph.
9. Hebr. 10, 2. (J. 125) ἐπεὶ οὐκ ἂν c. Steph.
10. 2. Petr. 1, 1. (J. 130) σίμων c. Plant.
11. Apoc. 3, 12. (W. 34) ναῷ c. Steph.

2.* LONDINI *ex officina Rogeri Danielis.* 1652. 12.

Describit praecedentem exceptis duobus locis (2. 5) in quibus communem lectionem denuo recipit. Typi minores, textus nudus binis columnis expressus.

3.* LONDINI *ex officina Rogeri Danielis.* 1653. 4.

Si formam exceperis in omnibus haec praecedenti similis, tantummodo in calce addit πίνακα μαρτυριῶν ex Elzevirianis repetitum. Fallitur V. D. Lowndes in libro suo bibliogr. man. T. III. varias addi lectiones affirmans et textum Vignonianum exhiberi. Eodem anno ex eadem officina prodiit et Vetus Testamentum graecum huic Novo externa specie simillimum, minimeque audiendus Dibdinus qui I. 42 Novum exstare negat.

4.* Ἐν τῇ *ΚΑΝΤΑΒΡΙΓΙΑ* παρ' Ἰωάννου Φιελδου ἔτει ͵αχξε.
[*Cantabr. Io. Field.* 1665.] 12.

Pertinet ad editionem V. T. graeci quam curavit Io. Pearson episcopus Cestriensis eodem anno apud eundem academiae Cantabrigiensis typographum evulgandam. Parum elegans est et nulla omnino cura critica insignis. Veteri Testamento editor praefationem eruditam praemisit, Novo nullam. Textus Buckianus intactus. Libellus hic noster olim inter Lorckianos fuit teste titulo.

5. LONDINI *exc. Io. Redmayne.* 1674. 8.

Exstat Hamburgi. Textus Rogeri Danielis a. 1652.

6. LONDINI *exc. Eliz. Redmayne.* 1705. 8.

A praecedente in nihilo diversa. Maschius eam non recenset, sed examinavi Stuttgardiae.

7.* LONDINI *ap. A. et I. Churchil.* 1701. 8.
8.* LONDINI *ap. A. et I. Churchil.* 1701. 12.

Duo exemplaria unius si placet editionis hactenus inter se diversa ut in maiori *ad paginarum oras exhibeantur radices sive themata vocum quarumlibet difficiliorum*, ut legitur in titulo; simul hic in ipso textu singulis vocabulis ita explicandis apponuntur varia signa literulaeque quae a minori exemplari absunt. Hoc est 419 paginarum, maius autem quadringentarum. Non igitur paginae paginis respondent, verumtamen quod ad ipsum textum attinet eadem formarum compositio utrique operi inserviisse videtur. De quibus rebus apud bibliographos altissimum silentium.

Lectiones Buckianae omnes adsunt praeter tres (3. 5. 6), praeterea in duobus locis Marc. 8, 24. et Luc. 1, 35. (*l.* 9. 10) non primam Elzevirorum sed septimam sequutus est operis corrector; denique 1. Cor. 15, 31. praetulit lectionem Erasmicam (J. 105).

9.* LONDINI *impensis R. Knaplock, I. Tonson et I. Watts.* 1728. 8.

Inter anglicanas editiones manuales antiquiores haec longe nobilissima, maiore forma, charactere grandi elegantique expressa. Possidebant etiam Goezius Lorckius et Baumgartenius, cuius cf. Nachr. VIII. 13. Textus Buckianus invariatus.

10.* LONDINI *ex officina Iac. Tonson et Io. Watts.* 1714. 12.

In privilegio Annae reginae editor nominatur qui et dedicationi subscripsit Michael Maittaire, celeberrimus latinorum et graecorum scriptorum editor et eruditissimus rei literariae promotor. Praeter textum typis satis minusculis binis columnis inscriptum nihil adest nisi index locorum V. T. in Novo laudatorum. Margo libri, vel saltem mei exemplaris, sueto largior. Caeterum fortasse non erat cur hoc potissimum loco nostram reponerem nam Buckianae lectiones in ea servantur quatuor tantum (1. 7. 8. 9) in quibus solis a secunda Elzeviriana recedit. Baumgartenius igitur non multum a vero aberat eam a Mastrichtiana pendere affirmans (Nachr. X. 377).

11. LONDINI *ex officina I. Tonson et I. Watts.* 1728. 12.

Hanc non nisi ex Catalogo bibliothecae Sussexianae novi in qua tria eius exemplaria exstabant.

12.* LONDINI *ex officina I. Tonson et I. Watts.* 1730. 12.

Dedicatio Maittairii repetitur, textus ut in praecedenti, sed apparent duae aliae lectiones Buckianae (4. 6). Etiam Lorckius hanc tertiam Maittairii dicit, secundam a. 1728 desiderans.

13.* LONDINI *impensis I. et R. Tonson.* 1756. 12.

Adest privilegium reginae Annae non vero dedicatio; sed Maittairianam quartam dici debere extra dubium positum est. Praecedenti adeo similis ut vix novam credideris.

14.* LONDINI *impensis I. et F. Rivington, T. Longman, T. Cadell et E. Iohnston.* 1775. 12.

Et hanc ad Maittairianas pertinere, quamvis absit privilegium cum dedicatione, ipsa libri forma docet. Respondent paginae paginis praecedentium editionum, lineae lineis atque adeo literae literis. Refert tamen lectiones Buckianas duas a prioribus neglectas (10. 11), et Gal. 4, 17. Elzevirorum vitium ἡμᾶς corrigit. Bibliographis nostris haec omnino ignota.

15.* LONDINI *exc. A. Rivington et I. Marshall impensis I. F. et C. Rivington etc.* 1786. 12.

Adsunt lectiones Buckianae priorum editionum Maittairianarum omnes (I. 4. 6—11); praeterea Rom. 7, 6. et Gal. 4, 17. (X^dh) Bezae vitia duce Stephano corriguntur et 2. Tim. 4, 13. singulariter scribitur φενόλην.

16.* DUBLINII *apud G. et A. Ewing.* 1746. 12.

Proxime ad praecedentes accedit quoad textum, habitu externo iis praestantior. Absunt omnia Maittairianarum additamenta. Buckianae lectiones adsunt omnes praeter 1. 2. 5. 10; tum consentit cum praecedenti in Gal. 4, 17; cum Churchiliana in 1. Cor. 15, 31; denique 2. Tim. 4, 13. plane singulariter legit φαινόλην.

17.* DUBLINII *ap. Tho. Ewing.* 1775. 12.

Praecedenti simillima a qua bis in textu discedit ad Elzeviros (Io. 18, 20. et Gal. 4, 17). Hanc quoque nusquam in bibliothecis reperi.

18.* DUBLINII *exc. Iohannes Exshaw.* 1794. 12.

Accuratissimum praecedentis apographon, minime vero στερεοτύπως expressum. Exemplar praeter meum nullum vidi.

19.* LONDINI *Guil. Pickering. Typis C. Corrall.* 1828. 32.

Editio post Sedanensem a. 1628 omnium minutissima cuius veram formam numero exprimere absente plagularum signatura vix possum. Octo tantum videntur chartae folia esse eaque non grandis formae quorum unumquodque 64 pagellas effecit. Typi

tamen satis distincti neque lectu admodum difficiles. Textus ad praesentem familiam pertinere videtur quanquam nulli alii editioni plane consentaneus. Buckianae lectiones adsunt quinque (3. 4. 8. 9. 11).

§ 2. EDITIO CYRILLI LUCARIS.

20.* [*Sine loco et typographo.*] 1638. 4.

Editio graeca δίγλωττος textui archetypo versionem vernaculam Maximi Callipolitani iungens, caeterum satis speciosa plerumque in duos tomos divisa. Omnia graeca utpote in usum Christianorum orientis edita. Praefationem Maximi sequitur altera Cyrilli celeberrimi patriarchae Cpolitani ex qua discimus Belgii foederati ordines generales suis sumptibus hoc volumen emitti iussisse. De loco et typographo nihil certi traditum est. Plurimi Genevam libri patriam adserunt insigne Petri Chouet in fronte expressum dicentes, alii Elzeviris tribuunt operas et Lugdunum Batavorum cunas egregiae editionis salutant. Mihi delphinus et anchora sine nomine loci et officinae in titulo excusus suspicionem movit voluisse editores hominibus persuadere Venetiis librum hunc impressum esse, ex qua urbe fere unice tum temporis talia ad orientales pervenire et solebant et poterant ex protestantium sedibus vix codicem sacrum accepturos. Rem pluribus discutit V. C. Baumgartenius in Nachr. VIII. 1.

Quod ad textum attinet ex pluribus editionibus mixtum video. Fundamento fuisse videtur Elzevirorum secunda a qua recedit locis sedecim. Mutationes factae sunt partim ad ed. Stephani patris primam ex qua repetitae videntur lectiones Complutenses novem (E. 43. G. 48—51. 56. 65. M. 259. 260), Erasmica una (J. 216), Stephanicae duae (W. 10. 11); partim ad editionem Stephani filii (1587) cuius lectiones propriae adsunt omnes (etiam X. 36 caeteris ignota) praeter unam (1. Petr. 2, 21.), praeterea aliae ex eadem desumendae duae (X. 45. 56), quibus etiam adnumeraverim veteres, eiectis W. 34. X. 20 et ε. 2 restitutas.

§ 3. EDITIO BOECLERI SECUNDA.

21.* ARGENTORATI *ex officina Iosiae Staedelii.* 1660. 24.

Adest praefatio I. H. Boecleri ex editione priore anni 1645 repetita, de cuius in N. T. studiis supra dixi Cap. V. § 2. Prior textum Stephanicum purum referebat, in hac posteriore nonnulla ad Elzevirianum mutata sunt (X. 6—9. 19. ε. 1. 6. 7). Minus recte hanc prioris textum referre dixit Dibdinus. Caeterum minusculus et nitidus libellus praesertim si in duos tomos dividatur.

§ 4. EDITIO COCCEII.

22. AMSTELODAMI *ex officina Io. a Someren.* 1675. *fol.*
23. FRANCOFURTI ad M. *typis Balth. Cph. Wustii.* 1689. *fol.*
24.* AMSTELODAMI *ex typogr. P. et I. Blaeu.* 1701. *fol.*

Sunt tres editiones operum omnium Io. Cocceii theologi olim apud Belgas celeberrimi, in quibus, octo vel decem tomos explentibus, exstat inter alia commentarii ad plurimos utriusque codicis sacri libros. Additur textus gr. evangelii Ioannis, Epistolarum omnium et Apocalypseos. Contuli solam editionem tertiam quam ipse possideo, principem inspexit in bibliotheca Lugduno-Batava Abr. Kuyper eamque in omnibus tertiae consentientem reperit, de media quid dicam non habeo, verum quin praecedentis merum apographon sit minime dubito. Singula antea ab autore qui diem suum a. 1666 obiit, separatim edita fuerant.

Textum servat plerumque Elzevirianum ex editione secunda vel quarta (1633. 1656) repetitum, quem in Ioanne nunquam deserit, in Apocalypsi semel omisso c. 13, 5. πόλεμον (X. 55). In epistolis vero saepius scripturam mutat sc. Rom. 7, 2. (ε. 2) add. τοῦ νόμου, Gal. 4, 17. missum facit Bezanum ἡμᾶς (X. 28), Eph. 6, 7. add. ὡς (J. 168), 1. Tim. 1, 4 (M. 258) utramque lectionem exhibet, Bezanam simpliciter, Stephanicam uncis inclusam; 2. Tim. 1, 12. 14. παρακαταθήκην et Iac. 4, 2. φθονεῖτε (X. 49. 50) ab Henrico Stephano mutuatur, 2. Tim. 4, 19. πρίσκιλλαν Plantinianam tuetur (R. 314), Iud. 12. item παραφερόμεναι (G. 60), denique Iud. 22. novam introducit, pro οὓς μὲν ἐλεεῖτε διακρινόμενοι ab omnibus veteribus recepto, sic scribens: οὓς μὲν ἐλέγχετε διακρινομένους sequentibus intactis relictis (cf. cap. XIV. § 2 N. 83).

Iam quum pro operis nostri tenore ad earum editionum seriem pervenerim quae fere lectiones Stephanicas et Elzevirianas simpliciter miscent, caeteris neglectis, non abs re erit, ut singulas paucioribus expediam maxime insignes utriusque familiae variantes hoc loco in tabulam referre, ad cuius numeros deinceps pro re nata provocabo. Ad quem finem Stephani tertiam a. 1550 (S) conferam cum Elzevirorum ultima a. 1678 (E) et Bezae prima minori a. 1565 (B):

ξ. 1. Matth. 21, 7. (R[c.] W[m]) ἐπεκάθισεν S. ἐπεκάθισαν BE
2. Matth. 23, 13. 14. (N. W[m]) κατεσθίετε — κλείετε S. vice versa BE
3. Matth. 24, 15. (W[m]) ἑστός S. ἑστὼς BE
4. Marc. 8, 24. (J. 76. ε) add. ὅτι .... ὁρῶ SB (E edd. prior.) omitt. E (edd. post.)
5. Luc. 1, 35. (U[e.] ε) γεννώμενον ἅγιον SB (E edd. prior.) add. ἐκ σου (edd. post.)
6. Luc. 10, 22. (F. X[b]) add. καὶ στραφεὶς πρ. τ. μαθ. εἶπεν· S. omitt. BE

7. Luc. 17, 36. (J. 232. W^m) om. totum vers. S. add. BE
8. Io. 18, 20. (M. X^d) πάντοτε οἱ S. πάντοθεν οἱ BE
9. Act. 9, 35. (B. W^f X^d) τὸν σαρωνᾶν S. τὸν σάρωνα BE
10. Act. 17, 25. (V^d X^d) κατὰ πάντα S. καὶ τὰ πάντα BE
11. Act. 21, 3. (G^f X^a) ἀναφάναντες S. ἀναφανέντες BE
12. Act. 21, 8. (J. 171) παῦλον ἦλθον SB. π. ἤλθομεν E
13. Rom. 7, 6. (X^d) ἀποθανόντες S. ἀποθανόντος BE
14. Rom. 8, 11. (K^a X^a) διὰ τὸ ἐν. πνεῦμα. S. δ. τοῦ ἐν. πνεύματος BE
15. Rom. 12, 11. (U^c X^a) καιρῷ S. κυρίῳ BE
16. 1. Cor. 15, 31. (J. 105. X^f) ἡμετέραν S. ὑμετέραν BE
17. 2. Cor. 11, 10. (W^d X^c) σφραγίσεται S. φραγήσεται BE
18. Gal. 4, 17. (X^h) ἐκκλ. ὑμᾶς SB. ἡμᾶς E
19. Col. 1, 2. (J. 216. X^a) κυλασσαῖς S. κολοσσαῖς BE
20. 1. Tim. 1, 4. (M. X^b) οἰκονομίαν S. οἰκοδομίαν BE
21. 2. Tim. 4, 13. (J. 122. X^a) φαιλόνην S. φελόνην BE
22. Tit. 2, 7. (M. X^b) add. ἀφθαρσίαν S. omitt. BE
23. Philem. 7. (J. 217) χάριν SB. χαράν E
24. Hebr. 9, 1. (M. X^b) add. σκηνὴ SE. om. B
25. Hebr. 10, 2. (J. 125. X^i) ἐπεὶ οὐκ ἂν SB. ἐπεὶ ἂν E
26. Iac. 5, 12. (V^d X^d) εἰς ὑπόκρισιν S. ὑπὸ κρίσιν BE
27. 1. Petr. 2, 21. (G^c X^e) ἡμῶν ἡμῖν S. ὑμῶν ὑμῖν BE
28. 1. Petr. 3, 11. (W^l X^c) om. ἀγαθὸν ζητησάτω S. add. BE
29. 1. Petr. 3, 21. (S^f X^e) ὃ καὶ ἡμᾶς S. ᾧ κ. ἡ. BE
30. Apoc. 2, 5. (K^a X^a) τάχει S. τάχυ BE
31. Apoc. 3, 1. (K^a) om. ἑπτὰ SB. add. E
32. Apoc. 3, 12. (W^o) ναῷ SE. λαῷ B (E edd. prior.)
33. Apoc. 5, 11. (K^a X^a) om. καὶ ἦν ὁ ἀρ. α. μυριάδες μυρ. S. add. BE
34. Apoc. 8, 11. (J. 177. X^a) om. τῶν ὑδάτων S. add. BE
35. Apoc. 11, 1. (J. 149. X^d) om. καὶ ὁ ἄγγελος εἱστήκει S. add. BE
36. Apoc. 11, 2. (J. 150. X^d) ἔσωθεν S. ἔξωθεν BE
37. Apoc. 13, 5. (K^a) om. πόλεμον SB. add. E
38. Apoc. 14, 18. (J. 184. X^a) om. τῆς ἀμπέλου S. add. BE.

Caeteras si quae fuerint variantes suis locis declarabo. Ex iis vero quas modo recensui familiarum seriem constituam, delectu variantium ex alterutro fonte ab editoribus repetitarum diligenter observato.

§ 5. EDITIO PRITII.

25.* LIPSIAE *sumtibus Gleditschii senioris.* 1703. 12.

Prodiit vigiliis et industria I. G. Pritii tum temporis pastoris apud Schleizianos Variscos postea apud Francofurtenses. Qui summaria e Seb. Schmidii versione petita, tabulas geographicas a Christophoro Cellario delineatas et loca parallela addidit, praecipuas variantes ex Curcellaei et Fellii copiis selegit, textum

denique ad probatissimos codices studiose revisum promittit. Verum isti codices nulli alii sunt nisi editiones nonnullae antiquiores, eaedem fere quas et Rechenbergius contulerat, hoc tamen discrimine ut noster revera aliquanto saepius textum mutaverit. Le Longius duas Pritii editiones huius anni facit, alteram in duodenaria forma, alteram multo minorem, quae tamen nulla est. Caeterum cf. Knochium p. 478, Baumgartenii Nachr. IV. 111.

Textus Pritianus in hac prima editione constituitur lectionibus quindecim ab Elzeviriano ed. 1670 quem fundamento posuisse videtur alienis, scilicet tredecim Stephanicis: ξ. 6. 12—16. 18. 25—27. 36—38. Praeterea locum 1. Io. 5, 7. uncis includit et Io. 6, 11. vitium habet multis commune δέδωκε. Matth. 6, 6. cum Er. legit ταμεῖον (P. 277) et 2. Cor. 11, 10. cum Steph. I. σφραγήσεται.

26.* LIPSIAE *sumtibus I. F. Gleditsch.* 1709. 12.

Accessit huic secundae Pritii editioni historia passionis graeco ex IV. evangeliis concinnata quae tamen in sepultura subsistit, resurrectionem non attingit. Variantes lectiones numero auctae. Charta paullo maior et inde paginae pauciores quam in priore. Textus idem.

27.* LIPSIAE *sumtibus I. F. Gleditschii B. filii.* 1724. 12.

Praemittitur bibliopolae monitum ad lectorem. Caetera intacta. Lectionibus supra memoratis quae omnes retinentur praeter unam (Matth. 6, 6.) et vitium in Io. 6, 11. addit hasce Stephanicas tres: ξ. 9. 11. 29.

28.* LIPSIAE *sumtibus I. F. Gleditschii B. filii.* 1735. 12.

Praecedenti simillima, unam eius lectionem respuit (Steph. ξ. 11).

29.* GISSAE *Hassorum, typ. et imp. I. Reinh. Vulpii.* 1705. 12.
* GISSAE *Hassorum, typ. et imp. I. Reinh. Vulpii.* 1705. 12. *(cum vers. Lutheri).*

Haec cura et studio I. H. Maii senioris, theologi tunc temporis clarissimi, professoris Gissensis, evulgata est et proprie bilinguis erat. Quam bilinguem omnes quos de ea scribentes adii solam nosse videntur, primus Le Longius, qui in nomine typographi et forma voluminis errat, post eum Baumgartenius in Nachr. II. 477, Knochius p. 488, Lorckius. Verum fuit etiam eiusdem anni editio mere graeca, textus formis adeo intacte servatis ut altera columna suo Luthero orbata iam prorsus vacua maneret. Ipsa Maii praefatio quae tamen de bilingui verba facit huic alteri invariata praefixa est. Volumen satis humile quoad altitudinem sed 1668 paginarum mole monstrosum. Exemplaria

mea in duos tomos diviserunt beati possessores. In textu diversis crucibus vocabula ἅπαξ et δὶς λεγόμενα designantur. Versio Lutheri subinde ad archetypum mutata.

Exprimit textum primae Pritianae cuius lectiones omnes adsunt exceptis quatuor (ξ. 25. 27. 37. 38) in quibus ad Elzeviros redit, ita tamen ut uno in loco 1. Petr. 2, 21. lectionem plane singularem exhibeat ὑμῶν ἡμῖν. Praeterea Iac. 4, 2. Bebelianum olim φθονεῖτε recipit quod et H. Stephanus adamaverat.

30.* WITTEBERGAE *sumtibus I. M. Teubneri.* 1736. 8.

Editionem promittit titulus ad probatissimorum codicum exempla recognitam, chartarum et typorum elegantia magnifice adornatam, argumentis et parallelis curatius instructam, notis theologicis illustratam, denique vitiosa interpungendi ratione et mendis typographicis expurgatam. Et sane typographi curae omni laude dignae, ita ut illius aetatis hominibus haec editio inter praestantissimas veniret. Quod autem ad textum attinet doctus operis editor Chr. Sigismundus Georgii professor theologiae Vitebergensis satis temere se affirmat Roberti Stephani primam sibi docem elegisse quacum alias (editiones dicimus non codices) contulerit, quod Knochius p. 548, Baumgartenius in Nachr. II. 44, Maschius p. 262 incunctanter et ipsi decinunt. Verum haec nimia et praesumptione plena. Nam textus nostrae, in binis columnis dispositus, nullus est nisi Elzevirianus recentissimus (1678) undecies ad Stephanicum vel si mavis ad Pritianum emendatus. Cum Pritio enim consentit sexies (ξ. 6. 13. 15. 18. 26. 36), praeterea assumit Stephani lectionem ter: ξ. 3. 22. 23. Denique Hebr. 10, 2. plane singulariter scribit ἐπεὶ οὖν ἂν nisi forte hoc merum mendum (ξ. 25) fuerit, item 1. Petr. 2, 21. (ξ. 27) ἡμῶν ὑμῖν.

31.* WITTEBERGAE *sumtibus I. M. Teubneri.* 1737. 8.

Haec altera Georgii editio priori versionem Ariae addit, aliam praemittit dedicationem, praemonita editoris paullulum pro re mutat et quinque post illam mensibus absoluta est, ut ex subscriptione praefationis patet. Textus ipse adeo utriusque idem ut diu haeserim dubius annon una eademque formarum compositio fuerit adeoque una tantum editio numeranda.

32.* LIPSIAE *et Goerlicii in bibliopolio Marchiano.* 1744. 8.

Editionem curavit Chr. Schoettgenius scholae crucianae Dresdensis rector, vir in literis biblicis et rabbinicis clarus et in hoc libro novum aliquid molitus. Nempe neglecta vulgari capitum divisione textum in plurimas minores sectiones dispescuit, argumenta latina, imo passim fusiorem dispositionem logicam ad-

iecit et singulari cura interpunctionem reformare studuit, reformatam adnotationibus ad calcem libri lecturis significavit et commendavit. Typorum character speciosus, charta bonae notae, tabulae geographicae et topographicae plures. Cf. Kraftii theol. N. IV. 43.

Textus fere Pritianus quippe quem referant in nostra lectiones Steph. ξ. 6. 12. 14—16. 18. 25—27. 36—38. et 2. Cor. 11, 10, σφρ. Quibus accedunt Steph. ξ. 9. et 32. tum: Io. 18, 1, τοῦ κεδρῶν. (Vignon etc.) 2. Cor. 3, 1. ἢ μὴ (X[p]). Praeterea Act. 2, 30. glossema uncis includit (R[e.] U[a]).

33.* VRATISLAVIAE *ap. I. M. Gampert.* 1765. 8.

Editio Schoettgeniana secunda a priore vix discernenda.

34.* VRATISLAVIAE *ap. I. F. Korn sen.* 1782. 8.

Praecedenti haec tertia simillima.

35.* VRATISLAVIAE *Hirschbergae et Lesnae apud Io. Fr. Korn sen.* 1795. 8.

In hac ultima Schoettgeniana ter lectio Elzeviriana pro Stephanica in suum locum redintegrata est. (ξ. 9. 15. 26).

36.* PRAGAE *sumptibus regiae scholae normalis (in fine: exc. I. Ad. Hagen).* 1777. 8.

Editionem curavit Christophorus Fischer theologiae catholicae professor variis scriptis clarus, typis satis conspicuam sed accentibus destitutam. Textum receptum sese exprimere affirmat, sed Schoettgenianam recognitionem pressius sequutum esse facili negotio deprehendi. Adsunt enim lectiones St. ξ. 6. 9. 12. 14. 16. 18. 25—27. 32. 36—38. Praeterea emendat Hebr. 9, 1. omisso voc. σκηνὴ (ξ. 24) et Act. 21, 3. ex coniectura ἀναφήναντες scribens (ξ. 11). Adsunt etiam supra dictae Matth. 6, 6. et 2. Cor. 3, 1. Hic liber in nulla publica bibliotheca exstare videtur neque usquam laudatum vidi.

37.* UPSALIAE *literis et impensis Io. Fred. Edman Sect. I.* 1806. — *Sect. II. exc. Zeipel et Palmblad.* 1817. 8.

Textus ad Schoettgenianam primam expressus, lectionibus variantibus praecipuis ex apparatu Griesbachiano margini adscriptis. Observavi tamen nonnullas emendationes ab editore factas qui ter ad Elzeviros redit: Io. 18, 1. Act. 2, 30. et 21, 8.

§ 6. EDITIO MILLII.

38.* OXONII *e theatro Sheldoniano.* 1707. *fol.*

Opus immensi laboris magnique nominis cura et studio Io. Millii editum qui totam vitam ei parando impendit et vix absoluto supremum suum diem obiit. Apparatum criticum ab antecessoribus suis Waltono Curcellaeo Fellio congestum vel ipse vel per alios mirum quantum auxit, praesertim vero ipsius artis criticae pomoeria extendit subsidiis accuratius descriptis et diiudicatis, et historia textus tam manu scripti quam impressi inde a rei christianae primordiis erudite delineata. Prolegomena enim continent literarum apostolicarum expositionem chronologicam qualem nemo adhuc tentaverat, tum versionum patrum codicum exhibent recensionem uniuscuiusque rationem et usum in textu emendando sedulo investigantem, porro iudicium ferunt de singulis editionibus familiarum ducibus quae textus formam subinde mutaverant, denique autoris studia et consilium lectori diligenter repraesentant.

Textui maioribus typis exarato subiiciuntur loca parallela et variantium lectionum tanta copia ut theologorum eius aetatis vulgus maximo percelleretur timore, ne quid respublica christiana destrimenti caperet anxie prospicientium. Adduntur praeterea varia excerpta ex Patribus ad rem isagogicam pertinentia, item canones et numeri Eusebiani et ad calcem variantium appendix.

Acerrime criticam Millianam impugnavit Daniel Whitby opere singulari a. 1710 editio et saepius recuso; postea maiori iure C. A. Bodius Helmstadiensis in libro quem inscripsit Pseudo-criticam Millio-Bengelianam (Hal. 1767 2 t.) quo Millium linguarum orientalium minus gnarum lectiones e versionibus petendas saepius perperam notasse demonstravit. Etiam Io. Clericus in epistola ad Iun. Optimianum data, Bengelius in Apparatu suo critico p. 242 seqq., Wetstenius in prolegg. p. 443. ed. Hal. quae in tam arduo opere desideranda supererant modo mitius modo severius declaravere. Quae quum minus ad nostra hodie pertineant apud ipsos videat lector adeatque praeterea Buddei Isag. p. 1505, Fabricii bibl. gr. III. 183 ss., Baumgartenii Hall. Bibl. IV. 204, Michaelis Introd. I. 790, Rosenmülleri bibl. Lit. I. 319, Eichhornii Introd. V. 285, Hugii Introd. I. 332, Lorckii BG. I. 429, Unschuld. N. 1710 p. 21 etc.

Operis laus et gloria, quam tamen in prolegomenis et apparatu ponendam esse in promtu est, mox opinione vulgi, ut fit, in ipsum textum redundavit, quasi autor hunc quoque sua cura emendasset. Itaque factum est ut ad nostram usque aetatem in Britannia saepius Millii textus sine apparatu typis repeteretur. Qui nullus est nisi Stephanicus ex editione regia a. 1550 fideliter descriptus. Quatuor tantum lectiones observavi in quibus Millius a Stephano ad Elzeviros transiit: ξ. 3. 28. 29. 30.

39.* AMSTELODAMI *excusum et prostat Lipsiae ap. I. F. Gleditsch et fil.* 1710. *fol.*
* ROTERODAMI *ap. Casp. Fritsch et M. Boehm.* 1710. *fol.*
* LIPSIAE *sumptibus filii I. F. Gleditsch. Ed. II.* 1723. *fol.*
* LIPSIAE *sumptibus filii I. F. Gleditsch.* 1723. *Nunc vero reperitur Amstelodami ap. Iac. Wetstenium.* 1746. *fol.*

Hi tituli omnes ad unam eandemque editionem pertinent, Millii secundam, studio et labore Ludolfi Küsteri procuratam. Quibus aliud quidem exemplar cum nota a. 1709 solus Lilienthalius (Bibl. exeg. p. 3) addit de quo plane certa mihi alioquin non innotuerunt; caetera etiam Lorckius omnia possidebat neque amplius hodie cum Maschio Eichhornio aliis de eorum identitate dubitandum. Verum ex ipsa titulorum mutatione abunde apparet quam parum cupide illa aetas tam praeclarum opus exceperit.

Editio haec Oxoniensi splendore inferior sed locupletior et usui communi facilius prospiciens. Prolegomena in paragraphos divisa, variantes ex appendice suis locis insertae, singulae in margine non ad signa literarum textui inscriptarum sed ad versiculorum numeros relatae, textus ipse in columnas divisus, duodecim codicum a Millio non adhibitorum lectiones additae, in quibus Codex Ephrem et Boernerianus.

Textus idem ac in priori editione nisi quod haec nostra bis ab Elzeviris ad Stephanum redit (ξ. 3. 30).

40.* LONDINI *exc. Guil. Bowyer impensis soc. stationariorum.* 1715. 12.

Prima huius officinae editio a Maschio p. 260 sine nomine typographi laudata. Textus nudus binis columnis expressus. Millianum titulus promittit, quem tamen nostra quater deserit pro vulgari (ξ. 12. 16. 17. 19).

41.* LONDINI *exc. Guil. Bowyer impensis soc. stationariorum.* 1728. 12.

Haec secunda Bowyerii Maschio ignota habet omnes lectiones prioris.

42.* LONDINI *exc. Guil. Bowyer impensis soc. stationariorum.* 1743. 12.

Haec tertia omnibus ignota adeoque ipsi Lorckio. Ex lectionibus modo memoratis praeter quatuor Millianas (ξ. 3. 28—30) unam tantum recipit (ξ. 19). Praeterea habet Elzevirianam ξ. 2 et singulariter legit 2. Cor. 11, 10 (ξ. 17) σφραγήσεται c. Steph. I.

43.* LONDINI *exc. Guil. Bowyer impensis sodalium stationariorum.* 1760. 12.

Laudat Maschius in Suppl. p. 70. Exstat Stuttgardiae exemplar Lorckianum quod fusius describitur in BG. II. 69. Tex-

[illegible] Millian. [illegible] Elzeviros sequitur in §. 3.

[illegible] I. Nichols, *impensis soc. stationariorum*. [illegible]. 12.

[illegible] Lorckius ubi supra. Textus bis [illegible] genuino Stephanico hactenus Kü- [illegible]

[illegible] et I. Nichols, *impensis soc. stationariorum*. 1777. 12.

[illegible] emendat scil. ter tantum cum vulgari [illegible] 1. Cor. 11, 10. editionem a. 1743 sequi- [illegible] Bezam (X^m).

[illegible] Nichols, *impensis soc. stationariorum*. 1787. 12.

[illegible] recedit lectionibus editionis praecedentis [illegible]

[illegible] *stationariorum (printed by Nichols et Bentley)*. 1816. 12.

[illegible] Millianis quatuor alias addit ex eodem [illegible] (§. 11. 12. 16. 19) tum quoque Iac. 2, 18. [illegible]

[illegible] *Baskerville e typographeo Clarendoniano sumptibus academiae*. 1763. 4.

[illegible] in forma maiori, typorum et chartae nitore [illegible] nullum exhibet, quem editor ad exemplar Mil- [illegible] duxit. Quod tamen sexies deserit pro Elzeviri- [illegible] 18. 19). Praeterea recipit Bezanum Marc. [illegible] haec editio nostris in terris rarissima non [illegible]

[illegible] *Baskerville e typographeo Clarendoniano sumptibus academiae*. 1763. 8.

[illegible] mihi renunciaverant viri amicissimi Carolus Otto [illegible] Scherer exstare Vindobonae et Genevae exemplaria [illegible] Baskervillanae in octonis excusa, sed absque nova for- [illegible] plagulas in minorem ambitum redactas vi- [illegible] mirabar fieri potuisse, quum editio maior lineis [illegible] expressa sit, non columnatim, ita ut eas disrumpere [illegible] ipse tamen utroque exemplari postea Genevae [illegible] mihi quamquam invito rem ita se habere persuasi.

Etiam Dibdinus l. l. p. 106 utramque recenset, sed qua ratione altera ad alteram referatur non dicit. Verum nuperrime exemplar a cel. Weigelio Lipsiensi bibliopola redimere contigit, quo accuratius inspecto mox quod dudum suspicabar confirmatum habui. Sunt revera duae diversae editiones quamvis a typorum forma sibi invicem simillimae. Variant aliquoties in literis ϑ et ϖ quarum duplices formae inter se permutantur. Minor etiam septimam aliquam lectionem Elzevirianam (ξ. 23) introducit.

50.* HAVNIAE *exc. I. F. Schultz.* 1788. 4.

Sumptibus et iussu Christiani VII. regis Daniae anno 1781 et sequentibus triumviri doctissimi Andr. Birch, Iac. Geo. Chr. Adler et Dan. Gtthlf. Moldenhawer Germaniae Italiae Galliae et Hispaniae bibliothecas visitarunt in eum finem ut quae ad textus biblicos praesertim graecum N. T. cognescendos et emendandos facerent diligenter conquisita pervestigarent. Cuius itineris relationem postea edidit Adlerus a. 1783. Inter alios ex eo maturatos fructus eminet haec N. T. editio Birchii studio et cura parata quam non absolutam fuisse valde dolendum est. Continet enim hoc volumen non nisi quatuor evangelia ad quae, quum incendio magna pars exemplarium deleta esset, alterum nunquam accessit, sed satis habuit editor variantes lectiones ab ipso collectas annis 1798 ad 1801 sine textu separatim et modeste evulgare tribus tomis formae minoris; cf. Eichhornii allg. Bibl. II. 116. Michaelis nov. Bibl. or. VI. 104; Marshii annott. pag. 882 caett. Prolegomena praebent plurimorum codicum antea non collatorum descriptionem, quorum variantes lectiones textui splendidissime ad Millianum expresso deinceps subiiciuntur. Exstant exemplaria in charta maiori.

51.* LONDON *printed for J. Johnson.* 1777. 4.

A harmony of the evangelists in greek, to which are prefixed critical dissertations in english, by Joseph Priestley. Editor suae aetati pluribus nominibus cognitus, physicis et chemicis studiis clarus, theologis vero suspectus, imo atro notatus, utpote socinianismi fautor. Dissertationes criticae huic operi praefixae fere chronologici sunt argumenti. Textus pure pute Millianus, splendide quidem impressus, quanquam typis minus elegantibus, verum a dispositione et successione sectionum, quae arbitraria est et in commoda ut magis non possit, minime laudandus.

52. WIGORNIAE *exc. Isaias Thomas iunior.* 1800. 12.

Wigornia, alias Worcester, civitas est Anglo-Americanorum in dominio Massaschusets dicto, quo loco editionem N. T. graeci in illis regionibus primam factam esse *iuxta exemplar Millianum,* ut ipse titulus profitetur, e literis disco a V. Clar. Eduardo Ro-

binsonio olim professore Novo-Eboracensi ad me datis. Plura iam non habeo.

53. LONDON . . . . . . *Reeves*. 1803. 12.

Hanc non nisi ex catalogis novi, Millianam ex titulo promittentibus. Ipse eius copiam nondum habui. Cf. Dibdin. p. 114. Utrum Reevesius ille vir doctus an typographus fuerit me ignorare fateor.

54.* OXONII *e typographeo Clarendoniano*. 1805. 4.

Harmonia quatuor evangeliorum iuxta sectiones Ammonianas et Eusebii canones praemissa eiusdem ad Carpianum epistola et subiectis indicibus sectionum et locorum. Quicunque Eusebii in disrumpendis evangeliis methodum novit ad inveniendа loca parallela tabularum ope aptissimam sed exegeticis studiis nullo modo inservientem, quum textum in minutiora fragmenta laceratum quoquoversus disiiciat, hoc splendidum opus nullius pretii esse facile sibi persuadebit. Textus cum Baskervilliana editione facit, scilicet Millianus est assumpta lectione Bezana in Marc. 4, 18. Editoris nomen tacetur.

55.* OXONII *e typographeo Clarendoniano*. 1805. 8.

Pertinet hoc N. T. ad biblia graeca eodem anno quinque voluminibus edita. Textus nudus ab omni additamento et praefatione. Editoris nomen tacetur. In titulo ad exemplar Millianum expressa dicitur. Ego tamen potius Bowyerianam dixerim Adsunt lectiones Elzevirianae ξ. 3. 6. 10. 17. 19. 28. 29. 30.

56. OXONII *e typogr. Clarendon*. 1808. 8.

Titulum editionis mihi ignotae describo ex bibliothecae Sacyanae T. I. N. 646 hunc: N. T. graece. Lectiones variantes Griesbachii iudicio iis quae textus receptus exhibet anteponendas vel aequiparandas adiecit Ios. White. — Quem Clar. Whitius receptum dicit nescio an recte Millianum potius suspicer Britannis maxime familiarem. Saltem Clarendonianae plurimae hunc profitentur.

57. OXONII *e typogr. Clarendon*. 1811. 8.

Synopsis evangeliorum ab eodem Whitio edita quam non nisi ex catalogis librorum venalium cognitam habeo.

58. LONDINI *exc. Sam. Bagster*. 1813. 32.

Hanc ut videtur primam Bagsteri editionem, industria sua in evulgandis libris sacris inter bibliopolas huius saeculi celeber-

rimi, ipsi mihi inspicere nondum contigit. Titulus Millianum exemplar eius fontem prodit.

59.* OXONII *e typographeo Clarendoniano.* 1813. 8.

Apographon editionis N. T. anni 1805 supra laudatae a suo archetypo vix dignoscendum, verum tamen novum.

60.* BOSTONIAE *exc. Esaias Thomas iun. typis Watson et Bangs.* 1814. 12.

Bostoniae Americanorum N. T. hoc iuxta exemplar Millianum excusum saepius in Elzevirorum castra transiisse cognovi scil. etiam ξ. 2. 4. 5. 8—16. 19. 20. 33—36. ita ut quo pacto Millianum dicatur alii videant. Habet et alia ab hac familia aliena v. g. Matth. 6, 6. Erasmicum ταμεῖον, Marc. 6, 33. Bryllingerianum προσῆλθον et 1. Cor. 15, 33. antiquum χρηστά.

61.* OXONII *e typographeo Clarendoniano.* 1819. 12.

Textum sumit ex ed. a. 1805 uno loco mutatum (ξ. 16).

62.* LONDINI *sumptibus Sam. Bagster.* 1825. 8.

Editio stereotypa cuius variá exstant exemplaria variorum annorum notas prae se ferentia. Simul editor in praefatione sua distincte docet se editiones latinas anglicas aliasque S. S. procurasse ita impressas ut pagina paginae respondeat archetypi et facile pro lubitu libri bilingues effici possent interfoliando (*interpaged*). Sic reperi in Catalogo bibliothecae Soc. biblicae Anglicanae editionem graeco-anglicam a. 1823; in bibliotheca Kiefferiana editionem graeco-latinam a. 1824. Quod ipse habeo exemplar absque versione est. Textus binis columnis expressus charactere minutiore eoque neque pulcro neque lectu facili. Praemittitur tabula variarum lectionum e Griesbachii notis desumptarum. Textus Millianus est eius formae quam exhibebat liber Oxoniensis a. 1805 addita lectione Elz. ξ. 11.

63. LONDON, *W. Booth.* 1825. 3 *tomi.* 8.

Editio graeco-anglica cum commentario. Textus Millianus dicitur, habet tamen etiam lectiones Elzevirianas ξ. 6. 7. 10. 11. 19. 31. 34. et 2. Cor. 11, 10. σφραγήσεται. Exemplar Berolinense meum in usum benevolenter olim contulit Theod. Eck, cand. theol. b. m.

64. LONDINI *sumtibus Sam. Bagster.* 1829. 12.

In hac nova Bagsteriana textus paullulum mutatus est. Lectiones Elzevirianae praeter Millianas adsunt tantum tres (ξ. 10. 11. 19).

65. LONDINI *sumptibus Sam. Bagster.* 1829. 32.
* LONDINI *sumptibus Sam. Bagster. s. a.* 32.
LONDINI *sumptibus Sam. Bagster.* 1859. 32.

Editio, ut videtur, stereotypa, cuius exstant variorum annorum exemplaria, probabiliter plurium quam ego rescivi, etiam anni nota omnino destituta. Prodiit cura Guil. Greenfield qui Millium ducem profitetur. Inter binas columnas exiguo spatio exhibentur lectiones Griesbachii, voces quas isti vocant ellipticas, themata vocum difficiliorum et loca parallela. Praemittitur titulus aeri incisus in quo nomen *Novi Testamenti* quadraginta octo linguis et linguarum characteribus scriptum exstat. Adsunt lectiones tres modo memoratae, sed Act. 17, 25. expressum est *καὶ πάντα*. Editionem typographus *polymicrian* vocavit, nomine non magis graeco quam anglico.

66. NEW-YORK, *Ion. Leavitt.* 1832. 32.
PHILADELPHIAE *sumtibus H. Perkins.* 1841. 32.
PHILADELPHIAE *Perkins et Purves.* 1846. 32.
NEW-YORK, *Barkes et Co.* 1846. 32.
* PHILADELPHIAE *Henry Perkins.* 1850. 32.
* PHILADELPHIAE *H. C. Peck et Th. Bliss. s. a.* 32.

Est merum praecedentis apographon, Guilelmi Greenfieldii nomen candide in titulo professum et re vera in America excusum. Sola Londinensis libri latina praefatio hic anglice conscriptae cessit locum, cuius autor Iosephus P. Engles A. M. hanc primam editionem americanam summa cura mendis plurimis a se expurgatam affirmat, simul eruditionis suae criticae non praetereundum testimonium profert dum Elzevirianum textum a. 1624 a Millio simpliciter repetitum ait. Vitium scripturae in Act. 17, 25. deletum. Additum est meo exemplari eiusdem Greenfieldii *polymicrian greek lexicon* quod dicitur, itidem antea a Bagstero impressum nunc Philadelphiae recusum.

67. OXFORD . . . . 1831. 8.
68. OXFORD . . . . 1835. 8.
69.* OXFORD, *I. H. Parker etc.* 1848. 8.
70. OXFORD . . . . 1852. 8.
71. OXFORD . . . . 1856. 8.

Editio N. T. graeci scholiis anglicis brevioribus illustrata cura et studio Edu. Burton professoris theologiae Oxoniensis. Primam huius libri formam nondum vidi sed ex praefatione secundae et tertiae textum in sequentibus non mutatum fuisse constat. Quem ipse editor Millianum dicit quidem, sed non intactum profert. Decies enim a suo fonte ad vulgarem scripturam descivisse video, ita ut lectiones Elzevirianae adsint quatuordecim: ξ. 3. 10. 16. 26—31. 33. 34. 36—38. Tertiam editionem solam possideo post

editoris obitum impressam, ad cuius fidem de textu operis retuli. Caeteras ex bibliothecarum catalogis exstare didici, ita ut ne de numero quidem mihi constet.

72.* OXONII *e typographeo academico.* 1834. 8.

Harmonia evangelica, sive quatuor evangelia graece, pro temporis et rerum serie distributa edidit Edu. Greswell S. T. B. Editionem secundam dicit titulus, sed primae natales, tacente monito praeliminari et aliis subsidiis omnino deficientibus indicare nequeo. Textus Millianus genuinus, in innumera frustula discerptus, στιχομετρικῶς plerumque in sua vel minima elementa resolutus, quo accuratius παραλληλισμὸς appareat, et ubique per binas columnas dispositus, etiam ubi nulla synopseos ratio habenda erat, per quaternas vero, binarum paginarum faciem obtinentes, ubi trium vel quatuor librorum materia erat exhibenda. Quae omnia male excogitata nimisque curiosa lectoris studia impediunt potius quam adiuvant. Caeterum typographi operae suam laudem non denegabimus.

Editionem quintam a. 1856 laudatam reperio; verum neque hanc neque intermedias vidi.

73.* OXONII *e typographeo academico.* 1836. 12.

Editio Milliana pura duci suo fidissima. Textus binis columnis expressus, versiculis distinctis. Praefatio adest nulla.

74.* OXFORD *at the university press.* 1837. 2 *t.* 8.

Prodiit haec editio graeco-anglica cura et studio Eduardi Cardwell theologiae doctoris qui delectum variantium lectionum a Griesbachio mutuatus loca parallela margini adscripsit et concordantias graecas subiunxit. Textus forma proxime ad eam accedit quam in Burtonianis libris habuimus quorum lectiones omnes adsunt praeter unam (ξ. 27), tum etiam ξ. 11. 17.

75.* LONDON, *Ioseph Rickerby.* 1837. 8.

Editionem hanc Burtonianae similem eademque paullo etiam splendidiorem curavit Guil. Trollope professor olim Cantabrigiensis qui de suo breviora scholia, tabulam chronologicam et indices addidit. Textum ex editione Lloydiana desumpsisse se testatur paucissimis mutatis *(in some half-dozen instances)*, verum libro accuratius inspecto nostrum editorem a fonte Milliano longius discedere vidimus quam quisquam alius ex hac serie, ita ut non sine causa an hoc loco eius mentio facienda sit ambigerem. Habet enim non solum Burtonianas lectiones omnes, sed etiam ξ. 11. 15. 17. 19. in quibus sunt Cardwelli proxime praecedentis duae, praeterea numerum non parvum aliarum quae a Millianis libris omnino alienae sunt, quaeque fere apud recentiores tantum

reperiuntur: Cpl. H. 67. J. 174. 176. K. 253. Er. M. 260. P. 275. Col. V. 38. 39. Bez. X. 47. Voeg. Y. 6. 28. 68. Z. 4. Γ. 24. In quibus plerumque editor Bengelium ducem sequi poterat cuius auctoritas apud Anglos plurimum valet. Denique cum Burtonio l. 1. Io. 5, 7. uncis includit.

76. LONDINI *Guil. Pickering.* 1843. 2 *tomi.* 8.

Editio haec ab editore Edu. Guil. Greenfield hellenistica dicitur, scilicet ἐκ τῆς παλαιᾶς διαθήκης διερμηνευομένη, textum perpetuo commentario sive potius scholiis ex V. T. alexandrino Hexaplis Iosepho et Philone illustratum exhibens. Scholia illa hellenistica partim ipsum textum duobus voluminibus expressum comitantur, partim separatim duobus aliis a. 1848 editis continentur. Haec duo posteriora ipse possideo; textum ex Tubingensi exemplari contuli. Quem Millianum esse video tribus locis ad vulgarem conformatum (ξ. 1. 17. 19).

77.* OXONII *e typographeo academico.* 1844. 16.

Editio Lloydianae anni 1828 quam infra § 8 recensebo externa specie adeo similis ut facile στερεοτύπως iteratam dixeris. Adsunt canones Eusebiani textui et praemissi et adscripti, adsunt et loca parallela, pagina paginae fere respondet, eadem legitur episcopi Oxoniensis praefatio. Sed cave te specie falli patiaris. Textus enim non idem exhibetur in utroque libro. Hic noster pure pute Millianus est duobus locis exceptis (ξ. 16 et 31).

78. NEW-YORK, *Harper and brothers.* 1847. 12.
* NEW-YORK, *Harper and brothers.* 1859. 12.

Editor I. A. Spencer qui evangelia et acta scholiis usui tironum destinatis illustravit, caeterorum librorum textum nudum addidit, nescio utrum hunc per se magis perspicuum esse ratus an a scholasticis studiis omnino alienum. Textus Burtonianus est duobus locis exceptis in quibus Elzeviriana scriptura Stephanicae substituitur (ξ. 11. 19).

79.* NEW-YORK, *American bible-union (Lond., Trubner and Co.).* 1854. 4.

Liber hic splendide excusus a typographis Holman et Gray Neo-Eboracensibus non integrum sacrum volumen continet sed tantum epistolas Petri secundam, Ioannis tres et Iudae cum Apocalypsi, eum in finem editas ut novae versionis anglicae cum usitata et archetypo conferendae specimen exhibeant. Triplici textui columnatim disposito copiosissimae subiiciuntur annotationes tum ex antiquis tum ex recentioribus interpretibus tam anglicis quam exteris collectae ab anonymo novae versionis autore, partim ad eandem firmandam, partim ad ulteriores emendationes commendandas. Exemplar hoc ad me ex America pervenit nescio

qua via nec a quo missum, cui ἀγνώστῳ εὐεργέτῃ hoc loco debitas gratias, quum aliter non possim, libentissime persolvo. Textus Millianus est, quod ipsa fatetur praefatio, uno loco excepto (ξ. 31) ubi lectio Elzeviriana Stephanicae praefertur.

80. LONDON, *I. W. Parker and Son.* 1855. 8.

Huius editionis non nisi primum tomum vidi Francofurti apud Baerium bibliopolam neque ab eo redimendum putavi, imperfectum exemplar suspicatus. Continebat is Evangelia et acta. Alter an exstet nescio. Annotationes grammaticas et exegeticas adiecerunt W. Webster et W. F. Wilkinson. Textus Millianus est exc. ξ. 2. 3. — Io. 18, 1. scribitur cum recentioribus τοῦ κεδρών.

§ 7. EDITIO REINECCII.

81.* LIPSIAE *sumtibus haeredum Lanckisianorum.* 1713. *fol.*
* LIPSIAE *sumtibus haeredum Lanckisianorum.* 1747. *fol.*

Titulus libri hic est: Biblia sacra quadrilinguia N. T. cett. cura et studio Chr. Reineccii Theol. Bacc. (et Augustei Weissenfelsensis rectoris). Opus hoc a multis laudatum et inter biblia polyglotta minora praestantissimum anno 1713 primum editum fuit et Veteris Testamenti impressio eodem tempore inchoata; sed demum post longum intervallum et paene desperata re ad perficiendum illud bibliopola manum admovit. Tum N. T. novo titulo (1747) ornavit et triennio post vetus duobus voluminibus edidit cum praefationibus Sal. Deylingii et Chr. Frid. Boerneri professorum Lipsiensium. Ecce tomi nostri, ad nostras enim res V. T. non pertinet, pleniorem descriptionem. Post praefationem Reineccii et Lutheri prolegomena germanica habes textum quinis columnis synoptice descriptum. In sinistra pagina graecum archetypum medium inter syriacam et neo-graecam versionem locum obtinet, in dextra Seb. Schmidii latina et Lutheri germanica exhibentur; in margine exteriore notantur loca parallela, in inferiore lectiones graecae variantes, item germanicae ex prima Lutheri editione et eiusdem notae marginales, denique Reineccii adnotationes breviores. In calce libri varia additamenta critica et exegetica reperies. Plura dabunt Goezius p. 286, Maschius p. 382, Kappii Beitr. 1752 p. 881.

In textu suo constituendo Reineccius nonnunquam cum Pritio consentit (Steph. ξ. 3. 6. 9. 13. 18. 27. 37), sed et alias Stephanicas lectiones Elzevirianis praefert: ξ. 1. 4. 8. 20. 30. Bis dubius haeret: Ap. 11, 1. (ξ. 35) ubi glossema uncis includit; Rom. 12, 11. ubi duas lectiones iungit lectori iudicium permittens: κυρίῳ [καιρῷ] (ξ. 15).

82.* LIPSIAE *ap. Bh. Cph. Breitkopf.* 1725. 8.

Editio Reineccii minor prima, cui omnes sequentes adeo similes sunt ut vix alia ab alia distingui possint, quamquam vere sunt diversae. Habent nonnullas variantes in margine inferiore, plures in Matthaeo, pauciores in Marco, in caeteris fere nullas. Versuum numeri item in margine scripti. Praemittitur harmoniae evangeliorum tabula ex Osiandro et chronotaxis actuum. Textus non idem plane atque in opere polyglotto, ut Maschius vult, sed paullulum mutatus. Scilicet in locis quatuor ad Elzeviros redit (ξ. 1. 18. 27. 30), item Ap. 11, 1. uncis deletis; semel novam Stephanicam praefert (ξ. 23), denique Ap. 13, 5. (ξ. 37) *πόλεμον* ipsa dubium habet uncis adpositis.

83.* LIPSIAE *ap. Bh. Cph. Breitkopf.* 1733. 8.
84.* LIPSIAE *ap. Bh. Cph. Breitkopf.* 1742. 8.

Hanc Maschius non recenset. Mihi vero singulari de causa prae multis est memorabilis. Prima omnium fuit quam olim possidebam et qua iuvenis admodum in lectionibus academicis utebar. Sed librum istum mihi nescio quis commilitonum pro more in subselliis usitato surripuit, et quum solum annum non vero Reineccii nomen memoria retinuissem diu postea Maschio tacente dubius haesi quenam esse potuerit illa primitiarum mearum desideratissima socia, eius anni praeter Oxoniensem aliquam mox recensendam unica. Nec parum me gavisum fuisse quum tandem Norimbergae in aliud exemplar inciderim, non est quod multis tibi persuadeam.

85.* LIPSIAE *ap. Bh. Cph. Breitkopf.* 1753. 8.
86.* LIPSIAE *ap. Bh. Cph. Breitkopf et fil.* 1766. 8.
87.* LIPSIAE *ap. I. G. I. Breitkopf.* 1783. 8.

Exemplaribus Reineccianis manualibus saepius alligatus reperitur *Syllabus memorialis vocum graecarum* N. T. sive vocabularium in usum studiosorum. Ipse habeo hunc libellum in edd. a. 1742 et 1766; sed utrobique cum notis aliorum annorum sc. 1743 et 1758 ex quo apparet eum separatim editum et venditum fuisse.

88.* ZULLICHOVIAE *sumtibus orphanotrophei.* 1740. 4.
* ZÜLLICHAU *in Verlegung des Waysenhauses.* 1740. 4.

Est pars bibliorum integrorum textus originalis exhibentium vel simpliciter vel cum Lutheri versione germanica. Vetus Testamentum annum 1741 prae se fert. Compositio typographica formarum non plane eadem utrique exemplari quum subinde, ut lineae graecae germanicis respondeant, illae in editionis bilinguis usum disruptae et aliter dispositae sint. Sed hoc infrequentius factum, quo minus unicam editionem dicerem, impedimento esse

39.* AMSTELODAMI *excusum et prostat Lipsiae ap. I. F. Gleditsch et fil.* 1710. *fol.*

* ROTERODAMI *ap. Casp. Fritsch et M. Boehm.* 1710. *fol.*

* LIPSIAE *sumptibus filii I. F. Gleditsch. Ed. II.* 1723. *fol.*

* LIPSIAE *sumptibus filii I. F. Gleditsch.* 1723. *Nunc vero reperitur Amstelodami ap. Iac. Wetstenium.* 1746. *fol.*

Hi tituli omnes ad unam eandemque editionem pertinent, Millii secundam, studio et labore Ludolfi Küsteri procuratam. Quibus aliud quidem exemplar cum nota a. 1709 solus Lilienthalius (Bibl. exeg. p. 3) addit de quo plane certa mihi alioquin non innotuerunt; caetera etiam Lorckius omnia possidebat neque amplius hodie cum Maschio Eichhornio aliis de eorum identitate dubitandum. Verum ex ipsa titulorum mutatione abunde apparet quam parum cupide illa aetas tam praeclarum opus exceperit.

Editio haec Oxoniensi splendore inferior sed locupletior et usui communi facilius prospiciens. Prolegomena in paragraphos divisa, variantes ex appendice suis locis insertae, singulae in margine non ad signa literarum textui inscriptarum sed ad versiculorum numeros relatae, textus ipse in columnas divisus, duodecim codicum a Millio non adhibitorum lectiones additae, in quibus Codex Ephrem et Boernerianus.

Textus idem ac in priori editione nisi quod haec nostra bis ab Elzeviris ad Stephanum redit (ξ. 3. 30).

40.* LONDINI *exc. Guil. Bowyer impensis soc. stationariorum.* 1715. 12.

Prima huius officinae editio a Maschio p. 260 sine nomine typographi laudata. Textus nudus binis columnis expressus. Millianum titulus promittit, quem tamen nostra quater deserit pro vulgari (ξ. 12. 16. 17. 19).

41.* LONDINI *exc. Guil. Bowyer impensis soc. stationariorum.* 1728. 12.

Haec secunda Bowyerii Maschio ignota habet omnes lectiones prioris.

42.* LONDINI *exc. Guil. Bowyer impensis soc. stationariorum.* 1743. 12.

Haec tertia omnibus ignota adeoque ipsi Lorckio. Ex lectionibus modo memoratis praeter quatuor Millianas (ξ. 3. 28—30) unam tantum recipit (ξ. 19). Praeterea habet Elzevirianam ξ. 2 et singulariter legit 2. Cor. 11, 10 (ξ. 17) σφραγήσεται c. Steph. I.

43.* LONDINI *exc. Guil. Bowyer impensis sodalium stationariorum.* 1760. 12.

Laudat Maschius in Suppl. p. 70. Exstat Stuttgardiae exemplar Lorckianum quod fusius describitur in BG. II. 69. Tex-

Errare possum, haereticus esse nolo. Constat duobus tomis satis grandibus et pulchre impressis. Exemplar meum antea fuerat in manibus triumvirorum memoriae meae carissimorum, Io. Michaelis Emmerichii Gymnasii Argentoratensis olim professoris primarii, praeceptoris summe venerandi, qui illud filio Carolo iuveni vix praetextato dedit, postea patris collegae et in Seminario nostro professori dilectissimo; postremum nescio qua via in manus inciderat Eduardi Verny amicissimi, eloquentissimi, quem pluribus abhinc annis in ipsa sacra cathedra concionabundum fato suo plecti contigit nunquam satis lugendum.

Textus pluribus in locis ab Elzeviris ad Stephanum transit quam quae in praecedentibus mutata vidimus. Adsunt Stephanicae lectiones hae: ξ. 4. 5. 6. 8. 9. 11—14. 17. 18. 20. 21. 22. 25. 26. 27. 31. 37. 38. Praeterea Hebr. 8, 11. (G. 62) Cpl. πολίτην.

94.* LONDINI *typis Guil. Richardson, prostat ap. I. Robson et B. Law.* 1778. 8.

Editio secunda Hardyi praecedenti simillima et invariata. Dibdinus p. 106 unam tantum recenset Hardyi editionem cuius primam partem a. 1768 secundam a. 1776 evulgatam dicit.

95.* LONDINI *impensis F. C. et I. Rivington (et aliorum) exc. Nath. Bliss.* 1820. 8.

* LONDINI *exc. Nth. Bliss, impensis T. et I. Allman.* 1820. 8.

Editio tertia in cuius titulo Samuelis Hardy nomen editoris legitur. Typi et charta, ut nostrum saeculum decebat, multo meliores. Textus hinc inde variatus. Absunt lectiones Steph. ξ. 6. 9. 11. 12. 17. 27. 31. 38, caeteris praecedentium servatis. Habet tamen et quatuor lectiones Cpl. H. 69. J. 168. K. 239 Bez. X. 46 quae nescio an ex Griesbachiano aliquo libro fluxerint.

Alterum exemplar impensis Allmanorum editum purum textum exhibet absque praefatione et notis, e maiore opere non mutatis formis desumptum.

96.* OXONII *e typographeo Clarendoniano.* 1828. 12.

Praefatus est Carolus Oxoniensis episcopus, e gente Lloydiana oriundus ut ex nota manu scripta prioris cuiusdam exemplaris mei possessoris disco. Qui textum Millianum dicit satis incaute quum omni ex parte idem sit quem in editione Oxoniensi a. 1742 supra memorata invenimus. Accedunt loca parallela et canones Eusebiani cum sectionibus Ammonianis margini adscriptis, item caeteris antiquorum Graecorum κεφαλαίοις.

97. OXONII *e typographeo Clarendoniano.* 1830. 12.

Eadem editio iterata quam exstare scio ex praefationibus Burtoni, Cardwelli et Trollopii de quibus vide § 6. Utrum vero nova sit an stereotypice tantum recusa nescio.

§ 9. EDITIO TAURINENSIS.

98.* TAURINI *ex typographia regia.* 1741. 12.

Editio parum elegans et praeter πίνακα locorum V. T. nil nisi textum nudum exhibens. Qui est Elzevirianus (ed. VII.) subinde ad Roberti Stephani editionem primam (1546) mutatus. Omnes enim lectiones huc aliunde translatae, sive Complutenses sint (G. 45. 47. 48. 50. 51. 54. 64. H. 68. R. 312. W. 23) sive Erasmo-Stephanicae (J. 105. 125. 216. L. 256. U. 24.) simul in illa sola reperiuntur, ex qua derivantur etiam W. 8. 10. Vitio operarum versus totus Act. 9, 28. omissus. Paginae 695. Cf. Unsch. N. 1747 p. 384.

99.* PATAVII *ex typogr. Seminarii ap. Io. Manfrè.* 1745. 12.

Praecedenti similis quanquam typis paullo minoribus excusa. Lectiones Stephanicae rariores. Adsunt tantum ex modo memoratis: G. 48. J. 125. 216. R. 312. L. 256. U. 24. W. 8. 10. 23. — Sed ab Elzeviris et Stephani I. ad lectionem veterem abit in Matth. 24, 15. ἑστός (W. 31). Editio Maschio ignota. Paginae 660. In titulo apparet aeri incisa figura fidei dextra cor flammeum extollens, sinistra anchorae innixa, cum adagio: *Ardet amans spe nixa fides.*

100.* PATAVII *ex typogr. Seminarii ap. Io. Manfrè.* 1755. 12.

Simpliciter repetit praecedentem, mendis locupletior. Nusquam adhuc inveneram, neque exstare audieram libellum sola raritate insignem quum mihi nuper ex Italia ab amico afferretur.

101.* PATAVII *ex typogr. Seminarii ap. Io. Manfrè.* 1762. 12.

Prioribus simillima sed tantum 564 paginarum. In titulo insigne idem. Textus ter ad Elzevirianum redit (J. 125. L. 256. R. 312). In exemplari Heidelbergensi additur e regione tituli tabula allegorica aeri incisa repraesentans Deum patrem cum Spiritu sancto quatuor evangelistas et apostolos duos principes, cum titulo in medio posito: *Ἡ καινὴ* | *διαθήκη* | *Novum* | *Testamentum* | *Patavii,* | quinque lineis. Editio neque Maschio neque Lorckio nota.

102.* PATAVII *superiorum permissu.* 1762. 12.

Hanc alteram eiusdem anni editionem a nemine memoratam detexi primum in bibliotheca Heidelbergensi, postea Friburgi venalem reperi. A praecedente vere diversa est. Nam primum typographia et bibliopola in titulo non nominantur, tum insigne (*Ardet amans* caett.) maiori forma exsculptum; frontispicium item

novum et minus pulchrum cum inscriptione: *Ἡ καινὴ | διαθήκη | Novum Testamentum | typis Seminarii,* | quatuor lineis. In meo tamen exemplari non haec imago exstat sed ea quam supra descripsi. Numerus paginarum est 524. Textus quater a priori mutatus, bis Elzeviriana lectione restituta (J. 216. W. 10), bis Stephanica (J. 125. L. 256).

103.* PATAVII *ex typographia Seminarii. Apud Ioannem Manfrè.* 1774. 12.

Haec quoque, quae proxime accedit ad eam quam sub N. 101 recensuimus tam quoad typos et numerum paginarum, quam praemissis in titulo figuris iisdem, bibliographorum omnium oculos fugit et in nulla bibliotheca exstare videtur. In textu per omnia cum modo laudata convenit exceptis tribus locis ubi lectiones Bezanae sive potius neo-Stephanicae inducuntur X. 49. 50. 56.

104.* PATAVII *ex typogr. Seminarii ap. Thom. Bettinelli.* 1789. 12.

Octavam hanc Patavinam in nulla Galliae et Germaniae bibliotheca quantum equidem rescire potui exstantem nuper ex Praga Bohemorum accepi prioribus simillimam, i. e. non minus mendis foedatam, nec magis a typis laudandam. Paginae sunt 564. Convenit cum praecedenti exceptis paucissimis locis (Compl. D. 41. R. 312 et W. 23) quae omnia ad Steph. primam conformata sunt.

105.* PATAVII. *Exc. Venetiis Dominicus Fracasso.* 1796. 12.

Est apographon editionis anni 1789, omnium quotquot inspexi foedissima, correctoris, si quis adfuit, incuria miserrime depravata. Exemplar meum cis Alpes unicum esse videtur.

106.* PATAVII *ex typographia Seminarii.* 1820. 8.

Paginae sunt 516. Praemittitur *πίναξ* locorum V. T. In titulo insigne Phoenicis cum adagio: *Post fata resurgo.* Textus paullulum a praecedentibus diversus proxime accedit ad editionem anni 1745 cuius omnes lectiones exhibet supra memoratas exceptis tribus G. 48. L. 256. W. 8. Nonnunquam tamen plane aliam viam ingreditur ab hac familia divergentem. Scilicet in primis Matthaei capitibus exhibentur quaedam lectiones a Stephano et Elzeviris alienae (Vign. Bez. X. 47. Er. A. 24. Wells Y. 32) quas forte Griesbachianus aliquis liber suppeditavit, tum observavi Erasmicas P. 266. T. 326, Bezanam X. 66, imo nova quaedam et inaudita Marc. 6, 16. *οὗτος ἐστὶν, οὗτος ἠγέρθη* (*A.* 40), Act. 27, 8. *Θάλασσα* pro *Λασαία* (*Θ.* 96), Apoc. 7, 14. om. *καὶ ἐλεύκαναν στολὰς αὐτῶν* (L. 256), Ap. 14, 5. *ἐνώπιον τοῦ θεοῦ* (J. 183). Quae annon mera vitia scribendi sint penes te iudicium esto.

107.* VENETIIS *ap. Anton. Bortoli.* 1751. 12.

Editio omnibus bibliographis ignota, in nulla publica bibliotheca, quos quidem vel ipse vel per alios perscrutatus sum, obvia, charactere patavinis paullo honestior sed vitiis typographicis misere laborans. Singulis capitibus evangeliorum praefiguntur argumenta versibus graecis expressa, in Matthaeo et Ioanne iambicis, in Luca heroicis, in Marco elegiacis. Ad seriem Patavinam pertinere demonstrant frontispicium, πίναξ et textus. Hic tamen ad Taurinensem fontem propius accedit tredecim locis Elzeviriana lectione repudiata. Scilicet Taurinenses sequutus duces nostrae editor Roberti scripturam recipit septies (Cpl. G. 47. 48. 50. H. 68, Erasm. J. 125. U. 24 et Vett. contra W. 23), quibus locis adde lectionem veterem ante-Bezanam X. 21. Praeterea Complutenses s. Plantinianam aliquam sequitur in J. 130. 206 et Vett. contra W. 9. Denique inveni Erasmicum P. 277 et Aldinum 2.

§ 10. EDITIO WILSONII.

108. NEW-YORK, *stereotypis Hammondi Wallis.* 1808. 12.
HARTFORDIAE, *stereotypis Hammondi Wallis, impensis Cooke and Sons.* 1822. 12.
* HARTFORDIAE *ap. Oliv. D. Cooke et filios.* 1825. 12.
HARTFORDIAE *ap. Oliv. D. Cooke et filios.* 1829. 12.
* PHILADELPHIA, *stereotypis Hammondi Wallis, impensis Towar et Hogan.* 1829. 12.
* PHILADELPHIA, *Alex. Towar, Hogan et Tompson.* 1833. 12.
* PHILADELPHIA, *Haswell, Barrington et Haswell.* 1838. 12.
* PHILADELPHIA, *I. B. Lippincott et Co.* 1858. 12.

Exemplar Philadelphense a. 1829 debeo liberalitati doctissimi collegae C. A. Stahlii, quatuor alia ex ipsa America amicissimus L. Heydenreichius misit, de antiquioribus Clar. Ed. Robinson b. m. Neo-Eboracensium decus sic ad me scribit: *Probably Wilson's Testament was stereotyped and the plates passed from one publisher to another successively. It has no critical value and probably Prof. Wilson did nothing more than read the proofs.* Cui viro equidem non omnem laudem operis si qua est detraxerim. Nam re accuratius examinata editionem hic quoad textum plane singularem reperi. Petrus iste Wilsonius LL. D. collegii Columbiaci Neo-Eboracensis professor se exemplar Rob. Stephani descripsisse in titulo affirmat, sed eum illud archetypum suo marte nonnunquam mutasse video. Scilicet ex 56 locis in quibus prima Stephanica a tertia discrepat sunt 38 quarum intactam reliquit scripturam antiquiorem. In caeteris duodeviginti eandem deserit (transit a Compl. ad Erasm. s. Elzev. H. 68. 70. G. 46. 47. 51. 53. 55. D. 40. 41. U. 17, ab Er. ad Compl. O. 262. J. 122, a vetere ad Steph. W. 17. 19. 20. 23. 24. 27). Praeterea Stephanicam lectionem olim in omnibus Roberti libris servatam

missam facit recepta Elzeviriana tribus locis (W. 29. X. 4. 25). Denique deprehendi lectionem Erasmicam unam Elzeviris aeque ignotam ac Stephano (Rs) quam nescio unde arripuerit. Hartfordia urbs est in finibus Connecticut.

109.* PHILADELPHIA. *I. B. Lippincott et Co.* 1858. 12.

Editionem hanc utrum seorsim recenserem an modo laudatis stereotypis comitem adderem, olim dubius haesi. Pluribus iam de causis speciatim de ea agendum decrevi. Graeco-latina est textui versionem Ariae Montani in altera columna adiungens. Quam ex aliquo Leusdeniano exemplari, qualia supra Cap. XI. § 3 N. 46 seqq. descripta sunt, sumpsisse videtur, non editor aliquis modeste doctus, sed ipse bibliopola cui id ridiculum accidit ut ex titulo sui archetypi auctoris Io. Leusdeni nomen transscriberet adeoque Leusdenianos versiculos signaque lexicologica promitteret, de quibus supra suo loco egimus, quorum tamen vestigium in toto libro nullum reperitur.

Textus idem est atque in Wilsonianis libris, quorum scilicet ne formae quidem mutatae, nisi quatenus propter versionis tenorem maiora hinc inde versiculorum intervalla in graecis apparent. Rarissime eadem de causa in iisdem scriptura arctiori nexu continetur, ne qua syllaba versus spatium excedat. Unum locum inveni omnino et de industria variatum: versus Luc. 17, 36. a textu Stephanico alienus in hac nostra restituitur.

Egregie fallitur vir doctus O'Callaghan, recens autor Bibliographiae biblicae Americanae qui hanc cum ed. Philadelphensi a. 1806 confundit (*it seems to be nothing but a reissue*) titulo scilicet deceptus.

CAPUT XIII.

EDITIONES ELZEVIRO-PLANTINIANAE.

1.* PARISIIS *sumptibus Seb. et Gab. Cramoisy.* 1632. *fol.*

Est tomus tertius graeco-latinus operis biblici et exegetici Iacobi Gordon S. J. in cuius prioribus tomis V. T. latine tantum, psalterium solum etiam hebraice et graece exstat. Plura dat Lorckius BG. II. 56. Paucis adtingit Maschius p. 182. 279 qui ipsum rarissimum librum non vidit. Elzevirianam lectionem deserit pro Plantiniana s. Complutensi tredecim locis: G. 51. 64. J. 186. 223. K. 233. 235. 238. 239. M. 259. R. 316. S. 324. W. 34. X. 21.

2.* LONDINI *impensis T. Longman, T. Cadell, F. et C. Rivigton et G. et T. Wilkie.* 1794. 12.

Editio plane singularis quam ab omnibus continentis terrae bibliothecis absentem nuper ex Britannia accepi. Textui per binas columnas typis minutioribus exscripto et innumeris vitiis scatenti nihil accedit praeter tabulam locorum e V. T. laudatorum qualem editiones Maittairianae exhibebant. Praefatio nulla adest ex qua quam rationem quemve fontem in textu constituendo sequutus sit editor discere possis. Qui sane Elzevirorum exemplar sibi fundamento posuit sed ex Plantiniano aliquo non tam saepe quam arbitrarie et infeliciter mutavit. Adsunt enim lectiones Complutenses viginti (A. 23. B. 36. G. 53. 58. J. 86. 101. 103. 104. 106. 130. 167. 168. 214. 222. 229. K. 237. 239. M. 259. T. 325. U. 14) praeter eas quae per Bezam ad Elzeviros transierant. Nonnunquam ex mendosissima scriptura, utrum hos an illos repraesentet nostra, effici nequit ex. gr. Gal. 5, 18: *ἀπὸ νόμου* (J. 107), Apoc. 18, 5: *ἠκολλήθησαν* (J. 187). Alibi ubi ab Elzeviris ad veteres redit, incertum ex Plantino

an ex alio quodam fonte hauserit: Rom. 7, 6. Gal. 4, 17. 1. Cor. 15, 31. (contra W. 23. X. 20. 28). Certe adsunt etiam lectiones mere Erasmicae J. 125. 230 P. 277. Denique 2. Tim. 4. 13. singulariter legitur *φενόλην*.

3.* LONDINI *exc. G. Woodfall impensis T. N. Longman et O. Rees, F. et C. Rivington et G. Wilkie.* 1801. 12.

Praecedenti simillima ita ut pagina paginae respondeat. Textum vero ita recognovit nescio quis ut nonnullas lectiones Complutenses eiiceret (A. 23. G. 53. 58. J. 86. 214. 222. 229). Act. 9, 35. scribitur *τὴν σάρωνα*, vitium Gal. 5, 18. ad vulgarem textum emendatur; ibid. 4, 17. cum eodem legitur *ἡμᾶς*, Matth. 6, 6. (P. 277) idem Erasmum expellit, Luc. 1, 35 Complutense *ἐκ σου* reponitur quod tamen etiam in plurimis Elzevirianis est. Caetera servantur intacta.

4.* LONDINI *impensis Longman, Hurst, Rees et Orme, F. et C. Rivington et Wilkie et Robinson. Exc. C. Stewart acad. edin. typ.* 1809. 12.

Paucis tantummodo a praecedenti differt. Ter ad vulgarem textum redit (J. 106. 187. et 2. Tim. 4, 13) bis ad Complutensem (J. 222. et Gal. 4, 17). Externa forma utrique modo laudatae simillima.

CAPUT XIV.

EDITIONES CRITICAE ANTEGRIESBACHIANAE.

Huc usque editiones eas recensui quae fere a duabus principibus Complutensi et Erasmica derivantur quum ea textus forma quae Stephanis et Bezae debetur non multum ab iisdem recesserit atque editores plerique codicibus manu scriptis neglectis lectionem antea expressam vel simpliciter describere vel ex pluribus libris miscere satis haberent. Iam quum hoc loco non historiam artis criticae ad textum N. T. applicatae sed notitiam editionum scribere instituerim, secundum textus quem exhibent rationem in suas familias distributarum, illustria Waltoni Curcellaei Fellii Millii Gerhardi opera iam supra memorare debui inter ea quae textum Stephanicum vel Elzevirianum referunt, quamvis debita sua laude ornata. Sunt tamen et aliae editiones iam ante Griesbachium evulgatae (a quo summo viro vulgo textus renovati et emendati historiam inchoant scriptores nostrae aetatis) in quibus ipse textus vel novorum subsidiorum ope vel etiam ducibus novis legibus criticis mutatus apparet. Inter has nonnullae sunt quae satis frequenti usu theologorum manibus suo tempore tractatae fuerunt, ita ut propter illas solas iam de textu ante Griesbachium recepto minus iuste dicatur. Sunt tamen et aliae non minus notatu dignae sed iniquo seriorum criticorum silentio oppressae. Atque in una alterave illarum talem rei criticae scientiam, tam sanum iudicium deprehendimus, tamque saepe lectionem mox a Griesbachio eiusque asseclis probandam ab editoribus illis restitutam, ut sane immerito recentia unice extolleremus veterum incuriosi.

§. 1. EDITIO TOINARDI.

1. PARISIIS *ex officina Andr. Cramoisy.* 1707. *fol.*
* PARISIIS *ap. Gabrielem Martin.* 1709. *fol.*

Hic liber rarissimus cuius alterum exemplar in sola bibliotheca universitatis Lipsiensis inveni, alterum meum nusquam

alibi vidi, exhibet quam nos dicimus Synopsin quatuor evangeliorum graeco-latinam ita dispositam ut textu in minutiora membra diviso harmonia vel diversitas narrationis quadruplicis accuratissime et facillime perspiciatur. Auctor operis Nic. Toinard Aurelianensis, qui se textum ad duos vetustos codices vaticanos et versionem vulgatam iisdem consonam constituisse dicit. Atque sane hic omnium primus post Bezam, dum codices et versiones sibi fontes et subsidia in textu edendo fuisse affirmat, minime lectoribus fucum facit. Non talis momenti haec editio est ut omnes eius novas lectiones hoc loco recensere opus habeam; satis erit si in universum de illa dixerim.

Loci evangeliorum ad millenarium nostrum numerum pertinentes sunt 395: ex his 218 in quibus Toinardus simul cum Plantinianis et Elzevirianis libris consentit; 13 in quibus cum illis contra hos, 44 in quibus cum his contra illos facit. Sed multo plures sunt loci, sc. 299, in quibus eam ipsam lectionem vel eligit inter omnes iam typis excusas vel novam introducit, quam nostris temporibus Tischendorfius in sua ad vulgatam formata editione expressit. Nempe hanc Tischendorfianam lectionem 161 locis cum Plantinianis et Elzevirianis habet communem, 23 locis cum his solis, 10 locis cum illis solis, 105 locis cum nemine veterum. Contra Tischendorfium cum Plantinianis facit ter, cum Elzevirianis vicies et semel, cum utrisque quinquagies et septies. Restant quindecim loci in quibus plane alia habet, quae ad eius duos codices fortasse referri debent. Consentit enim cum Complutensi exemplari quater (A[f.] D[c.] E), Matth. 6, 13. (A. 16) hactenus ut doxologiam uncis includat; cum Erasmo bis P. 277. 290. ita quidem ut Io. 8, 9. posterius glossema solum omittat. Nova habet praeterea haec a Vulgata ut plurimum commendata:

τ. 1. Matth. 7, 29. (442) in fine add. *αὐτῶν* T
2. Matth. 13, 51. (443) om. *λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰ.* LT
3. Matth. 25, 16 (444) *ἐκέρδησεν ἄ. π. τ.* (pro *ἐποίησεν*) LT°
4. Luc. 4, 18. (445) [*ἰάσασθαι συντετρ. τ. καρδ.*] [L] om. GT
5. Luc. 4, 41. (446) om. *ὁ χριστὸς* GLT
6. Luc. 6, 45. (447) om. in secundo membro *ἄνθρωπος* et *θησ. τ. κ. ἀ.* [L] T
7. Luc. 16, 12. (448) *ἡμέτερον* (pro *ὑμέτερον*) T° Mur.
8. Luc. 21, 15. (449) *ἀντιστ. οὐδὲ ἀντειπ.* (pro inv. ord.) L Mur.
9. Luc. 21, 25. (450) *ἤχους* (pro *ἠχούσης*) G°LT
10. Io. 21, 15. (P. 283) *ἰωάνου* L.

§ 2. EDITIO WELLSII.

2.* OXFORD *printed at the theatre for Iames Knapton, London.* 1709—1719. 4.

Opus egregium in his terris omnium rarissimum. Fusius illud describit qui integrum possidebat Lorckius in BG. I. 105;

sed tantum, ut solet, quoad externam formam. Antea nonnullas eius partes recensuerat Baumgartenius in N. II. 485 ss. Dignum tamen est, pro nostro instituto, de quo accuratiorem lectoribus notitiam suppeditem utpote de prima editione inter recentiores vere critica.

Auctor Eduardus Wells theologiae doctor, rector ecclesiae Cotesbacensis in comitatu Leicestriensi, qui variis scriptis clarus mathematicis theologicis maxime vero geographicis decennium integrum edendo et interpretando N. T. impendit. Singulae operis partes peculiaribus titulis instructae separatim prodierunt hoc ordine: Epp. ad Gal. et Thess. 1709. Ed. II. 1716; Ep. ad Rom. 1711; Ep. ad Hebr. 1713; Epp. ad Corr. 1714; Epp. caeterae omnes 1715 duobus tomis; Apocalypsis 1717; Matthaeus et Marcus 1717; Ev. Lucae et Acta 1719; Ev. Ioannis 1719. Sunt ergo proprie decem partes quae in exemplaribus diversis modis iunctae modo plura modo pauciora volumina efficiunt. Titulus primae partis fuerat hic: *A specimen of an help for the more easy and clear understanding of the H. S. being S. Paul's Epistles* etc. In caeteris partibus simplicius dicitur: *An help for* etc. Adsunt tamen etiam tituli generaliores in nonnullis exemplaribus, e. g. in meo: *A paraphrase with annotations on the N. T. in two volumes the first containing the four gospels and the Acts* etc. Vol. I. Lond. s. a. Quem priorem titulum sequitur alius: *An help..... being the four G. and the A.* Oxford 1718, et in altero volumine..... *being all the Epp. of S. Paul.* Oxford 1715. Ex his apparet collectores specie deceptos exemplaria manca pro integris emere posse facillimo negotio. Quod et mihi accidit. Absunt enim a meo Ev. Ioannes et Apocalypsis quos libros Stuttgardiae in meum usum ex Lorckiano exemplari contulit Bernardus Hückel Ph. D. vir humanissimus.

Praeter textum graecum editor in altera columna sinistrae paginae describit versionem anglicanam receptam, sed ad mentem archetypi sedulo correctam. Dextram paginam obtinet paraphrasis anglico sermone conscripta; marginem utriusque paginae inferiorem occupant annotationes criticae et exegeticae. Adduntur quaedam dissertationes maiores historici et theologici argumenti.

Textum ipsum ad fidem codicum emendatum promittit noster et, si eum primum fuisse consideraveris qui tale aliquid auderet post Bezam, non infeliciter egisse putandus est. Non tamen in omnibus partibus aeque audacter rem adgressus sensim rarius lectionem receptam sollicitavit postquam in prioribus tomis saepissime novam aliquam maxime a Millio commendatam vel saltem ex huius copiis petitam et diiudicatam vulgari praetulerat. Ita factum est ut in epistolis textus multo castigatior exhiberetur quam in libris historicis, e quibus Matthaeus rarissime, caeteri fere nunquam criticum auctoris acumen exercuerunt. Ab Elzeviriano textu locis 210 recedit editor (in Epp. 122, in Apoc. 41, in Matth. 19, in caeteris historicis 28) et quidem ita ut lectiones a Wellsio receptae fere omnes a criticis re-

centioribus probentur. Contra Elzeviros cum Complutensibus facit sexagies et bis; singula enumerare non adtinet, novas tantum lectiones daturus hic in universum moneo in illis 210 locis Wellsium centies quadragies et quater cum Griesbachio, centies septuagies et quinquies cum Lachmanno et Tischendorfio, pluries etiam cum Harwoodio concentire, atque hunc saepius solum asseclam habere, in lectionibus maxime e cod. Claromontano petitis. Iam ea loca recensebo in quibus Wellsius primus novam lectionem introduxit:

Y. a. 1. Matth. 25, 13. (451) om. ἐν ᾗ ὁ υἱὸς τ. ἀ. ἔρχεται GSMT(K)
2. Marc. 14, 22. (452) om. φάγετε GSLT(K)
3. Luc. 7, 44. (453) om. τῆς κεφαλῆς GSLT(K)
4. Act. 6, 8. (454) χάριτος (pro πίστεως) GKSLT
5. Act. 6, 13. (455) om. βλάσφημα GSLT(K)
6. Act. 11, 20. (456) ἕλληνας (pro ἑλληνιστὰς) GKSLT
7. Rom. 1, 16. (457) om. τοῦ χριστοῦ GSLT(K)
8. Rom. 16, 5. (458) ἀσίας (pro ἀχαΐας) GKSLT
9. 1. Cor. 1, 23. (459) ἔθνεσι (pro ἕλλησι) GKSLT
10. 1. Cor. 5, 1. (460) om. ὀνομάζεται GK²SLT(K¹)
11. 1. Cor. 7, 5. (461) om. τῇ νηστείᾳ καὶ GKSLT
12. 1. Cor. 7, 39. (462) om. νόμῳ GKSLT
13. 2. Cor. 12, 11. (463) om. καυχώμενος GSLT(K)
14. Gal. 3, 1. (464) om τῇ ἀληθείᾳ μὴ πείθεσθαι GSLT(K)
15. Gal. 3, 12. (465) om. ἄνθρωπος GSLT(K)
16. Eph. 6, 12. (466) om. τοῦ αἰῶνος GSLT(K)
17. Phil. 3, 21. (467) om. εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸ GSLT(K)
18. Col. 2, 11. (468) om. τῶν ἁμαρτιῶν GSLT(K)
19. Col. 3, 15. (469) εἰρ. τ. χριστοῦ (pro τ. θεοῦ) GK²SLT
20. 2. Thess. 2, 4. (470) om. ὡς θεὸν GSLT
21. 1. Tim. 2, 7. (471) om. ἐν χριστῷ GKSLT
22. 1. Tim. 3, 3. (472) om. μὴ αἰσχροκερδῆ GSLT(K¹)
23. 1. Tim. 4, 12. (473) om. ἐν πνεύματι GSLT(K¹)
24. 1. Tim. 6, 19. (V. 30) ὄντως ζωῆς GKSLT
25. Hebr. 6, 10. (474) om. τοῦ κόπου GK²SLT(K¹)
26. 1. Petr. 1, 24. (475) δόξα αὐτῆς (pro δ. ἀνθρ.) GKSLT
27. 1. Io. 5, 13. (476) om. τοῖς πιστ. εἰς τ. ὀν. τ. υἱοῦ τ. θ. GK²SLT

b. 28. Act. 13, 18. (477) ἐτροφοφόρησεν (pro ἐτροπ.) G²K²SLT⁰
29. Rom. 15, 29. (478) om. τοῦ εὐαγγ. τοῦ G²SLT
30. Rom. 15, 24. (479) om. ἐλεύσομαι πρ. ὑμᾶς GKSLT¹
31. Eph. 3, 9. (480) om. διὰ Ἰ. Χρ. G²SLT

c. 32. Matth. 5, 47. (481) ἐθνικοὶ (pro τελῶναι) GKLT
33. Matth. 9, 13. (482) om. εἰς μετάνοιαν GLT(K)

d. 34. Matth. 2, 18. (483) om. θρῆνος καὶ LT
35. Matth. 6, 4. (484) om. ἐν τῷ φανερῷ LT
36. 1. Tim. 6, 5. (485) om. ἀφίστασο ἀπὸ τ. τ. LT
37. 2. Tim. 2, 3. (486) συγκακοπάθησον (pro σὺ οὖν κ.) LT
38. 2. Petr. 2, 11. (487) om. παρὰ κυρίῳ LT

e. 39. Matth. 6, 6. (488) om. ἐν τῷ φανερῷ LT

40. 1. Cor. 15, 47. (489) om. ὁ κύριος LT
41. Phil. 4, 23. (490) μετὰ τ. πνεύματος (pro μ. πάντων) LT
42. Hebr. 10, 34. (491) om. ἐν οὐρανοῖς LT
43. Act. 27, 14. (492) εὐρακύλων LT[1]
44. 2. Thess. 2, 8. (493) ἀνελεῖ (pro ἀναλώσει) LT[1]
f. 45. Marc. 2, 17. (494) om. εἰς μετάνοιαν GSLT (K)
46. Act. 20, 7. (495) ἡμῶν (pro τ. μαθητῶν) GKSLT
47. 1. Cor. 6, 20. (496) om. κ. ἐν. τ. πνεύματι cett. GSLT(K)
48. 1. Cor. 7, 3. (497) ὀφειλὴν (pro ὀφ. εὔνοιαν) GKSLT
49. 1. Thim. 1, 17. (498) om. σοφῷ GKSLT
g. 50. 2. Cor. 8, 4. (499) om. δέξασθαι ἡμᾶς**
h. 51. Hebr. 10, 34. (500) τοῖς δεσμίοις (pro τ. δεσμοῖς μου) GKSLT
i. 52. Luc. 6, 10. (501) om. ὑγιὴς GST[0] (K)
53. Luc. 11, 44 (502) om. γραμμ. κ. φαρ. ὑποκρ. GK[2]T (K[1]L)
54. Tit. 1, 4. (503) χάρις κ. εἰρήνη (pro χ. ἔλεος εἰ.) KST
55. Iac. 3, 12. (504) οὕτως οὐδὲ ἁλ. γλ. ποιῆσαι GK (pro οὐδεμία πηγὴ ἁλ. καὶ cett.)
j. 56. 2. Cor. 12, 7. (505) om. in fine: ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι T[1] (L)
k. 57. 1. Cor. 5, 6. (506) δολοῖ (pro ζυμοῖ)
58. Hebr. 1, 12. (507) ἀλλάξεις (pro ἑλίξεις)
l. 59. Rom. 13, 1. (508) om. ἐξουσίαι GSLT (K)
60. 1. Cor. 11, 24. (509) om. λάβετε φάγετε GSLT (K)
m. 61. Iud. 25. (A. 11) om. σοφῷ GKSLT
n. 62. 1. Petr. 1, 22. (510) om. διὰ πνεύματος LT
o. 63. Act. 20, 15. (511) om. κ. μείναντες ἐν τρωγ. LT[1]
p. 64. Act. 25, 6. (J. 101 cf. Hutter) οὐ πλ. ὀκτὼ ἢ δέκα GKSLT
q. 65. Col. 4, 13. (V. 29) πολὺν πόνον GSLT
66. 1. Tim. 1, 1. (J. 116) σωτῆρος ἡμῶν κ. Ἰ. Χρ. GKSLT
67. Hebr. 11, 11. (512) om. ἔτεκεν GKSLT
68. 2. Petr. 3, 3. (513) add. ἐν ἐμπαιγμονῇ GKSLT
r. 69. 1. Petr. 4, 3. (514) om. τοῦ βίου LT
70. 1. Petr. 4, 16. (515) ὀνόματι (pro μέρει) LT
s. 71. Hebr. 11, 29. (516) add. γῆς LT
72. 1. Petr. 3, 15. (Hutter) κύριον τ. Χρ. LT
73. 1. Petr. 5, 5. (517) om. ὑποτασσόμενοι LT
74. Iud. 1. (518) ἠγαπημένοις (pro ἡγιασμένοις) LT
t. 75. Matth. 5, 30. (519) ἀπέλθῃ (pro βληθῇ) LT[2]
76. Matth. 5, 32. (520) μοιχευθῆναι (pro μοιχᾶσθαι) LT[0]
77. 1. Thess. 4, 1. (521) add. καθὼς κ. περιπατεῖτε LT[0]
78. 2. Petr. 2, 13. (522) ἀγάπαις (pro ἀπάταις) LT[1]
u. 79. 1. Petr. 5, 2. (523) add. κατὰ θεὸν L
80. 2. Petr. 1, 8. (524) παρόντα (pro ὑπάρχοντα) L
v. 81. 2. Cor. 1, 10. (525) om. καὶ ῥύεται T[1]
82. Eph. 4, 16. (526) μέλους (pro μέρους) T[1]
w. 83. Iud. 22. (527) οὓς μὲν ἐλέγχ. διακρινομένους οὓς δὲ σώζετε ἐκ π. ἁρπ. οὓς δὲ ἐλ. ἐν. φόβῳ LT cf. Coccej.
x. 84. Rom. 12, 17. (528) ἐνώπιον τ. θεοῦ κ. ἐν. τῶν ἀ.
85. 2. Cor. 5. 3. (529) εἴπερ καὶ ἐκδ. (pro εἴγε κ. ἐνδ.)
86. Iac. 3, 6. (530) ἀδικίας. ἡ γλ. (om. οὕτως)

y. 87. Matth. 23, 8. (531) *διδάσκαλος ὁ Χρ.* (pro *καθηγ.*)
88. Marc. 3, 5. (532) *ὡς ἡ ἄλλη* (om. *ὑγιὴς*)
89. 2. Cor. 2, 10. (V. 23) *εἴ τι κεχάρ. κεχάρ.*
90. Phil. 3, 16. (V. 27) *τῷ ἀ. στ. τὸ ἀ. φρ.* (om. *κανόνι*)
91. Ap. 22, 6. (J. 211) *θεὸς πνευμάτων τῶν ἁγ.*
92. Matth. 9, 34. totus versus uncis includitur
z. 93. 1. Cor. 9, 20. (Hutter) add. *μὴ ὢν αὐτὸς* cett. GK²SLT.
Adde non paucas optimae notae lectiones quas antea solus Colinaeus dederat: V^{bghikl} praeterea 25. 26. 28. 33. 35.

§ 3. EDITIO BENTLEII PROMISSA.

Non possum silentio praeterire memoriam R. Bentleii viri inter philologos clarissimi qui a. 1720 specimen edidit novae editionis N. T. graeco-latinae in qua utrumque textum, archetypum et hieronymianum ad fidem vetustissimorum testium castigare et alterum ex altero emendare sibi proposuit. Quod simul theologis illius aetatis innotuit a pluribus quasi damnosum improbatum est, inter quos acri studio eminuit Conyers Middleton, atque tam bene fecerunt latrando ut a consilio Bentleius desisteret. Cf. Unsch. Nachr. 1721 p. 612; Pritii Introd. ed. Hofm. p. 414; Tischendorfii prolegg. p. 87. ed. 1859. Speciminis loco editum fuerat ultimum caput Apocalypseos in cuius textu editor fere ubique consentit cum recentissimis, praesertim cum Tischendorfio contra quem nusquam cum Elzeviris facit, et ubi discrepat lectionem suam ex codice Alexandrino petit. Merito igitur dixeris virum sagacissimum, si consilio par fuerit perseverantia, editionem daturum fuisse quae quosvis saeculi superioris labores criticos longe superasset.

§ 4. EDITIO MACII.

4.* LONDON *printed for I. Roberts.* 1729. 2 *t.* 8.

Opus rarissimum et eo diligentius examinandum quo altiore silentio recentiores critici illud contra omne ius fasque praetereunt. Textus graece et anglice binis columnis exscriptus, ille sine accentibus et satis nitide, hic ex nova autoris versione. Notae criticae pauciores in margine inferiore, plures in calce librorum adduntur inter quas et nonnullae de authentia *τῶν ἀντιλεγομένων* docte et libere disputantes. Autorem operis *ἀνωνύμου* esse Guilelmum Mace (qui aliis dicitur Macey) rescivimus, presbyterianae ecclesiae ministrum, collegii Greshamensis socium. Quem superioris saeculi scriptores uno ore suis conviciis insectantur modo haereticum hominem modo ex mera coniectura textus adulteratorem proclamantes. Vide inter multos Leonardi Twells critical examination of the late N. T. 1732; Lilienthalii exeg. Bibl. p. 959; Baumgartenii Bibl. Hal. IV. 208; Wolfii

Curas passim, maxime t. V. p. 387; Goezium p. 62; Michaelis Introd. p. 798 et Marshii ad eundem notas; Maschium p. 328; Bibl. Sussex. II. 496 etc.

In textum suum recepit editor lectiones Complutenses pro vulgaribus 74 ($A^{bcd.}$ $B^{b.}$ $C^{b.}$ $D^{c.}$ $G^{defgh.}$ $H^{a.}$ $J^{defg.}$ $K^{bcd.}$ $L^{c.}$ $M^{b.}$ N. $U^{lt.}$ quibus adde U. 14. 15); Erasmicas 16. ($J^{n.}$ $M^{ad.}$ $O^{b.}$ $P^{c.}$ $Q^{bde.}$ $R^{bef.}$ $S^{b.}$ U. 4); Colinaei 11. ($V^{bghi.}$); Erasmo-Stephanicas 6. (G. 51. J. 122. 149. K. 240. 241. 244); Stephanicas 5. (W. 6. 7. 11. 12. 33); Bezanas duas (X. 29. 47); Bebelianam unam (b. 1); denique veterem lectionem reducit contra vulgatam Stephano-Bezanam ter (W. 21. X. 20. 28). Inter haec 118 loca non nisi 22 sunt in quibus recentiores dubii haerent vel Macii lectionem repudiant. Quibus iam accedunt praeter 58. alias quas Wellsius primus receperat (Y^{a-k}), novae sequentes:

Z. a. 1. Ap. 1, 2. (J. 135) ὅσα εἶδε**
2. Ap. 11, 17. (533) om. καὶ ὁ ἐρχόμενος**
3. Ap. 21, 10. (534) om. τὴν μεγάλην**
b. 4. Act. 9, 20. (535) τὸν ἰησοῦν (pro τ. χρ.) GKSLT
5. Phil. 2, 30. (ε. 14) παραβολευσάμενος GK²SLT¹
c. 6. Matth. 26, 9. (536) om. τὸ μῦρον GSLT(K)
7. Marc. 3, 5. (Y. 88) om. ὑγιὴς ὡς ἡ ἄλλη GSLT(K)
8. Marc. 11, 10. (537) om. ἐν ὀνόματι κυρίου GSLT(K)
9. Marc. 14, 5. (538) add. τὸ μῦρον GKSLT
10. Io. 9, 8. (U. 11) προσαίτης GKSLT
11. Io. 14, 28. (539) om. εἶπον GKSLT
12. Act. 10, 23. (540) ἀναστὰς (pro ὁ Πέτρος) GKSLT
13. Act. 11, 8. (541) om. πᾶν GK²SLT(K¹)
14. Act. 12, 20. (542) om. ὁ ἡρώδης GSLT(K)
15. Act. 14, 8. (543) om. ὑπάρχων GSLT(K)
16. Act. 17, 27. (544) τὸν θεὸν (pro τ. κύριον) GKSLT
17. Act. 22, 30. (545) om. ἀπὸ τῶν δεσμῶν GSLT(K)
18. Act. 23, 9. (546) om. μὴ θεομαχῶμεν GKSLT
19. Act. 24, 22. (547) om. ἀκούσας δὲ ταῦτα GK²SLT
20. Eph. 4, 9. (548) om. πρῶτον GSLT(K)
21. 2. Petr. 2, 17. (549) ὁμίχλαι (pro νεφελαὶ) GKSLT
22. Act. 1, 14. (550) om. καὶ τῇ δεήσει GLT(K)
23. Rom. 11, 6. (551) om. εἰ δὲ ἐξ ἔργων ad fin. GSLT⁰(K¹)
24. 2. Cor. 9, 4. (552) om. τῆς καυχήσεως G²K²SLT(K¹)
25. Gal. 5, 19, (553) om. μοιχεία (G²SLT(K)
d. 26. Ap. 2, 3. (S^d) καὶ ὑπομ. ἔχεις κ. ἐβάσ. cett. ut Compl. GMK¹ST¹
27. Luc. 4, 8. (554) om. ὕπαγε ὀπ. μου σατ. GT(KL)
28. Io. 7, 8. (555) οὐκ ἀναβαίνω (pro οὔπω ἀ.) GKST
e. 29. Marc. 12, 29. (556) πρώτη πάντων ἐντολή (pro πασῶν τ. ἐντ.) GMK
30. Rom. 16, 25—27. (557) transferuntur ad Cap. XIV. GM
f. 31. Io. 6, 11. (558) om. τοῖς μαθ. οἱ δὲ μαθ. LT(K²)
32. Act. 2, 41. (559) om. ἀσμένως LT
33. Act. 20, 24. (560) om. μετὰ χαρᾶς LT
34. Act. 22, 9. (561) om. καὶ ἔμφοβοι ἐγέν. LT

35. 1. Cor. 3, 3. (562) om. καὶ διχοστασίαι LT
36. Hebr. 8, 4. (563) om. τῶν ἱερέων LT
37. 1. Petr. 4, 14. (564) om. κατὰ μὲν α. βλασφ. cett. ad fin. LT.
38. Philem. 2. (565) ἀδελφῇ (pro ἀγαπητῇ) LT[1]
39. Rom. 3, 22. (566) om. καὶ ἐπὶ πάντας L
40. Eph. 4, 9. (567) om. μέρη T
g. 41. Matth. 23, 8. (Y. 87) διδάσκαλος (om. ὁ χρ.) LT
42. Ap. 22, 21. J. (225) μετὰ πάντων om. caett. LT
43. Act. 10, 12. (568) τετρ. καὶ ἑρπ. τ. γῆς om. caett. LT
44. Act. 24, 23. (569) om. ἢ προσέρχεσθαι LT
45. Act. 25, 16. (570) om. εἰς ἀπώλειαν LT(K[1])
46. Luc. 14, 5. (571) υἱὸς (pro ὄνος) MSLT
47. Io. 20, 25. (572) secunda vice τόπον (pro τύπον) LT[0]
48. Act. 13, 45. (573) om. ἀντιλέγοντες καὶ LT[1]
49. Rom. 9, 28. (574) om. ἐν δικ. ὅτι λόγον συντετμ. LT[1]
50. 2. Thess. 1, 8. (575) φλογὶ πυρὸς (pro πυρὶ φλογὸς) SLT[1]
51. 1. Tim. 5, 16. (576) om. πιστὸς ἢ LT[1]
52. Hebr. 1, 3. (577) om. δι' ἑαυτοῦ LT[0]
53. Hebr. 12, 18. (578) om. ὄρει LT[1]
54. Ap. 22, 14. (579) πλύνοντες τ. στολὰς (pro ποιοῦντες τ. ἐντολὰς) LT[0]
55. Marc. 14, 43. (580) add. ἰσκαριώτης L[2]T[2]
56. Act. 11, 22. (J. 90) (om. διελθεῖν) ἕως caett. L
h. 57. Io. 7, 39. (581) ἦν πνεῦμα sine add. T
58. Rom. 5, 12. (582) om. ὁ θάνατος ante διῆλθεν T[2]
59. Rom. 14, 21. (583) om. ἢ σκανδαλίζεται ἢ ἀσθενεῖ T[1]
60. 2. Cor. 5, 3. (Y. 85) εἴγε καὶ ἐκδυσ. T[0]
61. Gal. 5, 21. (584) om. φόνοι T(L)
i. 62. Marc. 1, 2. (585) ἐν τῷ προφήτῃ (pro plur.) Naebe.
63. Marc. 4, 18. (A. 23) οὗτοι εἰσὶ semel, sed secundo loco. Alter.
64. Act. 25, 6. (J. 101. Y. 64) πλείους ὀκτὼ ἢ δ.
65. Rom. 8, 1. (586) om. solum ἀλλὰ κατὰ πν. Hahn. T ex vulg.
66. Gal. 4, 25. (587) τὸ γὰρ Ἀγὰρ συστοιχεῖ caett. om.
67. Col. 2, 2. (588) θεοῦ (om. καὶ) πατρὸς κ. τ. Χρ. — T. ex vulg.
68. Hebr. 9, 14. (589) πν. ἁγίου (pro αἰωνίου) T. ex vulg.
69. Iac. 3, 3. (J. 196) εἰδὲ
70. Iac. 4, 4. (590) om. καὶ μοιχαλίδες
71. Ap. 15, 3. (J. 209) βασ. τ. αἰώνων T. ex vulg.
72. Iud. 22. (Y. 83) οὓς μεν ἐλέγχ. διακρινόμενοι οὓς δὲ ἐλεεῖτε . . . . . ἁρπ. (inv. ord.)
73. Ap. 5, 11. (K. 243) om. καὶ ἦν ὁ ἀρ. α. add. μυρ. μυρ.
74. Ap. 8, 7. (J. 144) add. utrumque membrum, et semel. κατεκάη.

Vides, benevole lector, in his omnibus vix unum alterumve locum esse in quo noster vere solus stet, plurimos in quibus recentiores socies habeat, sane non bene talis antesignani imme-

mores. Coniectura eum in textu emendando usum esse, quod coaetanei acerrime ipsi exprobrarunt, semel tantum revera patet, nempe N. 66. Gal. 4, 25.) ubi ipse profitetur: *there is no MS. so old as common sense.* Iam et saepissime editor ubi dubius haerebat suspecta verba uncis inclusit ne temerius agere videretur prorsus delendo, et huius signi auxilio posthac tam late patenti primus frequentius usus est. Haec quoque hoc loco non praetereunda duco quantum quidem ad nostra pertinent. Sic notavit verba quae omiserant Complutenses: A. 1. 6. 22. 24. J. 138. 151. 163. 200. 201. 207. U. 16; quae Erasmus: F. 44. P. 276. 290. R. 308. U. 10; quae Wellsius Y^lmno; et hic quoque nostri plerumque in eius partes abierunt. His adde sequentia:

Z. j. 75. Marc. 7, 2. (591) [ἐμέμψαντο] om. GKSLT
76. Rom. 14, 9. (B. 34) [καὶ ἀνέστη] caett. ut Compl. om. GKSLT
77. Luc. 13, 35. (592) [ἔρημος] K. om. GMSLT
78. Io. 6, 22. (593) [ἐκεῖνο εἰς ὃ ἐνέβ. οἱ. μαθ.] K. om. GLT
79. Io. 11, 41. (594) [οὗ ἦν ὁ τεθν. κειμένος] K. om. GSLT
80. Act. 7, 48. (Crisp.) [ναοῖς] K. om. GSLT
81. Act. 22, 20. (595) [τῇ ἀναιρέσει α.] K. om. GSLT
82. Act. 23, 34. (596) [ὁ ἡγεμών] K. om. GSLT
83. Act. 26, 30. (597) [ταῦτα εἰπ. αὐτοῦ] om. GK²SLT
84. Phil. 4, 13. (598) [χριστῷ] K. om. GSLT
85. Act. 2, 31. (A. 25) [ἡ ψυχὴ α.] K. om. GLT
k. 86. Act. 23, 15. (599) [αὔριον] K. om. G°LT
87. Act. 24, 26. (600) [ὅπως λύσῃ α.] K^b. om. G°SLT
88. Rom. 1, 29. (601) [πορνείᾳ] K¹ om. G°LT
89. Rom. 10, 3. (602) [δικαιοσύνην] K¹ om. G°LT¹
90. Matth. 20, 22. (603) [καὶ τὸ βάπτ. caett.] non vero v. 23 utrumque (K) om. GLT
l. 91. Act. 2, 23. (604) [λαβόντες] om. LT
92. Act. 15, 24. (605) [λέγ. περιτέμν. κ. τηρεῖν τ. ν.] om. LT
93. Act. 15, 34. (606) [ἔδοξε δὲ τ. Σιλᾳ ἐπιμ. α.] K¹ om. LTM.
94. Act. 18, 17. (607) [οἱ Ἕλληνες] K¹ om. LT
95. Act. 18, 21. (608) [δεῖ με πάντως caett. ad fin.] om. LT
96. Act. 24, 6. (609) [καὶ κατὰ τ. ἡμ. νόμον .... caett.] om. tot. LT.
97. Act. 24, 7. (J. 100) [..... ἔρχεσθαι ἐπί σε] om. tot. LT
98. Act. 26, 7. (610) [Ἀγρίππα] om. LT
99. Act. 28, 16. (611) [ὁ ἑκατοντ. παρέδ ...... στρατοπ.] om. LT°
100. Act. 28, 29. (612) [totus versus] om. LT
101. Rom. 9, 32. (613) [νόμου] om. LT°
102. Gal. 3, 17. 614 [εἰς χριστὸν] om. LT
103. Eph. 3, 14. (615) τοῦ κ. ἡμῶν Ἰ Χρ.] om. LT
104. Ap. 2, 9. (616) [τὰ ἔργα σου] om. LT
105. Ap. 16, 17. (T. 338) [τοῦ οὐρανοῦ] K. om. LT
m. 106. Io. 20, 19. (617) [συνηγμένοι] om. LT

107. Rom. 5, 2. (6 8) [τῇ πίστει] L² om. L¹T
108. Eph. 5, 30. (619 [ἐκ τῆς σαρκὸς .... ὀστ. ἀ.] LT
109. Act. 10, 32. (620) [ὅς παραγ. λαλ. σοί] om. LT¹
110. Act. 17, 26. (62) [αἵματος] om. LT¹
111. Rom. 9, 31. (622) [δικαιοσύνης] om. LT¹
112. Rom. 14, 6. (623) [καὶ ὁ μὴ φρ. τ. ἡμ. caett.] om. LT¹
113. Rom. 16, 24. (624) [totus versus] K¹ om. LT¹
114. 2. Cor. 5, 17. (625) [τὰ πάντα] om. LT¹
n. 115. Marc. 15, 28. (626) [καὶ ἐπληρ. caett.] om. T
o. 116. Marc. 6, 11. (627) [ἀμὴν λέγω ad fin.] KL. om. GT
117. Marc. 13, 14. (628) [τὸ ῥηθὲν διὰ Δ. τ. πρ.] KL. om. GT
118. Col. 1, 2. (629) [καὶ κυρίου Ἰ. Χρ.] KL. om. GST
p. 119. Hebr. 2, 7. (630) [καὶ κατεστήσας caett.] K²L. om. G⁰MST
q. 120. Rom. 6, 12. (631) αὐτῇ [ἐν. τ. ἐπιθ. αὐτοῦ] om. S
r. 121. 1. Thess. 1, 1. (632) [ἀπὸ θεοῦ πατρὸς caett.] L. om. T
122. Ap. 15. 6. (J. 154) [ἐκ. τ. ναοῦ] om. MT
s. 123. Luc. 11, 2. ss. (633) [γενηθήτω τὸ θέλ. caett.] servatis caeteris glossis
124. Io. 6, 58. (634) πατέρες ὑμ. [τὸ μάννα] K
125. Io. 6, 69. (635) υἱὸς τοῦ θεοῦ [τοῦ ζῶντος] K. om. S
126. Io. 8, 10. (636) [καὶ μηδένα .... γυναικὸς] K. om. M
127. Io. 10, 26. (637) [καθὼς εἶπον ὑμῖν] L. om. T¹
128. Act. 21. 25. (638) κρίναντες [μηδὲν τ. τ. αὐτοὺς] εἰ μὴ
129. 1. Cor. 4, 6. (639) ὃ γέγρ. [φρονεῖν]
130. Eph. 1, 1. (640) [ἐν ἐφέσῳ] T⁰
131. Eph. 4, 32. (J. 109) [ἐν χριστῷ]
132. 1 Thess. 3, 2. (641) διάκ. τ. θεοῦ [καὶ σύν. ἡμ.] om. S
133. Ap. 20, 5. (J. 231) [λοιποὶ .... ἔτη]
t. 134. Ap. 2, 17. (642) [φαγεῖν ἀπὸ] K¹ om.**

Satis superque ex his apparebit Macium illum critices hodiernae antiquissimas quasque lectiones praeferentis verum antesignanum fuisse, quem suae aetatis homines immerito insectati sint, recentiores multo minus merita oblivione sepeliant. Sane nusquam methodi suae subsidiorumque rationem reddit, sed ex studiorum fructu qualia illa fuerint quamque sagaciter diiudicata apprime cognoscitur.

§ 5. EDITIO BENGELII.

5.* TUBINGAE *sumptibus I. G. Cotta.* 1734. 4.

Novum Testamentum ita adornatum ut textus probatarum editionum medullam, margo variantium lectionum in suas classes distributarum locorumque parallelorum delectum, apparatus subiectus criseos sacrae compendium limam et fructum exhibeat. Haec sunt quae promittit titulus. Autor libri Io. Alb. Bengelius, theologorum sui temporis decus, vir pietate pariter ac doc-

trina insignis, primusque de coetu Lutheranorum qui rem criticam simul sagaciter et modeste tractare conatus novam textus formam eamque emendatiorem popularibus obtulit, tale donum vel parvi habentibus vel etiam ut suspectum detrectantibus. In textu constituendo hanc sibi scripsit legem ut nullam reciperet lectionem quae non antea in aliqua probata editione exstiterit, in sola Apocalypsi pro necessitate etiam solorum codicum autoritate novis quibusdam admissis. Apparatus theoriam critices eiusdemque apologiam exhibet et singulas lectiones quae alicuius momenti videbantur excutit diiudicatque. Sub textu vero binis columnis expresso non nisi potiores apponuntur in quinque classes distributae. Scilicet quas autor textui ab omnibus eousque edito omnino praeferendas censet eae litera α designantur; litera β vero eae quas textui vel aequiparandas ducit vel fortasse etiam eodem meliores; plus minusve commendandas sed testium autoritate non aeque gaudentes litera γ; sequiores litera δ, repudiandas lit. ε notat. Bengelii critica non omnibus numeris absoluta erat, et non solum vulgus theologorum rebus sacris metuentium eum allatrabat, sed et melioris notae viri plura in hoc opere reprehendebant; verum recentior aetas eidem suam laudem minime denegavit. Cf. Burkii vitam Bengelii p. 197 ss., Wetstenii Prolegg. p. 398 ss. ed. Hal., Chr. Ben. Michaelis tractatum de variis lectt. Hal. 1749, I. D. Michaelis Introd. I. p. 799; Eichhornii Introd. V. 292 ss., Rosenmülleri bibl. lit. I. 330 ss. alios. Apparatus anno 1763 iterum editus additis quibusdam autoris libellis antea separatim vulgatis.

In textum suum Bengelius recepit repudiata vulgari lectiones Complutenses 92 (A $^{bcef.}$ B $^{c.}$ C $^{b.}$ D $^{bc.}$ G $^{efi.}$ H $^{a.}$ J $^{efhim.}$ (et 112) K $^{cde.}$ M $^{b.}$ S $^{a.}$ T $^{c.}$ U. 15. 16. 17. $^{klr.}$), Erasmicas 18 (M $^{ad.}$ J. 228 P $^{cdfg.}$ Q $^{bde.}$ R $^{c.}$ S $^{e.}$ T $^{e.}$ U. 24), Colinaei unam (V. 49), Erasmo-Stephanicas sex (J. 122. 125. 149. K. 236. 240. 244), Stephanicas tres (W. 6. 11. 12), Bezanas duas (X. 32. 47), Bebelianam unam (b. 1) denique veterem lectionem reducit contra vulgatam septies (W. 13. 17. 20. 21. 23. X. 20. 28). Summa est 130 locorum ex tali lege emendatorum.

In Apocalypsi 19 locis ex nostris ad codicum fidem novas lectiones recepit, quorum sex iam apud Macium (Z. 1. 2. 3. 42. 104. 134) occurrerunt, quibus iam accedunt;

Γ. a. 1. Ap. 5, 4. (643) om. *καὶ ἀναγνῶναι***
2. Ap. 8, 7. (J. 144. Z. 74) add. utrumque et bis *κατ.***
3. Ap. 16, 7. (J. 170) om. *ἄλλου ἐκ***
4. Ap. 18, 14. (J. 156) *ἀπώλετο***
5. Ap. 22, 1. (644) om. *καθαρὸν***
6. Ap. 18, 13. (645) add. *καὶ ἄμωμον* GKSLT
7. Ap. 4, 3. (J. 138) *ὁ καθημένος ὁμ.* G^2SLT
b. 8. Ap. 2, 3. (Z. 26) ut Macius, sed *καὶ οὐ κεκοπίακας* K^2LT^0
9. Ap. 6, 11. (L^a) *ἐδόθη αὐτοῖς ἑκάστῳ στολὴ* LKT^1
10. Ap. 16, 2—17. (R. 310) om. septies *ἄγγελος* LT
c. 11. Ap. 7, 14. (L_c) *ἐλεύκαναν* caett. om. K_bMT

d. 12. Ap. 3, 2. (J. 136) ἃ ἔμελλεν ἀποϑ.
13. Ap. 6, 1. (J. 141) ἔρχου ἴδε (caett. ut Cpl.).

Igitur in 149 locis in quibus Bengelii textus ab Elzeviriano discrepat non nisi viginti sunt quorum scriptura recentioribus vel minus bona vel adhuc dubia visa est. Plura iam pro suo ingenio autor mutare non ausus est.

Non praetereundae tamen eae lectiones sunt quas in margine litera α signatas vulgatis omnino praeferendas declaravit. Sunt eae in toto N. T. viginti duae scil. antiquiores sedecim (Erasm. R^ef. Cplut. J. 195. Colin. V. 52. Wellsii Y^fg. et 61. Macii Z. 4. 27. 41. 75. 76) et sex novae:

Γ. e. 14. Act. 3, 11. (646) αὐτοῦ** (pro τοῦ ἰαϑ. χωλ.)
15. Iud. 4. (J. 134) δεσπ. κ. κύριον GKSLT
16. Apoc. 12, 10. (T. 347) κατήγωρ (caett. ut Cpl.) GKSLT
f. 17. Gal. 2, 14. (647) κηφᾶς (pro Πέτρος) non v. 11. (SLT)
18. Ap. 9, 16. (J. 147) τοῦ ἱππικοῦ δισμυρ. LT⁰
g. 19. Act. 19, 40. (648) περὶ οὗ οὐ δυν. G⁰MT¹ (add. neg.).

Nota β commendat 118 lectiones e quibus 83 in hodiernis editionibus fere ubivis occurrunt, caeterae rarius receptae sunt.

6.* STUTTGARDIAE *exc. D. Benj. Faber.* 1734. 8.
* TUBINGAE *in bibliopolio Bergeriano.* 1738. 8.

Editio prima Bengelii manualis solum textum cum lectionis varietate selecta in suas quinque classes distributa exhibens. Duo tamen loca observavi in quo textus maioris editionis mutatus est. (Matth. 6, 1. [X. 47] reponitur vulgatum ἐλεημοσύνην; Col. 1, 28. [J. 112] restituitur τέλειον).

Caeterum omnes qui adhuc de his libris scripserunt sub duobus illis titulis diversas editiones dari falso crediderunt. Ipse tamen titulus secundus dicit: excusum anno 1734 Stuttgardiae nunc autem prostat Tubingae caett. et sequentes editiones ab ipsis editoribus ita numerantur ut nostram unicam fuisse in aperto sit. Addita est tamen a. 1738 nova praefatio. Maschius et Eichhornius pro 1738 scribunt 1739 et ille quidem provocat ad diarium Frühaufgelesene Früchte 1738 p. 159 ubi tamen distincte vera anni nota significatur.

7.* LIPSIAE *ex officina Weidmanniana.* 1737. 8.

Praecedentem Lipsienses recudi iusserunt οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγησάμενοι, curante Andrea Buttigio cuius praefatio rem quasi laude dignissimam confitetur.

8.* TUBINGAE *impensis Chr. Henr. Berger.* 1753. 8.

Editio Bengelii manualis secunda, typis minoribus exarata et nova i. e. tertia praefatione commendata. Falluntur qui hanc *priorem* simpliciter describere affirmant. Textus sane idem, sed

in margine plurimae lectiones aliis signis notatae sunt, ita ut modo ad superiorem classem modo ad inferiorem quam antea referantur. Prioris generis sunt 52 ad literam *β* evectae, posterioris quindecim ab eadem in peiorem notam detrusae nec ubique felici manu. In litera *α* nihil mutatum.

9.* TUBINGAE *impensis Chr. Henr. Berger.* 1762. 8.

Editio tertia praecedenti adeo similis ut diversas esse vix oculis discernere possis.

10.* TUBINGAE *impensis Chr. H. Berger.* 1776. 8.

Editioni huic quartae addita est Ernesti Bengelii filii tabula critica quae criseos Bengelianae diversas periodos quas dicit exhibet, nempe ternis columnis eas lectiones de quibus a. 1734 primum, tum a. 1753, denique in suo Gnomone s. commentario in N. T. a. 1741 editio varie iudicaverat autor per signa marginalia.

11.* TUBINGAE *impensis Iac. Fr. Heerbrandt.* 1790. 8.

Huic ultimae editioni accedit nova praefatio Ernesti Theophili, Ernesti filii, Io. Alberti nepotis, Bengelii, item patris tabula critica. Caeterum, ut iam diximus, in his quatuor libris paginae paginis atque adeo lineis lineae accuratissime respondent.

12.* GOETTINGAE *ap. I. Ch. Dieterich.* 1778 *ss.* 8.

Novum Testamentum graece cum annotatione perpetua autore Io. Benj. Koppe professoris olim Goettingensis et aliorum. Liber exegeticus saeculo superiore vergente et primis lustris nostri multis commendatus et usu tritissimus. Cuius partes hae lucem viderunt: Vol. I. Epp. ad Gal. Eph. Thess. 1778 autore I. B. Koppe, ed. secundam post obitum autoris curavit Tho. Chr. Tychsen 1791. — Vol. IV. Ep. ad Romanos ..... autore eodem; ed. II. cur. Chr. F. Ammon 1806. — Vol. VII. P. I. Epp. ad Tim. Tit. Philem. 1798 P. II. Epp. ad Phil. Col. 1803 autore I. H. Heinrichs. — Vol. VIII. Ep. ad Hebr. 1792 autore eodem. — Vol. III. Acta App. P. I. 1809 P. II. 1812 autore eodem. — Caeteris iungi poterat pro eadem forma et methodo: Epp. cath. autore Dav. Iulio Pott. P. I. Iac. 1786 P. II. Petr. 1790.

Desiderantur in hac editione Evangelia, Apocalypsis, epp. ad Corr. Ioannis et Iudae. Textus Bengelianus. Hanc lacunam ex parte supplere conatus est F. A. Guil. Krause, edito commentario in primam ad Corinthios quoad formam et methodum Koppianis libris simillimo (* Francof. ad M. ap. I. G. Fleischer 1792. 8.) quem etiam nonnulli caeteris iungunt. Minus huc pertinet commentarius I. Cph. F. Schulzii prof. Gissensis in utramque ad Corinthios (*Halae ap. I. I. Gebauer 1784. 8.) quippe

qui vernaculo sermone conscriptus sit. Caeterum uterque editor textum Griesbachianum describit ex ed. a. 1775. Similis ratio est Epistolae II. ad Corr. ill. a I. G. F. Leun, (*Lemgov. in offic. Meyeriana 1804. 8.).

13.* GOETTINGAE *sumptibus* (*typis*) *Dieterichianis* (*vel: ap. H. Dieterich*). 1810 *seqq.* 8.

Editiones operis Koppiani recentiores: T. III. Acta ed. II. 1827. T. IV. Ep. ad Rom. Ed. III. 1824. T. V. P. I. Ep. I. ad Corr. C. I.—X. 1826. T. VI. Epp. ad Gal. Eph. Thess. Ed. III. 1823. T. VII. P. I. Epp. ad Tim. Tit. Philem. Ed. II. 1828. P. II. Epp. ad Philipp. Col. Ed. II. 1826. T. VIII. Ep. ad Hebr. Ed. II. 1823. T. IX. Ep. Iac. et Petr. Ed. II. 1810. ad Iac. ed. III. 1816. T. X. Apoc. P. I. II. 1818. 1821. Ex his T. III. VII. VIII. X. Heinrichsium, T. IV. Ammonium, T. V. IX. Pottium, T. VI. Tychsenium autores vel editores agnoscunt. Textus idem ac supra, si Pottii libros exceperis qui in ed. III. ep. Iacobi et in ep. ad Corr. Griesbachium sequitur.

14.* ARGENTORATI *ap. I. F. Stein ex prelo Lorenzii et Schuleri.* 1779. 8.

Editor Erhardus Stephan pastor et professor Buxovillanus in Alsatia inferiore qui singulare aliquid et plane novum in hoc libro molitus est. Exhibet ille primum evangelium harmonicum *διὰ τεσσάρων* i. e. textum historiae I. C. unicum ex IV. evangeliis mixtum, tum Acta apostolorum interspersis subinde locis paulinis, porro Apocalypsin eum in finem hoc loco positam ut christianus lector, quae sunt verba autoris, ecclesiae fata ab initio ad finem non interrupta serie legere possit; denique epistolas ordine qui placuit editori chronologico.

Textus est Bengelianus a. 1753 iterum editus, ita tamen ut lectiones illas marginales quas Bengelius literis *α* et *β* notaverat, noster in textum reciperet. E quibus, quum res non magni momenti sit, eas tantum annotabimus in quibus Bengelius revera primus novum aliquid et inauditum emendando textui obtulisse videtur:

Γ. h. 20. Marc. 2, 18. (649) *οἱ φαρ.* (pro *οἱ τῶν φ.*) GKSLT
21. Marc. 7, 5. (650) *κοιναῖς* (pro *ἀνίπτοις*) GKLT
22. Act. 13, 42. (651) om. *ἐκ τ. συναγ. τῶν Ἰουδ.* **
23. Act. 13, 42. (652) om. *τὰ ἔθνη* GKSLT
24. Act. 13, 44. (653) *ἐχομένῳ* (pro *ἐρχ.*) GKSLT
25. Act. 15, 33. (654) *πρὸς τοὺς ἀποστείλαντας αὐτοὺς* (pro *πρ. τ. ἀποστόλους*) GSLT
26. Phil. 1, 16. 17. (655) invertitur ordo versuum 1) *ἀγ.* — 2) *ἐριθ.* GKSLT
i. 27. Luc. 9, 10. (656) om. *πόλεως καλουμένης*
j. 28. Act. 16, 13. (657) *πύλης* (pro *πόλεως*) LT
k. 29. Io. 5, 16. (658) om. *καὶ ἐζήτουν α. ἀποκτ.* (K¹L) GK²T

l. 30. Marc. 14, 15. (659) om. ἕτοιμον (L)
31. Io. 19, 14. (660) τρίτη (pro ἕκτη).

Nonnunquam ea quae Bengelius in notis damnaverat vel etiam deleverat simpliciter cancellat; rarissime ducem suum deserit ad vulgarem lectionem transiens; saepius vero binas lectiones retinet altera uncis inclusa: e. gr. Act. 18, 5. λόγῳ (πνεύματι), Matth. 19, 17. τί με λέγεις ἀγ. (τί με ἐρωτᾷς περὶ τ. ἀγ.) etc. Denique aliquoties nova tentat a Bengelio aliena, quae vel veteribus iungit, nescio unde petita:

r. m. 32. Matth. 24. 45. (661) οἰκετείας (pro θεραπείας) LT
33. Act. 23, 23. (662) δεξιοβόλους (pro δεξιολάβ.) L[1]
34. 2. Petr. 1, 12. (663) μελλήσω (pro οὐκ ἀμελήσω) LT

vel textui vulgari inserit additamenta singularia, quorum exempla sint: Matth. 10, 23. comma integrum quod et Griesbachius recipit; 12, 20: ἀναλάμψει κ. οὐ θρ. ἕως ἂν θῇ ἐπὶ τ. γῆς κρίσιν. Quod Marc. 5, 1. Luc. 8, 26. legitur γεργεσηνῶν καὶ γαδαρηνῶν harmonistico studio debetur. Plura omitto. Cum Colinaeo facit Matth. 1, 11. (V. 16), cum Plantinianis e. gr. J. 74. 224. 227. cum Erasmo J. 216. etc. ita ut ex variis fontibus hausisse putandus sit.

Exstat eiusdem autoris *Summarium N. T., sistens summam* (quam dicit) *textus graeci qua voces quas continet omnes comprehenduntur ac semel occurrentes per asteriscos distinguuntur.* (*Argent. ap. I. F. Stein, ex prelo Ion. Lorenz 1778. 8.). Scilicet Leusdenianum commentum satis ingeniose ita expolire studuit ut fere eos tantum versiculos excudi curaret qui inter se omnia lexici vocabula continent ita tamen delectos et dispositos ut textuum aliquem tenorem continuum, lectoribus etiam a sensu commendabilem, exhiberent, non vero nuda discerptaque et incohaerentia fragmenta. Verum tale studium librorum sacrorum vix pueris graece discentibus prodesse posse, minime autem iuvenibus ad altiora provehendis, vix est quod moneamus.

§ 6. EDITIO WETSTENII.

15.* AMSTELAEDAMI *ex officina Dommeriana.* 1751. 1752. 2 *t. fol.*

Post Millium Bengeliumque celeberrimus fuit inter criticos superioris saeculi Io. Iac. Wetstenius Basileensis, qui admodum iuvenis huic sese studio applicavit totamque vitam eidem impendit, eo maiore laude dignus quo magis undique derelictus, imo lacessitus, proprio marte per aspera ad altiora scientiae nostrae fastigia ascendisse dicendus est. Codices plurimos in itineribus ipse inspexit et excerpsit, versiones et patres curiosius excussit, apparatum diligentius descripsit et iam a. 1730 prolegomena edidit quae quodammodo ad nostra usque tempora legem viris doctis scripserunt, quamvis non felicissimam. Scilicet ipse fuit Wetstenius qui codicum numeros quales nunc quoque retinentur primus excogitavit, satis incommode quidem per quadruplicem

seriem notatos, sed accuratiore voluminum descriptione commendatos, et simpliciore rei ipsius ratione quam quae antea usu venerat. Eodem fere anno ab urbis suae theologis de orthodoxia tuenda anxie sollicitis a ministerio depulsus ad Belgas transiit ibique in academia Remonstrantium Amstelodami florente munere sibi demandato functus sexagenario maior a. 1754 diem suum obiit. Cuius vitam fusius descriptam inseruit Clar. C. R. Hagenbachius collectioni Illgenianae (*ZS. für hist. Theol.* a. 1839) lectu dignissimam.

Ipsam hanc nostram editionem paucis h. l. recensere placet antequam de textu dicamus. Prolegomena illa de quibus supra iam dictum est, quaeque fere recensionem criticam codicum versionum et patrum exhibent, hic aucta repetuntur, maxime eam ob causam quod auctor iis defensionem passim addidit contra nonnullos variorum libellos labores ipsius iniquius insectantium. Caeterum non uno tenore in fronte primi voluminis expressa leguntur, sed quae peculiariter ad Acta Epistolas et Apocalypsin pertinent ea secundo tomo suis locis inseruntur. Denique ad calcem reiectae sunt animadversiones et cautiones ad examen variantium lectionum necessariae, quam theoriam critices Wetstenianae dixeris. Quae prolegomena suis additionibus non indocte aucta postea Semlerus V. Cl. seorsim edidit a. 1764. Tractatum Wetstenii de interpretatione Apocalypseos et duas epistolas syriacas Clementi Romano tributas operique auctarium additas, quum a nostris rebus aliena sint obiter tantum memoramus.

Wetstenio recentiores vitio vertunt quod latinam versionem atque adeo codices et lectiones quae cum illa facere viderentur suspectas habuerit ex praeiudicata magis opinione quam iustis de causis. Plures etiam illum in colligendis variantibus leviori cura usum esse et negligentius fecisse, non sine omni veri specie dixerunt, inter quos prae caeteris nominandus I. D. Michaelis Intr. I. p. 805 ss. Verum etiam ad socinianismi commenta tuenda lectiones subinde eum commendasse primis temporibus fuerunt qui vehementer declamarent, contra quos pro hodierno rei criticae statu si virum celeberrimum vellem defendere, sane operae pretium non facerem. Cui debitam laudem nemo amplius denegabit qui immensam apparatus molem maxima cum diligentia conquisitam digestamque consideraverit. Unum tamen est quod mireris; nempe Wetstenium vel post Millium et Bengelium de textus historia accuratius indaganda testiumque familiis distinguendis, maximo illo exercendae criticae artis adiumento, fere nihil suum fecisse.

Plura dabunt Kraftii Bibl. theol. VIII. 99 IX. 99, Baumgartenius in Nachr. II. 48 IV. 414, I. A. Ernestius in specimine castigationum in Wetst. N. T. 1754, quod recusum est in eius opusculis philologicis: Ordinis theologorum Basileensium declaratio de N. T. Wetsteniano 1757 quam legimus in Bibl. Haganae t. III., item I. Corn. Valckii ad eandem observationes ibidem repetitae; Maschius p. 243. Caeterum quod coaetaneis

maxime bilem movit non tam autoris in ipso textu emendando posita cura fuit, quam potius amplissimus ille commentarius, quem dicebat, ex scriptoribus hebraeis graecis et latinis excerptus ad verborum vim et ipsam historiam illustrandam, in quo non ambigue haec ad rationem profanae veterum populorum traditionis exacta et accommodata videbatur, miraculis dogmatibusque evangelii cum gentilium rabbinorumque fabulis et placitis sine ullo discrimine compositis.

Commentarius hic binis columnis expressus dimidiam fere cuiusque paginae partem obtinet supra quem textus et variantes integris lineis exhibentur, ita quidem ut Epistolae paulinae Acta apostolorum praecedant. Iam quum Wetstenii fama apud theologos satis ambigua fuerit, eumque eo audaciae progressurum suspicarentur ut textum pro sua haeretica formula falsare religioni non haberet, hunc codicum autoritate emendatum dare ei non licuit, vel denegante typographo talem libertatem, vel, ut alii narrant, ipsis amicis deprecantibus. Itaque recudi iussit editionem receptam Elzevirianam, non Stephanicam regiam ut sibi persuasit Eichhornius (V. 299) ita quidem ut locos apud Elzeviros ipsos variatos Marc. 8, 24. Rom. 7, 2. Apoc. 3, 12. ad ultimam, Luc. 1, 35. ad primam eorum conformaret. Praeterea bis Luc. 10, 22. et Philemon. 7. (F. J. 217) Stephanicam lectionem amplectitur. Verum minime immerito huic inter criticas editiones locum assignamus. Nam infra textum et supra variantium farraginem maioribus typis eas lectiones seorsim indicat quas receptis omnino praeferendas censet vel addendas; delendas vero glossas in ipso textu obelo notat. Ex his tali modo comparatis primo statim obtutu ipsius Wetstenii verum et proprium textum quisque facile constituet et sic constitutum in sequentibus ego quoque accuratius definiam.

In locis 101 Wetstenius lectionem Complutensem sequendam commendat ($A^{cdfg.}$ et 6 $B^{c.}$ $C^{b.}$ $D^{bc.}$ E. $G^{efghij.}$ H. $J^{afghk.}$ $K^{de.}$ $M^{ab.}$ N. $R^{c.}$ U. 13. 14. 15. 17. 18. 26), in 19 aliis Erasmicam praefert ($M^{d.}$ $O^{b.}$ J. 125. 149. 216. 228. 232. K. 244. $P^{acg.}$ $Q^{e.}$ $R^{fg.}$ $S^{bf.}$ $T^{e.}$) Colinaeo adstipulatur bis ($V^{ik.}$) Roberto Stephano bis W. 6. 7), veterem lectionem bis tuetur contra eundem (W. 21. 23), quater contra Bezam (X. 19. 20. 21. 28). In his 130 locis vix unus alterve est in quo noster nullum recentiorum a suis partibus stantem habet. Porro consentit vicies cum Wellsio Macio et Bengelio ($Y^{ghp.}$ $Z^{a.}$ 26. 30. 93. 119. 134. *Γ*. 1—6. 9. 10. 16) et hae quoque lectiones omnes plurimis postea sese commendarunt.

Plane novas primaque hic vice typis exscriptas non nisi novem inveni quae fere omnes etiam in editionibus nunc vulgatis habentur:

Δ. 1. Matth. 8, 28. (664) *γαδαρηνῶν* (pro *γεργεσ.*) ST
2. Luc. 11, 2. ss. (Z. 123) damnat tria commata in orat. dom. GT (K)
3. Act. 5, 36. (U. 19) *προσεκλίθη* M¹KLT
4. Act. 20, 28. (B. 27) *τοῦ κυρίου* GLT

5. Apoc. 3, 2. (J. 136) ἃ ἔμελλον ἀποθ. G^2K^2SLT
6. Apoc. 10, 4. (L. 255) μὴ αὐτὰ γράψῃς K^2MLT
7. Apoc. 18, 17. (J. 157) πᾶς ὁ ἐπὶ τόπον πλέων**
8. Io. 7, 53.—8, 11. (665) damnat tot. (T^oK) om. LT^o
9. 1. Tim. 3, 16. (666) ὃ ἐφανερώθη (pro Θεὸς).

Haec ultima sola ab omnibus fere respuitur. Caetera si absque ira et studio perpenderis, Wetstenium vel ipso Bengelio in mutando textu Elzeviriano modestius egisse fateberis, nec minus feliciter lectionum delectum instituisse.

Maschius autor est hunc librum Wetstenianum anno 1775 iterum prelo submissum esse Basileae ita quidem ut titulus annum primae et authenticae editionis referret. Cuius rei nuspiam alibi mentionem factam reperi. Et sane mirum fuisset si et chartam belgicam typorumque characterem Basileenses eundem adhibuissent ut exemplaria inter se distingui non possent.

Quod autem Roterodami a. 1832 editum dicunt exemplar, id sola continere prolegomena neque ultra progredi mihi rescripsit V. D. et amicissimus J. J. Herzog, professor Erlangensis, cui iste liber ad manus erat ex bibliotheca universitatis. Idem et per A. Kuyperum ex bibliothecis belgicis rescivi.

16.* LONDINI *cura typis et sumptibus G. B.* 1763. 12.

Qui sub istis literis G. B. latet typographus et editor idem ille Guil. Bowyer est cui seriem editionum debemus Millianum textum referentium, de quibus vide supra Cap. XII. § 6. Textum ad fidem graecorum codicum nunc primum expressum affirmat, *adstipulante Wetstenio.* Quod viri docti huc usque ita interpretati sunt ut dicerent Bowyerum eas lectiones in textum recepisse quas Wetstenius ut praeferendas notaverat. Sed haec non omni ex parte vero consentanea esse compertum habui, quum prima vice Bernae postea iterum Ienae hoc rarum exemplar inspexissem, quod hodie ipse possideo. Scilicet saepissime in iis locis ubi Wetstenius verbum aliquod suspectum e textu eiiciendum significaverat, Bowyerus idem uncis includere satius putavit, nonnunquam etiam simpliciter servavit, quae sigillatim recensere hic non attinet. Rarissime vero a Wetstenio damnata omisit v. g. Luc. 17, 36. Sed et aliter subinde a suo autore discedit. Sic Stephanicam lectionem, vel si mavis Millio-Bowyerianam retinet 2. Tim. 4, 13. φαιλόνην, Tit, 2, 7. ἀφθαρσίαν, 1. Petr. 2, 21. ἡμῶν ἡμῖν, Ap. 11, 2. ἔσωθεν. Io. 17, 11. singulariter exhibet ὃ δέδωκας (A. 19). Act. 9, 5. 6. comma integrum codicum autoritate motus eiicit a Wetstenio servatum (A. 22). 1. Cor. 15, 33. ad receptam redit (W. 23) versum iambicum a reliquo textu separatum describens.

Praemittitur huic libro elenchus editionum criticarum antiquiorum in quo tamen plura minus accurate dicta inveniuntur. Ad calcem vero additur farrago coniecturarum a variis viris doctis olim ad emendandum N. T. textum propositarum. Qui deinceps saepius etiam separatim recusus est libellus et germanice

quoque editus ab Io. Chr. F. Schulzio 1774. Caeterum cf. Ernestii biblioth. theol. VI. 867. et diarium *Brit. Magaz.* II. 140.

17. LONDINI *cura typis et sumptibus I. Nichols.* 1783. 4.

Est Bowyeri modo laudati editio secunda, ut ipse refert titulus, priori maior et splendidior, ab eadem tamen hactenus mutata ut a Wetstenio omissa ubivis uncis inclusa appareant. Caetera fere intacta, ut ex unico quod peregrinabundus reperire potui Basileensi exemplari intellexi.

18. LONDINI . . . . 1812.

Textum Wetstenio-Bowyerianum hoc anno denuo typis mandatum esse ex Dibdini libro saepius laudato didici. Verum accuratiora de ista editione, tacente meo autore, tibi tradere nequeo.

§ 7. EDITIO HARWOODII.

19.* LONDON *printed for J. Johnson.* 1776. 8.

Editio satis nitida cuius textus graecus binis columnis absque accentibus expressus est. Autor Eduardus Harwood theologus Londinensis, cuius etiam exstat opus isagogicum in N. T. ab Io. Ch. Fr. Schulzio germanice versum, res sacras paullo liberius tractare solebat quam ista aetas et natio ferebant. Hinc et annotationes passim textui in libro nostro subiectae non paucis socinianismo favere visae sunt aliisque neologorum sententiis. Maxime vero textus ipsius ratio, quo minus aequius de eodem sentirent, obstabat. Omnium enim adhuc vulgatarum editionum haec a communi scriptura alienissima, quippe quae ad pauciores, imo paucissimos codices, Cantabrigiensem maxime in evangeliis et actis, Claromontanum in epistolis paulinis conformata sit, adhibito in subsidium Alexandrino libro ubicunque illi deficiebant. Quod editor sine ambagibus in praefatione ipse declarat. Itaque locis 711 ab Elzeviris recedit, 289 reliquis cum iisdem consentit. Ex illis 197 sunt in quibus aliis veteribus adstipulatur. Si vero hunc textum cum recentioribus conferas eum 643 locis cum Lachmanno facere videbis, 128 aliis contra eundem cum Elzeviris, 76 cum Tischendorfio dissentiente Lachmanno, octogies cum variis inter quos eminet Complutense exemplar in Apocalypsi et Tischendorfii editio ad vulgatam conformata, denique superesse septuaginta et tres in quibus noster solus stetit. Facile ex his perspexeris talem textum virorum doctorum suffragia tum temporis sibi conciliare vix potuisse, praesertim si re accuratius examinata minime illis codicibus solis ducibus usum fuisse viderint sed variis modis suo marte lectionem constituisse.

Singula recensere non libet, quum tamen hodie plurimae lectiones iam ab Harwoodio receptae in editionibus usu tritissimis

habeantur, saltem eas quas primus obtulit enumerabo. Notandum Harwoodii et Griesbachii studia coaetanea fuisse; quae igitur lectiones apud utrumque veniunt eas ex nobiliore fonte derivabo capite sequente.

Θ. a. 1. Matth. 16, 3. (667) om. ὑποκριταὶ LT
2. Matth. 17, 11. (668) om. πρῶτον LT
3. Matth. 20, 7. (669) om. καὶ ὃ ἐὰν ᾖ δίκ. λήψ. LT
4. Matth. 25, 6. (670) om. ἔρχεται LT
5. Marc. 5, 1. (671) γερασηνῶν (pro γαδ.) LT
6. Luc. 8, 26. (672) idem LT
7. Io. 12, 47. (673) φυλάξῃ (pro πιστεύσῃ) LT
8. Act. 11, 25. (674) om. ὁ βαρνάβας (K²) LT
9. Act. 21, 34. (675) ἐπεφώνουν (pro ἐβόων) LT
10. Gal. 1, 18. (676) κηφᾶν (pro Πέτρον) SLT
b. 11. Matth. 9, 8. (677) ἐφοβήθησαν (pro ἐθαύμ.) LT
12. Luc. 2, 40. (678) om. πνεύματι LT
13. Rom. 1, 31. (679) om. ἀσπόνδους LT
14. Hebr. 12, 18. (680) ζόφῳ (pro σκότῳ) LT
15. Hebr. 12, 28. (681) μ. εὐλ. καὶ δέους (pro μ. αἰδοῦς κ. εὐλ.) LT
c. 16. Matth. 28, 9. (682) om. ὡς δὲ ἐπορ...... μαθ. α. LT
17. Marc. 14, 70. (683) om. κ. ἡ λαλία σ. ὁμοιάζει LT
18. Luc. 4, 2. (684) om. ὕστερον (K) LT
d. 19. Matth. 26, 59. (685) om. καὶ οἱ πρεσβύτεροι LT°
20. Marc. 8, 1. (686) πάλιν πολλοῦ (pro παμπ.) LT°
21. Marc. 14, 51. (687) om. οἱ νεανισκοὶ LT°
22. Act. 10, 11. (688) om. δεδεμένον καὶ LT°
23. 1. Cor. 8, 7. (689) συνηθείᾳ (pro συνειδήσει) LT¹
e. 24. Matth. 5, 22. (690) om. εἰκῇ LT
25. Matth. 19, 17. (691) τί με ἐρωτᾷς περὶ cett. (pro τί με λέγεις) LT
26. Matth. 19, 20. (692) om. ἐκ νεότητος LT
27. Matth. 22, 44. (693) ὑποκάτω (pro ὑποπόδιον) LT
28. Matth. 23, 5. (694) om. τῶν ἱματίων α. LT
29. Matth. 28, 2. (695) om. ἀπὸ τῆς θυρᾶς LT
30. Marc. 7, 31. (696) ἦλθε διὰ Σιδ. (pro καὶ Σιδ. ἦλθε) LT
31. Marc. 10, 50. (697) ἀναπηδήσας (pro ἀναστὰς) LT
32. Marc. 13, 33. (698) om. καὶ προσεύχεσθε LT
33. Marc. 15, 4. (699) κατηγοροῦσι (pro καταμαρτ.) LT
34. Luc. 8, 48. (700) om. θάρσει LT
35. Luc. 10, 11. (701) add. εἰς τοὺς πόδας LT
36. Luc. 18, 25. (702) τρήματος βελόνης (pro τρυμ. ῥαφ.) LT
37. Luc. 22, 14. (703) om. δώδεκα LT
38. Io. 13, 24. (704) καὶ λέγει α. εἰπὲ τίς ἐστι (pro πυθ. τίς ἂν εἴη) LT
39. Io. 17, 12. (705) om. ἐν τῷ κόσμῳ LT
40. Io. 19, 2. 3. (706) add. καὶ ἤρχοντο πρὸς α. LT
41. Act. 4, 24. (707) om. ὁ θεὸς LT
42. Act. 9, 12. (708) om. ἐν ὁράματι LT
43. Rom. 7, 18. (709) οὔ· (pro οὐχ εὑρίσκω) LT

44. Rom. 9, 11. (710) φαῦλον (pro κακὸν) LT
45. 1. Cor. 1, 15. (711) ἐβαπτίσθητε (pro ἐβάπτισα) LT
46. Gal. 4, 7. (712) κληρ. διὰ θεοῦ (pro θεοῦ δ. χρ.) LT
47. Hebr. 3, 9. (713) ἐν δοκιμασίᾳ (pro ἐδοκίμασάν με) LT
48. 2. Io. 9. (714) προάγων (pro παραβαίνων) LT
f. 49. Matth. 11, 2. (715) διὰ τῶν μαθ. (pro δύο τ. μ.) LT
50. Luc. 8, 54. (716) om. ἐκβαλὼν ἔξω πάντας LT
g. 51. Matth. 26, 3. (717) om. καὶ οἱ γραμμ. LT
52. 1. Cor. 3, 4. (718) οὐκ ἄνθρωποί ἐστε (pro οὐχὶ σαρκ.) LT
53. 1. Tim. 6, 13. (719) ζωογονοῦντος (pro ζωοποιοῦντος) LT
54. Eph. 6, 1. (720) om. ἐν κυρίῳ LT^1
55. Tit. 2, 5. (721) οἰκουργοὺς (pro οἰκουροὺς) LT^0
h. 56. Marc. 1, 16. (722) παράγων (pro περιπατῶν) LT
57. Matth. 27, 34. (723) οἶνον (pro ὄξος) LT^0
i. 58. Matth. 10, 3. (724) θαδδαῖος (om. λεββ. ὁ ἐπικλ.) LT^1
59. Luc. 10, 41. (725) θορυβάζῃ (pro τυρβάζῃ) LT^1
60. Luc. 17, 24. (726) om. ἐν τῇ ἡμέρᾳ αὐτοῦ LT^1
61. Luc. 24, 42. (727) om. καὶ ἀπὸ μελισσίου κηρίου LT^1
62. Act. 20, 1. (728) add. καὶ παρακαλέσας LT^1
63. Act. 23, 9. (729) τινὲς (pro οἱ γρ. τοῦ μέρους) LT^1
64. Act. 24, 1. (730) πρεσβ. τινῶν (pro τῶν πρ.) LT^1
65. Act. 27, 16. (731) καῦδα (pro κλαύδην) LT^1
66. Rom. 10, 15. (732) om. εἰρήνην τῶν εὐαγγ. LT^1
67. Rom. 15, 19. (733) πν. ἁγίου (pro πν. θεοῦ) LT^1
68. Rom. 15, 31. (734) δωροφορία (pro διακονία) LT^1
69. Gal. 4, 14. (735) πειρ. ὑμῶν (pro π. μοῦ) LT^1
70. 2. Thess. 3, 16. (736) τόπῳ (pro τρόπῳ) LT^1
71. 1. Io. 3, 1. (737) add. καὶ ἐσμὲν LT^1
72. Ap. 1, 5. (738) λύσαντι (pro λούσαντι) LT^1
73. Ap. 17, 17. (739) om. καὶ ποιῆσαι γν. μίαν LT^1
74. Matth. 15, 26. (740) οὐκ ἔξεστι (pro οὐκ ἐ. καλὸν) LT^2
75. Matth. 24, 7. (741) om. λοιμοὶ LT^2
76. Marc. 15, 8. (742) ἀναβὰς (pro ἀναβοήσας) LT^2
77. Matth. 20, 34. (743) om. αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοὶ LT^0
78. Marc. 9, 42. (744) μύλος ὀνικὸς (pro λίθος μυλ.) LT^0
79. Marc. 12, 4. (745) κἀκ. ἐκεφ. κ. ἠτίμησαν om. caett. LT^0
80. Marc. 13, 8. (746) om. καὶ ταραχαὶ LT^0
81. Luc. 2, 5. (747) om. γυναικὶ LT^0
82. Io. 1, 52. (748) om. ἀπάρτι LT^0
83. Io. 6, 51. (749) om. ἣν ἐγὼ δώσω LT^0
84. 2. Cor. 3, 1. fin. (750) om. συστατικῶν LT^0
85. Iac. 1, 19. (751) ἴστε pro ὥστε LT^0
j. 86. Matth. 11, 23. (752) μὴ .... ὑψωθήσῃ (pro ἡ .... ὑψωθεῖσα) L
87. Matth. 24, 36. (753) add. οὐδὲ ὁ υἱὸς L
88. Matth. 25, 18. (754) λαβὼν add. τάλαντον L
89. Marc. 12, 14. (755) add. εἰπὲ οὖν ἡμῖν L
90. Luc. 3, 16. (756) add. εἰς μετάνοιαν L
91. Act. 4, 17. (757) om. ἀπειλῇ L
92. Act. 6, 9. (758) om. καὶ ἀσίας L

93. Act. 7, 18. (759) add. ἐπ' αἴγυπτον L
94. Act. 20, 24. (760) λόγον ἔχω οὐδὲ π. (pro λ. π. ὁ. ἔ.) L
95. Act. 25, 18. (761) add. πονηράν L
96. Act. 27, 8. (762) ἄλασσα (pro λασαία) L
97. Rom. 8, 28. (763) add. ὁ θεὸς L
98. Rom. 10, 17. (764) ῥήμ. χριστοῦ (pro ῥ. θεοῦ) L
99. 2. Cor. 11, 3. (765) add. καὶ τῆς ἀγνότητος L
100. Eph. 1, 11. (766) ἐκλήθημεν (pro ἐκληρώθημεν) L
101. Col. 3, 21. (767) παροργίζετε (pro ἐρεθ.) LS
102. 1. Thess. 2, 7. (768) νήπιοι (pro ἤπιοι) L
103. Hebr. 9, 14. (769) add. καὶ ἀληθινῷ L
k. 104. Rom. 5, 1. (770) ἔχωμεν (pro ἔχομεν) SL[1]
l. 105. 1. Cor. 8, 8. (771) ἐὰν μὴ φάγ. περ.... ἐὰν φάγ. ὑστ. (inv. ordine negat.) L[2]
m. 106. Matth. 17, 26. (772) λέγει αὐτῷ· ἀπὸ (om. ὁ Πέτρος) T
107. Matth. 23, 26. (773) om. καὶ τῆς παροψίδος T
108. Marc. 14, 24. (774) om. καινῆς T
109. Marc. 10, 21. (775) om. ἄρας τὸν σταυρὸν T[1] (L)
110. Marc. 13, 11. (776) om. μηδὲ μελετᾶτε T[0] (L)
n. 111. Io. 5, 3. 4. (777) om. ἐκδεχομ..... νοσήματι T (K)
112. 2. Cor. 10, 12. 13. (778) om. οὐ συνιοῦσιν. ἡμεῖς δὲ T[1]
o. 113. Luc. 2, 42. (779) om. εἰς ἱεροσόλυμα T
p. 114. Matth. 11, 16. (780) ἃ προσφωνοῦντα τ. ἑτέροις T (pro καὶ προσφωνοῦσι τ. ἑταίροις)
115. Marc. 7, 24. (781) om. καὶ σιδῶνος T
116. Luc. 5, 36. (782) add. σχίσας T
117. Luc. 12, 25. (783) om. μεριμνῶν et ἕνα T
118. Luc. 12, 27. (784) πῶς οὔτε νήθει οὔτε ὑφαίνει T (pro π. αὐξάνει. οὐ κοπιᾷ ὁ. ν.)
119. Luc. 24, 3. (785) om. τοῦ κυρίου ἰησοῦ T
120. Io. 5, 13. (786) ἀσθενῶν (pro ἰαθεὶς) T
121. Act. 11, 12. (787) om. μηδὲν διακριν. T
122. Marc. 8, 26. (788) ὕπαγε εἰς τ. οἶκον σοῦ καὶ μηδ. εἴπῃς T[1]
123. Marc. 9, 34. (789) om. ἐν τῇ ὁδῷ T[1] (L)
124. Marc. 10, 12. (790) ἐξέλθῃ ἀπὸ τ. ἀ. καὶ γαμήσῃ ἄλλον T[1]
125. Marc. 10, 32. (791) om. καὶ ἀκολ. ἐφοβοῦντο T[1]
126. Luc. 7, 11. (792) om. ἱκανοὶ (L) T[1]
127. Luc. 12, 14. (793) κριτὴν (pro δικαστὴν ἢ μερ.) T[1]
128. Luc. 12, 47. (794) om. ἑτοιμάσας μηδὲ T[1]
128 bis. Luc. 21, 15. (τ. 8) ἀντιστῆναι om. caett. T[1]
129. Io. 11, 31. (795) δόξαντες (pro λέγοντες) T[1]
130. Io. 13, 32. (796) om. εἰ ὁ θεὸς ἐδοξ. ἐν αὐτῷ (L) T[1]
130 bis. Hebr. 7, 13. (P. 271) πρόσεσχε T[1]
131. Matth. 23, 19. (797) om. μωροὶ καὶ (L) T[2]
132. Luc. 24, 36. (798) om. καὶ λέγει α. εἰρ. ὑμῖν T[2]
133. Act. 2, 16. (799) om. ἰωὴλ T[2]
134. Hebr. 13, 10. (800) om. ἐξουσίαν T[2]
135. Marc. 12, 30. (801) om. ἐξ ὅλης διαν. σοῦ T[0]

136. Iac. 1, 3. (802) om. τῆς πίστεως T°
137. Luc. 24, 52. (803) om. προσκυνήσαντες et κ. εὐλογ. T[a]
q. 138. Matth. 11, 8. (804) om. ἱματίοις (L) T
139. Marc. 9, 38. (805) om. in fine: ὅτι οὐκ. ἀκ. ἡμῖν T
r. 140. Ap. 3, 3. (806) om. καὶ ἤκουσας καὶ τήρει M
s. 141. Matth. 26, 60. (807) om. primum καὶ οὐχ εὗρον M
142. Marc. 1, 5. (808) om. ποταμῷ
143. Marc. 1, 27. (809) τίς ἡ διδ. ἐκείνη ἡ καινὴ αὕτη· ὅ ἐξ.
144. Marc. 2, 7. (810) τί οὗτος οὕτω βλασφημεῖ
145. Marc. 3, 29. (811) ἁμαρτίας (pro κρίσεως)
146. Marc. 6, 36. (812) ἀγορ. ἑαυτοῖς τί φαγεῖν caett. om.
147. Marc. 12, 29. (Z. 29) πάντων πρώτη
148. Marc. 13, 18. (813) ἵνα μὴ χειμ. γένωνται (om. ἡ. φ. ὑ.)
149. Marc. 15, 12. (814) ποιήσω βασιλεῖ (pro ὃν λέγ. β.)
150. Luc. 4, 5. (815) ἀναγ. α. εἰς ὄρος ὑψ. λίαν.
151. Luc. 6, 2. (816) ἔξεστι· (om. ποιεῖν ἐν τ. σαββ.)
152. Luc. 7, 10. (817) τὸν ἀσθενοῦντα (om. δοῦλον)
153. Luc. 7, 28. (818) om. tot. λέγω ὑμῖν .... οὐδείς ἐστι
154. Luc. 9, 55. 56. (819) add. priorem vers. om. post. S
155. Luc. 11, 43. (820) add. κ. τὰς πρωτοκλισίας ἐν τ. δειπνοῖς (L)
156. Luc. 11, 54. (821) ἐνεδρ. κ. ζητ. ἀφορμὴν τ. λαβεῖν α. ἵνα εὕρωσι κατηγ.
157. Luc. 15, 22. (822) ταχέως add.
158. Luc. 17, 33. (823) ζωογονῆσαι (pro σῶσαι)
159. Luc. 19, 45. (824) πωλοῦντας καὶ ἀγορ. (om. ἐν αὐτῷ)
160. Luc. 22, 4. (825) om. καὶ τοῖς στρατηγοῖς
161. Luc. 23, 34. (826) om. ὁ δὲ ἰησοῦς .... ποιοῦσιν (L)
162. Io. 1, 27. (827) om. ὁ ὀπίσω μ. ἐρχ. ὃς ἔμπρ. μ. γέγ.
163. Io. 1, 36. (828) ὁ αἴρων τ. ἁμ. τ. κόσμου add.
164. Io. 7, 50. (829) ὁ ἐλθὼν πρ. α. νυκτὸς τὸ πρῶτον
165. Act. 2, 47. ss. (830) καθ' ἡμέραν· Ἐν δὲ τ. ἡμ. ταύταις Π.
166. Act. 5, 37. (831) πολὺν (pro ἱκανὸν)
167. Act. 7, 17. (832) ἐπηγγείλατο (pro ὤμοσεν)
168. Act. 10, 30. (833) νηστεύων προσευχ. ἀπὸ ἕκτης ὥρας ἕως τ. ἐνάτης
169. Act. 18, 7. (834) τίτου (pro ἰούστου)
170. Act. 18, 26. (835) τὴν ὁδὸν τ. κυρίου (pro τ. θεοῦ)
171. Act. 20, 18. (836) add. ὁμόσε ὄντων αὐτῶν
172. Rom. 11, 1. (837) add. ὃν προέγνω (L)
173. 1. Cor. 2, 1. (838) μυστήριον (pro μαρτύριον)
174. 1. Cor. 11, 24. (839) θρυπτόμενον (pro κλώμενον)
175. 1. Cor. 15, 51. (840) οἱ πάντες μ. οὖν κοιμ. οἱ πάντες δὲ ἀλλ.
176. 2. Cor. 12, 1. (841) καυχᾶσθαι δεῖ· οὐ συμφέρει
177. Eph. 4, 19. (842) ἀπηλπικότες (pro ἀπηλγ.)
178. Eph. 4, 29. (843) τῆς πίστεως (pro τ. χρείας)
179. Col. 1, 12. (844) τῷ καλέσαντι (pro τ. ἱκαν.)
180. 1. Tim. 6, 7. (845) ἀληθὲς (pro δῆλον)

181. Hebr. 12, 7. (846) εἰς παιδείαν· ὑπομένετε (pro Εἰ π. ὑ.)
182. Hebr. 13, 21. (847) ἐν παντὶ ἀγ. (om. ἔργῳ)
183. Ap. 21, 6. (J. 161) γέγονα ἐγὼ τὸ Α.
t. 184. Matth. 5, 11. (848) εἴπ. πᾶν πον. καθ᾽ ὑ. ψευδόμενοι
u. 185. Ap. 5, 5. (J. 202) ὁ ἀνοίγων τὸ β. caett. om. MT
186. Io. 10, 8. (J. 215) ἦλθον πρὸ ἐμοῦ G°KLT
v. 187. Matth. 27, 33. (U. 25) ὅ ἐστι κρανίου τόπος T°
w. 188. Ap. 2, 5. (K. 240) om. τάχυ LT
189. Marc. 14, 45. (J. 227) ῥαββὶ semel LT°
190. Luc. 2, 14. (T. 328) ἐν ἀνθρ. εὐδοκίας LT°
191. Marc. 11, 1. (G. 46) om. εἰς βηθφαγῆ LT°
192. Act. 5, 24. (Plant.) om. ὅ τε ἱερεὺς LT°
193. Act. 13, 45. (Z. 48) λαλουμένοις βλ. LT°
194. Act. 21, 25. (Z. 128) κρίν. φυλάσσ. αὐτοὺς τὸ LT
195. Act. 25, 5. (B. 29) εἴ τι ἐστὶν ἄτοπον ἐ. τ. ἀ. LT°
196. Hebr. 4, 2. (J. 222) συγκεκερασμένους LT°
197. Apoc. 3, 7. (J. 137) ὁ ἀνοίγων κ. οὐδεὶς κλείσει κλείων κ. οὐδεὶς ἀν. LT°
198. Apoc. 20, 9. (J. 218) om. ἀπὸ τ. θεοῦ LT
x. 199. Matth. 21, 30. ὑπάγω (pro ἐγὼ)
200. Luc. 11, 53. (P. 281) οἱ φαρισαῖοι καὶ οἱ νομικοὶ
201. Rom. 7, 6. (X. 20) τοῦ θανάτου
202. 1. Cor. 15, 47. (Y. 40) add. οὐράνιος (om. κύριος)
203. 1. Tim. 1, 4. (M. 258) οἰκοδομήν.

§ 8. EDITIO ALTERI.

20.* VIENNAE *typis Io. Thomae nob. de Trattnern.* 1786. 1787. 2 *t.* 8.

Peculiaris editionis huius indoles dubium mihi moverat haesitanti an pro instituto meo in hoc opere recensere eam deberem. Est enim proprie codicis alicuius singularis Vindobonensis apographon (Lambecii I. Nesselii XXIII. Evv. 218. Act. 65. Paul. 57. Apoc. 33), quod editor Franc. Carolus Alter professor gymnasii Vindobonensis simpliciter typis sese mandasse ait, iis tantum ad ed. Rob. Stephani 1546 mutatis quae manifeste ex librariorum incuria mendose scripta fuerint. Verum ut taceam de nonnullis lacunis istius codicis in textu Apocalypseos quas editor ex alio supplevit, subinde ipse in mendorum numerum refert et audacter suo mar[gini] exsulare iubet optimas lectiones, quibus expulsis sane librum suum codicis unici apographon dicere iam non debuit. Ex. g[r.] invito suo codice Matth. 7, 14. (J. 219) scribit ὅτι, C. 10, [8] (A. 24) inserit νεκροὺς ἐγείρετε, C. 26, 74. (A. 14) vitium put[at] καταθεματίζειν, C. 27, 35. (A. 18) addit locum ex V. T.; Mar[c.] 9, 45. 46. versus integros addit quos apud recentiores perquam breviores videbimus; C. 12, 29. (Z. 29) damnat πρώτη πάντων ibid. v. 32 addit θεὸς (A. 20); ibid. v. 33 addit καὶ ἐξ ὅλης

ψυχῆς quod etiam Tischendorfio displicuit; Luc. 7, 31. (D. 42) addit εἶπε δὲ ὁ κύριος; Io. 2, 17. (G. 57) damnat καταφάγεται, Act. 3, 20. (G. 58) vitium dicit προκεχειρισμένον, C. 5, 36. expellit προςεκλήθη (U. 19); Rom. 11, 6. addit glossema in codice omissum (Z. 23), idem facit C. 14, 6. (Z. 112); 2. Cor. 7, 10. (A. 9) addit comma etiam a Complutensibus omissum; Gal. 5, 19. (Z. 25) addit μοιχεία, et v. 21 φόνοι (Z. 61); 1. Thess. 2, 8. damnat ὁμειρόμενοι (R. 311); Hebr. 12, 20. addit glossema (J. 175), item ultimum comma in 1. Petr. 4, 14. (Z. 37); Apoc. 11, 1. addit καὶ ὁ ἄγγελος εἱστήκει (J. 149) et v. 2 damnat ἔξωθεν (J. 150 coll. X. 23). Quibus addi poterunt innumeri loci ubi codex ille vocabula quaedam omittit non semper fortasse ex mera incuria scribentis, vel alias orthographiae leges sequitur quam quae editori placuerunt.

Quae quum ita sint Alterum officio editoris non fideliter et legitime functum esse nemo est qui negabit, textumque eius non ad documentorum criticorum seriem pertinere, qualia nostris temporibus plurima typis exscripta sunt, sed saepius ad alios fontes et pro iudicio autoris conformatum esse recte dicemus. Itaque et hunc librum in hanc meam supellectilem retuli.

Caeterum Alteri editio etiam hoc nomine incommoda dicenda est et absurde disposita, quod plurium aliorum codicum graecorum latinorumque lectiones et slavonicorum in calce additas non ad vulgatum aliquem textum sed ad hunc Vindobonensem contulerit et singulorum codicum variantes seorsim descripserit ita ut si quis iis uti voluerit vicies fere vel tricies librum diversis locis evolvere cogatur. Quae omnia iam olim notarunt Michaelis Nov. Bibl. V. 122 et Eichhornius Bibl. II. 102.

Formam textus Alteriani accuratius indagare supervacaneum duco satis habens eius rationem ad alias editiones collati paucis exposuisse. Atque hic non nullius momenti erit quod cum Complutensi editione 767 locis consentiat, quanquam plures eius lectiones quos codex offerebat pro vitiosis eiecerit, 152 aliis contra eam faciat cum Elzeviris, quorum lectionem 820 locis exhibet, denique octogies et semel ab utraque discedat. In quibus rarius eam scripturam praebet quam Griesbachius tuetur, saepius Lachmannianam, in plane singularibus nonnunquam cum Colinaeo, frequentius cum Matthaeio consentit. Lectiones quas noster vel primus vel solus dat paucissimae:

a. 1. Marc. 14, 32. (U. 8) ἕως ἂν ἀπ. προσεύξωμαι
2. Act. 2, 47. ss. (Θ. 165) καθ' ἡμέραν τῇ ἐκκλ. Πέτρος
3. Act. 19, 39. (849) περαιτέρω (pro περὶ ἑτέρων) LT°
4. Phil. 3, 16. (V. 27) τὸ αὐτὸ φρ. τῷ α. κανόνι στ.
5. 1. Thess. 2, 12. (U. 33) om. μαρτυρούμενοι
6. Hebr. 10, 2. (J. 125) ἐπεὶ οὖν ἂν
7. Ap. 1, 4. (J. 198) ἀπὸ τοῦ θεοῦ ὁ ὢν
8. Ap. 2, 3. (S. 321) om. καὶ ὑπομονὴν ἔχεις caett. ut Cpl.
9. Ap. 13, 10. (J. 152) εἴ τις αἰχ. ἀπάγει εἰς αἰχ. ὑπάγει

10. Ap. 16, 2. (R. 310) add. ἄγγελος etiam ad primum
11. Ap. 17, 8. (J. 186) καίπερ ἔσται
12. Ap. 16, 3. (Δ. 23) ψυχὴ simpliciter
13. Ap. 22, 11. (J. 212) om. ὁ ῥυπ. ῥυπ. ἔτι.

Rarioribus Alteri lectionibus adnumerandae etiam Colinaei V. 19; Wellsii Y. 86. Harwodii Θ 9. 35. 44. 98. 140. 183. Matthaeii Ξ. 2—8.

CAPUT XV.

EDITIONES GRIESBACHIANAE.

Io. Iac. Griesbachii, viri immortalis memoriae, labores in emendando textu N. T. graeco collocatos et apud aequales et apud posteros summas laudes meruisse nemo est qui nesciat. Cuius tam splendidum evasit nomen in his studiis ut non solum, quae alii ante eum neque minus diligenter neque minus feliciter tentarunt, gloria eius excellentiori quasi cooperta sint, sed etiam quae ipse in aliis literarum partibus praestitit oblivioni tradita. Clarissimo Semlero autore, quo in ediscenda historia magistro usus erat, haec sibi potissimum castra iuvenis admodum elegit et ex itinere per Germaniam Galliam Britanniam facto simul subsidiorum copiam et ad studia critica alacrem animum domum reportavit. Quibus deinceps per quadraginta annos tam constanter incubuit ut quo tempore e vivis excessit criticorum princeps haberetur, et nunc quoque, maxime apud exteros, ipse nulli secundus, pauci illi aequales aestimentur.

Griesbachii studia primum in colligendis lectionibus variantibus posita erant, quas partim ex codicibus nondum aut minus accurate collatis conquisivit, partim ex versionibus et patribus nunc diligentius examinatis, ex quibus praesertim Philoxenianam et Gothicam, tum Origenis scripta nominare lubet. Multo magis tamen rei criticae consuluit Bengelii Semlerique vestigia legens in historia textus indaganda, ubi veterum testium familias constituit, Alexandrinam, Occidentalem, Byzantinam, ex quarum vario consensu, adhibitis tamen quibusdam criticis legibus ex interna lectionum indole derivatis, harum dignitatem maxime aestimandam docuit. Quae viri summi doctrina hodie textus graeci editoribus iam minus placet, multaque ei subesse dicuntur quae neque ex historia rerum neque ex criticis rationibus omnino commendanda videantur, et in eo potissimum a vero tramite eum aberrasse consentiunt, quod textum receptum, qualis eo tempore usu veniebat, sibi fundamento posuerit, a quo non nisi iis in locis discessit quae manifeste vitiata habebat. Verum si postea

alii vel audacius vel felicius opus illud retractarunt, Griesbachius illorum fuit antesignanus qui profligatis theologorum praeiudicatis opinionibus scientiae castra et tutiora et latius patentia vindicavit. De quibus si plura desideraveris adeas quaeso Michaelis Introd. I. 836, eiusdem biblioth. T. IX. X., Ernestii bibl. theol. T. XIV. p. 33, Eichhornii Introd. V. 304. Alios infra ad singulas editiones laudabimus. Griesbachii vitam ipse recitavi in Herzogii encyclopaedia theologica. Caetera eius scripta huc pertinentia haec sunt: De codicibus evv. Origenianis 1771; Curae in historiam textus epp. Paulinarum 1777; Symbolae ad supplendas et corrigendas varias N. T. lectiones, P. I. 1785. P. II. 1793; Commentarius criticus in textum N. T. 1794 ss. opus imperfectum duo priora evangelia sola illustrans. Quae laudatores temporis acti contra Griesbachium disputarunt (e. gr. Ioach. Hartmann, ad institutum Gr. textum N. T. mutandi monita Rost. 1775) hodie merito oblivioni tradita sunt.

Tres Griesbachii recensiones textus graeci N. T. distinguo, de quibus iam sigillatim dicendum. Quae in 929 locis inter se omnes consentiunt, in 71 reliquis varie discrepant.

§ 1. EDITIO GRIESBACHII PRIMA.

1.* HALAE *ap. I. Iac. Curt.* 1774. 1775. 8.

[Libri historici N. T. gr. P. I. sistens synopsin evv. Matthaei, Marci et Lucae 1774. P. II. sistens ev. Io. et Acta app. 1775. — N. T. gr. Vol. II. epistolas et apocalypsin complectens 1775.]

2.* HALAE *ap. I. Iac. Curt.* 1777. 8.

[N. T. gr. Vol. I. Evv. et Acta complectens 1777. Vol. II. Epp. et Apoc. 1775.]

* *Idem opus.* 4.

* HALAE *ap. I. Iac. Curt.* 1776. 8.

[Synopsis evv. Matthaei, Marci et Lucae.]

Quae non sunt quatuor editiones diversae sed una eademque, hac tamen exceptione facta ut tria priora evangelia bis et diverso modo typis exscripta sint, primum synoptice (1774 et novo titulo 1776), tum sigillatim (1777), caetera omnia, atque adeo etiam Ioannes et acta, semel tantum (1775), quamvis id non diserte indicetur. Exemplar meum sub N. 2 laudatum olim E. F. C. Rosenmülleri fuerat. Quod vero forma quaternaria expressum notavi id sola chartae amplitudine ab altero distinguitur.

Textui binis (si synopsin exceperis) columnis exarato apparatus satis amplus, non tamen integer, in margine inferiori subiicitur. Inter utrumque media in pagina notantur tum lectiones vulgatae quibus eiectis editor meliores minoribusque typis exscriptas textui inseruit, tum aliae plus minus commendandae quas tamen vulgatis praeferre non ausus est, eaeque pro sua

varia aestimatione et forma modo addendae modo omittendae modo receptis substituendae variis signis distinguuntur. Praefatio huius editionis paucis exponit quam rationem in concinnandis tabulis synopticis, novo fere conamino, sequutus sit autor; deinde quam methodum quasque leges in elaboranda textus sacri recensione observaverit, denique quem tenuerit modum in colligendis variantibus. De his omnibus noster summa cum modestia disserit et criticae suae artis primas tantum lineas ducit, apparatum maxime a Wetstenio mutuatus sed propriis curis auctum.

Supra iam dictum est Griesbachium hanc sibi legem scripsisse ut textum Elzevirorum suo constituendo fundamenti loco poneret. Ex quo factum est ut saepius uterque consentiret quam pro fama editoris hodie aliquis suspicaretur. Sed nemo unquam, quod sciamus, audivit Griesbachium in locis tantum non omnibus in quibus lectionem vulgarem mutavit alios antiquiores vel duces vel certe praeeuntes habuisse, rarius vero novam viam ingressum esse. Nempe in hac prima eius recensione habentur lectiones Elzevirianae 665, aliorum 265, novae 55. In reliquis 15 locis dubius haeret binasque lectiones alteram alteri in ipso textu superponit. Quod ad 265 illas attinet quae ante Griesbachium iam in editionibus fuerant, 94 habuisti in catalogo Complutensium (ubi in margine notatas facile reperies, maxime sub lit. A. novem, in BCDGH. viginti, in J. quinquaginta, in K. decem, quibus adde U. 14. 15. 18. 25. 26, ubique non computatis iis quae per Stephanum iam ad Bezam pervenerant); 24 fuerant Erasmicae (M$^{ad.}$ Q$^{bde.}$ R$^{ef.}$ S$^{b.}$ T$^{e.}$ tum J. 125. 149. 228. 232. K. 236. 244. P. 265. 273. 275. 276. 286. 292. U. 10); quatuordecim Colinaei (V. 11. 15. 26. 32. 38. 39. 40. 42. 45. 48—52); tres Stephanicae (W. 6. 7. 11); tres Bezanae (X. 29. 32. 47); una Toinardi (*ι*. 5), quadraginta et novem Wellsii (Y$^{abc.fghi.lmpqz}$); quadraginta et tres Macii (Z^{abcdejot}), septendecim Bengelianae (*Γ*^{aehk}), duae Wetstenianae (*Δ*. 2. 4), una Brylingeriana (*β*. 17), una Vignonii (a. 1574), sex antiquae contra Stephanum aut Bezam restitutae (W. 17. 21. 34. X. 20. *ί*. 2. 3). Quibus 258 accedunt septem loci in quibus Griesbachius postea lectionem mutavit (Cpl. A. 5. 23. 24. G. 52. J. 162. — Erasm. R$^{g.}$ — Steph. W. 12).

Novae lectiones Griesbachianae hae sunt, quarum eas quas Bengelius in margino probaverat (signo *β*. apposito) vel Harwoodius eodem fere anno in textum receperat, literis b. et H. notamus.

Δ. a. 1. Matth. 8, 31. (850) *ἀπόστειλον ἡμᾶς* LT (pro *ἐπιτρ. ἡμῖν ἀπελθεῖν*)
2. Matth. 15, 8. (851) om. *ἐγγίζει μοι* caett. bHKLT
3. Matth. 18, 35. (852) om. *τὰ παραπτ. αὐτῶν* HLT (K)
4. Matth. 20, 6. (853) om. *ἀργοὺς* HLT (K)
5. Marc. 1, 2. (Z. 62) *ἐν ἡσαΐᾳ τῷ πρ.* bHKSLT
6. Marc. 1, 2. (854) om. *ἔμπροσθέν σου* HSLT (K)
7. Luc. 8, 34. (J. 81) *γεγονὸς* HSLT
8. Luc. 11, 29. (855) om. *τοῦ προφήτου* bHLT (K)
9. Luc. 22, 12. (A. 21) *ἀνάγαιον* bHKSLT

10. Luc. 24, 49. (856) om. ἱερουσαλὴμ HLT (K)
11. Io. 6, 69. (Z. 125) ὁ ἅγιος τοῦ θεοῦ HLT
12. Io. 9, 11. (857) εἰς τὸν σιλωάμ HLT (pro ἐ. τ. κολ. τ. σ.)
13. Act. 8, 10. (858) add. καλουμένη HSLT
14. Act. 8, 18. (859) ἰδὼν HSLT (pro θεασάμενος)
15. Act. 11, 28. (860) om. καίσαρος HSLT (K)
16. Act. 18, 5. (861) λόγῳ bHK²SLT (pro πνεύματι)
17. Rom. 7, 14. (862) σαρκινὸς HSLT (pro σαρκικὸς)
18. Rom. 8, 1. (Z. 65) om. μὴ κατὰ σάρκα .... ad fin. HSLT (K)
19. 1. Cor. 2, 4. (863) om. ἀνθρωπινῆς HSLT (K)
20. 2. Cor. 2, 10. (V. 23) ὃ κεχάρ. εἴ τι bHKSLT
21. Phil. 3, 16. (V. 27) om. κανόνι τὸ ἀ. φρονεῖν LT
22. 1. Io. 4, 3. (864) om. χρ. ἐν σαρκὶ ἐληλ. HLT
23. Ap. 16, 3. (865) ψ. ζωῆς HK²LT (pro ζῶσα)
24. Matth. 8, 32. (866) εἰς τ. χοιροὺς, om. secundo τ. χοιρῶν HLT¹
25. Marc. 1, 16. (P. 278) ἀμφιβάλλοντας c. sing. bKSLT¹
26. 1. Thess. 3, 2. (Z. 132) συνεργὸν τ. θεοῦ HLT²
27. Marc. 14, 15. (J. 214) ἀνάγαιον bHKSLT⁰
28. Matth. 20, 22. 23. (Z. 90) om. bis βάπτ. caett. HLT (K)
b. 29. Matth. 26, 60. (Θ. 141) om. secundum οὐχ εὗρον T (L)
30. Marc. 5, 40. (867) om. ἀνακειμένον HT (KL)
31. Luc. 4, 18. (τ. 4) om. ἰάσασθαι συντ. τ. καρδ. HT (KL)
32. Io. 1, 27. (Θ. 162) om. ὃς ἔμπρ. μου γέγ. T (L)
33. Act. 15, 18. (J. 95) γνωστὰ ἀπ' αἰῶνος om. caett. ST
34. Col. 2, 2. (Z. 67) θεοῦ· om. caett. ST²
35. Ap. 6, 11. (Γ. 9) ἐδόθη αὐτοῖς στολὴ caett. MST²
c. 36. Gal. 6, 15. (868) ἐν γὰρ Χρ. Ἰ. οὔτε ..... ἐστί bHKSL (pro ..... ἰσχύει)
d. 37. Matth. 10, 23. (869) add. κἂν ἐκ τ. διώκωσιν caett. H (L)
38. Matth. 23, 8. (Z. 41) καθηγητὴς (om. ὁ Χρ.) (K)
39. Marc. 4, 24. (870) om. καὶ προστεθ. ὑ. τ. ἀκούουσιν H
40. Marc. 6, 16. (871) οὗτος ἠγ. ἐκ τ. ν. om. caett. HS (L)
41. Luc. 21, 15. (τ. 8) ἀντειπεῖν ἢ ἀντιστ. K
42. Act. 17, 5. (J. 97) προσλαβ. δὲ οἱ ἰουδ. om. caett. Kᵇ
43. Rom. 6, 12. (Z. 120) om. αὐτῇ ἐν τ. ἐπιθ. α. (Kᵃ)
44. Ap. 16, 2.—17. (Γ. 10) om. ἄγγελος ubivis exc. post δεύτερος MS
e. 45. Marc. 1, 21. (872) om. εἰσελθὼν T²
46. Marc. 5, 15. (873) om. τὸν ἐσχηκ. τ. λεγ. bHT¹
f. 47. Io. 20, 16. (874) add. ἑβραϊστί HST (L)
48. 1. Petr. 4, 14. (875) add. καὶ δυνάμεως HMSL
g. 49. Marc. 9, 38. (Θ. 139) om. utrumque ὃς et ὅτι οὐκ ἀκ. ἡ.
50. Luc. 1, 29. (876) om. ἰδοῦσα et ἐπὶ τ. λόγῳ
51. Luc. 9, 55. 56. (Θ. 154) om. utrumque comma LT
52. 1. Cor. 9, 10. (V. 41) ὁ ἀλ. τῆς ἐλπ. α. μετ.
h. 53. Matth. 23, 14. (N) om. tot. vers. cum κατεσθίετε LT
i. 54. Marc. 6, 33. (J. 75) συνεδρ. καὶ ἦλθον ἐκεῖ caett. om
j. 55. Iud. 25. (877) add. διὰ Ἰ. Χρ. τ. κ. ἡμῶν bHK

Haec sunt omnia quae in prima hac editione nova deprehendi e meo millenario numero. Verum coaetaneis multo plura videbantur quippe qui dudum Plantinianis editionibus uti desierint, Colinaeum autem et Wellsium et Macium omnino ignorarent.

Supersunt quindecim loci in quibus ut diximus Griesbachius dubius haerebat, ita ut lectori potius iudicium permittere maluerit quam ipse aliquid temere de iisdem statuere.

Δ. k. 56. Matth. 26, 26. (O^b) εὐλογήσας Cpl. Elz. — εὐχαριστήσας Er.
57. Marc. 3, 29. (Θ. 145) κρίσεως vett. — ἁμαρτίας bH
58. Io. 19, 14. (Γ. 31) ἕκτη vett. — τρίτη bH
59. Eph. 4, 16. (Y. 82) μέρους vett. — μέλους bHT[1]
60. Luc. 2, 33. (Q. 294) ἰωσὴφ Cpl. Elz. — ὁ πατὴρ Er.
61. Rom. 12, 11. (U. 4) κυρίῳ Cpl. Elz. — καιρῷ Er.
62. Matth. 23, 25. (J. 220) ἀκρασίας Er. Elz. — ἀδικίας Cpl.
63. Luc. 6, 9. (J. 79) ἀπολέσαι Er. Elz. — ἀποκτεῖναι Cpl.
64. 1. Tim. 1, 4. (M^b) οἰκοδομίαν Er. Elz. — οἰκονομίαν Cpl. St.
65. Ap. 15, 3. (J. 209. Z. 71) ἐθνῶν Cpl. — αἰώνων Mace
66. Matth. 19, 17. (Θ. 25) τί με λέγεις caett. vett. — τί με ἐρωτᾷς περὶ caett. bH
67. Act. 20, 28. (B. 27. Δ. 4) τοῦ θεοῦ vett. — τοῦ κυρίου H
68. Rom. 15, 19. (Θ. 67) πν. θεοῦ vett. — πν. ἁγίου H
69. 1. Tim. 3, 16. (Δ. 9) θεὸς vett. — ὅς LT
70. Iac. 2, 18. (V. 39) ἐκ vett. — χωρὶς b. etc.

Denique addendum pericopam Io. 7, 53.—8, 11. item verba suspecta Io. 5, 3. 4. obelis notata esse.

Cf. de hac ed. principe Ernestii Bibl. theol. XIV. p. 33. 98. Michaelis Bibl. IX. 44. X. 52. Danzig. Ber. nov. ser. VII. 264 etc.

3.* LIPSIAE *sumtibus Fr. Ir. Merkeri.* 1805. 8.

Novum Testamentum e Griesbachiana recensione nova versione latina illustratum, indice brevi (marginali) praecipuae lectionum et interpretationum diversitatis instructum, cura et studio Henrici Augusti Schottii tum temporis doctoris privati in academia Lipsiensi postea professoris Ienensis. Primam hanc Schottianam plures aliae sequutae sunt quas infra suo loco recensebo. Cf. Gabler *J. für auserl. theol. Lit.* III. 159. Annales theol. 1808 p. 3.

§ 2. EDITIO GRIESBACHII SECUNDA.

4. * HALAE *Sax. ap. I. I. Curtii haeredes. Londini ap. Pet. Elmsly caett.* 1796. 1806. 2 *t.* 8.

* HALAE *Sax. ap. I. I. Curtii haeredes etc.* 1796. 1806. 2 *t.* 4.

Ecce primarium et celebratissimum editoris opus in quo post amplius viginti annos quidquid ipse interim propria industria

quidve alii plures excussis codicibus collectisque variantibus ad rem criticam promovendam contulerant summa cura collegit et digessit. Scilicet praestantissimi codices Alexandrinus Cantabrigiensis Boernerianus iam typis descripti ad manus erant, item collationes ditissimae ab Altero Birchio Matthaeio Adlero aliis institutae et evulgatae, et, quod non infimo loco aestimandum, virorum doctorum suffragia talibus studiis favere coeperant quae olim multis suspecta et detrectanda videbantur. Itaque hic apparatus multo emendatior et locupletior exhibetur, prolegomena fusius de textus vulgo recepti originibus et autoritate disputant, caeteraque rei criticae capita tractant. Forma libri a priore nihil mutata. Exemplar libri in quaternis expressum sola chartae amplitudine ab altero differt.

Textum vero ipsum post tot tantosque labores non saepius a scriptura primae recensionis discrepare non immerito miraberis. Scilicet in hac nostra habentur lectiones Elzevirianae 648, aliorum 293, novae 59, et numerus locorum nostrorum ita sollicitatorum quinquageniarum vix excedit. Singula paucis absolvi poterunt: Elzevirianam repudiat vicies et sexies (recepta Compl. EG$^{gj.}$ L$^{c.}$ T$^{c.}$ J. 159. 194. 204. 218. 224. 225. 231. Erasmica R^{b}; veteri W. 24; Wells. Y. 28. 29. 31; Macii Z. 24. 25. 87. 119; Beng. *Γ*. 7. 19; Wetst. *Δ*. 5 et duobus novis *Δ*^{l}), Complutensem bis (pro Er. A. 24 et nova *Δ*. 76), Erasmicam semel (pro Compl. R^{g}); quater ad vulgatam redit (a Compl. A. 5 et X. 18, et deserta sua ipsius nova *Δ*^{e}), semel sua nova relicta restituit Complutensem (*Δ*^{h}), semel ab eadem transit ad Colinaeum (*Δ*. 52); lectiones suas olim commendatas *Δ*$^{gj.}$ iterum ex parte mutat; denique in quindecim illis locis ubi dubius haeserat (*Δ*^{k}) iam facit vel cum Elzeviris (56—59), vel cum Erasmo (60. 61), vel cum Complutensibus (62—65), vel denique novam servat (66—70).

Novae lectiones secundae recensionis Griesbachianae hae sunt:

Δ. l. 71. Io. 6, 58. (Z. 124) om. τὸ μάννα HT (K)
72. 1. Petr. 1, 23. (878) om. εἰς τὸν αἰῶνα SLT (K^{2})
m. 73. Marc. 9, 38. (*Δ*. 49) restituit ὅτι caett. om. ὃς caett.
74. Luc. 1, 29. (*Δ*. 50) restit. ἐπὶ τ. λόγῳ om. ἰδοῦσα HT
75. Luc. 9, 55. 56. (*Δ*. 51) restit. prius comma om. post. HS
76. Ap. 6, 1. 5. 7. (J. 141) ἔρχου κ. ἴδε S (v. 3 Cpl.)
n. 77. Iud. 25. (*Δ*. 55) add. πρὸ παντὸς τ. αἰῶνος servato priore additamento SLT.

Cf. de hac editione diaria theol. Haenleinii IX. 1, Schmidtii I. 601, Schleusneri IV. 509, Gableri III. 27 etc.

5.* HALAE *Sax. ap. I. I. Curtii haeredes.* 1797. 8.

Synopseos Griesbachianae editio II. omnino quoad textum [illegible] laudatum opus conformata cuius tamen apparatum non [illegible]cipit. Ordinem sectionum rarius mutat, in historia [illegible]opas Ioanneas caeteris addit.

6.* LONDINI *impensis I. Mackinlay et Cuthel et Martin (exc. Collingwood et Socii Oxonii).* 1809. 2 *tomi.* 8.

Splendidum apographon editionis Griesbachianae secundae hactenus mutatum ut textus lineis integris, notae per binas columnas exscriberentur quod sane oculis multo magis arridet quam quod Halensis liber contrarium obtulerat.

7.* LONDINI *impensis F. C. et I. Rivington, I. Cuthel (et aliorum) typis R. et A. Taylor.* 1818. 2 *tomi.* 8.

Editio repetita praecedenti addens praefatiunculam editoris anonymi Londinensis quae lectores docet additamenta editionis Halensis suis locis hic inserta esse. Quod tamen iam in priore factum fuerat. Praemittitur praeterea Griesbachii praefationi tabula lectionum editionis Lipsiensis a. 1805 a textu huius maioris discrepantium. Externa forma utrique libro britannico eadem.

8.* LIPSIAE *sumtibus F. T. Maerkeri.* 1811. 8.

Editio Schottii secunda in omnibus primae similis, forma tamen paullo maior. Textum iam sequitur Griesbachianum qualem exhibebat secunda summi critici editio paucis ex mente novi editoris vel emendatis vel e priori editione servatis. Scilicet vulgarem lectionem retinet olim ipsi Griesbachio probatam: E. 43. Γ. 19. Z. 87; eidem adstipulatur Θ. 25; tum Griesbachii primae adhaeret R. 317. Novas habet Π. 13 et Θ. 145.

9.* LIPSIAE *sumtibus F. T. Maerkeri.* 1825. 8.

Tertia Schottii editio in versione latina multum mutata est, in graeco archetypo nonnunquam sed parcius. Praecedentis lectiones peculiares omnes retinet praeter unam (E. 43), semel redit ad primam Griesbachianam (V. 41), quater ad Elzeviros (Er. G. 57. Cpl. R. 313. vett. contra Y. 6. ε. 14). Habet tamen et alia quaedam iam nonnullis ante Griesbachium probata: Y. 86. Z. 39. 41. 60. 125. Δ. 3. Θ. 52. Ξ. 8.

10.* CHRISTIANSTADII *typis et sumtibus societatis Schmidtianae.* 1834. 8.

Novi Testamenti graeco-latini ex editione Schottiana in usum iuventutis descripti cura P. I. Boeklin titulum ex bibliotheca Upsaliensi mecum communicavit olim V. D. Car. Hultcranz. Iam post multas ambages ipsum volumen possideo, nactu difficillimum ut quasi hyperboreis draconum antris eripiendum dixeris. Sed adfuit quaerenti pro Sigurdo vir summus C. E. Scharling, theologus Hafniensis celeberrimus, cuius benevolae sedulitati meis rebus humanissime prospicienti hoc in nostris regionibus unicum

exemplar acceptum refero. Praefatio adest nulla, versio latina secundo volumini reservata est quod non habeo. Typi non mali, saltem charta meliores. Textus ex Schottiana III. a. 1825 simpliciter descriptus est.

11.* BEROLINI *sumtibus Fr. Laue.* 1827. 8.

Editionem Griesbachii tertiam dicit hanc editor Vir Clar. David Schulzius in academia Vratislaviensi olim theologiae professor et de re critica non parum meritus scriptor. Tertia autem non nisi eo nomine dici poterat quod secundae apographon erat et ratione manualium librorum mox recensendorum non habita. Non tamen absolutum est opus cuius primum tantum volumen evangelia complectens prodiit praefatione novi editoris ornatum, cum apparatu critico aucto emendato melius disposito. Textus bis tantum mutatus est ex ipsius Griesbachii autoritate, scil. Matth. 18, 19. (E. 43) legitur *πάλιν λέγω* quod Gr. in omnibus suis editionibus praeter secundam tuetur, et Marc. 4, 18. (A. 23) scribitur *ἄλλοι εἰσὶν* quod saltem in edd. Lipsiensibus exstat. Cf. ALZ. 1829. II. 481—524. Wineri diar. th. IX. 65.

§ 3. EDITIO GRIESBACHII TERTIA.

12.* LIPSIAE *sumtibus G. I. Goeschen.* 1803—1807. 4 *tomi. fol.*

Editio omnium quae exstant speciosissima chartae nitore, formae amplitudine, typorum elegantia. Dolendum tamen typothetam, qui et unciales ad formam cursivarum quas dicunt redigere voluit salva earum magnitudine, nativum literaturae graecae tenorem minus feliciter mutasse. Etiam variantes margini adscriptae libri minime criticis usibus destinati textus maiestatem imminuere videntur. Sunt eae selectae tantum et literulis nonnullis Bengelio praeeunte pro sua dignitate distinctae et aestimatae. Unumquodque volumen imagine aeri incisa insignitum ex celeberrimis Dresdensis pinacothecae tabulis depicta, Domini Nostri, b. Virginis, Ioannis et Pauli Apostolorum. Exemplar meum etiam ex ligatura pulcherrimum.

Textum Griesbachius iam tertia vice recognovit et ita constituit ut deinceps sub eius nomine laudari consuevit. Quam recognitionem Lipsiensem dicunt Viri docti ut a priore Halensi distinguant, nominibus ex editionum locis natalibus repetitis. Quum autem hic textus Lipsiensis non ex hac nostra editione sed ex sequenti manuali vulgo innotuerit, in publicum emissa antequam maior illa fuerit absoluta, accuratiorem eius notitiam infra suppeditabo. Cf. de hac ed. diaria Gableri XII. 7. et nov. II. 136. IV. 391. Schmidtii Bibl. VIII. 1.

13.* LIPSIAE *sumtibus G. I. Goeschen.* 1805. 8.

Est haec editio Griesbachii manualis usu tritissima, de qua modo dixi. Praemittitur conspectus potiorum observationum

criticarum et regularum ad quas autor iudicium suum de discrepantibus lectionibus conformavit. Margini inferiori adscribuntur variantes selectiores variis signis ad iudicium illud definiendum distinctae.

Haec editio a secunda non nisi undeviginti locis e nostro millenario numero differt. Sexies Griesbachius ad suam ipsius primam lectionem redit (a Compl. Mac. et Beng. ad Elz. E. 43. J. 159. 224. Z. 87. *Γ*. 19 et a sua ^{n} ad ^{j}); quater item ad textum receptum transit ubi duae priores consenserant (missis Compl. G. 52 et J. 162 et novis suis Δ^{f}); semel ad Erasmum reiecta vulgata (P. 291); quater novas adducit quas nos supra vidimus apud Toinardum (τ. 9) et Macium (Z. 86. 88. 89); quater denique talia habet quae antea nondum apparuerant in textu:

Δ. o. 78. Marc. 4, 18. (A. 23) καὶ ἄλλοι εἰσὶν ..... οὗτοι ἐ. LT
p. 79. Marc. 6, 33. (J. 75) συνέδρ. ἐκεῖ caett. om.
80. Act. 25, 5. (B. 29) εἴ τι ἐστὶν ἐν τ. ἀ. caett. om. b
81. Act. 27, 14. (Y. 43) εὐρυκλυδών.

Iniquum sane foret si emendationum a Griesbachio in margine tantum propositarum nullam rationem haberem, quum potius vel eo nomine laudandus sit quod non immoderatius quam ipsius subsidia ferebant et audacius textum mutarit. Emendationes eiusmodi eo magis notandae quod pleraeque postea a viris doctis comprobatae fuerunt et nunc vulgatissimae sunt. Huc pertinent, praeter plurimas lectiones quas quum iam a Colinaeo Wellsio Macio Harwoodio receptae sint hoc loco recensere nolo, etiam nonnullae in his schedis nondum propositae:

Δ. q. 82. Matth. 18, 11. (879) om. tot. LT
83. Marc. 3, 29. (Θ. 145) ἁμαρτήματος LT
84. Act. 7, 17. (Θ. 167) ὡμολόγησεν LT
85. 1. Cor. 11, 29. (880) om. ἀναξίως LT
86. 1. Tim. 6, 11. (881) πραϋπάθειαν (pro πρᾳότητα) LT
r. 87. Matth. 6, 15. (882) om. τὰ παραπτ. αὐτῶν T
88. Matth. 6, 25. (883) om. καὶ τί πίητε T^{0}
89. Marc. 6, 51. (884) om. καὶ ἐθαύμαζον T (L)
90. Marc. 8, 13. (W. 20) om. εἰς τὸ πλοῖον T
91. Marc. 9, 3. (885) om. ὡς χιὼν T
92. Luc. 19, 45. (Θ. 159) om. ἐν αὐτῷ κ. ἀγορ. T
93. Luc. 23, 17. (886) om. tot. T (L)
94. Io. 3, 15. (887) om. μὴ ἀπόληται ἀλλ' T (L)
95. Io. 13, 2. (888) ἵνα παραδῷ α. Ἰούδας (pro genit.) T
96. Act. 18, 26. (Θ. 170) τὴν ὁδὸν (om. τοῦ θεοῦ) T^{0}
97. 1. Cor. 4, 13. (889) δυσφημούμενοι (pro βλασφ.) T
98. Gal. 6, 15. (*Δ*. 36) om. ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ T
99. Eph. 5, 22. (V. 24) om. ὑποτάσσεσθε bT
s. 100. Luc. 11, 53. (890) om. λέγοντος usque ad αὐτοὺς, add. καὶ
101. Luc. 11, 54. (Θ. 156) om. ἐνεδρ. α. ζητ. item ἵνα κατηγ. α. (T)
102. Gal. 4, 7. (Θ. 46) om. θεοῦ διὰ χρ.
103. Gal. 4, 14. (Θ. 69) om. pronomen post πειρασμόν.

14. CANTABRIGIAE *typis academicis, sumptibus W. Wells et W. Hilliard.* 1809. 8.

Cantabrigia illa non britannica est artium liberalium alma nutrix, sed nova quaedam et obscurior americana in dominio Massachusets, ubi Griesbachii editionem manualem typis denuo mandatam esse ex literis Edu. Robinsonii didici.

15.* LIPSIAE *sumtibus G. I. Goeschen.* 1825. 8.

Ultima haec N. T. Griesbachiani integri editio ex tertia (a. 1805) accuratissime sed paullo maiori forma expressa est.

16.* HALAE *Sax. in officina libraria Curtiana.* 1809. 8.

Synopseos Griesbachianae editio tertia emendatior et auctior. Scilicet auctior dicitur eo nomine quod passim vel citra historiam passionis pericopae ioanneae synopticis adiectae sunt. Textus ex editione Lipsiensi petitus, ita tamen ut hinc inde vel lectionem ipsam vel saltem signa sua critica editor mutaret. Ex nostris locis huc tres tantum pertinent: Marc. 3, 32. ubi restituit l. Compl. (G^d) nuper deletam, Marc. 6, 33. ubi redit ad primam suam ($Δ^{l}$. cf. $Δ^{p}$) et Io. 20, 16. ubi reponit quod habuerat olim ($Δ^{t}$).

17.* HALAE *Sax. in officina libraria Curtiana.* 1822. 8.

Eiusdem synopseos editio quarta et ultima ex praecedenti post Griesbachii obitum accuratissime descripta.

18.* LIPSIAE *(sine nomine bibliopolae vel typographi).* 1809. 8.

Continet haec editio textum Griesbachii Lipsiensem cum omnibus suis additamentis criticis, ipsis typis Goeschenianis expressum, et Schottii versionem latinam. Verum titulus in nomine loci mendax est, quod absentia nominis bibliopolae prodit, et iuncta diversorum editorum opera non sine fraude liber iste describit. Tribuitur hic liber Feichtingero cuidam bibliopolae Linziae in Austria degenti, cui fortasse Goeschenius typorum formas vendiderat, vel Lipsiae permiserat exercendas.

19.* BEROLINI *impensis et typis G. Reimeri.* 1818. 4.

Synopsis evangeliorum Matthaei, Marci et Lucae cum parallelis Ioannis pericopis cura Guil. Mart. Lebor. de Wette et Friderici Lücke edita. Quae a reliquis eiusdem generis libris hactenus differt quod ea pars textus in qua tres evangelistae non eundem rerum et narrationis ordinem sequuntur ter descripta est, ut uniuscuiusque libri tenor subinde lectori exhibeatur. Textus cum ipsis signis criticis ex editione synopseos Griesbachianae anni 1809 desumptus est.

20.* BEROLINI *impensis G. Reimeri.* 1842. 8.

Editio eiusdem synopseos secunda formae minoris et Lachmanniana varietate margini Griesbachianae addita auctior, in textu vero ipso describendo nusquam mutata. Exemplar meum olim Ios. Gehringeri professoris Tubingensis fuit qui ipse eodem anno synopsin evangeliorum edidit de qua vide infra.

21. PHILADELPHIA. *William Fry, Printer.* 1822. 8.

Titulum describo ex O'Callaghani Bibliographia biblica americana: *The N. T. in greek and english, the greek according to Griesbach, the english upon the basis of the fourth London edition of the improved version, with an attempt to further improvement ..... in two volumes. By Abner Kneeland, minister of the first independent church of Christ, called universalist, in Philadelphia. Published by the editor and sold by him.* — Idem ibidem et eodem anno textum Griesbachianum nudum, sine versione edidit, quod opus utrum ab altero distinguendum sit, quoad archetypon, nec ne, me nescire fateor.

22.* LONDON, *Taylor Walton et Maberly.* 1850. 16.
* LONDON, *Walton et Maberly.* 1855. 16.
* LONDON, *Henry G. Bohn.* 1859. 16.

Haec non solum una eademque editio est, verum etiam duo priores tituli in eodem volumine veniunt, quorum alter τὴν καινὴν διαθήκην, alter *the four gospels* promittit. Cuius specialis formulae rationem eo minus assequor, quod totum N. T. uno tenore paginarum usque ad finem hic exhibetur, ita quidem ut initium Actuum cum ultimis versibus Ioannis eidem plagellae inscriptum sit. Porro is titulus qui annum 1850 refert secundam eamque emendatam emissionem profitetur. Equidem primae mentionem nusquam factam vidi. Patet ex his omnibus editionem esse stereotypam. Praemittuntur duo specimina codicum manu scriptorum, notitia historica de textu graeco N. T. eiusque fatis, tabula chronologica et breves in singulos libros ὑποθέσεις quarum autor, quisquis ille fuerit, satis exili doctrina instructus fuisse videtur. Textus, cui subiiciuntur selectae variae lectiones maxime Millii, Griesbachianus est ex editione Lipsiensi repetitus. A quo quater tantum editorem desciisse video. Scilicet finem ep. ad Romanos ad veterem formam restituit, duo glossemata Col. 1, 2. et 2, 2. a Griesbachio eiecta uncis inclusit, et Act. 25, 16. εἰς ἀπώλειαν omisit, quod plures iam antea fecisse infra ostendam (cf. Cap. XVII. § 2).

In exemplari meo recentiori exstat lexicon manuale graecoanglicum ad N. T. in gratiam tironum a I. H. Bass adornatum.

23. BOSTON, *Cummings Hilliard and Co.* 1825. 8.

Quatuor evangelia ad textum Griesbachii expressa cum lexidio, in usum scholarum. Notitiam hausi ex O'Callaghani Catalogo.

24. NEW-YORK, *Fowler and Wells.* 1865.

Titulum mecum communicavit L. Heydenreich V. D. M. talem: *The emphatic diaglott containing the original greek text of what is commonly called the N. T. according to the recension of Dr. J. J. Griesbach, with an interlineary word for word english translation, a new emphatic version based on the interlineary translation, on the readings of eminent critics and on the various readings of the Vatican MS. together with illustrative and explanatory foot notes and a copious selection of references, to the whole of which is added a valuable alphabetical index by Bj. Wilson.*

CAPUT XVI.

EDITIONES MATTHAEIANAE.

§ 1. EDITIO MATTHAEII.

1.* RIGAE *impensis I. F. Hartknochii.* 1782—1788. 8.

Editor Christianus Fridericus Matthaei Thuringus per aliquot annos in academia Mosquensi professor literarum humaniorum, postea collegii Misniensis rector, N. T. graecum ex codicibus Mosquensibus antea nunquam examinatis ita descripsit ut sibi leges proprias de textu constituendo faceret, quas sequutus, et posthabitis aliorum criticorum laboribus, imo satis invidiose repudiatis, propius ad vulgarem lectionem accessit quam virorum doctorum eius aetatis iudicium ferebat. Vulgatum est opus intra sexennii spatium duodecim voluminibus quorum unumquodque suo singulari titulo ornatum venit absque numero seriem referente. (1782 Epp. cath. Acta. Epp. ad Rom. Tit. Philem. tribus tomis; 1783 Epp. ad Corr.; 1784 Col. et Ebr., ad Gal. Eph. Phil. duobus tomis; 1785 Epp. ad Thess. et Tim. et Apocal. item duobus; 1786 Io. et Lucas similiter, denique 1788 reliqua duo evv.). Additur ubique textui archetypo versio vulgata, in octo prioribus tomis cum variantibus duorum codd. Mosquensium: praeterea adsunt ὑποθέσεις, capitulationes, series lectionum ecclesiasticarum, scholia graeca in quibusdam libris satis ampla, specimina codicum MSS. plurima, disquisitiones non paucae de locis insigniorib us a criticis sollicitatis, prolegomena unicuique volumini praefixa de subsidiis tum novis tum olim iam adhibitis, patrumque et recentiorum in rem criticam meritis, vel potius, si editorem audieris, facinoribus. Hic enim caeteros subinde atroci vecordia insectatur, Origenem textus corruptorem, Griesbachium stupidum ignarumque eiusdem restauratorem, omnes fere, qui in alias abierunt partes quam quae ipsi placuere, ranas et canes salutat, hoc maxime gloriatus quod nemo de grege novorum theologorum suam operam impuro ore contumeliosaque laude ausus sit comprobare.

Codices suos in plures classes divisit ex quibus illos maxime sequendos duxit qui textum purum et perpetuum continerent, posthabendos vel reiiciendos eos qui solas pericopas ecclesiasticas exhiberent vel textui scholia et commentarios adderent. Quum vero omnes fere illi codices, etiam optimi, ad familiam Byzantinam pertinerent utpote medio aevo Constantinopoli in Russiam perlati, facile intelliges textum inde eruendum a vulgari non multum diversum effici potuisse, hoc ipso quoque, fere eodem tempore, ex iisdem locis quamvis alia via in occidentem transmisso. Rarius ergo quam ullus recentiorum criticorum ab Elzeviris discrepat Matthaeius, qui fundamento posuit editionem Gregorii Oxoniensem a. 1703 Fellianae apographon (de qua v. Cap. XI. § 5) hinc inde e suis copiis mutandam. Plura vide in Rosenmülleri Lit. I. 414, Eichhornii Bibl. II. 305, Michaelis Bibl. XX. XXI. Bibl. nov. I. II. VI., Doederleinii Bibl. th. II. 321 etc.

Textus Matthaeii in hac prima editione servat lectionem Elzevirianam locis 779 aliis 209 talem recipit quam iam in libris antiquioribus invenimus, et non nisi duodecim reliquis novas habet. Adsunt lectiones Complutenses anti-Elzevirianae 137 quas in catalogo notatas reperies omnes, Erasmicae 25 (G. 59. J. 122. 125. 149. 216. 217. 228. 232. K. 236. M[d.] O[b.] P[cd.] 270. 288. Q[e.] R[bf.] S[be.] T. 329. U. 24), veteres decem contra W. 17. 20. 21. 23. 24. 34. X. 19. 20. 21. 28), Stephanicae duae (W. 7. 12), Colinaei quatuor (V. 38. 45. 50. 51). Praeterea consentit tricies et semel cum criticis saeculi superioris (Y. 50. Z. 1. 2. 3. 26. 29. 30. 46. 77. 93. 119. 122. 126. 134. Γ. 1—5. 11; 14. 19. 22. Δ. 3. 6. 7. Θ. 140. 185. Λ. 44. 48. denique Hutter. 1. Io. 5, 6. add. καὶ πν.). Quibus accuratius examinatis patebit Matthaeium in sola Apocalypsi textum saepius mutasse, rarissime in Epistolis.

Lectiones Matthaeianae novae et peculiares hae sunt:

Ξ. 1. Hebr. 12, 7. (Θ. 181) εἰς παιδείαν ὑπομ. LT[0]
2. Ap. 2, 13. (P. 289) ἐν τ. ἡμέραις αἷς T
3. Ap. 4, 4. (T. 346) om. εἶδον T[2]
4. Ap. 6, 1. 5. 7. (J. 141. Λ. 76) ter ἔρχου καὶ ἴδε om. καὶ εἶδον
5. Ap. 10, 2. (J. 148) βιβλίον
6. Ap. 17, 16. (J. 155) κ. γυμνὴν ποιήσουσιν αὐτὴν
7. Ap. 21, 7. (J. 189) δώσω αὐτῷ ταῦτα
8. Act. 13, 23. (P. 286) ἤγαγε τῷ Ἰσρ. σωτηρίαν
9. Act. 21, 25. (Z. 128) κρ. μηδὲν τ. τηρεῖν ἀ. τό τε
10. Hebr. 10, 17. (X. 48) add. ὕστερον λέγει
11. Ap. 9, 2. (T. 333) om. καὶ ἤνοιξε τὸ φρ. τ. ἀβ.
12. Ap. 21, 26. (T. 345) add. ἵνα εἰσέλθωσι.

Quod Rom. 8, 34. omittitur ὅς ἐστιν ἐν δεξιᾷ τ. θ. vitio operarum factum est.

2.* WITTEBERGAE (*sine nomine bibliopolae et typographi*). 1803. CURIAE *Variscorum ap. God. Ad. Grau.* 1804. RONNEBURGI *ap. Aug. Schumann.* 1807. 3 *tomi.* 8.

Secunda Matthaeii iam professoris Vitebergensis editio externa specie non uno nomine a prima differt. Exsulat hic vulgata latina; textus distinctio omnino ad ecclesiastica orientis exemplaria facta est, nempe praeter Eusebii, Euthalii et Andreae Caesariensis sectiones maiores et minores in margine notantur pericopae singulis diebus festis rite destinatae cum omnibus suis formulis solennibus, additis in fine synaxariis et menologiis. Lectiones variantes textui in unaquaque pagina subiectae ad modum Bengelii quinque literarum ope (ABCDE) in diversas classes distribuuntur ad aestimandam earum dignitatem et auctoritatem. Praefationes et excursus subsidia recensent criticaque aliorum studia maxime recentiorem truculentius perstringunt.

Vicies et quater lectionem in hac nostra mutat editor, sed in evangeliis nusquam. Scilicet septies redit ad Elzevirianam repudiata Erasmica G. 59. T. 329. X. 5, Stephanica X. 18. et sua nova Ξ. 9. 10. cum 1. Io. 5, 6; octies eandem deserit pro Complutensi J. 146. 151. 209. U. 33, pro Erasmica P. 291, cum Aldina 6, Colinaeo V. 11, Stephano W. 6; a Stephano ad Erasmum transit in S. 324; a sua Wetsteniana Δ. 3. ad Compl. U. 19; porro Act. 16, 3. cum Altero facit (α. 12); et Apoc. 21, 6. (Θ. 183) cum Harwoodio. Nova observavi haec:

Ξ. 13. Act. 15, 18. (J. 95) *ποιῶν ταῦτα πάντα* om. caett.
14. Ap. 1, 4. (J. 198) *ἀπὸ θεοῦ ὁ ὢν* (cf. α. 7)
15. Ap. 13, 10. (J. 152) *εἴ τις αἰχμαλωσίαν, ὑπ.*
16. Ap. 20, 5. (J. 231) om. primum comma tot.
17. Ap. 2, 25. *ἀνοίξω* (caett. *ἂν ἥξω*).

Sunt et alia nonnulla singularia quae tamen lubentius vitia operarum dixerim vel lapsus calami ex. gr. Marc. 1, 20. *μαθητῶν* pro *μισθωτῶν*, Rom. 12, 17. *ἀντὶ καλοῦ* pro *κακοῦ* etc.

§ 2. EDITIO PHARMACIDIS.

3.* *Ἐν ΑΘΗΝΑΙΣ ἐκ τῆς τυπογραφίας Α. Αγγελίδου.* 1842—1845. 7 *tom.* 8.

Theoclitos Pharmakides professor Atheniensis integrum Novum Testamentum cum commentariis Euthymii Zigabeni in Evangelia, Oecumenii in Acta et Epistolas, Andreae denique et Aretae in Apocalypsin edidit, ita ut textum Mosquensem i. e. Elzevirianum (v. supra pag. 113) ad Matthaeii ed. secundam passim corrigeret. In 97 locis ex millenario nostro numero lectionem vulgarem contra Matthaeii mentem servavit,

in 125 aliis vero huius vestigia legit novus editor, quod maxime in Apocalypsi, tum etiam saepius in epistolis factum observavi. In eadem Apocalypsi in octo locos incidi ubi neuter illorum ducum viro doctissimo sese commendasse videtur, qui unde quam praetulit lectionem desumpserit ipso tacente dicere non possum. Certe ex codice Aretae manuscripto aliquo habuisse minime putandus est. Concinit plerumque in his cum Bengelio et Griesbachio.

CAPUT XVII.

EDITIONES GRIESBACHIO-ELZEVIRIANAE.

§ 1. EDITIO WHITII ORIGENISTICA.

1. OXONII *ap. Sam. Collingwood.* 1798. 12.

Iosephus White theologus Oxoniensis in biblicis studiis non infimo loco ponendus, cui inter alia debetur splendida editio versionis Philoxenianae, quatuor evangeliorum textum methodo origenistica constitutum edidit, ita ut fundamento poneret textum vulgarem Elzevirianum, cui inseruit additamenta Griesbachio maxime probata praemisso asterisci signo, glossemata vero eodem auctore resecanda praefixo obelo notaret. Caeteras variantes lectiones receptis praeferendas simpliciter margini adscripsit. Textus hic igitur quoad illa additamenta mixtus dici potest, quoad signa critica et lectiones marginales Griesbachianus, per se autem, si additamenta deleveris, vulgaris. Librum in his terris rarissimum Stuttgardiae examinavi. Minus accurate de hoc libro Dibdinus p. 114 dicit editorem nusquam a textu recepto discedere.

§ 2. EDITIO AITTONI.

2.* LUGDUNI *Bat. et Amstelodami ap. S. et I. Luchtmans et P. den Hengst et fil.* 1809. 12.

Henricus Arnoldus Aitton verbi divini minister apud Zwollenses in usum scholarum hanc curavit editionem forma quidem Wetstenianas i. e. Leusdenianas referentem, quarum etiam signa lexilogica servat, textui tamen Leusdeniano Griesbachianum substituit paucioribus locis exceptis, maxime iis quae theologicam et polemicam aliquam famam nacta sunt, quibusque manum te-

merariam admoveri scholarum belgicarum orthodoxia vix passura videbatur. In titulo Leusdenii Griesbachiique nomina iunctim textus patroni lecturis commendantur.

Itaque lectio vulgata servatur Matth. 6, 13. (A. 16); Luc. 9, 55. 56. (Θ. 154); Cap. 11, 2. ss. (Δ. 2); Io. 1, 27. (Θ. 162); Act. 8, 37. (A. 6); Cap. 9, 5. 6. (A. 22); Cap. 13, 33. (Q. 304); Cap. 15, 18. (J. 95); Cap. 20, 28. (B. 27); Cap. 23, 9. (Z. 18); Rom. 8, 1. (Z. 65); Cap. 11, 6. (Z. 23); Cap. 13, 9. (B. 33); Phil. 4, 13. (Z. 84); Col. 2, 2. (Z. 67); 1. Tim. 3, 16. (Δ. 69); 1. Io. 5, 7. (S. 319). Tum quoque in locis minoris momenti missis lectionibus Griesbachianis Compl. A. 12. 15. 23. J. 97. N. 261. Vign. Bis ab utroque fonte discedere editorem video: Io. 6, 69. (Z. 125. Δ. 11) ὁ ἅγιος τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος, et Act. 25, 16. (Z. 45) om. εἰς ἀπώλειαν. Vitium sane videtur editori non tribuendum Hebr. 10, 34. δεσμίοις μου (Y. 51) in hac familia tamen deinceps servatum.

3.* GLASGUAE *excudebant Andr. et Iac. Duncan impensis Law et Whittaker Londin.* 1817. 24.

Titulus textum Leusdenii et Griesbachii curis deberi dicit. Qui scilicet Aittonianus est exceptis quinque locis in quibus Griesbachianae lectioni vel vulgata praefertur (Er. C. 38. G. 54. Ald. 7. Cpl. R. 311) vel Complutensis (J. 214). Plures titulos Glasguenses exstare ex catalogis scio. Verum utrum omnes novae editiones sint an στερεοτύπως iteratae nescio. Tua facio quae habeo.

4.* GLASGUAE *ex prelo academico impensis Rivingstons et Cochran caett.* 1822. 24.

Typi iidem atque in praecedente, forma libri maior. Sunt enim paginae 430, praecedentis 483. Textus idem praeter unum locum Marc. 4, 18. ubi alterum οὗτοι εἰσὶν deletum est.

5.* GLASGUAE *typis et cura Hutchison et Brookman caett.* 1830. 24.
* GLASGUAE *typis et cura G. Brookman impensis Th. Tegg Londini et R. Griffin et Soc. Glasg.* 1832. 24.
* GLASGUAE *typis et cura G. Brookman caett.* 1836. 24.

Editio a prioribus Glasguensibus hactenus diversa quod textus non columnatim sed integris lineis expressus est. Paginae sunt 452, typi minutissimi. Habet lectiones praecedentis omnes, sed ter ab eadem discedit: Matth. 1, 18. restituit Griesbachianum (Vign.) γένεσις, C. 27, 33. ὅ pro ὅς (Ald. 7) et Hebr. 10, 34. vulgatum τοῖς δεσμοῖς μου (Y. 51). Plures titulos huius editionis exstare, vix mihi dubium, saltem unum anno 1830 antiquiorem fuisse suspicor, quum praefationem anonymus editor Kalendis Decembribus a. 1828 scripserit.

6.* CANTABRIGIAE *typis acad. exc. I. Smith caett.* 1824. 8.

Hic liber sola Acta App. continet cum notis variorum quibus suas adiecit Hastings Robinson Collegii D. Ioannis socius. Quem hoc loco recenseo quod textus qualis hic exhibetur proxime ad Aittonianum accedit. In millenario nostro numero sunt loci 151 ex Actis repetiti quorum 99 nullam inter Griesbachium et Elzeviros varietatem praebent, in caeteris tricies et septies noster respuit receptam, duodecies eidem adstipulatur, item ter ubi ipse Griesbachius in prioribus suis editionibus eam retinuerat. Ex Aittonianis adsunt A. 6. 15. 22. J. 95. 97. Z. 18. non vero B. 27. Q. 304. Z. 45. Griesbachianae antiquiores sunt B. 29. Y. 43. Z. 86. Caeterae vulgares A. 25. R. 315. Y. 5. Z. 22. 80. Ex quibus patet editorem in retinendis vel reïiciendis Griesbachii lectionibus aliquatenus ex Bengelii auctoritate pependisse.

7.* LONDON *published by Th. Hurst.* (*Glasgow, G. Brookman printer*) 1834. 12.

In margine interiore adscribuntur radices graecae quas olim in usum tironum in suis libris adnotaverat Car. Hoole (Cap. VIII. § 3). Textui subiecit scholia anglica Thomas Smith Cantabrigiensis. Meum exemplar altero tomo mancum sola evangelia continet. Textus lectiones Aittonianas omnes exhibet sed praeterea plures Elzevirianas et a Griesbachio repudiatas: Cpl. A. 18. 19. 21. 23. J. 214. K. 252. Er. C. 38. G. 54. Vett. contra Y. 32. Z. 29. 75. 90. 116. 117. Θ. 25. Δ. 1. 3. 30. 39. — Marc. 6, 16. legit οὗτός ἐστιν, οὗτος ἠγ. — ib. 7, 26: συραφοινίσσα.

8.* LONDON, *Iohn W. Parker.* 1838. 16.

Editio sane solius bibliopolae curis vulgata. Quis enim vir doctus textum graecum N. T. in ipso libri titulo *Greek version* appellare potuerit, vix dicendum. Aittoniana tamen scriptura quinque locis mutata, (Compl. A. 23. J. 214. — Elz.: G. 54. Ald. 7. R. 311) ita ut Glasguensi (a. 1822) omnibus fere numeris aequalis sit.

§ 3. EDITIONES SCHOLASTICAE PARISIENSES.

9.* PARIS *chez Aug. Delalain.* 1812. 12.

In Gallia ultimae fuerant editiones N. T. graeci eae quas a. 1715 et 1722 Parisiis dederant P. F. Emery et J. B. Brocas. Post integrum fere saeculum primus I. B. Gail professor literarum graecarum evangelia recudi curavit in usum scholarum. Caeterae enim partes codicis sacri in gymnasiis non legebantur, in seminariis theologicis catholicorum ne illa quidem graece.

Qualem editorem hic habeas ex praefatiuncula disces: *Encouragé par les suffrages flatteurs accordés à mon Théocrite, à mon Thucydide et à mon Xénophon, je travaillais à mon Hérodote, lorsque je fus informé qu'il n'existait pas à Paris un seul exemplaire de l'éloge d'Agésilas, de la vie de Sertorius et surtout du N. T. Fidèle à mon voeu de rémédier à la disette des livres grecs en France, je mis aussitôt la main à l'oeuvre. Non tam electus quam derelictus malui me quam neminem.*" Praemittuntur textui prolegomena philologica ad lexilogiam et syntaxin sermonis graeci autorum sacrorum pertinentia satis dubiae scientiae, et notitia brevis de quatuor evangelistis, qualem graecae ὑποθέσεις olim dare solebant. Cuique evangelio subiicitur annotationum trivialium farrago.

Textus ex Griesbachii editione manuali desumptus a qua tamen nonnunquam ad Elzeviros redit. Scilicet missa lectione Complutensi a Griesbachio recepta Erasmicam sequitur A. 14. 18. 19. J. 219. K. 247, repudiata hac illam restituit J. 232. U. 10, denique reiecta recentiori Z. 11. Voeg. Θ. 25. veterem tuetur. Semel ab utraque recensione desciscit Marc. 14, 15. ἀνώγαιον scribens (Compl. J. 214) quum tamen in loco parallelo Luc. 22, 12. Griesbachianum ἀνάγαιον servaverit.

10.* PARIS, *Aug. Delalain.* 1814. 12.

Editio simpliciter iterata charactere et minutiore et elegantiore expressa. In textu nil mutatum nisi quod in utroque loco modo laudato vetus et vulgatum ἀνώγεον redierit.

11.* PARIS *de l'imprimerie d'Aug. Delalain.* 1820. 12.

Hanc tertiam Gailii editionem evangelia στερεοτύπως ex praecedente repetentem non separatim hic collocarem nisi iam adessent Acta Apostolorum nunc primum quod sciam ab hoc editore sueto more illustrata. In his Elzevirianae lectiones Griesbachianis substituuntur hae: A. 6. J. 95. 97. Y. 28. 46. Z. 18. 86. Adest quoque Aittonianum Z. 45.

12.* PARISIIS *apud Lefevre. Ἐξ τυπογρ. Ι. Μ. Εβεραρτου.* 1824. 2 *tomi.* 32.

Editionem nitidam, habilem, subselliorum scholasticorum sordibus minime dignam curavit I. F. Boissonade professor literarum graecarum Parisiensis vir in sua provincia clarus. In praefatione Griesbachium antesignanum salutat in cuius tamen verba non semper iurare vult, vulgati quoque interpretis antiquissimi et plerumque boni rationem habiturus.

Re penitus examinata editorem a Griesbachii editione Lipsiensi non nisi 38 locis ad Elzeviros transiisse reperi (Cpl. J. 232. R. 311. S. 319. — Er. A. 6. 15. 18. 19. 22. B. 33. D. 41. G. 62. H. 69. J. 95. 97. 141. 170. 188. 204. 219. 225. K. 247. U. 18. 26. —

Steph. W. 24. — Bez. X. 25. — vett. contra W. 7. Y. 10. 14. Z. 2. 30. 88. 118. Γ. 16. Δ. 11. 34. 41. 51. 81). Quorum plures et apud Gailium et Aittonum sic mutati occurrunt. Habet etiam nonnullos ab utroque fonte discrepantes lectiones quas ad fidem vulgatae versionis restituisse videtur: Matth. 12, 6. (A. 17) μεῖζον, Rom. 6, 12. (Z. 120) ὑπακούειν ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτοῦ KLT; Rom. 8, 1. (Z. 65) om. tantum ἀλλὰ κατὰ σάρκα; 1. Cor. 6, 20. add. καὶ ἄρατε (!), 1. Cor. 12, 2. (S. 318) ὅτι ὅτε, 1. Tim. 3, 16. (Δ. 9) ὅ. Versiculorum numeri graece expressi, item capitum rubricae, quod non parum ad libelli elegantiam augendam confert.

13.* PARIS *de l'imprimerie d'Aug. Delalain.* 1827. 12.

Titulus quidem totum N. T. promittit sed non nisi Evangelia et Acta exhibentur graece et latine non columnis sed paginis binis expressa. Singuli libri proprio suo paginarum ordine distinguuntur ut separatim venire possint, probabiliter titulis quoque propriis insigniendi, qui tamen in meo exemplari non adsunt. Huic scilicet in duos tomos distributo editor materias et titulos singulari ratione tribuit, priori Marcum Matthaeum et Ioannem, posteriori Lucam et Acta. Praeter textum et versionem nihil habes ex quo editionis fontem et consilium discere queas. Adsunt lectiones Elzevirianae iam a Gailio textui Griesbachiano obtrusae omnes quas et quales habuerant Evangelia a. 1814 edita, praeterea undecim aliae, nempe Erasmicae quinque D$^{c.}$ G$^{e.}$ N. U$^{bk.}$ et sex veteres contra W. 7. Y. 3. 52. Z. 75. Δ. 3. 25. In Actis vero decies et quater Griesbachium deserit pro vulgata, scil. Erasm. A. 6. 22. J. 95. 97. Compl. P. 275. 286. Q. 304 et vett. contra Y. 28. 46. Z. 18. 86. Γ. 24. Δ. 15. Denique adest illa pluries iam in hac familia observata lectio Act. 25, 16. om. εἰς ἀπώλειαν.

14.* PARIS *de l'imprimerie d'Aug. Delalain.* 1830. 32.

Sunt duo tomi numeris non signati, prior in titulo promittit: *les quatre évangélistes et les actes des apôtres,* quem diu solum possedi, donec in secundum inciderim titulo omnino carentem. Fortasse separatim veneunt. Singulis capitibus praemittuntur argumenta gallice conscripta, evangeliorum capita iisdem etiam in minores sectiones dispescuntur. Textus evidenter Boissonadii est cuius omnes lectiones supra notatae adsunt. Redit praeterea nostra ad Elzeviros N. 261. R. 317. T. 327. U. 4. Y. 28. Z. 18. 20. 65. 86. Δ. 17. 39. — Iac. 3, 12. (Y. 55) inserta particula legitur ἁλυκὸν καὶ γλυκὺ caeteris ad mentem Griesbachii servatis.

15.* PARISIIS *exc. Ambr. Firm. Didot.* 1831. 24.
* PARISIIS *exc. Ambr. Firm. Didot.* 1837. 24.

Editio minuscula elegans castigata bis mutato titulo repetita. Editor in fronte libri nominatur Brosset vir in literis orientalibus

doctus maximeque rerum Georgicarum curiosus, cuius in diario Societatis Asiaticae Parisiensis plures de iisdem commentationes legi eruditos non est quod moneam. Qui illustrissimo Gallorum typographo N. T. graecum edere cupienti textum Griesbachii Lipsiensem commendavit paucissimis locis mutatum, quem etiam in titulo prioris editionis palam fontem suum profitetur, non vero in posteriore. Scilicet uncis inclusit glossemata a Griesbachio repudiata Matth. 6, 13. et 1. Io. 5, 7. (A. 16. S. 319); iisdem notavit quae Griesbachius maxime suspecta habuerat Io. 5, 3. 4. et 7, 53.—8, 11. (*Δ*. 8. *Θ*. 111). Plura alia ad textum vulgarem reformavit a Griesbachio omissa: Matth. 27, 35. Luc. 4, 18. et 17, 36. Act. 8, 37. et 9, 5. 6. (A. 6. 18. 22. J. 232. *ι*. 4); porro deserit ducem suum J. 196. 188. R. 311. *Γ*. 26. *Δ*. 17; denique Matth. 27, 33. singulariter scribitur, nescio an vitio operarum: ὅτι ἐστὶ λεγόμενος κρανίου τόπος (Ald. 7). Maxime vero mirandus editor in praefatione has textus vulgaris lectiones ex autoritate versionis Georgicae se restituisse affirmans quasi illa in re critica prae caeteris testibus audienda esset.

16.* PARIS, *imprimerie et librairie classiques de Jules Delalain et Co.* 1839 *etc.* 12.

Sunt in collectione mea quinque libelli textum graecum Evangeliorum et Actuum cum sectionum argumentis et annotatiunculis gallice conscriptis a G. Belèze, sed diversorum annorum, scil. Matthaeus 1852, Marcus 1849, Lucas 1860, Ioannes 1839, Acta 1848. Quos quum bibliopola omnes ex suo thesauro uno eodemque die mihi poscenti novos vendiderit, nescio utrum στερεοτυπῶς plus minus saepe pro necessitate repetitas esse partes singulas dixerim, an potius subinde a novo editore procuratas. Quocunque demum modo haec sese habeant, alia quoque de causa singularis horum libellorum conditio est. Quatuor posteriores fere simpliciter ex editione eiusdem officinae praecedenti (a. 1827) descriptae, cuius lectiones modo recensitae ad unam omnes adsunt additis sex aliis vulgaribus ibidem nondum comparentibus (contra *Δ*. 8. Y. 43. Z. 82. *Λ*. 13. 14. 51). Qualis vero ille Belezius criticus sit ex uno exemplo colliges. Ad Io. 1, 28. ubi cum Griesbachio Βηθανίᾳ scribit, in margine notat, plerosque interpretes hanc lectionem mero librariorum errori tribuere pro qua Bethabara scribendum sit. Quod Act. 4, 36. ἰωσὴφ scribat, cave id doctiori eiusdem curiositati Lachmanniano libro insidenti tribuas; multo libentius coniecturam dixerim in usum tironum factam.

Matthaei textum plane alia methodo usus constituit. Si quid video ei ad manus fuit in hoc solo evangelio edendo exemplar Tischendorfianum ex iis quae ad vulgatam maxime conformata sunt. Nam ex 136 locis Matthaei ad nostrum millenarium numerum pertinentibus 105 sunt in quibus Tischendorfium sequitur, in his 29 ubi Lipsiensis criticus et Griesbachium et Elzeviros adversantes habet. Cum his contra Griesbachium et Tischendorfium non nisi ter facit. Sunt itaque lectiones in ev.

Matthaei sic distributae: EGT. 43. ET. 6. GT. 27. EG. 20. T. 29. G. 8. E. 3. Singula recensere non attinet.

17.* TOULOUSE, *Librairie de Delsol et Pradel. (Imprimerie de J. B. C. Darolles).* 1840. 32.

Editionem minusculam nitidamque curarunt duumviri Timothée et Darolles quos theologos catholicos fuisse crediderim, solos fere scilicet qui nostris temporibus in Gallia textui graeco edendo studia sua impenderint. Videntur maxime Boissonadii editionem fundamento posuisse cuius supra memoratas lectiones a Griesbachianis diversas omnes receperunt praeter duodecim (A. 15. 17. J. 97. S. 318. U. 18. Y. 10. Z. 118. 88. *Δ*. 11. 41. 81. et ridiculum illud 1. Cor. 6. 20). Etiam Brossetii librum adhibuisse videntur a quo praeter nonnullas etiam apud Boissonadium obvias mutuari potuerunt J. 196. *Δ*. 17. (Luc. 4, 18. Matth. 27, 33). — Verum his non contenti alibi saepius Elzevirianam restituerunt nescio qua maxime lege usi (Er. A. 13. 21. B. 29. G. 58. 60. J. 106. 134. 135. 138. 144. 156. 183. 198. 206. 210. 212. K. 245. M. 258. U. 14. 15. 30. — Cpl. K. 244. P. 286. R. 313. — W. 23. X. 22. Y. 5. 28. 55. Z. 5. 25. 30. 77. 80. *Δ*. 19. 23. 44. 71). Singularia habent Rom. 14, 9. *καὶ ἀπέθανε καὶ ἀνέζησε* (Z. 76. *Π*. 77. B. 34); Apoc. 22, 19. *τοῦ βιβλίου* (J. 193); Act. 25, 16. om. *εἰς ἀπώλειαν* (Z. 45).

18.* PARIS, *Dezobry, E. Magdeleine et Ce. s. a.* 12.

Huius editionis a Theobaldo Fix curatae Lucas et Acta tantum exstare videntur. Textus satis nitide expressus in plurimas sectiones summariis latinis instructas dividitur; versiculorum numeri simul vulgaribus et graecis signis praefiguntur. Scripturae forma propius ad Griesbachianam accedit quam id in caeteris huius familiae libris vidimus. Scilicet in Evangelio ter tantummodo, in Actis septies ab hoc duce discrepat. Vulgarem lectionem tuetur B. 29 Er. P. 291. Cpl. W. 32. Y. 43. *Δ*. 51; uncinis utitur ubi Griesbachius deleverat A. 6. 15. 22; ab utroque fonte discedit S. 323. Er. Z. 45.

19.* PARIS, *librairie classique d'Eugène Belin. s. a.* 24.

Editor Aem. Lefranc qui de suo nihil fere addidit nisi brevissima nonnulla scholia in usum tironum, et argumenta capitum. Textus ad Boissonadii recognitionem omnino conformatus a qua ter tantum descivisse hoc *ἀπόγραφον* deprehendi, semel Griesbachii lectione restituta, semel eadem pro Elzeviriana reiecta, semel denique uncis utramque lectoris iudicio permittentibus.

Plures libellos scholarum studiis destinatos et vel Lucae evangelium vel Acta apostolorum separatim continentes, quippe

quae N. T. partes in Lyceis gallicis fere solae puerorum manibus tradantur, hoc loco citra lectorum aut collectorum damnum praetermitto etsi non paucos meis copiis addendos curarim. Non enim rarae sunt tales editiones a variis bibliopolis Parisiensibus procuratae, modo argumentis capitum aut annotationibus trivialibus illustratae, modo sine omni additamento nudum textum exhibentes. Virorum doctorum nomina, si qui forte operam talibus navaverint, modeste taceantur.

§ 4. EDITIO GAILLARDI.

20.* GENEVE *de l'imprimerie des successeurs Bonnant.* 1813. 1814. 2 *tomi.* 12.
* LYON *chez Rusand.* 1821. 2 *tomi.* 12.

Editor F. Gaillard verbi divini minister apud Genevenses. Textus satis nitide expressus sine ulla praefatione aliove additamento. Lectiones Griesbachianae et Elzevirianae ita mixtae ut illarum 166, harum 181 adsint, quibus sigillatim enumeratis operae pretium vix fecerim. Rarissimo ex suo ingenio novam constituit editor: Marc. 7, 26. (Rg. Ub) *συραφοίνισσα,* Luc. 4, 18. om. tantum *τὴν καρδίαν* (r. 4), Apoc. 4, 4. om. solum *τοὺς* post *εἶδον* (T. 346); lectionem Erasmicam amplectitur G. 51, complutensem J. 149. Lugdunensis liber non nisi titulo novus est.

§ 5. EDITIO DICKINSONII.

21. EDINBURGI . . . . 1817. 12.
EDINBURGI . . . . 1829. 12.
* EDINBURGI, *Stirling et Kenney.* 1835. 12.

Ex praefatione exemplaris quod ipse possideo apparet Adamum Dickinson a. 1817 prima vice N. T. ex singulari recognitione textus *στερεοτύπως* evulgasse cuis editionis plura exstare dicuntur apographa (*since which is has gone through several impressions*). Editioni anni 1829 praefatus est Guil. Duncan qui sibi nihil tribuit praeter lectionum variantium ampliorem farraginem ad calcem libri subiectam quam quae iam in editione Dickinsonii fuerat. Ipsius vero Dickinsonii studium sive commentum intactum reliquit, qui ex autoritate virorum doctorum saeculi superioris, quae erat imbecillior aetas philologorum, singulis paginis subiecit *voces ellipticas* i. e. vocabula a scriptoribus sacris omissa vel potius tironum in usum supplenda. Textus Elzevirianus est, ex ed. a. 1633 desumptus. Hanc tamen sibi legem scripsit editor ut glossemata a Griesbachio omissa uncis includeret. Praeterea nonnullis in locis ipsam Griesbachii lectionem recepit (Cplut. B. 35. G. 60. 61. J. 168. 231. L. 256. M. 258. Ald. 3. 7. Col. V. 39. Gr. *Δ.* 76). maxime apertis Elzevirorum vitiis correctis (Wo; Xh; ε. 2). Denique Act. 9. 35 stephanicum *τὸν σαρωνᾶν* exhibet.

§. 6. EDITIO VALPYI.

22. LONDON *printed by A. I. Valpy.* 1816. 3 *t.* 8.

Novum Testamentum anglicis notis illustratum ab Edu. Valpy, qui illas in usum studiosae iuventutis ex antiquioribus potissimum scholiastis, saeculi XVII. philologis collegit. Variarum lectionum delectus textui subiunctus. Librum ipsum non vidi, sed ex iis quae de eo mihi rescripsit humanissimus A. Kuyper ex bibliotheca Lugduno-Batava eum cum editionibus sequentibus convenire colligo.

23.* LONDON *printed by A. I. Valpy.* 1826. 3 *t.* 8.

Praemittitur huic secundae editioni, nescio an et primae, epitome libri apud Anglos aestimatissimi quem olim Middletonius ep. de graeco articulo scripserat. Opus ipsum amplum et elegans. Textus a Valpyo editus Bengelianus est, certe saepissime Bengelianum sequitur, vel in lectionibus plane singularibus, et non nisi sexaginta et quinque locis ab eo discedit, scilicet quinquies et quadragies lectione Griesbachiana recepta, quinquies et decies veteri vulgata, quinquies saltem uncis adhibitis Griesbachio proximus (A. 15. 18. 22. R. 316. S. 319). Observandum tamen lectionem Griesbachianam a nostro receptam iam a Bengelio in margine commendatam fuisse locis viginti duobus. De textu suo editor in praefatione ne γρὺ quidem: verum quum rem suam satis simplici negotio confecerit, singula curiosius persequi supervacaneum duco.

24.* LONDON *printed by A. I. Valpy.* 1831. 3 *t.* 8.

Duobis locis a. praecedenti discrepat, eidem caeterum et externa facie et quoad commentarium simillima, nisi quod hic paullulum auctus apparet. Scilicet Marc. 7, 26. Griesbachianum συραφοινίκισσα missum facit pro veteri Erasmico συροφοινίκισσα (R. 317) a suetis suis fontibus alieno; et 2. Petr. 2, 2. (K. 253) item a Bengelio et Griesbachio desciscit ad receptam.

25. LONDON *printed by A. I. Valpy.* 1836. 3 *t.* 8.
26. LONDON *printed by A. I. Valpy.* 1853. 3 *t.* 8.

Titulos ex catalogis variis librorum venalium describo.

§ 7. EDITIO WHITTAKERORUM.

27.* LONDINI *in aedibus Valpianis. Venit apud G. et W. B. Whittaker.* 1824. 12.

Textui binis columnis expresso praemittuntur passim singulorum librorum argumenta breviora, neque aliud quidquam

est quo a plurimis Anglorum libris manualibus distinguatur. Datur vero hic recognitio textus critica ab omnibus quas adhuc recensuimus diversa, etsi re vera Griesbachio-Elzeviriana. Scilicet quum Griesbachii editio Lipsiensis ab Elzeviris locis 348 discrepet, nostra eum locis tantum 263 sequitur, octogies vulgarem scripturam tuetur, quinquies denique uncis usa media quasi via incedit. (Matth. 6, 13. 10, 23. 27, 35. Marc. 4, 24. 6, 11. — A. 16. 18. Z. 116. Δ. 37. 39). Vir doctus qui talem textum constituit nomen suum tacuit. Subiunctus est exemplari meo catalogus librorum ab iisdem bibliopolis editorum, in quo duae declarantur N. T. graeci editiones alterum *from the text of Griesbach and Valpy*, alterum *from the text of Leusden and Griesbach*. Utra ex his nostra sit dicere non ausim. Certe cum maiore Valpyana nihil fere commune habet. Dicitur autem in titulo *tertia*, ex quo patet plures extitisse vel omnino novas, vel stereotypice iteratas quae mihi sese nondum obtulerunt.

§ 8. EDITIO PATRITII.

28. FRIBURGI *Brisgoviae, libraria Herderiana.* 1853. 4.

Operi suo isagogico de evangeliis tribus libris duobusque voluminibus absoluto autor Franc. Xav. Patricius Soc. Ies. ipsum textum graecum splendide expressum inseruit, sed minus lucide adornata synopsi. Textum ita constituit ut cum nulla alia editione omnino concinat, lectionibus Griesbachianis et Elzevirianis ea ratione mixtis ut illarum plures adsint quam harum, scilicet octoginta ex centum et septemdecim quae hic in censum veniunt.

§ 9. EDITIO GEHRINGERI.

29.* TÜBINGEN *bei Lud. Fr. Fues.* 1842. 4.

Synopsis quatuor evangeliorum auctore Iosepho Gehringero theologiae catholicae professore Tubingensi. Textibus παραλλήλοις multo lucidius quam in talibus libris fieri solet hic expressis selecta varietas lectionis subiicitur, praemittitur dissertatio de mutua qua inter se tenentur evangelistae ratione. Textum suum editor sic constituit ut trium ducum, Complutensium, Elzevirorum et Griesbachii, scriptura collata modo hunc modo illum sequeretur. Ex 395 locis huc pertinentibus 232 sunt in quibus illi consentiunt; vicies et octies vulgarem respuit lectionem Griesbachio et Complutensibus adstipulatus, undecies illam tuetur his reiectis; item vicies et novies cum Griesbachio contra Complutenses facit, et quinquagies et ter cum his contra illum. Decies et quater Griesbachium solum agnoscit, undevicies Hispanos. Supersunt novem loca in quibus aliena introducit: O. 263.

R. 317* Θ. 3* 40* Δ. 1. Z. 125. (om.) Σ. 62* 99* 199* (sine uncis). Tres priores lectiones ex Griesbachii margine petere poterat, asteriscis notatas iam a Lachmanno mutuari.

Cuius editoris doctrina quum alioqui haud spernenda videretur, non satis mirari potui eius audaciam qua contra omnium codicum fidem in Matthaei genealogia, ut seriem Isaidarum integram restitueret, inter Ioramum et Usiam suo marte trium regum nomina inseruit, tum, ut numerum quatuordecim generationum absolutum exhiberet qualem evangelista fuisse innuit, Iechoniam bis recensuit sic scribens: *Ἰεχονίας δὲ ἐγ. τὸν Ἰεχονίαν, Ἰεχονίας δὲ ἐγ. τὸν Σαλαθιήλ.*

30.* PARIS, *imprimerie et librairie classiques de Jules Delalain.* 1854. 12.

Harmoniam hanc quatuor evangeliorum unicum et perpetuum textum exhibentem, non vero plures synoptice descriptos, pro instituti mei lege silentio praetermitterem, nisi me ipsius textus ratio plane singularis moveret. Libellus enim per se vix ullam laudem mereri videtur. Quem autor P. Lacheze ab Archiepiscopo Parisiensi approbatum (nomen subscribente cel. Ludovico Bautain olim philosophiae professore Argentoratensi, postea Parisiensis dioeceseos vicario generali), ludis ecclesiasticis destinabat et annotatiunculis illustravit ex variis interpretibus catholicis satis infeliciter collectis. In serie pericoparum constituenda Matthaeum ducem sibi elegit, cui Marcum et Lucam in plurima brevioraque frusta discerptos quasi devorandos tradidit. Verum hoc non contentus singulorum, si qua exstiterit, discrepantiam facillimo negotio removit, nova aliqua et arbitraria narratione efficta, ex. gr. in historia resurrectionis et alibi. Sic etiam, ut alia taceam, in catalogo discipulorum tredecim nomina recenset, ne vel Iudas Iacobi vel Lebbaeus alter alteri cedere cogeretur, quos commate interposito sedulo destinguit. Caeterum textum, quatenus ille ex tali confusione dignosci potest, fere eodem modo quo Gehringerus suum constituisse videtur editor, ideoque librum eius hoc potissimum loco recensendum putavi. Elzevirianus est fere totus, sed hinc inde receptis lectionibus Griesbachianis et Complutensibus variatus, quas nisi ex Gehringero ipso petitas dicere malueris, vix ex alio fonte derivatas crediderim quam ex vulgatis libellis scholasticis Parisiensibus et catholica aliqua, fortasse Gratzii, editione, de qua tamen apud autorem altissimum silentium.

CAPUT XVIII.

EDITIONES KNAPPIANAE.

Editionum Knappianarum familiam seorsim constituo etsi cum praecedenti Griesbachio-Elzeviriana in unam fundere potuissem. Quas enim novas et proprias lectiones commendant non adeo multae sunt, neque tam magni momenti ut peculiarem textus faciem referant, et nihil fere praebent in universum spectatae quam scripturam ex utroque fonte mixtam. Habent tamen aliquid quo a caeteris facile primo obtutu distinguantur, uncos dico uncinosve variae formae innumeros quibus usi et abusi editores dubia sua indicant de glossis vel addendis vel omittendis. Quibus sane id efficitur ut lector scripturae diversitatem statim agnoscat; sed hoc ad unam tantum variantium classem pertinet de quibus hoc pacto cuique ab editore iudicium ferendum permittitur, quod ipse sibi in caeteris omnibus classibus necessario reservat. Talis rei tractandae ratio, quam nemo vituperaverit si modice adhibeatur in locis paucioribus maximeque ambiguis, vix suffragia tulerit ubi tam frequenter tamque festinanter in auxilium vocatur. Caeterum, nisi omnia me fallunt, Knappius hoc potissimum sibi voluit ut Griesbachianae criticae audaciam praesertim in resecandis plurimis textus recepti vocabulis conspicuam cum usu vulgi conciliaret. Quod olim in Macio laudandum et fere necessarium, qui primus innumera glossemata expurgare adgressus modestius in hoc negotio procedere debuit; nunc vero, post tot aliorum labores et undique coacta testimonia, ut de omnibus aliis varietatibus, ita etiam de addendis omittendisve glossis sibi quisque iudicium sumere debet, suspectis in marginem reiectis.

§ 1. EDITIO KNAPPII.

1.* HALAE *e libraria orphanotrophei.* 1797. 8.

Georgius Christianus Io. Georgii filius Knapp, professor theologiae Halensis diem suum obiit a. 1826, vir in scientiis

biblicis doctus sobrius prudens et scriptis et lectionibus publicis clarus. Consilium ei fuit librum manualem in usum studiosorum edere, qui olim ex orphanotropheo editis substitui posset. Itaque apparatus critici operosam molem exsulare iussit, adscriptis in margine paucioribus variantibus, imo paucissimis, maiorem vero curam adhibuit corrigendae interpunctioni et orthographiae quas res vulgo ab editoribus neglectas in commodum interpretum attentius respicere voluit. Uncini, de quibus supra dictum est, non unius generis sunt. Simplices [ ] pro more verba suspecta includunt, duplices [[ ]] ea quae ipsi editori spuria videbantur. In calce libri additur recensus locorum V. T. in Novo commemoratorum, multa dubia immiscens multoque locupletior quam quem antiquiores libri plerumque exhibebant.

In tali textus recognitione singulas lectiones in quibus noster a fontibus suis discedit enumerare nimis curiosum foret, attamen in catalogis supra datis et has adnotavi. Scias Knappium in hac editione 813 locis cum Griesbachii secunda facere, sive is vulgarem textum sequatur, sive eundem deserat. In 65 locis repudiata Griesbachii lectione ad Elzeviros transit; in 110 aliis verba a Griesbachio expuncta uncis includit, quadragies et quinquies simplicibus, sexagies et quinquies duplicibus. Restant duodecim loci quorum ratio alia est. Quater enim suspecta habet et uncis includit verba quae Griesbachius servavit Matth. 10, 8. Io. 8, 9. 10. Act. 23, 15. (A. 24. P. 290. Z. 86. 126) in quibus omnibus Macius exemplo praeiverat. Septies lectionem textui inserit a Griesbachio neglectam, a vulgata alienam, sed vel Macio, vel Wellsio, vel Bengelio Wetsteniove probatam (Io. 10, 8. Act. 5, 36. Rom. 2, 5. Tit. 1, 4. Philem. 7. Iud. 25. Apoc. 6, 11. — vide U. 17. J. 217. Y. 54. Γ. 9. Δ. 3. Δ. 55. Θ. 186).

Superest unica lectio quam Knappianam dicere poteris a nemine antea expressam:

k. Matth. 8, 28. (Δ. 1) Γερασηνῶν L.

2.* HALAE *et Berolini, e librariis orphanotrophei.* 1813. 8.

Editio Knappii secunda nova praefatione aucta, typis paulo elegantioribus expressa, variantium lectionum copia aliquanto ditior. In textu constituendo iam maiori cum audacia progressus editor pressius Griesbachii vestigia legit. Quocum facit in locis 856; Elzeviris fidem servat tantum in 43, uncos suos adhibet in locis 84, vicies et quater dubium haesitantis, sexagies suspicionem damnantis exprimentes. Novae lectiones, nempe ab utroque fonte alienae, adsunt septendecim; Matth. 10, 8. ad Griesbachium redit, Matth. 5, 28. (G. 45) ad Compl., Apoc. 2, 3. et 7, 14. (Γ. 8. 11) ad Bengelium, Apoc. 10, 4. (Δ. 6) ad Wetstenium, Apoc. 6, 1. scribit cum Gr. ἔρχου καὶ ἴδέ, sequentibus versibus vero ter simpliciter ἔρχου (J. 141), caetera vide supra. Quae omnia non eius momenti sunt ut novam recensionem dicere possis. Huic secundae editioni Knappius addidit Syllogen coniecturarum qualem olim Bowyerus congesserat.

3.* HALIS *Sax. e libraria orphanotrophei.* 1824. 8.

Editio Knappii tertia secundae omnibus numeris simillima.

4.* LONDINI *exc. A. I. Valpy sumtibus Rich. Priestley.* 1824. 8.

Editionis Knappianae tertiae accuratissimum apographon, quod tamen in ipso titulo editionis quartae nomine venit. Ab editione Halensi eo differt quod uncinos unius tantum generis ubique adhibet, scilicet simplices, tum quod capitum argumenta singulis sectionibus praemittit quae Knappius textui in margine inferiore perpetuo tenore subiecerat.

5.* HALIS *Sax. e libraria orphanotrophei.* 1829. 8.

Quartae Knappii editioni post soceri obitum praefatus est Io. Car. Thilo cel. professor theologiae in academia Halensi, cuius ipse quondam scholas adii. Operi excudendo curas impendit Maur. Roediger, mox nobis ab alio etiam labore critico laudandus. In ipso textu haec a praecedenti Halensi vix discernenda sed citra dubium nova et diversa. Coniecturarum sylloge hic per binas columnas descripta.

6.* HALIS *Sax. e libraria orphanotrophei.* 1840. 8.

Editio Knappiana quinta eademque ultima praecedenti per omnia simillima.

7.* LIPSIAE *in libraria Serigiana. Literis I. F. Fischeri.* 1828. 8.
* LIPSIAE *in libraria Serigiana.* 1839. 8.

Qui editionem hanc cum Ariae Montani interpretatione latina evulgandam curavit Car. Chr. de Leutsch, philologus olim Lipsiensis nunc Goettingensis, eam secundum probatissimas expressam a bibliopola dici passus est, quum tamen ipse meram Knappianam esse fateatur. Describit enim simpliciter Knappii secundam ita mutatam ut unicum uncinorum genus adhibeatur. Unum tamen locum reperi Matth. 8, 28. in quo lectioni vulgari nova Knappiana cedere iussa est. Praefatio viri docti de oraculis agit gentilium in laudem Dei O. M. et Christi editis. Ipse liber, si talia respicere volueris, catholicis adnumerandus. Editio a. 1839 non nisi titulo a priori diversa, in quo tamen editoris nomen iam tacetur et pro libris probatissimis, quos illa olim fontes iactaverat, solus Knappianus candide dux agnoscitur.

8.* LIPSIAE, *libraria Weidmannia.* 1832. 8.

Textum Knappii e secunda recensione editum nova versione latina donavit Adolphus Goeschen, verbi divini apud Cellenses minister, qui etiam Griesbachii et Lachmanni varias lectiones margini

adscripsit et tabulam chronologicam subiunxit. Unci Knappiani omnes hic unius formae, id est simplicis.

9.* *Novi Eboraci, impensis C. Starr, cura A. Chandler, stereotypographi.* 1835. 4.

Knappiani libri quartum a. 1829 editi fidissimum apographon, a quo praeter perpetua argumenta ab editore Halensi textui subiecta nihil abest. Praefationi subscripsit R. B. Patton. Liber nitidus charactere pro formae amplitudine paulo minutiori expressus. Charta lineolis caeruleis signata ita ut studiosa iuventus cui haec editio dicata est, latissimis marginis spatiis commode accurateque scholia breviora adscribere possit. In titulo exstat signatura N. 4. Quae utrum quartam aliquam emissionem operis, an specialem chartae tenorem indicet nescio.

10.* BERLIN, *im Verlag der Nauck'schen Buchhandlung.* 1837. 8.

Editio graeco-germanica cuius textui Knappiano invariato posterioris recensionis in altera columna versio Lutheri apposita est. Unci utriusque formae adsunt.

§ 2. EDITIO TITTMANNI.

11.* LIPSIAE *ex officina Caroli Tauchnitii.* 1820. 16.
* LIPSIAE *ex officina Caroli Tauchnitii.* 1828. 16.

Editio stereotypa Tauchnitii prima, forma minori lineis integris expressa. Praefatus est I. A. H. Tittmannus professor Lipsiensis. Qui de textu a se emendato ita loquitur quasi novam ipse recensionem instituisset, quum tamen Knappianam secundam fundamento positam hactenus tantum recognoverit ut propius ad vulgatam formam accederet. Octoginta et quatuor locos reperi in utraque editione diversos, e quibus 45 lectionem Elzevirorum restituunt, sex Griesbachianam, 25 ad uncinos confugiunt ubi Knappius vel glosam aliquam servaverat (septies) vel deleverat (decies et octies). Adde quod Tittmannus uncinos unius tantum generis ubique adhibet eosque simplices, Knappianae criticae vestigiis hoc modo ex parte deletis. Quibus mutatis fiunt in hac recensione lectiones Griesbachianae 825, Elzevirianae 71, cancellatae 90, Knappianae 6. Numerum millenarium perficiunt loci octo quos ex suo ingenio emendavit Tittmannus: Matth. 26, 60. (Θ. 141) prius *καὶ οὐχ εὗρον* uncis inclusit; Rom. 14, 9. (Z. 76) *καὶ ἀπέθανε καὶ ἀνέζησε*; 1. Cor. 9, 10. post *ἐπ' ἐλπίδι τοῦ μετέχειν* (V. 41) addit [*τῆς ἐλπίδος αὐτοῦ*] quod vulgatus post *ἀλοῶν* inserit; Phil. 3, 16. (V. 27) uncis includit *τὸ αὐτὸ φρονεῖν* servato voc. *κανόνι*; Apoc. 11, 1. (J. 149 cf. X. 22) cancellat Complutense *καὶ εἱστήκει ὁ ἄγγελος*; Ap. 20, 9. (J. 218) verba [*ἀπὸ τοῦ θεοῦ*]; Iud. 25 facit cum Griesb. II. (Δ. 77) Apoc. 17, 8. cum Altero (α. 11).

In calce adiicitur index lectionum vulgarium in hac editione emendatarum.

12.* LIPSIAE *sumtibus et typis Car. Tauchnitii.* 1824. 8.
* LIPSIAE *sumtibus et typis Car. Tauchnitzii.* 1831. 8.

Editio Tauchnitii stereotypa secunda et typis et forma priori praestantior, caeterum quoad textum et additamenta eidem simillima.

13.* LIPSIAE *sumptibus et typis B. G. Teubneri.* 1827. 12.

N. T. graece edere sibi proposuerat in usum scholarum brevibus notis instruendum I. Ern. Rud. Kaeuffer, regiae scholae Grimmensis professor. Sed in Matthaeo substitit. De textu suo talia canit quae tibi fucum facere possent, Griesbachii vestigia se legisse affirmans, a quo viro discedere sibi nefas aestimaverit nisi gravissimis argumentis ducto. Verum si quid video textum Tittmannii typis mandavit a quo ubi desciscebat vix ultra Knappium ipsum regrediebatur. Rarissime Knappianis uncis posthabitis glossemata cum Griesbachio eiecit (A. 12. Y. 33), vel quae Griesbachius servaverat cancellavit (Θ, 106. 187. λεγόμενος). Semel novum aliquid deprehendi Matth. 23, 8. διδάσκαλος pro καθηγητής (Y. 87).

14.* MONACHII *in libraria Ios. Lindauer (C. Th. F. Sauer).* 1832. 8.
MONACHII *in libraria Ios. Lindauer.* 1836. 8.

Editionem hanc in Bavaria primam curavit Antonius Iaumann Gymnasii Neoburgensis rector, qui Tittmannum se prae caeteris sequutum esse candide fatetur, aliorum tamen studia recentiorum minime neglexisse affirmat. Quibus dictis plus sibi arrogat quam praestitit. Octies tantum a Tittmanno recessisse eum video, ter vulgari lectione restituta (P. 264. Y. 60. Z. 5), Complutensi semel (A. 16), quater uncis adhibitis (Z. 133. A. 1. *Δ*. 3. *Γ*. 9. coll. *Δ*. 35). Alterum titulum bibliopola pro editione nova vendebat, quam quum ab eodem petiissem nullam nisi ipsam illam priorem cum nota anni 1832 venalem habuit.

15.* LIPSIAE *sumtibus et typis Car. Tauchnitii.* 1840. 8.

Post Tittmannum textum Knappii secundis curis recognovit lectionumque varietatem, nunc etiam Lachmannianam, notavit Augustus Hahn professor theologiae Vratislaviensis, antea Lipsiensis. Qui librum praedecessoris sui diligenter a mendis purgare studuit, sed et textum ipsum saepius retractavit, ita ut ex locis 84 a Tittmanno mutatis non nisi triginta novem sua faceret, in caeteris maxime ad ipsum Knappium rediret, tum quadragies et quater denuo ab utroque magistro recederet ita quidem ut maxime uncis parcius quam illi uteretur. Itaque sic se habet

apud illum lectionum ratio, 860 sunt Griesbachianae, 82 Elzevirianae; 50 uncis inclusae. Caeterae octo hae sunt. Cpl. B. 34 (om. primo *καὶ*) F. 44.* U. 13.* Er. R. 317.* Z. 65.* *Γ*. 9.* *Θ*. 196* *Δ*. 77* quae fere omnes asteriscis notatae etiam Lachmanno probantur et fortasse eo duce et auspice a nostro receptae sunt.

Caeterum haec editio typorum elegantia chartae nitore latiorique margine splendidioribus adnumeranda. Stereotypam dicit typographus sed prater exemplaria cum nota anni 1840 nulla exstant quod sciam. Ipsa Tittmanni praefatio adest alteri Hahnianae praemissa.

16.* LIPSIAE *sumtibus et typis Caroli Tauchnitii.* 1841. 16.

Hahnii secunda a qua tamen praefationes absunt. Textus idem ac praecedentis binis columnis expressus. Versiculi ex vetustiore usu separati. Etiam haec stereotypa dicitur, non tamen iterata videtur exemplaribus inter se distinguendis.

17.* NEW-YORK, *Leavitt and Allen.* [1842.] 12.
NEW-YORK, *Leavitt and Trow.* 1845. 12.
NEW-YORK, *Leavitt and Allen.* 1854. 12.
NEW-YORK, *Leavitt and Allen.* 1857. 12.

Clar. Eduardus Robinson Neo-Eboracensis certiorem me fecit, Hahnii editionem suis auspiciis plus semel in America recusam esse: *Hahn's edition by Tauchnitz under my general supervision republished and the notices of MSS. translated into english N. Y.* 1842 *and often since.* Quod *στερεοτύπως* factum esse et pridem suspicatus sum et id ipsum quod nuper ex America ad me pervenit exemplar demonstravit, anni notam in titulo exhibens nullam sed stereotypam originem et conditionem aperte professum. An et alia bibliopolarum nomina in diversis libris exstent nescio. Tittmanni Hahniique praefationes latinae, notitia subsidiorum criticorum anglice versa praemittuntur. Liber elegans et nitidus Knappianis simillimus.

18. BOSTON . . . . 1851. 8.
* BOSTON *published by Crocker and Brewster.* 1865. 8.

A harmony of the four gospels in greek according to the text of Hahn, newly arranged with explanatory notes by Edw. Robinson. Hic quoque liber satis speciosus quoad formam verum apparatu critico destitutus, synopsin exhibet ad Griesbachii et Roedigeri methodum satis incommode expressam ita ut singulorum autorum textus, altero in alterius fines exspatiante, hinc inde difficilius distinguatur. Annotationes exegeticae ad calcem libri reiectae sunt. Textum omnino Hahnianum esse reperi. Exemplaris recentioris quod ipse possideo titulus editionem recognitam dicit (*revised edition*) sed a praecedente non diversam esse

credo, verum simpliciter stereotypice recusam, quod in americanis libris saepius observatur.

19. LIPSIAE *sumtus fecit I. F. Hartknoch.* 1835. 8.

Coronidis loco Tittmannianis addo, etsi forte omittenda erat pro instituti mei ratione, Vitam Iesu Christi graece ex quatuor evangeliis secundum temporis rationem digestam a Car. Gust. Küchlero professore Lipsiensi. In hoc scilicet libro uniuscuiusque pericopae textus semel tantum ex uno evangelista satis arbitrarie selecto exscribitur, subiectis caeterorum potioribus variantibus. Ita factum est ut nullius autoris liber, ne Ioannis quidem, integer in hanc Viri docti recensionem transierit. Lectionem vero, quam hic solam respicimus, simpliciter Tittmannianam servavit.

§ 3. EDITIO VATERI.

20.* HALIS *Sax. ex libraria Gebaueriana.* 1824. 8.

Textum Griesbachii et Knappii denuo recognovit, delectu variantium lectionum testimoniis confirmatarum, adnotatione tum critica tum exegetica et indicibus variis instruxit Io. Sever. Vater theologus Halensis, volumine satis grandi non tamen modum libri manualis excedente, etiam ab opera typographi laudando.

Quod ad textus recognitionem attinet, ea quoad formam saepius etiam ad uncinos confugit quam id ab ipso Knappio factum vidimus, quoad lectionum delectum multo propius ad vulgarem scripturam accedit. A Knappio ad Griesbachium semel hanc transisse video (*A.* 7), ad Elzeviros quinquagies, glossemata quae vel ipse Knappius deleverat sexagies et septies reducit, simpliciter inclusa 28, dupliciter 39. Uncos ipsos ex duplicibus simplices facit et sic lectionem firmiorem declarat tricies et sexies, quinquagies uncis utitur ubi Knappius Griesbachium glossema aliquod delentem deseruerat. Caeterum unci Vateriani iam non duplices sunt ubi lectionem suspectam includunt sed triplices, vocibus dubiis etiam superne lineola cancellatis. Haec omnia sigillatim recensere supervacaneum. Rem suam nostrum invito marte egisse plurimorum opinio est. Tu quantum ei critici iudicii tribuendum sit ex iis intellexeris quae nova prima vice textui inseruit a suis fontibus aliena:

1. Matth. 9, 18. (J. 194) *ἄρχων εἰσελθὼν* T
2. Act. 10, 23. (Z. 12) [*ὁ Πέτρος*] om. *ἀναστὰς*
3. Act. 13, 33. (Q. 304) [*τ. δευτέρῳ*]
4. Act. 15, 18. (J. 95. Ξ. 13) [tot.]
5. Act. 20, 28. (B. 27) *τοῦ κυρίου* [*καὶ θεοῦ*]
6. Apoc. 6, 1 ss. (J. 141) ter [*καὶ εἶδον*]
7. Apoc. 10, 4. (W. 27) *μὴ* [*μοι*] *τ. γρ.*
8. Apoc. 12, 12. (J. 180) *οὐαὶ* [*τοῖς κατ.*] *τῇ γῇ*

9. Apoc. 16, 3. (*A*. 23. α. 12) [ζῶσα]
10. Apoc. 18, 17. (J. 157. *Δ*. 7) ἐπὶ τόπον πλέων [ὅμιλος]
11. Apoc. 22, 6. (J. 211) θεὸς τῶν [ἁγίων] πρ.
12. Apoc. 22, 21. (J. 225) πάντων [ὑμῶν] τ. ἁγ.

Facile numerum talium lectionum augere possem vel e duobus aliis mixtorum vel alio modo simul receptam labefactantium et testibus idoneis destitutarum, verum haec sufficient. Caeterum cf. ALZ. 1824. II. 161. III. 453. Wineri diar. theol. II. 332. Schwarzii Annal. 1827. II. 462.

21.* LONDINI *impensis et typis R. Watts*. 1828. 4.

Evangeliorum editio τρίγλωττος textui graeco vulgatam latinam et syriacam iungens, hanc in altera columna positam, illam infra utramque binis columnis expressam. Integrum N. T. promittit quidem titulus sed promisso non stetit editor. Equidem certe nusquam posterioris voluminis mentionem factam vidi, prioris exemplaria saepius venum oblata in catalogis bibliopolarum. Textum graecum editor anonymus ad mentem Knappii et Vateri semet expressisse iactat sed is pure pute Vaterianus est, servata ipsorum uncinorum Halensium peculiari forma, apparatu critico ad libri calcem relegato. Editio splendidioribus adnumeranda.

CAPUT XIX.

EDITIONES CRITICAE MINORES POST-GRIESBACHIANAE.

§ 1. EDITIO PAULI.

1.* LÜBECK, *bey Joh. Friedr. Bohn.* 1800—1802. 8.

Famosissimi sunt in historia interpretationis S. S. libri exegetici quos hoc saeculo ineunte in vulgus edidit H. Eb. Gttl. Paulus professor olim Ienensis, postea Virceburgensis, postremo Heidelbergensis, vir eximia doctrina raraque animi fortitudine insignis, sed qui in diiudicandis antiquioris aevi studiis et sensibus, omni sanae rationis modo posthabito, nostrae aetatis placita imo sua ipsius propria unice persequutus, eadem etiam veteribus scriptoribus obtrudere quaerebat, et hac de causa, quod vulgo maxime conspicuum erat eiusque famam etiam ad exteros pertulit, miracula historiae evangelicae ad communes naturae leges exacta quasi evanescere iussit.

Inter eius opera exegetica unum est idemque celeberrimum cui ipsum textum graecum inseruit novis curis recognitum. Commentarium dico in tria priora evangelia tribus voluminibus comprehensum cui in secunda editione accessit tomus quartus priorem partem evangelii Ioannei continens, ita ut, quum huius pars ultima iam historiae passionis Domini *διὰ τεσσάρων* enarratae addita fuerit, nonnisi sex capita desiderentur (Io. XII—XVII) quo minus integra evangelia hic denuo recensita exstent.

Atque sane haec autoris recensio nova et si penes recentiores criticos iudicium fuerit, qui tamen de nostro altissime silent, non parum commendanda. In universum textus est Griesbachianus ex editione secunda tum temporis recentissima, a qua tamen saepissime recedit novus editor non tam lectionibus aliis probatis indulgens, quam fide testium antiquorum antea non expressas recipiens. In quibus tamen non raro ipsius Griesbachii easdem

in margine laudantis suffragio niti poterat. Itaque vel in iis locis in quibus forte vulgarem scripturam Griesbachianae praetulit id minime consuetudini tribuisse putandus est, quod in aliis observavimus, sed subsidiis vel diligentius excussis vel liberius expensis fecisse.

En tibi iam singulas lectionum in hoc libro obvenientium classes: Vulgaris scriptura restituitur contra Griesbachium his locis: J. 75. 76. 79. 220. U. 10. Vign. Γ. 21. Θ. 141. Δ. 1. 24. Erasmica praefertur P. 266. Complutensis A. 17. F. 44. G. 45. J. 80. Toinardi τ. 2. 9. Macii Z. 46. Harwoodii Θ. 5. 6. 11. 18. 20. 30. 35. 36. (βελόνης) 56. 57. 83. 113. 114. (ἑτέροις) 116. 150. (om. ὁ διάβολος), Griesbachiana antiquior Δ. 51. Knappiana unica.

Novas introducit primus hasce quibus nonnulla ex T. IV. addam:

Π. a. 1. Marc. 14, 65. (891) ἔλαβον (pro ἔβαλλον) LT
2. Matth. 5, 44. (K. 252) om. omnia inde ab εὐλογεῖτε et scribit simpliciter προσεύχεσθε cett. LT
3. Marc. 4, 11. (892) om. γνῶναι LT
4. Luc. 10, 21. (893) add. τῷ ἁγίῳ LT°
5. Matth. 5, 11. (Θ. 184) om. ψευδόμενοι LT
b. 6. Matth. 11, 23. (Θ. 86) ἡ ... ὑψώθης T
7. Luc. 11, 48. (894) om. αὐτῶν ante μν. T (L)
8. Io. 6, 58. (Z. 124) om. ὑμῶν τὸ μάννα T
9. Marc. 4, 15. (895) ἐσπ. ἐν αὐτοῖς (ol. ἐν τῇ καρδίᾳ α. T[1]
c. 10. Matth. 11, 2. (Θ. 49) om. δύο
11. Matth. 21, 31. (896) ἔσχατος (ol. πρῶτος)
12. Matth. 22, 13. (J. 226) αὐτὸν ποδῶν κ. χειρῶν [ἄρατε αὐτὸν καὶ]
13. Marc. 3, 16. (897) add. πρῶτον Σίμωνα
14. Marc. 4, 18. (A. 23) om. bis οὗτοι εἰσὶν
15. Marc. 6, 16. (Δ. 40) οὗτος αὐτὸς ἠγ.

Saepius etiam uncis utitur noster hactenus Griesbachio adstipulatus vel Macio, quibus sigillatim insistere non attinet. Satis habeo eos locos attingere qui antea non sollicitati fuerant.

d. 16. Matth. 13, 51. [κύριε] (τ. 2) om. LT
17. Marc. 14, 45. (J. 227) alterum [ῥαββί] om. LT°
18. Io. 7, 50. (Θ. 164) [νυκτὸς] om. LT
e. 19. Matth. 21, 44. (898) [καὶ ὁ πεσὼν .... usque ad λικμήσει αὐτόν] om. T (L)
20. Matth. 24, 38. (899) [ταῖς πρὸ] om. T
21. Marc. 9, 44.—47. (900) vers. 44. 46. [tot.] vers. 45. 47. [verba ultima] om. T
22. Marc. 12, 29. (Z. 29) [πάντων ἐντολή] om. T
23. Luc. 5, 38. (901) [καὶ ἀμφ. συντηρ.] om. T
24. Luc. 11, 54. (Θ. 156) [ζητοῦντες] om. T
f. 25. Matth. 15, 26. (Θ. 74) οὐκ ἔστι [καλόν]
26. Marc. 10, 12. (Θ. 124) [γυνὴ ἀπολ. τ. ἄ. α. κ.]
27. Luc. 24, 52. (Θ. 137) [αἰνοῦντες κ.]

28. Marc. 1, 27. (Θ. 143) [διδ. ἡ καινὴ αὕτη] om. τίς ἐστὶ et ὅτι
29. Io. 5, 13. (Θ. 120) [ἰαθείς].

Singulare plane additamentum exstat Matth. 13, 35. [Ἀσάφου].

2.* LUBECK *bei Jo. Fr. Bohn.* 1804. 4 *t.* 8.

Editio eiusdem commentarii secunda iam quarto volumine ut dixi aucta. Textus paucis locis exceptis idem atque in praecedenti. Varietatem inter utramque observavi hanc: Recipit Harwoodianas Θ. 3. 27. Novas habet:

Π. g. 30. Marc. 1, 16. (G. 63) τὸν ἀδ. τ. σίμωνος LT°
31. Luc. 15, 22. (Θ. 157) add. τάχυ LT°
h. 32. Marc. 1, 27. (Π. 28) τί; ἔστι τοῦτο ἡ διδ. ἡ κ.
i. 33. Matth. 23, 38. (902) [ἔρημος] om. L
34. Marc. 8, 9. (903) [οἱ φαγόντες] om. T
35. Marc. 12, 30. (904) [αὕτη πρώτη ἐντ.] om. T.

§ 2. EDITIO FRITZSCHII.

3.* LIPSIAE *sumtibus F. Fleischeri.* 1826. 1830. 2 *tomi.* 8.
4.* HALIS *Sax. sumtibus Gebaueriis.* 1836—1843. 3 *tomi.* 8.

Car. Frid. Aug. Fritzschius professor primum Rostochiensis postea Gissensis textum quatuor evangeliorum cum amplissimo commentario philologico edere instituit, cuius tamen operis non nisi pars dimidia Matthaeum et Marcum amplectens lucem vidit. Addo huic eiusdem auctoris Commentarium in epistolam ad Romanos quem misso illo priore conamine maiore etiam cum κρίσεως ἀκριβείᾳ adgressus est. Atque de ipsa interpretatione non est quod hoc loco dicam, textum vero singulari viri doctissimi cura recognitum silentio praeterire non possum quamquam minor tantum pars N. T. eam experta est. Atque de utroque libro sigillatim agere non abs re erit.

In evangeliis quorum hic 230 loci in censum veniunt septuagies Griesbachianum textum deserit noster. Decies et novies redit ad textum vulgarem: Er. A. 14. C. 39. H. 67. J. 173. U. 2. 18. Compl. P. 265. Steph. W. 17. Vett. contra Y. 33. Z. 75. 116. 117. Θ. 141. Δ. 1. 3. 4. 24. 37. 66. — Vicies et septies lectiones recipit iam ab aliis expressas: Compl. A. 17. 23. H. 71. J. 73. Colin. V. 17. Vett. contra St. W. 9 tum Z. 41. 55. 62. Δ. 1. Θ. 2. 11. 21. 24. 30. 49. 51. 74. 79. 106. 115. 123. 124. 139. 187. Π. 13. 20. — Bis uncis adhibitis rem in ambiguo manere iubet Q. 302. Z. 115. Pericopam Marci finalem, quam etiam Griesbachius damnaverat, Fritzschius a textu seorsim collocatam exprimit.

Vicies et bis novam lectionem primus commendat saepius recentioribus probatam

Π. j. 36. Matth. 10, 3. (*Θ*. 58) Θαδδαῖος ὁ ἐπικλ. *Λεββ*.
37. Matth. 10, 8. (A. 24) λεπροὺς.... δαιμόνια.... νεκροὺς
38. Marc. 2, 7. (*Θ*. 144) τί οὗτος λαλεῖ βλ.
39. Marc. 4, 24. (*Λ*. 39) hoc ordine: προστεθήσεται caett. .... ᾧ μέτρῳ caett....
40. Marc. 6, 33. (*Λ*[lp]) συνέδρ. ἐκεῖ κ. ἦλθον πρ. α.
41. Marc. 6, 36. (*Θ*. 146) ἑαυτοῖς τί φαγεῖν; οὐ γὰρ ἔχ.
42. Marc. 9, 3. (*Λ*. 91) om. λευκὰ λίαν
43. Marc. 9, 47. (*Π*. 21) εἰς τὸ πῦρ τὸ ἄσβ. pro: εἰς τὴν γέενναν τοῦ π.
44. Marc. 10, 32. (*Θ*. 125) ἀκολουθοῦντες καὶ ord. inv.
45. Marc. 12, 14. (*Θ*. 89) add. εἶπον ἡμῖν
k. 46. Matth. 5, 28. (G. 45) om. pronomen post ἐπιθ. T[1]
47. Matth. 21, 23. (905) om. διδάσκοντι T[1]
48. Matth. 27, 16. 17. (906) Ἰησοῦν Βαῤῥαβᾶν T[0]
49. Marc. 7, 8. (907) om. βαπτισμοὺς usque ad fin. T[0] (L[1])
50. Marc. 8, 13. (*Λ*. 90) om. εἰς τὸ πλοῖον T
51. Marc. 11, 8. (P. 266) ἐκ τ. ἀγρῶν (pro δένδρων) T
52. Marc. 15, 12. (*Θ*. 149) ποιήσω ὃν λέγετε τὸν β. T[0]
l. 53. Matth. 5, 11. (*Θ*. 184) om. ψευδόμενοι LT
54. Matth. 6, 25. (*Λ*. 88) ἢ τί πίητε LT[0]
55. Matth. 13, 51. (τ. 2) om. λέγει α. ὁ Ἰησοῦς et om. κύριε LT
56. Marc. 4, 30. (U. 7) ἐν τίνι αὐτὴν παρ. θῶμεν LT
57. Marc. 13, 18. (*Θ*. 148) ἵνα μὴ γένηται χειμ. om. caett. LT.

In epistola ad Romanos inter 44 locos collationis nostrae non nisi duodecim reperi in quibus a Griesbachio recedit novus editor. Scilicet vulgarem lectionem tuetur contra Z. 23. 30. 89. *Λ*. 17. 68; ad Compl. transit U. 17; uncis includit *Θ*. 13; recipit *Θ*. 104 et novas hasce:

Π. m. 58. Rom. 3, 26. (A. 8) τὸν ἐκ πίστεως om. Ἰησοῦ T[0]
59. Rom. 5, 2. (Z. 107) ἐν τῇ πίστει
60. Rom. 6, 12. (Z. 120) ὑπακ. αὐτῇ om. caett. S
61. Rom. 9, 32. (Z. 101) om. νόμου LT[0].

5.* LIPSIAE *sumtibus F. Koehleri.* 1831. 8.

Textui graeco novam versionem latinam perpetua librorum argumenta et selectam lectionis varietatem addidit F. A. Ad. Naebe privatim docens in academia Lipsiensi. De ipso textu ab editore satis singulariter constituto, unde haurire eum potuerit diu ambiguus haesi. Iam omnia consideranti haec eius ratio esse videtur ex ipsius praefatione vix eruenda.

In evangeliis Matthaei et Marci Fritzschii recensionem expressit quem non nisi decies et septies (ex locis 230) deserit: H. 67. J. 73. Q. 302. U. 18. V. 17. Z. 55. *Θ*. 30. 51. 79. (om. λιθοβ. caeteris intactis) 115. 123. *Λ*. 4. (uncis adh.) *Π*. 50. 52—55.

In caeteris libris N. T. sexagies et sexies a Griesbachio fonte suo recedit, saepius ad Knappium transiens, vel ad Elzeviros vel

ad utrosque, rarius nova tentans eaque non ubique feliciter. Habet praeter Er. P. 274. Γ. 10. Z. 127. Θ. 8. 18. 112 singulares lectiones has:

Π. n. 62. Luc. 5, 19. (G. 53) ποίᾳ
63. 2. Cor. 12, 1. (Θ. 176) καυχ. δὲ οὐ σ. μ.
64. 1. Tim. 2, 9. (J. 117) om. etiam ἢ χρυσῷ
65. Apoc. 17, 17. (Θ. 73) om. ποιῆσαι τ. γν. αὐτοῦ.

Exemplar meum olim cel. Kühnoelii fuit, inter exegetas N. T. ineunte hoc saeculo maxime conspicui, cuius nomen αὐτόγραφον in fronte legitur.

§ 3. EDITIO BLEEKII.

6.* BERLIN, *bei Ferd. Dümmler.* 1828—1840. 3 *t.* 8.

Epistolam ad Hebraeos operosissimis prolegomenis et commentario illustravit Frid. Bleek professor theologiae nuper Bonnensis: cuius libri fama ad hunc diem latissime diffusa est, neque immerito. Ipsum etiam textum recognovit ita ut Griesbachium duodecim locis ex quadragenario nostro numero desereret nova et illo tempore nusquam obvia amplexurus quae tamen recentissimis criticis plerumque arriserunt. Habet J. 126. Cpl. — Y. 42. 71. Z. 36. 52. Θ. 14. 15. 47 tum:

Π. o. 66. Hebr. 4, 2. (J. 222) συγκεκρασμένους
p. 67. Hebr. 7, 21. (908) om. κατὰ τ. τάξιν Μελχ. — T
68. Hebr. 8, 12. (909) om. καὶ τ. ἀνομιῶν ἀ. — T
69. Hebr. 13, 11. (910) om. περὶ ἁμαρτίας — T°.

§ 4. EDITIO ROEDIGERI.

7.* HALIS *Sax. impensis et formis Car. Grunert.* 1829. 8.

Synopsis evangeliorum Matthaei, Marci et Lucae cum pericopis Ioannis parallelis, cuius textum ex ordine Griesbachii dispertitum cum varia scriptura selecta edidit Mauritius Roediger Sangerhusanus verbi divini apud Halenses minister. Liber quoad externam formam textus Griesbachiano simillimus, typorum elegantia praestantior. Ipsum textum novis curis emendatiorem prodire voluit editor et triginta sex loca observavi in quibus a Griesbachiano Lipsiensi variis modis discedit. Scilicet novies scripturam vulgarem restituit (Er. A. 12. 18. H. 68. J. 79. Vett. contra Vign. et Gr. Δ. 1. 3. 37. 39); vicies et semel talia praefert quae et Complutensibus (G. 45. 47. M. 257. P. 265. Q. 303) vel Harwoodio et aliis placuerunt: (Θ. 16. 17. 18. 49. 50. 56. 57. 113. 138. 139. 184. 187. — Toin. τ. 3. — Vat. 1. — Griesb. Δ. 83. — Knapp. k). Quibus adde lectionem Matth. 9, 18. in

Polygl. Par. obviam. Supersunt sex loci in quibus novam viam ingressus est:

Π. q. 70. Matth. 5, 44. (*Π*. 2) om. solum εὐλογ. τ. κατ. ὑμ.
r. 71. Marc. 1, 16. (G. 63) τὸν ἀδ. τοῦ σίμωνος LT°
s. 72. Luc. 1, 28. (911) om. εὐλογ. σὺ ἐν γυν. T
73. Luc. 6, 1. (912) om. δευτεροπρώτῳ T° (L)
t. 74. Matth. 26, 60. (*Θ*. 141) καὶ οὐχ εὗρον caett. omn. om.
75. Matth. 27, 4. (913) δίκαιον (pro ἀθῷον).

8.* HALIS *Sax. impensis et formis Car. Grunert.* 1839. 8.

Synopseos Roedigerianae editio II. vitiis typographicis prioris deletis emendatior post mortem autoris prodiit priori adeo similis ut vix altera ab altera discerni possit.

§ 5. EDITIO MEYERI.

9.* GOETTINGEN, *bei Vandenhoek und Ruprecht.* 1829. 8.

N. T. graecum nova interpretatione germanica et commentario perpetuo illustratum. Textus bilinguis duobus voluminibus absolvitur, commentarius longa serie tomorum partim ab H. A. Guil. Meyero pastore primum Thuringo postea Hannoverano, partim ab aliis editorum, nunc post triginta annorum labores tandem ad finem perductus et iam saepius recusus. De cuius libri laudibus in explicando N. T. insignibus post iteratas tomorum exegeticorum editiones non est quod dicam. Textum graecum vir doctissimus nova et plane singulari forma exscribi iussit Griesbachianae secundae (1796) superstructa sed multifariam ab eadem discrepante.

Restituit enim lectionem Elzevirianam locis 20: (Er. J. 79. 81. 95. 138. 159. 162. Compl. Q. 294. 299. Vett. contra ε. 14. Y. 65. Z. 16. 25. 30. *Θ*. 162. *Δ*. 1. 14. 17. 37. 40. 50). Plurima habet nova, nempe vel antiquis probata 13 (Compl.: A. 24. G. 45. J. 169. 221. 222. M. 257. S. 318. U. 16. — Erasm.: P. 274. 291. T. 326. — Colin.: V. 25. — Bez.: X. 66), vel a criticis saeculi superioris recepta 46 (Y. 35. 36. 40. 54. 86. Z. 31. 32. 33. 38. 40. 45. 46. 57. 91. 93. 94. 98. 102. 121. 125. 126. *Γ*^bc. *Δ*. 3. 6. *Θ*^bcfgnvw), vel ab ipso Griesbachio in margine commendata *Δ*. 83. 84. 93. 102. Quibus si addideris Knappianam unam (k) habebis summam 84 lectionum in diversis editionibus iam expressarum et a Griesbachio neglectarum quae nostro magis placuerunt. Accedunt nonnullae quas ipse primus in textum recepisse videtur, numero decem:

Π. u. 76. Marc. 4, 24. (*Δ*. 39) om. solum τοῖς ἀκούουσιν LT
77. Rom. 14, 9. (Z. 76) ἀπέθανε καὶ ἔζ (om. καὶ ..... καὶ ἀνέστη) LT
78. Rom. 6, 12. (Z. 120) ὑπακ. τ. ἐπιθ. αὐτοῦ LT

79. Iac. 3, 12. (Y. 55) οὔτε ἁλ. γλ. ποιῆσαι ὕδωρ (om. οὕτως LT
v. 80. 1. Tim. 4, 10. (914) ἀγωνιζόμεθα (pro ὀνειδ.) L
81. Apoc. 2, 13. (P. 289) ἐν τ. ἡμέραις Ἀντιπ. L
w. 82. Io. 6, 58. (Z. 124. Δ. 71) om. ὑμῶν τὸ μάννα T
83. Eph. 5, 22. (V. 24) om. ὑποτάσσεσθε T
x. 84. Io. 8, 9. (P. 290) om. prius comma, servat posterius
85. Act. 10, 12. (Z. 43) τετρ. τ. γῆς καὶ ἑρπ. om. caett.

CAPUT XX.

EDITIONES SCHOLZIANAE.

§ 1. EDITIO SCHOLZII.

1.* LIPSIAE *sumtibus Frid. Fleischer. Typis Andreae Francof. a. M.* 1830. 1836. 2 *tomi.* 4.

Io. Mart. Augustinus Scholzius professor theologiae catholicae in academia Bonnensi, vir scriptis criticis et exegeticis non apud suos solos clarus, hanc N. T. editionem multis studiis et laboribus praeparavit, subsidiis non tantum in plurimis Germaniae Galliae Britanniae et Italiae bibliothecis undique conquisitis, verum etiam itinerum fastidiis et periculis per orientem suscipiendorum non recusatis. Sane apparatum criticum etiam post antiquiores artis nostrae antesignanos non parum locupletavit et in hoc libro luculenter dispositum curiosis obtulit, ipsius quoque typographi industria liberaliter adiutus. Minus autem virorum doctorum suffragia propriis suis studiis conciliavit, ut qui textum inde ab ecclesiae cunis mirum in modum integre servatum esse contenderet, eumque non ita magno negotio restitui posse, dummodo ad ea subsidia quam maxime attenderis quae rarius inter se dissentiunt et hactenus perpetuam quasi testium et testimoniorum autoritatem sistere videntur. Quorum primordia, deficientibus codicibus ad venerabilem istam antiquitatem pertinentibus, ex ipsa iuniorum librorum lectionis constantia, eiusdem atque hi generis fuisse satis audaci et temeraria coniectura dicuntur. Hinc effectum est ut Scholzius codices antiquiores hodie superstites utpote inter sese plurimum discrepantes minoris pretii haberet, quibus Griesbachius plus tribuerat laudis et autoritatis. Nihilo minus alter ab altero non ita multum recedunt in textu talibus ex legibus constituendo, quum criticus Ienensis timidius lectionem vulgatam mutaverit, lectionemque meliorem saepissime in margine commendare satis habuerit, Bonnensis vero noster simpliciter in recepta substiterit. Praemittuntur amplissima pro-

legomena de historia textus deque subsidiis criticis, quorum series numerosior hic quam unquam antea exhibetur.

Ipsius textus formam paucis exigere possum. Loci sunt 620 Scholzio cum Griesbachio et Elzeviris communia; 276 in quibus illius textus horum vulgari praefertur; 62 quae hunc sequuntur repudiata Griesbachii emendatione. Supersunt non plura quam 42 in quibus Scholzius ab utroque fonte discedit. Ex his sunt octodecim lectiones Complutenses fere omnes et Lachmanno et Tischendorfio probatae, vel ipso Griesbachio in prioribus editionibus (A. 3. 5. 17. 24. F. 44. G. 45. 51. 52. 63. J. 97. 159. 162. 221. 224. K. 242. M. 257. S. 318. U. 13), viginti et una aliae iam ante Scholzium a variis receptae: Er. O. 263. R. 317. Colin. V. 28. Bez. X. 66 — tum Y. 54. Z. 46. 50. 58. 87. 125. 132. *Γ*. 17. *Δ*. 1. *Θ*. 10. 101. 104. *Δ*fn. 86. — *α*. 12). Novas et fere singulares paucissimas observavi:

1. Marc. 12, 29. (Z. 29) *ὅτι πρώτη πάντων τῶν ἐντολῶν*
2. Luc. 11, 4. (*Δ*. 2) om. *ἀλλὰ ῥῦσαι* etc.; praecedentibus servatis
3. 2. Cor. 12, 1. (*Θ*. 176) *καυχᾶσθαι δεῖ· οὐ συμφ. μοι.*

2.* LONDON, *Sam. Bagster and Sons.* [*s. a.*] 16.
* NEW-YORK, *John Wiley.* 1859. 16.

Inter plurimas Bagsterianas editiones haec graeco-anglica proprium et peculiarem locum obtinet quum textum Scholzii accuratissime describat additis in margine lectionibus Stephanicis, Bezanis (ed. 1598), Elzevirianis et Griesbachianis. Americanus liber non nisi titulo diversus.

3. LONDON, *S. Bagster.* 1844. 4.
LONDON, *S. Bagster.* 1860. 4.

Haec editio inscribitur: *The english Hexapla*, quia textui graeco ad formam Scholzianam expresso sex versiones anglicae per columnas parallelas dispositae subiiciuntur, scil. Wicliffii a. 1380, Tyndali 1534, Cranmeri 1539, Genevensis 1557, Rhemensis catholica 1582, quae omnes summae raritatis in ipsa Britannia sunt extraque eius fines vix cuiquam visae, denique vulgaris regia a. 1611.

4. . . . . 1854. 18.

Editorem profitetur I. F. Mac-Michaelem titulus quem ex catalogo quodam librorum venalium describo, textum Scholzianum promittentem. Sed ne patriam quidem libri indicatam reperi.

§ 2. EDITIONES BLOOMFIELDIANAE.

Duae sunt series editionum Sam. Thom. Bloomfieldii theologiae doctoris et pastoris in oppido Bisbrook in comitatu Rut-

landiae, quas a se invicem distinguere oportet, quamvis editor eundem utrique textum inesse affirmet. Exhibet utraque scholia anglice conscripta, altera copiosiora, altera pauciora, illa theologiae studiosis et candidatis, haec scholaribus tironibus potius destinata. Quarum tamen seriem accuratius constituere nequeo, quum pro tempore singula tantum exemplaria utriusque viderim, caeterorum vero annos natales neque in praefationibus neque alibi usquam indicatos invenerim.

5. LONDON . . . . 1832. 2 *tomi.* 8.

Praeter alia quae in commodum studiosae iuventutis molitus est editor etiam ipsum textum novis curis emendare voluit. De quo conatu in praefatione sua satis magna profert ex quibus aliquis colligere posset autorem omnia proprio marte confecisse, ita ut Stephanicum textum fundamento poneret, ad Complutensem maxime, cuius summae laudes canuntur, saepius emendatum, recentiorum iudiciis variis signis, uncis asteriscis obelis, in ipso contextu declaratis. Quae quid sibi velint ex secunda editione cuius textum fere invariatum mansisse autor ipse declarat mox videbis.

6.* LONDON, *printed for Longman Rees and Co. caett. (Gilbert and Rivington printers.)* 1836. 2 *tomi.* 8.

Re accuratius inspecta hanc sibi legem scripsisse editor mihi videtur. Textum Stephanicum re vera pro fundamento posuit a quo non nisi 192 locis discessit et quidem octogies et bis aliis lectionibus substitutis, centies et decies uncis usus. Atque in priore locorum classe sane occurrunt plurimae lectiones Complutenses, tum etiam Griesbachianae, sed paucissimis exceptis hae omnes apud Scholzium reperiuntur. Iam quum Scholzii editio anno 1832 nondum absoluta fuerit, ex hac ipsa noster, si revera textus prioris editionis idem est atque huius secundae, suum repetere non potuit. Verum quas profitetur artis criticae leges cum Scholzianis mirum quantum concinunt; talis utrique codicum occidentalium suspecta fides, talis Byzantinae lectionis utpote sibi constantioris autoritas. Quod ad uncos attinet, eorum duplex genus est, alterum simplex, alterum ita dispositum ut etiam superne voces suspectae cancellentur, quod iam a Vatero factum vidimus. Et sane cum hoc fere ubique in suis uncis ponendis consentit Bloomfieldius ita ut textum eius Stephano-Vaterianum dicere nullus dubitem et fortasse ad Knappianos retulissem, nisi me movisset Bloomfieldiana editio minor a qua nostram hanc seiungere nolui.

Qualis autem ipsius editoris criticum acumen fuerit ex nonnullis ab eo receptis lectionibus plane singularibus discas:

1. Matth. 27, 33. *ὃ ἐστι [λεγόμενον] κρ. τ.* (*Θ*. 187)
2. Marc. 1, 2. *ἐν [ἡσαΐᾳ] τῷ προφ.* (*Z*. 62. *Δ*. 5)
3. Marc. 12, 29. *ὅτι πρώτη πασῶν ἐντολή* (Z. 29)

4. Act. 16, 13. om. ἔξω
5. Hebr. 10, 34. τοῖς δεσμοῖς [μου] (Y. 51)
6. Apoc. 17, 8. καίπερ ἐστὶ παρέσται (J. 186)
7. Apoc. 22, 6. πνευμάτων τῶν [ἁγίων] προφ. (J. 211).

7. BOSTON *by Perkins and Marvin.* 1837. 2 *tomi.* 8.

Opus Bloomfieldianum in America denuo prelo subiectum esse et ex diariis bibliographicis didici et per literas ab Heydenreichio meo transmissas confirmatum habeo. Sed hanc primam editionem americanam plures aliae sequutae sunt. Secundam tertiam et quartam silentio praeterit O'Callaghani catalogus. Quintam reperi in eodem laudatam ad a. 1846; sexta Philadelphiae prodiit apud Lippincott. Quarum neque annos indicare possum neque accuratiorem notitiam tibi offerre.

8. LONDON . . . . 1841. . . . . .1859. 8.

Quartam (1841) et octavam (1859) maioris operis editionem memoratas vidi, tertiae vero et quintae, sextae atque septimae annos natales indicare nequeo.

9.* LONDON, *printed for Longman, Brown, Green etc.* 1847. 12.

Est haec Bloomfieldii editio minor, verum iam *quinta* huius alterius seriei, cuius equidem quatuor priores nusquam laudatas reperi, ita ut ne annos quidem, quibus lucem viderint, indicare possim. Huic nostrae praefigitur praefatio *tertiae* editioni destinata, qua autor se opus suum iunioribus lyceorum et academiarum studiosis dicasse dicit, quorum usui et desideriis annotatione textui subiecta prospicere voluit. Textum eundem atque in editione maiori esse affirmat, quod si verum est, hunc ab illo quem supra inspeximus postea mutatum merito dixeris. Nempe hic ita constitutus est ut fere ubique Stephani tertiam et Complutensem duces sequutus sit, parenthesibus vero in editione maiori frequenter adhibitis prorsus parceret. Ubi illae conspirant, tantum non ubique earum lectionem servavit, scil. locis 690, quingenties quadragies et semel Scholzio assentiente. Ubi altera ab altera discrepat, 69 locis Complutensem, 197 Stephanicam ducem eligit, atque in his 266 locis item Scholzium centies et nonagies comitem habet. Supersunt 44 lectiones ab utroque fonte alienae quarum 27 apud Scholzium reperiuntur. Inter reliquas nonnullae sunt novae. Ex supra laudatis servat tres (2. 4. 7) sed deletis uncis. Accedunt:

8. Marc. 8, 24. (J. 76) [ὅτι] ὡς δ. περιπατοῦντας
9. Apoc. 12, 12. (J. 180) τοῖς κατοικοῦσι τῇ γῇ
10. Apoc. 22, 21. (J. 225) μετὰ πάντων ὑμῶν τῶν ἁγίων.

CAPUT XXI.

EDITIONES LACHMANNIANAE.

§ 1. EDITIO LACHMANNI.

1.* BEROLINI, *G. Reimer*. 1831. 12.
* BEROLINI, *G. Reimer*. 1837. 12.
* BEROLINI, *G. Reimer*. 1846. 12.
* BEROLINI, *G. Reimer*. [*s. a.*] 12.

Editio Caroli Lachmanni prima eaque stereotypa. Qui vir doctissimus et κριτικότατος novam plane viam ingressus textum non tam genuinum sibi sumpsit restaurare, quippe quod subsidiorum hodie superstitum ope minime fieri posse existimaret, quam antiquissimum, qualem quidem nos ex iisdem subsidiis cognoscere possumus, restituere. Itaque caeteris neglectis eos tantum codices et patres easque versiones adiit ex quibus lectio saeculi quinti fere et sexti derivari potest cum aliqua veri specie; atque ex his fontibus non optimam ubivis, verum certe, ut diximus, eam scripturam quae nobis antiquissima est, nempe illo iam tempore utrique ecclesiae notam, quantum fieri potuit, eruere conatus est. Quam non ita aestimandam viris rei criticae studiosis proposuit quasi iam in textu hoc pacto constituto acquiescere deberent, sed in eum finem ut ulteriora studia huic fundamento superstruerentur, multo scilicet solidiori et tutiori quam quem Elzeviriani libri, quos mero casu natos recte dixeris, recentioribus criticis praebere possint. De quibus omnibus editor fusius disseruit in diario Heidelbergensi *Studien und Kritiken* 1830 pag. 817 seqq. In ipso nostro libro praeter nudum textum parum eleganter expressum nihil legitur nisi varietas textus vulgaris ad calcem uno tenore subiecta. Qui ex tali lege oriebatur textus mirum quantum non modo ab Elzeviriano veterive discedebat, sed etiam a Griesbachiano adeoque ab omnibus saeculi superioris recensionibus: quae fere omnes, si unam Harwoodianam exceperis, nihil aliud tentaverant nisi ut textum vulgo

receptum ad codicum fidem modo rarius modo saepius emendarent, quum Lachmannus re vera novum ex codicibus suis solis, quasi nullus alius unquam exstitisset, constitueret. Atque luce diurna clarius hoc modo patuit, iam quarto saeculo innumeris vitiis textum N. T. foedatum incredibilique temeritate tractatum fuisse.

Ex mille nostris lectionibus sunt 252 Lachmanno in hac prima editione cum Elzevirorum ultima et Griesbachii Lipsiensi communes; 288 cum hac sola contra vulgarem textum; undecies hunc contra Griesbachium tuetur: J. 79. 146. 220. P. 276. Q. 294. 305. W. 17. 23. Z. 28. Δ. 49. 50. Restant 449 loca in quibus Lachmannus ab utraque familia discedit. Scilicet 274 locis lectiones recipit iam ab aliis expressas, 108 locis ipse primus novam praebet, denique sexagies et septies uncis adhibitis rem dubiam relinquit. Iam quod ad 274 lectiones attinet quas iam ab aliis olim expressas diximus, singulas hoc loco persequi nolo quum supra diligenter litera L adscripta easdem prout occurrebant notaverim. Satis habebo lectorem monuisse inter Complutenses reperiri undeviginti a Griesbachio neglectas, inter Erasmicas duodecim, Aldinam unam, Colinaei sedecim, Bezanas tres; multo plures apud Wellsium, Macium, Bengelium Harwoodium, scilicet fere ducentas quas ita disposui ut facile colligi possent; caeteras praebebant Toinardus Wetstenius, Alterus, Mathaeius, Knappius, Paulus, Meyerus, alii modo laudati. Lectiones novae hae sunt:

Σ. a. 1. Matth. 1, 19. (915) δειγματίσαι (pro παρ.) T
2. Matth. 1, 25. (916) om. αὐτῆς τ. πρωτότ. T
3. Matth. 19, 29. (917) om. ἢ γυναῖκα T
4. Marc. 1, 27. (Θ. 143) διδαχὴ καινή· κατ' ἐξ. caett. om. T
5. Marc. 1, 40. (918) om. καὶ γονυπετῶν T
6. Marc. 6, 33. (Δ^{ip}) συνέδρ. ἐκεῖ κ. προῆλθον α. T
7. Marc. 9, 24. (919) om. μετὰ δακρύων T
8. Luc. 23, 29. (920) ἔθρεψαν (pro ἐθήλ.) T
9. Luc. 24, 1. (921) om. καί τινες σὺν α. T
10. Io. 19, 16. (922) om. καὶ ἀπήγαγον T
11. Act. 1, 25. (923) τόπον (pro κλῆρον) T
12. Act. 5, 37. (Θ. 166) om. ἱκανόν T
13. Act. 23, 30. (R. 309) om. ἔῤῥωσο T
14. Act. 27, 41. (924) om. τῶν κυμάτων T
15. 1. Cor. 4, 6. (Z. 129) ἃ γέγραπται (om. φρονεῖν) T
16. 1. Cor. 11, 24. (Θ. 174) om. κλώμενον T
17. 2. Cor. 1, 12. (925) ἁγιότητι (pro ἁπλ.) T
18. 2. Cor. 12, 14. (B. 30) om. pronomen post καταν. T
19. Philem. 12. (926) om. προσλαβοῦ T
20. Iac. 2, 20. (927) ἀργή (pro νεκρά) T
21. Iac. 3, 3. (J. 196) εἰ δὲ T
22. Iac. 3, 6. (Y. 86) ἀδικίας ἡ γλ. T
23. Iac. 3, 8. (928) ἀκατάστατον (pro ἀκατάσχ.) T
24. Iac. 4, 4. (Z. 70) om. μοιχοὶ καὶ T
25. Iac. 5, 5. (929) om. ὡς ante ἐν ἡμ. T

26. Iac. 5, 7. (930) om. ὑετόν T
27. 1. Petr. 3, 21. (S. 324. U. 24. X. 25) ὃ καὶ ὑμᾶς ἀντ. νῦν T
28. Apoc. 21, 6. (J. 161) γέγοναν· ἐγὼ εἰμί T
b. 29. Matth. 21, 31. (Π. 11) ὕστερος T°
30. Matth. 25, 16. (τ. 3) κ. ἐκέρδ. ἄλλα πέντε (om. τάλ) T°
31. Marc. 15, 12. (Θ. 149. Π. 52) ποιήσω τ. βασ. (om. ὃν λέγ.) T°
32. Luc. 6, 2. (Θ. 151) ἔξεστι τοῖς σαββ. (om. ποιεῖν ἐν) T°
33. Luc. 7, 10. (Θ. 152) om. ἀσθενοῦντα T°
34. Luc. 7, 28. (Θ. 153) om. προφητής T°
35. Luc. 10, 30. (931) om. τυγχάνοντα T°
36. Luc. 15, 22. (Θ. 157) add. τάχυ T°
37. Io. 7, 50. (Θ. 164) πρότερον (pro νυκτός) T°
38. Act. 2, 47. (Θ. 165) καθ' ἡμέραν ἐπὶ τὸ αὐτό· Πέτρος T°
39. Act. 7, 46. (932) τῷ οἴκῳ (pro τ. θεῷ) T°
40. Act. 10, 30. (Θ. 168) ἤμην τ. ἐννάτην (om. νηστ. καὶ) T°
41. Act. 17, 5. (J. 97) om. ἀπειθοῦντες (caett. ut vulg.) T°
42. Act. 21, 3. (933) κατήλθομεν (pro κατήχθ.) T°
43. Act. 26, 28. (934) ποιῆσαι (pro γενέσθαι) T°
44. 1. Cor. 14, 38. (935) ἀγνοεῖται (pro ἀγνοείτω) T°
45. 1. Cor. 15, 55. (X. 31) ποῦ σ. θάν. τὸ νῖκος; ποῦ σ. θάν. τὸ κέντρον T°
46. Col. 2, 2. (Δ. 34) θεοῦ χριστοῦ T°
47. 2. Thess. 2, 13. (936) ἀπαρχὴν (pro ἀπ' ἀρχῆς) T°
48. 1. Tim. 6, 7. (Θ. 180) om. δῆλον T°
49. 1. Tim. 6, 21. (937) μεθ' ὑμῶν (pro μετά σου) T°
50. Hebr. 13, 11. (Π. 69) εἰς τὰ ἅγια περὶ ἁμ. (inverso ord.) T°
51. Iud. 5. (938) ὁ Ἰησοῦς (pro ὁ κύριος) T°
52. Apoc. 4, 4. (T. 346) καὶ ἐπὶ τοὺς κδ' θρ. πρεσβ. T°
c. 53. Matth. 3, 6. (939) add. ποταμῷ T°
54. Matth. 8, 10. (940) παρ' οὐδένι (pro οὐδὲ) T°
55. Marc. 2, 7. (Θ. 144) τί οὗτος οὕτω λαλεῖ; βλασφημεῖ! T°
d. 56. Matth. 5, 4. 5. (941) inverso ord.: (πραεῖς .... πενθ.) T°
57. Matth. 12, 22. (942) ὥστε τ. κωφὸν λαλεῖν (om. τὸν τυφλὸν καὶ .... καὶ) T°
58. Matth. 13, 35. (943) om. κόσμου T°
59. Matth. 27, 33. (Ald. 7) ὅ ἐστι κρανίου τόπος λεγ. T°
60. Luc. 12, 14. (Θ. 127) κριτὴν ἢ μεριστήν T°
61. Io. 7, 53.—8, 11. (Δ. 8) om. tot. pericopam T°
e. 62. Matth. 7, 29. (τ. 1) add. αὐτῶν κ. οἱ φαρισαῖοι
63. Matth. 8, 9. (944) add. τασσόμενος
64. Matth. 9, 18. (J. 194) ἄρχων εἷς προσελθών
65. Io. 7, 39. (Z. 57) δεδομένον (pro ἅγιον)
66. Act. 13, 20. (945) ὡς ἔτεσι .... καὶ μετὰ ... (inv. ord.)
67. Act. 15, 18. (J. 95) γνωστὸν ἀπ' αἰ. τῷ κυρίῳ τὸ ἔργον α.
68. Act. 20, 18. (Θ. 171) add. ὁμοῦ ὄντων αὐτῶν
f. 69. Matth. 13, 36. (946) διασάφησον (pro φράσον)
70. Matth. 17, 20. (947) ὀλιγοπιστίαν (pro ἀπιστ.)

71. Matth. 17, 26. (Θ. 106) εἰπόντος δὲ· ἀπὸ... (pro λέγει α. ὁ Πέτρος· ἀπὸ
72. Matth. 18, 19. (E. 43) ἀμὴν (pro πάλιν)
73. Matth. 19, 9. (G. 55) παρεκτὸς λόγου πορν.
74. Matth. 27, 28. (948) ἐνδύσαντες (pro ἐκδ.)
75. Marc. 10, 12. (Θ. 124) ἀπολύσῃ..... γαμήσῃ ἄλλον
76. Luc. 4, 17. (949) ἀνοίξας (pro ἀναπτύξας)
77. Luc. 22, 4. (Θ. 160) add. καὶ τ. γραμματεῦσι
78. Luc. 22, 6. (950) om. καὶ ἐξωμολόγησεν
79. Io. 6, 58. (Z. 124) οἱ πατέρες τὸ μάννα
80. Act. 4, 25. (X. 39) ὁ τοῦ πατρὸς ἡμῶν διὰ πν. ἁγίου στόματος δαυεὶδ.
81. Act. 11, 12. (Θ. 121) διακρίναντα
82. Act. 16, 13. (951) ἐνομίζομεν προσευχὴν (pro ἐνομίζετο προσευχή)
83. 1. Cor. 15, 51. (Θ. 175) πάντες [μὲν] κοιμ. οὐ πάντες δὲ ἀλλαγ.
84. 2. Cor. 5, 3. (Y. 85) εἴπερ καὶ ἐνδυσ.
85. 2. Cor. 12, 1. (Θ. 176) καυχᾶσθαι δεῖ, οὐ συμφ. μὲν
86. Gal. 2, 20. (952) τοῦ θεοῦ κ. χριστοῦ (pro τοῦ υἱοῦ τ. θεοῦ)
87. Gal. 4, 25. (Z. 66) om. Ἄγαρ
88. Eph. 1, 15. (953) om. τὴν ἀγάπην
89. Col. 1, 12. (Θ. 179) add. καλέσαντι καὶ
90. 1. Thess. 5, 4. (954) κλέπτας (pro κλέπτης)
91. Hebr. 1, 12. (Y. 58) ἑλ. α. ὡς ἱμάτιον
92. Hebr. 9, 2. — ἅγια. ἁγίων. [sic]
93. 1. Petr. 3, 3. (P. 272) (om. τριχῶν καὶ) ἐμπλ. ἢ
94. 2. Petr. 2, 14. (V. 47) ἀκαταπάστους
95. Apoc. 5, 10. (J. 203) αὐτοὺς τ. θ. ἡ. βασιλείαν
96. Apoc. 13, 7. (955) om. καὶ ἐδ. α. πόλεμον ποιῆσαι μ. τ. ἁγ. καὶ νικῆσαι αὐτούς
97. Apoc. 18, 2. (956) καὶ μεμισημένου bis
g. 98. 1. Cor. 8, 8. (Θ. 105) ἐὰν μὴ φαγ. ὑστερ...... ἐὰν φαγ. περισσ. T (inverso ord.)
99. Luc. 24, 36. (Θ. 132) add. ἐγώ εἰμι, μὴ φοβεῖσθε
100. Apoc. 13, 10. (J. 152) εἴ τις εἰς αἰχμ. (caett. ut vulg.) T[1]
101. Apoc. 18, 12. (957) σκεῦος ἐκ λίθου (pro ξύλου) T[1]
102. Apoc. 18, 18. (958) τόπον (pro καπνὸν) T[1]
103. 1. Cor. 13, 3. (Gerbel) καυχήσωμαι (pro καυθ.)
104. 2. Tim. 1, 11. (959) om. ἐθνῶν
105. Hebr. 9, 28. (960) in fine add. διὰ πίστεως
106. Hebr. 10, 29. (961) om. ἐν ᾧ ἡγιάσθη
107. Hebr. 13, 21. (Θ. 182) add. καὶ λόγῳ
108. Iac. 2, 3. (962) add. τῶν ποδῶν.

Uncis utitur Lachmannus, sed fere in evangeliis tantum, non solum ut caeteri ad dubia exprimenda de lectionis vel vocabuli alicuius αὐθεντίᾳ, sed etiam ad introducenda quaedam veterum codicum glossemata. Quorum plurima iam supra recensui, vide

S. 318. U. 10. 12. 18. τ. 4. 6. Υ. 53. 56. Z. 27. 61. 116. 117. 118, 119. 121. 127. Γ. 29. 30. Θ. 109. 110. 123. 126. 130. 131. 138. 155. 161. 172. Δ. 29. 30. 32. 37. 40. 47. 89. 93. 94. Π. 7. 19. 49. 73. Ecce iam reliqua:

Σ. h. 109. Matth. 18, 10. (963) [ἐν οὐρανοῖς] om. T
110. Marc. 3, 12. — add. [ὅτι ᾔδεισαν τ. χρ. αὐτὸν εἶναι]
111. Marc. 6, 36. (Θ. 146) ἀγορ. ἑαυτοῖς [ἄρτους], τί [γὰρ] φάγωσιν [οὐκ ἔχουσιν] om. T
112. Marc. 6, 54. — add. [οἱ ἄνδρες τ. τόπου ἐκείνου]
113. Marc. 12, 33. (964) [καὶ ἐξ ὅλης τ. ψυχῆς] om. T
114. Marc. 9, 45. (Π. 21) [εἰς τὸ πῦρ τὸ ἄσβ.] om. τοῦ πυρός caett. servatis
115. Marc. 12, 29. (Z. 29) ὅτι πρώτη πάντων [ἐντολή ἐστιν]
116. Luc. 2, 15. (965) [καὶ οἱ ἄνθρωποι] om. T¹
117. Luc. 4, 5. (Θ. 150) [εἰς ὄρος ὑψηλὸν] om. T
118. Luc. 6, 10. (Υ. 52) [ὡς ἡ ἄλλη] om. ὑγιὴς om. T
119. Luc. 10, 1. (966) add. [δύο] add. T¹
120. Luc. 11, 3. (Z. 123) [ὡς ἐν οὐρ. κ. ἐπὶ γῆς] caett. glossis servatis
121. Luc. 20, 24. — add. [οἱ δὲ ἔδειξαν καὶ εἶπεν
122. Luc. 16, 21. (967) [τῶν ψιχίων] om. T
123. Luc. 17, 9. (968) [οὐ δοκῶ] om. T
124. Luc. 22, 43. 44. — [duo versus integri]
125. Luc. 22, 64. (969) [ἔτυπτον αὐτοῦ τὸ πρ. καὶ] om. T
126. Luc. 23, 38. (970) [γράμμασιν ἑλλ. ῥωμ. ἑβρ.] om. T
127. Io. 1, 36. (Θ. 163) add. [ὁ αἴρων τ. ἁμαρτ. τ. κόσμου]
128. Io. 12, 1. (971) [ὁ τεθνηκὼς] om. T⁰
129. Io. 16, 16. (972) [ὅτι ὑπάγω πρ. τ. πατέρα] om. T
130. Act. 3, 6. (973) [ἔγειραι καὶ] om. T
131. Rom. 12, 17. (Υ. 84) ἐνώπιον [τ. θεοῦ κ. ἐνώπιον] τῶν ἀνθρ. om. T¹ add. Harw.
132. 2. Cor. 1, 10. (Υ. 81) [καὶ ῥύσεται] om. T⁰
133. Eph. 5, 19. (974) [πνευματικαῖς] om. T¹
134. Col. 3, 6. (975) [ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τ. ἀπειθ.] om. T.

De Lachmanni editionibus adeas Rettigii diss. Studiis theol. Heidelb. insertam 1832. IV. 861—901. Tischendorfium in Ien. ALZ. 1843. Apr. et V. D. in Hal. ALZ. 1833. I. 409. 1834. I. 309. C. F. A. Fritzschii libellum de conformatione N. T. critica quam L. edidit. Giss. 1841; Dav. Schulz, de aliquot locc. N. T. lectione caett. Vrat. 1833.

2.* BEROLINI *in aedibus G. Reimeri.* 1842. 1850. 2 *tomi.* 8.

Haec est secunda Lachmanni editio maioris formae et momenti, cuius graeco textui vulgatam adposuit autor, lectionis vero graecae autoritates Philippus Buttmannus, Philippi celeberrimi hellenistae filius. Testes nostro, ut supra iam dictum, paucissimi codices sunt et patres utriusque sermonis summam antiquitatem attingentes, quorum scriptura ubicunque variat in utramque partem, vel recepta vel reiecta, diligenter notatur. Ipsi

quoque latinae versioni veteri hoc modo mederi conatur autor. Textus paucis exceptis idem est ac primae editionis, maxime in evangeliis. Quae variant plerumque receptam restituunt quae et Griesbachio placuerat. Huc pertinent: Σ. 101—108 tum Cpl. J. 94. K. 236. in quibus et Griesbachius Erasmum sequutus erat, item T. 325 (coll. U. 28), et vice versa T. 327. (coll. U. 30). T. 343. Γ. 33. Θ. 104; huc quoque loca in quibus deletis uncis iam cum eodem Griesbachio facit vel omittente aliquid (U. 10) vel addente (Π. 49. Σ. 130). Rarius ab eodem recedit vel nova commendans, vel suas ipsius lectiones antea commendatas cancellans aut omnino repudians (W. 33. Z. 55).

Σ. i. 135. Ap. 12, 12. (J. 180) οὐαὶ τὴν γῆν.
136. Ap. 10, 6. (T. 334) [καὶ τ. θάλ. κ. τὰ ἐν α.]
137. Luc. 24, 36. (Σ. 99) [ἐγώ..... φοβ.]
138. Rom. 5, 2. (Z. 107) [τῇ πίστει]
139. 1. Cor. 8, 8. (Σ. 98) [ἐὰν μὴ φάγ. περ. caett. (Θ. 105)
140. Apoc. 13, 10. (Σ. 100) om. συνάγει.

§ 2. EDITIO BORNEMANNI.

3.* GROSSENHAINAE *apud Rud. Bornemannum et Londini apud Williams et Norgate.* 1848. 8.

Acta Apostolorum ad codicis Cantabrigiensis reliquorumque monumentorum fidem recensuit F. A. Bornemann, pastor apud Kirchbergenses in Saxonia. Praefatio codicem illum ut omnium praestantissimum tam eximia laude extollit ut nunc demum, nimirum textu ad eius normam reformato, divini libri primordia elucere dicantur. Continet hoc volumen amplissimam variantium lectionum farraginem, alterum quod commentario reservatum fuerat non exstat. Iam quod ad textum adtinet, ex ipso primario fonte Cantabrigiensi, quem tamen editor non unice sequitur, talis derivari debebat qualem fere editio Harwoodiana olim constituerat. Scilicet ex 151 locis a nobis in l. Actuum collatis centum et sex sunt utrique communia, in caeteris Noster paucissimis exceptis in Lachmanni Tischendorfiique castra abit. Quibus singulis recensendis supersedeo. Singularia observavi haec:

Act. 2, 47. (Θ. 165. Σ. 38) καθ' ἡμέραν [ἐπὶ τὸ αὐτό] ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Ἐν δὲ ταῖς ἡμ.
Act. 16, 13. (Σ. 82) οὗ ἐδόκει προσευχὴ εἶναι
Act. 23, 9. (Θ. 63) τινὲς τῶν γρ. τοῦ μέρους.

§ 3. EDITIO BUTTMANNI.

4.* LIPSIAE *sumptibus et typis B. G. Teubneri.* 1856. 16 *maj.*

Proxime ad editionem Lachmanni (si quidem leges criticas respexeris quas sibi praescripsit editor) accedit Buttmanniana

quum et ipsa ex codicibus antiquissimis fere solis textum suum derivarit. Philippus Buttmannus, pastor Berolinensis, cuius in secunda Lachmanniana paranda partes tibi supra commendavi, ipse quater N. T. propriis curis recognitum prodire iussit, et quidem ad fidem praestantissimi codicis Vaticani expressum, et ubi ille deficit ad Alexandrinum. Vaticani textum integritate caeteros omnes tantopere superare persuasum habuit editor ut unus ille codex tantundem valere ei videretur quantum omnes alii quos habemus coniunctim aestimati. Quamobrem eius verba ubique in textu retinuit, ita ut ne summo quidem omnium aliorum testium consensu deterritus fuerit quo minus id faceret, atque illis tantum locis, quibus aliae causae quam ex sola autoritate codicum ortae lectionem vaticanam sine dubio falsam esse docerent, hanc reiecit. Textus hac lege constitutus 264 locis cum Elzeviriano facit, 531 locis cum Griesbachiana, 789 locis cum Lachmanniano, 768 locis cum Tischendorfiano (ed. Lips. secundae) et tantum 43 locis ex nostro millenario numero aliam viam ingreditur, ubi tamen fere semper Muralti lectionem refert, quam etsi hac Buttmanniana antiquiorem tamen certis de causis infra demum recensebo. Praecipue notandum saepius integra commata, antea nunquam sollicitata, sic ad fidem unius fere testis eiecta fuisse, ex. gr. Matth. 17, 21. Marc. 7, 16. 14, 68. Luc. 4, 4. 8, 16. 43. 20, 30. Io. 7, 46. 1. Pet. 5, 3. etc. In margine inferiore exhibetur varietas editionum modo laudatarum integra.

5.* LIPSIAE *in aedibus B. G. Teubneri.* 1860. 16 *maj.*
* LIPSIAE *in aedibus B. G. Teubneri.* 1864. 16 *maj.*
* LIPSIAE *in aedibus B. G. Teubneri.* 1865. 16 *maj.*

Editio eadem ac praecedens, *στερεοτύπως* repetita. Quam ut seorsim recenseam, movent me quas hinc inde deprehendi textus emendationes, pauciores quidem sed tamen eo magis notandae quo minus tales exspectari debebant ex ea critica methodo, quam editor sibi sequendam statuerat, derivandae. Sic scribitur nunc Marc. 14, 15. *ἀνάγαιον* pro *ἀνώγαιον*, Luc. 10, 20. om. *μᾶλλον*, C. 11, 33. *φῶς* pro *φέγγος*, Rom. 8, 11. *διὰ τὸ ἐνοικοῦν* etc. pro *διὰ τοῦ* etc. 1, Cor, 12, 2. add. *ὅτε*, Gal. 4, 17. praefertur nunc *ἡμᾶς*, Phil. 4, 23. *μετὰ τοῦ πν. ὑμῶν*, 1. Thess. 2, 12. *μαρτυρόμενοι*, 1. Pet. 3, 21. *ὃ καὶ ὑμᾶς* etc.

6.* BEROLINI *in aedibus Rud. Lud. Deckeri.* 1862. 8 *maj.*

Haec vere altera Buttmanni editio eo maxime nomine a priore differt quod typographus novas literarum graecarum formas adhibuit, nunquam antea in libro graeco tantae amplitudinis usurpatas, scilicet ad uncialium minorum typum proxime accedentes quibus codices mediae aetatis passim conscriptos habemus. Quae res ex novitate magis quam ex proprio suo nitore laudem meruit. Ad calcem libri diligenter notatae sunt lectiones

Vaticanae dubiae, ex variis autoribus qui codicem olim contulerunt collectae, quarum ingens numerus luculentissime ostendit viros doctos in hac parte rerum nondum omnia confecisse.

Textum praecedentis editionis haec locis ex nostris viginti et octo mutat, modo additis glossis (Io. 12, 4. 2. Tim. 1, 11. Hebr. 10, 29. Iac. 1, 3.) modo omissis (Matth. 26, 60. Marc. 10, 24; 15, 39. Luc. 8, 34; 9, 1; 10, 22; 11, 54. Hebr. 13, 21.) modo cancellatis quae antea prorsus eiecta fuerant (Luc. 22, 43. 44; 23, 34. Io. 3, 13; 5, 3. 4. 7, 53—8, 11). Quibus accedunt lectiones nonnullae novae ex gr.: Marc. 2, 7: ὅτι οὗτος οὕτω λαλεῖ; Iud. 22. ἐλεᾶτε pro ἐλέγχετε.

§ 4. VARIAE RECENTIORES AD LACHMANNI PRINCIPIA CONFORMATAE.

7.* RATISBONAE *typis ac sumtibus G. I. Manz.* 1862. 8.

Editor Valentinus Loch, theol. cath. doctor et professor in lyceo Ambergensi, sibi codicem Vaticanum prae caeteris ducem delegisse fatetur atque ubi is deficit Alexandrinum, in Apocalypsi vero Vaticanum alterum antiquissimum, correctis passim apertis vitiis. Ita factum est ut cum Buttmannianis libris maxime conspiret, a quibus tamen in eo discedit quod saepissime (ultra 150 locis) glossas a Buttmanno simpliciter omissas uncis includit. Quos tamen etiam adhibet nonnunquam ubi Berolinensis criticus vulgatum textum intactum reliquerat ex. gr. Matth. 16, 2. 3. Io. 9, 8.

8.* WIESBADEN, *Julius Niedner.* 1866. 8.

Tria priora evangelia synoptice edita cura et studio Hermanni Sevin, V. D. M. apud Durlacenses, ad fidem codicis sinaitici, passim quoad orthographiam emendati. Librum hunc unice propter has emendationes hic recenseo, quum pro instituto meo editiones codicum verbotenus descriptorum a meo catalogo absint. Caeterum hoc potissimum loco inserendum putavi, quanquam ex fonte derivatum Lachmanno ignoto, quippe huius criticas leges sequutum, vetustissimos quosque testes solos agnoscentis.

9.* CAMBRIDGE *printed by C. I. Clay ad the university press* [1870]. 8.

Quum iam liber meus prelo commissus esset, pervenit ad me, ex liberalitate editorum, B. F. Westcott et F. I. A. Hort, theologorum Cantabrigiensium, specimen novissimae ἐκδόσεως criticae in Britannia comparatae. Quae tamen utpote nondum publici iuris facta pro tempore titulo caret, et cum paucis privatim communicata est plurium annorum laborem prius criticae artis magistris commendatura. In quorum numero me quoque

censuisse viros doctissimos, vix ac ne vix quidem tali honore dignum, hoc eorum humanitati potius quam meae in talibus autoritati, quae nulla est, acceptum refero.

Librum ipsum raptim percurri, ut eius titulus in locupletissimo meo catalogo debitum suum locum obtineret. Textum omnino ad Lachmanni legem constitutum deprehendi, antiquissimos testes solos audiendos esse praescribentis. Quam legem strictius etiam quam ipse cel. criticus Berolinensis sequuti esse videntur editores. In locis nostris 395 evangelicis nonnisi ducenties quinquagies et quinquies cum Lachmanno faciunt, in quibus triginta sunt ubi Tischendorfius eidem non adstipulatur. Hunc praeterea nonagies et septies comitem habent; maxime in editionibus prioribus ultra Lachmannum progredientem. Ab utroque dissentiunt in locis viginti et quatuor ubi vel Buttmannum vel Muraltum πρόδρομον habuerunt. In caeteris uncis utuntur, ubi Tischendorfius glossam aliquam a Lachmanno servatam eiecit. Pericopam de adulterâ (Ioann. 8.) ad calcem libri relegarunt. Ubi vero uncorum usus nullus erat et tamen lectio antiquorum testium varia notanda, alteram margini inscripserunt. Caeterum praeter doctam praefationem apparatus nullus additur; studia autem praeparatoria talia et tam diligentia huic operi dicata fuisse videntur, ut sane, quum tandem absolutum prodierit, horum documenta plenius exhibitum iri non dubito. Quod ut quam primum fiat toto animo optaverim. Plura pro temporis exiguitate iam nequeo.

CAPUT XXII.

EDITIONES GRIESBACHIO-LACHMANNIANAE.

1.* LEIPZIG *Verlag von K. F. Köhler.* 1833 *seqq.* 8.

Leop. Imman. Rückert, rector Gymnasii Zittaviensis, postea theologiae professor in academia Ienensi, vir eximia doctrina et nobili in vindicanda scientiae theologicae libertate παῤῥησίᾳ clarissimus, commentarios edidit in plures epistolas paulinas quorum nonnullis ipsum textum a se recognitum praemisit. Abest is quidem ab epistolis ad Romanos et Galatas, primum editis, neque tum temporis autor rem criticam magnopere curasse videtur, ut ex ea qua variantes lectiones diiudicat ratione colligi potest. Postea vero de his multo magis sollicitus epistolas ad Ephesios et Corinthios quam castigatissime ad codicum fidem edere studuit. Quarum textus ut plurimum Lachmannianus est, a quo tamen nonnunquam ad alia transit. Scilicet missa nova scriptura ad veterem redit quae et Griesbachio placuerat locis his: W. 23. Σ. 83. 84. 88. 103. 133; ad obsoletam Erasmicam semel confugit J. 105; uncos delet S. 318; iisdem utitur ubi Lachmannus vocem aliquam eiecerat *Δ*. 85. Z. 108 vel inseruerat *Θ*. 99. Sed et propria et peculiaria habet quaedam minime negligenda.

Φ. a. 1. 1. Cor. 4, 13. (*Δ*. 97) δυσφημούμενοι T
2. 1. Cor. 8, 8. (*Θ*. 105) ἐὰν μὴ φάγ. περ. caett. quod Lachm. in ed. II. recepit cf. Σ. 98
3. 2. Cor. 1, 10. (Y. 81) om. καὶ ῥύεται cf. Σ. 132
4. 2. Cor. 12, 7. (Y. 56) om. posterius ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι
5. Eph. 4, 16. (Y. 82) μέλους (pro μέρους) T[o]
6. Eph. 5, 22. (*Π*. 83) om. ὑποτάσσεσθε T.

2.* LIPSIAE *sumtibus I. Ambr. Barthii.* 1834. 8.

Est tomus primus commentarii in epistolas N. T., operis a duumviris doctissimis H. A. Schottio Ienensi et Iul. F. Winzero

Lipsiensi suscepti sed non ultra has suas cunas progressi. Continet is epistolas ad Thessalonicenses et Galatas quarum textum Schottius commentario suo inseruit propriis curis emendatum. Quantum ex tam exigua N. T. particula colligere licet recensionem hanc Griesbachio-Lachmannianam dixerim, quum fere ubique alterutri horum criticorum, ubi dissentiunt, adstipuletur. Saepius autem cum Lachmanno quam cum Griesbachio facit. Sunt tamen aliquot loci in quibus alio modo rem noster expedit. Sic 1. Thess. 2, 12. veterem Compl. U. 33 recipit ex Stephano iun.; uncis utitur Z. 102. *Δ*. 98. 103. Ex his patet Schottium, si opus inchoatum continuasset, alium plane textum daturum fuisse quam quem Cap. XV. habuimus.

3.* LIPSIAE *sumtibus I. A. Barthii.* 1839. 8.

Quarta haec dicitur editio H. A. Schottii supra laudati annoque 1836 iam vita defuncti, quam ex autoris schedis usque ad finem prioris ad Corinthios epistolae praeparatis absolvit et publici iuris faciendam curavit collega olim celeberrimus Lud. Frid. Otto Baumgarten-Crusius. Qui quas novas in textu constituendo Schottius sibi scripserat leges fideliter sequutus opus confecit in omnibus suis partibus aequale et vere Griesbachio-Lachmannianum. Notandum tamen Crusium rarissime uncis usum esse, Schottium saepius. Adsunt enim lectiones Griesbachianae (ex recensione Halensi) 868 (scilicet 254 GL, 238 EGL, 341 EG, 35 Griesbachio peculiares). Igitur centies tricies et bis haec nostra Griesbachium deserit quem editor olim fere unice sequutus fuerat. Quadraginta et tres observavi lectiones Lachmannianas ex quibus pauciores iam in tertia Schottii editione habebantur: tricies et quinquies uncis includuntur quae Lachmannus iugulaverat; sexies quae idem similiter notaverat; decies et quater missis ducibus recentioribus ad veterem scripturam redit. Pauciores (25) supersunt lectiones apud varios criticos iam receptae. Quas omnes sigillatim recensere supervacaneum duco, quum ipsius libri usus hodie minime late patere videatur. Sunt tamen nonnullae eidem propriae, antehac nusquam occurrentes, quas ad perficiendum millenarium numerum hoc loco describam:

Φ. b. 7. Matth. 26, 60. (976) [*ψευδομάρτυρες*] om. T
8. Luc. 21, 15. (*τ*. 8) [*ἀντειπεῖν οὐδὲ*] om. T[1]
9. Act. 12, 25. (W. 22) [*ἐξ ἱερουσαλήμ*]
10. Act. 13, 33. (Q. 304) [*πρώτῳ*]
11. Act. 26, 7. (Z. 98) om. *βασιλεῦ Ἀγρ.* T[2]
12. Rom. 10, 17. (*Θ*. 98) [*θεοῦ*]
13. Rom. 14, 9. (Z. 76) *ἀπέθ. κ. ἀνέστη* [*κ. ἔζησε*]
14. Rom. 16, 25.—27. (Z. 30) [tot]
15. Gal. 4, 25. (Z. 66) [*τὸ γὰρ Ἄγαρ—Ἀραβίᾳ*].

4.* GENÈVE *Librairie de Ve. Beroud et Sus. Guers.* 1841. 8.

Huius libri mentionem non facerem inter caeteros, quum unam tantum eamque minoris ambitus epistolam ad Philippenses

cum commentario A. Rilliet contineat, nisi autor inter Gallos primus fuisset qui hodiernae criticae legibus candide acceptis textus recepti autoritatem apud populares suos adhuc irrefragabilem infringere conatus sit. Qui nuper maiora molitus gallicam N. T. versionem edidit ad talem textus recensionem omnino conformatam. Unum tantum locum inveni (J. 110) in quo Griesbachium prae Lachmanno ducem sequutus est, et quidem non pauciores nostros selectosque inspexi locos sed totius fere epistolae tenorem.

5. LONDON *excud. S. Bagster.* 1844. 8.

Apocalypsis graece et anglice edita a S. Prideaux Tregelles qui et textum et versionem propriis curis emendare studuit, ita ut hic libellus specimen esset novae totius N. T. recensionis, quae quidem, si iam absoluta in publicum prodiit, nondum ad nos pervenit. Fama interim autorem inter nostrae aetatis Britannos artis criticae antesignanum celebrat. Nescio an fortasse, quae Tregellio cum Tischendorfio nostro aliquamdiu interfuit familiaritas (de qua lectores virorum doctorum interiora cognoscendi curiosos ad novissima critici Lipsiensis prolegomena ablego) eius rationes et methodum mutarit: in hac quidem Apocalypsi, quam Lipsiae sedulo examinavi, textum simpliciter ex Griesbachiano et Lachmanniano mixtum deprehendi. Scilicet ex 119 locis nostris quae hic in censum veniunt, sunt 89 in quibus cum utroque duce consentit, in decem aliis cum Griesbachio solo facit, in undecim cum Lachmanno. Reliqua fere uncis adhibitis dubia relinquit, ita tamen ut saepius cum Vatero faciat; bis aut ter denique eam tuetur lectionem quam Lachmannus in sua secunda editione, anno 1850 demum evulgata recepit.

6.* VRATISLAVIAE *impensis F. Aderholz.* 1847. 4.

Quatuor evangelia sacra Matthaei Marci Lucae Ioannis in harmoniam (Synopsin tu intelligas) redacta, studio et labore Ios. Henr. Friedlieb professoris theologiae catholicae in academia Vratislaviensi. Opus et ab externa forma spectabile et a criticis editoris curis commendandum. Textus cum codice Ephremi regio nunc demum accurate collatus dicitur in titulo, sed et aliorum codicum et vulgatae versionis variantes eidem per totum libri tenorem subiiciuntur. Quo diligentius examinato omnino confirmatum reperi quod ipse doctissimus autor in sua praefatione profitetur, scilicet Lachmannianam recensionem posteriorem pro fundamento positam fuisse, a qua tamen saepius quam suspicatus eram, nempe 95 locis ex nostris 395 discedit, et quidem quinquagies et bis uncis vel demptis vel additis, ita quidem ut rarius quae Lachmannus addubitaverat damnet quam tueatur, multo frequentius de omissis quam de receptis glossis dubius ipse haereat. Praeterea tricies et sexies ad Griesbachium, rarissime ad vulgatam scripturam redit. Sunt tamen nonnulla

huic editioni propria; Matth. 12, 22. [τὸν τυφλὸν καὶ κωφὸν] cancellat (Σ. 57.) item 24, 31. [καὶ φωνῆς] (G. 47), nisi forte dubia ista ex Tischendorfii prima, quae voces istas omittit, originem duxisse conieceris, unde et Harwoodianum (Θ. 127) Luc. 12, 14. κατ. κριτὴν ἐφ' κτλ. repeti potuit. Denique Matth. 10, 12. Complutensem sequitur (K. 233.) sed uncis additamentum includens.

7.* RATISBONAE *typis et sumptibus G. I. Manz.* 1869. 8.

Editio Friedliebianae synopseos altera, priori quoad formam in omnibus simillima, quamquam haec in octonis expressa est, scilicet pro chartae diversa amplitudine vel etiam propter meram operarum commoditatem. Textum editor passim recognovit, ita tamen stilo temperans ut in universum spectanti eius indoles eadem manserit. Triginta novem locos observavi ex nostris in quibus lectio mutata est, et quidem vicies et ter Griesbachiana restituta, maxime ubi antea unci appositi dubiam fecerant. Alibi tamen sed multo rarius, prior lectio sive Griesbachiana sive Lachmanniana simili modo in dubium est vocata. Nonnullis in locis Tischendorfium iam sequutus est vir doctus (ex. gr. Λ. 95. Θ. 114. 116. Σ. 4.) saltem uncis cancellans quae criticus Lipsiensis damnaverat (ex. gr. Λ. 87. Ψ. 13. Ω. 23). Quas novas olim pauciores adduxerat iam missas facit, praeter unam (Matth. 12, 22). Matth 10, 12. uncis deletis Complutensibus omnino adstipulatur. Plura enumerare non attinet. Synopseos dispositio in utraque editione non omnino eadem, utrobique tamen parum commoda, textibus omnium evangelistarum in plura quam par erat frusta discerptis, et solius Ioannis serie genuina servata.

CAPUT XXIII.

EDITIONES TISCHENDORFIANAE.

Agmen illustriorum criticorum, qui in eruendo textu N. T. authentico operam suam collocarunt, pro tempore claudit Constantinus Tischendorf, professor Lipsiensis, et itinerum fama et voluminum splendore, denique studiorum varii generis et numero et amplitudine omnium longe clarissimus. Quem antiquiorum codicum felicissimum inventorem editoremque magnificentissimum, post exploratos totius Europae thesauros, novum argonautam vellus aureum ex orientis penetralibus advexisse dixeris, idque non simplex et unicum, verum iteratis vicibus et subinde maiori cum gloria et applausu.

Verum singulos eius labores ad apparatum criticum conquirendum augendum excutiendum et illustrandum pertinentes recensere a meo instituto alienum est, nimisque longum foret; ac eo facilius eo officio me abdico quod ipse nostra memoria in plurimis diariis literariis et politicis de rebus suis gestis verba fecit, et futurae aetatis lectores ad librum recens editum ablegare possum cui titulus est: *Constantin Tischendorf in seiner fünfundzwanzigjährigen schriftstellerischen Wirksamkeit. Literarhistorische Skizze L.* 1862. Cuius autor J. E. Volbeding vitam et studia viri doctissimi ita descripsisse putandus est ut ille ipse ad posteros sui famam pervenire voluisse videtur.

Nostra provincia nonnisi textus ad codicum fidem propriis editoris curis recensiti varias formas complectitur, de quibus, adeoque de ipsius critici in hac parte meritis penes eos olim iudicium erit, qui laboribus eius diutius et diligentius usi tandem aliquando fortasse librorum sacrorum textum constituent in quo deinceps tuto et secure acquiescant commentatores. Ipse enim Tischendorfius, quantumvis praeclara fuerit eius industria in colligendis aperiendisque veteris scripturae monumentis, in diiudicandis lectionibus varius fuit et minus sibi constans, ita ut, quo modo de textu Griesbachiano, Knappiano, Lachmanniano loquimur, eo Tischendorfianum aliquem non habeamus, quippe

quem in singulis editionibus multifariam immutatum reperiamus, scilicet subinde ad fidem aliorum et novorum testium reformatum et correctum. Sane hoc per se spectatum autori minime vitio verti debet, quum in omnibus rebus mortalium sagacitati permissis dies diem doceat, et si quis sibi ipsi diffidat suosque errores candide agnoscat, id potius laudabile sit. Neque etiam de hisce laboribus ea qua decet aequitate iudicaremus si statim ab initio, quum subinde nova et inexspectata subsidia, eaque minime negligenda, reperta fuerint et quotidie etiam reperiantur, textus conformationem aliquam firmam et fixam atque deinceps non amplius variandam exigere praesumpserimus. Verum fortasse Vir solertissimus et rebus suis et studiis criticis melius prospexisset si textui alicui unico et invariabili, vel antea plurimis commendato, vel iam sibi ipsi maxime probato, vel denique ex quibusdam codicibus praestantissimis desumpto apparatum suum tam mire in dies auctum tamque sedulo digestum subiecisset, ut fecerunt olim clarissimi patrum memoria critici, tum etiam nostrae aetati propiores. Tischendorfius vero inde a studiorum suorum initio id maxime egit ut ipsum textum novis curis recenseret et in hoc negotio primum Lachmanni vestigia pressius sequutus antiquissimos testes, eosque pauciores, fere solos audiendos putavit, textumque constituit multis novis lectionibus, i. e. nunquam antea receptis conspicuum, adeoque a vulgari onnium maxime diversum; postea, auctis suis copiis, sententiam suam passim mutavit et singulari sua plurimorum locorum scriptura in dubium revocata saepius ad eam rediit quae et aliis antea placuerat, postremo non raro ad eam quae ex saeculari usu a veteribus unice fuerat expressa. Simul in discutiendis variantibus, ubi primarii testes ipsi in contraria abeunt, eum internis quas dicunt rationibus subinde ita utentem deprehendes, ut nunc hanc nunc illam lectionem praestantiorem habeat, vel externa autoritate nulla nova in censum veniente. Hoc est cur supra dixerim, studia critica in Novo Testamento purius edendo posita, quamvis a recentissimo hoc scriptore splendide promota, nondum tamen eo pervenisse ut rem omnino confectam credideris, sed exspectandum esse, quod ad ipsum textum attinet, quantum fieri poterit ad authenticam suam formam refingendum, dum aliquis futurus criticus, et patientia et acumine et praesertim exegetica solertia sufficienter instructus, ex immenso apparatu a Tischendorfio congesto, et vix ultra locupletando, desideratissimum illum textum eruerit.

In recensendis Tischendorfii editionibus, quanquam maximi nostro tempore sint usus et momenti, paucioribus quam pro more dictis officio meo defungi possum, quum supra ad singulas lectiones ab aliquo editore prima vice in textum receptas Tischendorfii nomen, ubicunque assenserit, adscripserim. Hoc loco igitur textus ab eo restituti ad priores praecipuas eiusdem conformationes rationem summatim relegere satis habebo et tantummodo quae plane nova aderunt, ex meo numero millenario, sigillatim significabo.

Tischendorfii editiones, quotquot hodie absolutae exstant, ad quatuor recensiones, inter se plus minus diversas referri poterunt.

§ 1. EDITIO TISCHENDORFII PRIMA.

1.* LIPSIAE *sumtus fecit C. F. Köhler.* 1841. 16.

Praemittuntur prolegomena de recensionibus quas dicunt Novi Testamenti (manu scripti) ratione potissimum habita Scholzii, cuius sententia sub examen vocata confutatur. Quibus, iam anno 1840 separatim editis, accedit index subsidiorum criticorum, collatio textus Elzeviriani cum Stephanico et Milliano, Griesbachiani cum Knappiano et Matthaeiano, denique brevior disputatio de huius novae editionis adornandae consilio et ratione. Textui ipsi subiicitur annotatio critica Elzevirorum Knappii Scholzii et Lachmanni varietatem indicans saepissime addito testium antiquorum delectu.

In hac prima recensione textus Tischendorfianus cum recepto non nisi in locis 280 ex nostris mille consentit, cum Griesbachiano in locis 569 cum Lachmanniano in locis 735. In quibus sunt 278 ubi L. et T. inter se consentientes a caeteris discrepant. In summa sunt 855 loca in quibus a Nostro lectio ab uno alterove horum editorum iam expressa servatur; restant 145, quae est pars septima totius numeri, in quibus alias amplectitur, ex antiquioribus codicibus derivatas. Plurimas tamen harum lectionum nobis quidem novae non sunt dicendae, quippe quas iam antea a viris doctis passim receptas relegerimus. Sic nonnulla apud Matthaeium aut Scholzium occurrunt (A. 24. G. 51. J. 151. P. 274. Q. 302. S. 318. *Γ*. 11. 19. *Δ*. 1. *Θ*. 185. *Ξ*. 2); alia apud criticos superioris saeculi, Toinardum (τ. 1. 6), Wellsium (Y. 54. 56. 81. 82), Macium (Z. 40. 57. 59. 61), maxime Harwoodium (*Θ*. 106—130. 135. 136. 138. 139. 187. *Λ*. 46); quibus adde Matth. 9, 18. in ed. polyglotta Parisiensi. Alias habuimus in libris Pauli, Fritzschii, Bleekii, Roedigeri, Meyeri, Rückertii, Schottii (*Π*. 6—9. 46—50. 67. 68. 72. 73. 82. 83. *Φ*. 1. 7). Neque praetereundae lectiones olim iam commendatae, sed a Tischendorfio primo in textum receptae, ut Macii (Z. 115. 121. 122. 127), Griesbachii (*Δ*. 87. 89. 91—95. 98. 99), Pauli (*Π*. 19—24. 34. 35), Lachmanni (*Σ*. 109. 111. 113. 116. 119. 122. 123. 125. 126. 128—131. 133. 134).

Supersunt triginta et quinque alii loci in quibus Vir doctissimus in hac prima editione novam ipse primus lectionem e fontibus suis hausit. Triginta et quinque dico ex instituto meo hic in censum venientes, praeter innumeros alios, quos extra catalogum meum positos iam non respicio.

Ψ. a. 1. Marc. 6, 16. (*Λ*. 40) *οὗτος ἠγέρθη* cett. om.
2. Marc. 11, 8. (P. 266. *Π*. 51) *στιβ. κόψαντες ἐκ τ. ἀγρῶν*
3. Luc. 6, 48. (425) *διὰ τὸ καλῶς οἰκοδ. αὐτήν*

4. Luc. 9, 10. (*Γ*. 27) εἰς πόλιν καλουμένην
5. Luc. 9, 35. (977) ἐκλελεγμένος
6. Luc. 11, 53. (*Δ*. 100) κἀκεῖθεν ἐξελθόντος αὐτοῦ ἤρξ.
7. Luc. 11, 54. (*Δ*. 101) om. ζητοῦντες et ἵνα κατ. α.
8. Luc. 17, 33. (Θ. 158) περιποιήσασθαι
9. Luc. 21, 4. (978) om. τοῦ θεοῦ
10. Act. 20, 24. (Θ. 94) ἀλλ' οὐδενὸς λόγου ποιοῦμαι

b. 11. Luc. 4, 5. (Θ. 150. Σ. 117) om. ὁ διάβ. εἰς ὄρος ὑψ.
12. Luc. 6, 10. (Υ. 52. Σ. 118) om. ὑγιὴς ὡς ἡ ἄλλη
13. Luc. 9, 54. (979) om. ὡς καὶ Ἠλίας ἐποίησεν
14. Luc. 22, 68. (980) om. μοι ἢ ἀπολύσητε
15. Act. 22, 12. (B. 28) om. εὐσεβής
16. Apoc. 5, 10. (Σ. 95) αὐτοὺς βασιλείαν

c. 17. Matth. 20, 16. (981) om. πολλοὶ..... ἐκλεκτοί
18. Matth. 27, 2. (982) om. Ποντίῳ
19. Marc. 15, 39. (983) om. κράξας
20. Io. 12, 4. (R. 308) ὁ Ἰσκαριώτης caett. om.
21. Act. 21, 22. (984) om. δεῖ πλῆθος συνελθεῖν

d. 22. Matth. 23, 4. (985) om. καὶ δυσβάστακτα
23. Hebr. 3, 2. (986) om. ὅλῳ

e. 24. Act. 25, 18. (Θ. 95) πονηρῶν
25. 1. Thess. 3, 2. (Z. 132) συνεργόν caett. om.

f. 26. Act. 27, 8. (Θ. 96) Λασέα

g. 27. Marc. 10, 24. (987) om. τοὺς πεπ. ἐπὶ χρ.
28. Matth. 24, 31. (G. 47) σάλπιγγος μεγάλης
29. Matth. 27, 9. (422) om. Ἱερεμίου
30. Luc. 2, 12. (988) om. καὶ κειμένον
31. Act. 18, 9. (989) om. ἐν νυκτί
32. 2. Cor. 12, 1. (Θ. 176. Σ. 85) καυχ. δεῖ· οὐ συμφέρον·
33. 2. Petr. 1, 2. (990) om. τοῦ θεοῦ κ. Ι. Χ.
34. Iud. 15. (991) om. ἀσεβείας
35. Apoc. 13, 5. (K. 244) om. πόλεμον ποιῆσαι.

2.* PARISIIS *editore Ambrosio Firmin Didot*. 1842. 12.

Haec altera editio Viro illustrissimo Guizot dedicata externa sua facie a praecedenti hactenus distinguitur quod textus nudus exhibetur in versiculos discerptus, varietate lectionis, eaque tantummodo Griesbachio-Stephanica, absque ulla codicum mentione, ad calcem reiecta. Quod ad textum attinet editor eum iam paulo propius ad eam formam adductum ait, quam induere debet ut in locum vulgati iure substitui queat. Addit tamen, nondum omnia in illo restaurando confecta esse, neque pro tempore amplius progredi sibi licuisse, quum apparatus criticus, cuius copiam adhuc nonnisi splendidam miseriam esse conqueritur, scilicet non invita Minerva splendidiores divitias promittens, antea augendus et multo diligentius excutiendus sit. Inter alia ibidem verba facit de sacrorum scriptorum peculiari scribendi modo, vel potius, ut nos dixerimus, de rebus orthographicis, et formis vocabulorum grammaticis, quales in codicibus antiquioribus pas-

sim reperiuntur, nec non de syntaxeos legibus quas librarii sequuti videntur a receptis alienas, quasque recentiores ad ipsos apostolos referendas censent, quasi a saeculo primo ad sextum in talibus nihil ex usu variari potuisset, aut ex ignorantia librariorum depravari. Hac tamen via et Tischendorfius et alii nostrae aetatis critici indies ulterius progressi iam totam sacrae graecitatis indolem in suis libris mutarunt. Quod iure suo fecerunt dum antiquissimorum codicum scripturam pressius sequi volebant, verum sic quoque plurimas formas, utpote ex oscitantium scribarum errore natas, intactas relinquere maluerunt, quasi semper quid errori, quidve usui debeatur, accurate definiri posset.

Quinquaginta fere locos observavi ex meis, in quibus textus Parisiensis a Lipsiensi differt. In his vel simpliciter novas prioris lectiones missas facit (ut *Π*. 73. *Ψ*. 30), vel uncis utitur ubi antea ipsa textus verba expunxerat (ut A. 6. 18. J. 232. Q. 302. Z. 93. 96. 97. 100. 113. 115. *Θ*. 111. *Λ*. 53. 75. 93. *Π*. 19. 49. *Σ*. 114. *Ψ*. 17), vel ad Griesbachium redit (J. 194. W. 17. *Λ*. 45. 82), adeoque ad vulgarem lectionem (Z. 107. *Λ*. 99). Pericopam Io. 7, 53—8, 11. restituit, solo versu primo cancellato. Alibi e contrario veteri scriptura repudiata meliorem aliquam aliunde repetit, maxime Harwoodianam aut Lachmannianam (W. 33. *τ*. 7. 10. Y. 76. Z. 47. *Θ*. 57. 74. 76. 131. 142. *Σ*. 53. 54. 55. Plane novas lectiones relegimus hasce:

Ψ. h. 36. Marc. 10, 37. (992) ἀριστερῶν
i. 37. Matth. 6, 25. (*Λ*. 88) om. ἢ τί πίητε.
j. 38. Luc. 24, 21. (993) om. σήμερον
39. Luc. 24, 52. (*Θ*. 137) om. αἰνοῦντες
40. Io. 4, 51. (994) om. καὶ ἀπήγγειλαν
k. 41. Matth. 17, 26. (*Θ*. 106. *Σ*. 71) εἶπεν δέ· ἀπὸ
42. Matth. 25, 16. (*Σ*. 30) καὶ ἐποίησεν ἄλλα πέντε
43. Marc. 6, 24. 25. (995) τοῦ βαπτίζοντος bis
44. Luc. 6, 2. (*Θ*. 151. *Σ*. 32) ἔξεστι ἐν τοῖς σάββ.
45. Luc. 23, 6. (U. 9) om. γαλιλαίαν
46. Io. 3, 13. (996) om. ὁ ὢν ἐν τ. οὐρανῷ
47. Apoc. 13, 10. (J. 152. *Σ*. 100) εἴ τις εἰς αἰχμ. ἀπάγει, εἰς.

Ex quibus omnes quas sub literis [j] et [k] recensui in sequentes editiones non transierunt, quod idem valet de triginta fere aliis ex supra laudatis.

§ 2. EDITIO TISCHENDORFII LATINIZANS.

3.* PARISIIS. *Editore Ambrosio Firmin Didot.* 1842. 8. *max.*

Huius alterius editionis Parisiensis Tischendorfianae plane alia ratio est ac praecedentis, et quidem talis ut eam ex meo instituto, quum textus formam unice respiciam, proprie a caeteris omnino distractam seorsim collocare debuissem. Minime enim textum refert critico nostro probatum et ad leges ab eo positas

constitutum, sed iisdem saepissime repugnantem. Ipse enim Vir doctissimus, tam in dedicatione ad Dion. Aug. Affre archiepiscopum Parisiensem scripta, quam in praefatione ad lectores, narrat id sibi propositum fuisse in hoc opere, suadente et hortante J. N. Iagero, canonico eiusdem ecclesiae cathedralis, ut textum graecum N. T. talem constitueret, qui, ubicunque testium antiquorum autoritate fieri posset, quam proxime accederet ad Vulgatam latinam. Quod olim N. Toinardus tentaverat opus, ecclesiae suae commodis utile ratus, hoc iam maiore subsidiorum copia instructus Tischendorfius aggressus est; simul graecarum literarum studium apud catholicos Galliae theologos mirum quantum adiuturum se sperans: quos tamen in iis colendis multum exinde desudasse nemo rescivit. Verum si minus illis, at aliis pluribus gratam rem eum facturum fuisse dixeris, si ipsum Hieronymi archetypon, certorum quorundam codicum ope ad eius versionem propius accedentium, refingere quodammodo aut voluisset aut potuisset. Sed qui tale aliquid hodie intenderet, iis usus adiumentis quibus pro tempore gaudemus, operam et oleum perderet. Memineris ipsum Vulgatae textum misere depravatum et incertum esse, et Clementinum maxime, qui ecclesiae catholicae authenticus est et invariabilis, prae caeteris suspectum haberi debere. Qui nisi prius aliquatenus purgatus fuerit, et ad pristinam suam formam redactus, vix dignus videtur quem in restituendo textu graeco Hieronymiano sequaris. Tum etiam, ubi latini sermonis ratio ad variantes graeci lectiones diiudicandas non valebat, editor non certos quosdam codices alibi maxime latinizantes, i. e. cum Vulgata consentientes, sequutus est, sed suum textum Lipsiensem alia plane lege et consilio constitutum simpliciter servavit. Igitur opus hoc, ut nunc est, nihil aliud effecit, nisi ut Vir summe venerabilis iste Iagerus in sua ultima praefatione Vulgatae Tridenti canonizatae laudes canere pleno ore potuerit, et textus graeci autoritatem, utpote criticis laboribus magis sollicitatam quam stabilitam, derisui habere et contemnere, scilicet theologiae pseudo-reformatorum fundamentum.

Editio est graeco-latina, typis pro forma libri minutioribus expressa. Ad calcem exhibetur lectionis Stephanicae et Griesbachianae varietas.

De textus graeci conformatione, quum fere nullius eruditis momenti sit (quod tamen pace duumvirorum illorum dictum velim), non est quod te multis morer. Scias eum in locis tantum 432 cum Elzeviris facere, in quibus sunt 180 a Tischendorfio mutata, in 376 locis cum Complutensibus consentire, in quibus fere viginti sunt lectiones singulares, in locis 676 cum editionibus Tischendorfii antecedentibus, in nonaginta aliis cum Lachmanno aut Tischendorfii recentioribus. Adsunt etiam Harwoodianae lectiones nonnullae ex. gr. *Θ*. 122. 170. 177. 178. 182. 199 —203 aliaeque rarissime receptae, ut V. 27. *Π*. 75.

Nova et singularia, quae scilicet antea nunquam e margine in textum irrepserint, pauciora quam quae fortassis exspectaveris observavi. Nonnulla speciminis loco adscribere lubet ne

librum negligentius perlegisse videar: Marc. 6, 16. (*Δ*. 40) *οὗτος ἐκ νεκρῶν ἠγέρθη.* Marc. 8, 26. (*Θ*. 122) add. *καὶ ἐὰν εἰσέλθῃς εἰς τὴν κώμην, μηδενὶ μηδὲν εἴπῃς.* Luc. 2, 14. (*Θ*. 190) *εἰρήνη ἀνθρώποις εὐδοκίας.* Luc. 9, 1. (Q. 305) *ἀποστόλους.* Act. 12, 25. (G. 65) *ἀπὸ Ἱερουσαλήμ* caett. om. Act. 15, 34. add. *μόνος δὲ Ἰούδας ἐπορεύθη.* Act. 18, 7. (*Θ*. 169) *Τίτου Ἰούστου.* Act. 23, 25. add. totum versum. Act. 27, 5. *ἤλθομεν εἰς λύστρα.* Rom. 3, 26. *τὸν ἐκ πίστεως Ἰησοῦ Χρ.* Rom. 12, 17. *οὐ μόνον ἐνώπιον τ. θ. ἀλλὰ καὶ ἐν. πάντων ἀνθρ.* 1. Cor. 15, 51. *πάντες μὲν ἀναστησόμεθα, οὐ πάντες δὲ ἀλλαγ.* 2. Cor. 2, 3. *λύπην ἐπὶ λύπην ἔχω.* 2. Cor. 12, 1. *εἰ καυχᾶσθαι δεῖ· οὐ συμφέρον μέν.* 1. Io. 4, 3. *πνεῦμα ὃ λύει τὸν Ἰησοῦν* etc.

4.* PARISIIS *editore Ambrosio Firmin Didot.* 1842. 12.
* PARISIIS *editore Ambrosio Firmin Didot.* 1847. 12.
* PARISIIS *editore Ambrosio Firmin Didot.* 1851. 12.
* PARISIIS *editore Ambrosio Firmin Didot.* 1859. 12.

Textum illum quem Tischendorfius ad Vulgatam quam maxime conformaverat, editor Didot eodem anno manualem prodire iussit, forma minori, cum eiusdem dedicatione et prolegomenis, sed absque versione, et postea ter, quantum equidem rescire potui, eum *στερεοτύπως* iteravit. Observavi tamen duos variantes nescio utrum casu an de industria illatas: Matth. 25, 6. om. *ἐξέρχεσθε*, et 27, 2. om. *Πιλάτῳ*.

Verum alia inter duas postremas libri editiones (1851 et 1859) et priores tres intercedit discrepantia, quae quidem ipsum textum non attingit, sed alia de causa minime praetereunda est. In horum titulo scriptum fuerat: Textus graecus versionis vulgatae latinae quem in antiquis testibus V. S. V. Iager in consilium adhibito indagavit C. Tischendorf, qui et in praefatione eundem Iagerum operis suscipiendi suasorem appellat, praeterea vero mentionem eius facit nullam, adeoque nullas in opere perficiendo partes mentione dignas ei tribuere videtur. Nunc vero titulus promittit textum graecum latinae vulgatae quem ex antiquis codicibus restauravit J. N. Iager, una cum C. Tischendorfio. Et huius prolegomenis praemittitur admonitio in qua canonicus Parisiensis sibi soli omnem laboris honorem vindicat, Tischendorfio vix *ἐν παρόδῳ* laudato, et in enarranda textus impressi historia mire *ῥωμαΐζων* satis exilem doctrinam e penu suo depromit. Quid quod ab exemplari anno 1851 edito Tischendorfii prolegomena omnino exsulant.

In fine adduntur variantium lectionum in ev. Matthaei ad mentem Vulgatae receptarum testes antiqui: quae ad caetera evangelia et epistolas spectant, ea ulterius et separatim edenda promittuntur.

5.* RATISBONAE *sumptus fecit G. Ios. Manz.* 1849. 8.

Quatuor evangelia orthodoxe explanata novaque versione latina donata promittit quidem in titulo, sed solum Matthaeum

edidit Augustus L. B. de Berlepsch, ecclesiae catholicae subdiaconus. Opus splendide impressum et varia doctrina insigne, etiam a protestantibus theologis repetita, ubique tamen de fide ad normam romanam exigenda maxime anxium. Quod ad nostra attinet, paucis rem absolvere possum. Graecum textum autor ad Vulgatam, quam apposuit ipsam in altera pagina, se recognovisse fatetur, idque hac ratione effecit ut Tischendorfii Parisiensem editionem latinizantem fere simpliciter describeret. Sicubi ab ea recedit, quod undecim tantum locis in Matthaeo factum deprehendi, non ad codicum fidem aut criticis rationibus ductus lectionem refingit, sed satis arbitrarie et incaute. Sic 11, 23. et 19, 17. ex locorum parallelorum autoritate scripturam mutat; C. 21, 7. et 12, 22. sensum suum exegeticum, quem dicit, ducem agnoscit; C. 19, 9. *εἰ μὴ ἐπὶ πορνείᾳ* exsulare iubet, utpote Christi menti contrarium; C. 23, 25. solus inter omnes ex latino *ἀκαθαρσίας* elicit. Sunt etiam in quibus Vulgatam pressius sequitur quam ipse Tischendorfius.

§ 3. EDITIO TISCHENDORFII SECUNDA.

6.* LIPSIAE *sumtibus Adolphi Winter.* 1849. 8.

Hanc secundam dico (latinizante Parisiensi in censum non relata) quippe in qua editor post excussos et transscriptos plures antiquissimos codices textum iterum recognitum forma puriore exprimendum curaverit. Cui ampliora prolegomena praemisit in quibus suos ipsius criticos labores commendat, itinera suscepta enarrat, aliorum conatus severius perstringit, malevolorum et ignorantium fraude atque impudentia credulos et imperitos falli queritur, leges suas criticas tam ex historia textus quam ex internis rationibus repetitas exponit, graecitatis apostolicae orthographiam et grammaticam, cuius veras sibi reperisse videtur formas, instaurat, subsidiorum ditissimas copias recenset, denique textui subiicit varietatem lectionis multo quam antea locupletiorem, addito testium catalogo.

Consentit textus Tischendorfianus in hac secunda recensione cum Elzeviriano in locis 352, cum Griesbachiano in locis 622, cum Lachmanniano in locis 655. In quibus sunt 212 in quibus L. et T. inter se consentientes a caeteris discrepant. In summa sunt 853 loci in quibus lectio ab uno alterove illorum iam expressa a Tischendorfio servatur; in reliquis 147 hic alias lectiones amplectitur. Patet hanc editionem multo propius ad textum receptum et Griesbachianum accedere, quam priorem, saepissime vero Lachmanni scripturam antea commendatam repudiare. Caeterum abit a prima Lipsiensi locis 183, a Parisiensi locis 201. Lectiones Tischendorfianas novas supra memoratas servat $\mathfrak{P}^{abcdhi}$ et 39 non vero $\mathfrak{P}^{efgjk}$. In hac nova editione occurrunt etiam plures primum a Muralto receptae (Ω^{b}) de quibus infra dicetur, tum etiam Complutenses antea neglectae (D. 40. J. 97,

148. 158. 214. M. 257. U. 33), Harwoodianae (Θ. 132—134), Macianae (Z. 58. 130), aliaeque recentius demum commendatae a viris doctis (Π. 52. 69. Φ. 11). Etiam novas hinc inde observavi e quibus exempli gratia describo eas quae sequuntur.

Ψ. I. 48. Matth. 10, 3. (Θ. 58) *Λεββαῖος* caett. om.
49. Marc. 6, 24. 25. (Ψ. 43) *βαπτίζοντος . . . βαπτίστου*
50. Marc. 8, 26. (Θ. 122) *μηδὲ εἰς τ. κ. εἰσέλθῃς* cett. om.
51. Marc. 10, 12. (Θ. 124. Σ. 75) *ἀπολύσασα . . . γαμήσῃ ἄλλον*
52. Marc. 16, 9—20. (997) om. primus omnium
53. Io. 7, 50. (Θ. 164) *ὁ ἐλθὼν πρὸς αὐτόν*
54. Act. 18, 26. (Θ. 170) *ἐξ. τὴν ὁδόν* caett. om.
55. Rom. 3, 26. (A. 8) *τὸν ἐκ πίστεως* (om. *Ἰησοῦ*)
56. 1. Cor. 7, 37. (998) om. *ἑδραῖος*
57. 1. Cor. 15, 55. (Σ. 45) *ποῦ σου θ. τὸ κ. ποῦ σου θ. τὸ ν.*

7.* LIPSIAE *sumtibus et typis Bernh. Tauchnitz jun.* 1850. 8.
* LIPSIAE *ex officina Bernh. Tauchnitz.* 1862. 8.

Editio stereotypa quae praeter prolegomena satis concisa et varietatem Elzevirianam margini inscriptam nil nisi praecedentis textum exhibet, paucissimis aliquot locis emendatricem editoris manum expertum. Sic ex. gr. Luc. 6, 1. restaurat *δευτεροπρώτῳ* (Π. 73), et pericopam Io. 7, 53. seqq. antea simpliciter suppressam nunc in margine saltem suppeditat cum omnibus suis glossis. Anno 1862 sola prolegomena renovata venerunt, textus vero, quum olim firmis typis exscriptus esset, ad editionem criticam quae tunc novissima erat (1859) non poterat emendari.

8.* LIPSIAE, *Avenarius et Mendelssohn.* 1851. 8.
LIPSIAE, *Avenarius et Mendelssohn.* 1854. 8.

Tischendorfii Synopsis evangelica ex quatuor evangeliis ordine chronologico concinnata, praetexto brevi commentario illustrata. Textum refert praecedentis editionis hactenus variatum ut pericopae Marc. 16, 9. seqq. et Io. 7, 53. seqq. uncis inclusae denuo inserantur. Locorum parallelorum dispositio lucidior quam in plerisque huiuscemodi tabulis occurrit. Verum libri Ioannei contextus, quem editori caeteris iungere placuit ex obsoleto veterum more, et contra sanioris exegeseos principia, misere discerptus apparet, quasi vel hic ipse, vel caeterorum evangeliorum narrationes ad chronologicam rationem exigi possent, quum Synopsis earundem non nisi in hunc finem adornari debeat ut lectores facilius ea quae sibi invicem vere respondent conferre et expendere queant.

9a.* LIPSIAE, *Avenarius et Mendelssohn.* 1854. 8. *oblong.*
b.* LIPSIAE, *Hermann Mendelssohn.* 1855. 16.
LIPSIAE, *Hermann Mendelssohn.* 1857. 16.
LIPSIAE, *Hermann Mendelssohn.* 1861. 16.
* LIPSIAE, *Hermann Mendelssohn.* 1864. 16.
c.* LIPSIAE, *Hermann Mendelssohn.* 1858. 8. *oblong.*
d.* LIPSIAE, *Hermann Mendelssohn.* 1864. 16.

Una eademque est editio stereotypa quoad textum graecum qui in exemplaribus sub litera [b] recensitis nudus exhibetur, in caeteris cum versione venit, scilicet sub lit. [c] latina, sub lit. [d] germanica, sub lit. [a] cum utraque. Textui subiiciuntur lectiones variantes pauciores selectae. Prolegomena critica non in omnibus exemplaribus supra enumeratis eadem, maxime quia pro occasione etiam de versione Hieronymi et Lutheri disputatur.

Ipse textus graecus rarissime deserit eam scripturam quae in editione praecedente fuerat; undecim tantum locos ex nostris sic mutatos deprehendi, ut vel ad vulgatam lectionem rediret autor, sua propria repudiata (Marc. 10, 12. Io. 12, 1. Eph. 1, 1. vel vice versa novam aliquam amplecteretur (Io. 20, 25. 2. Cor. 5, 3. utramque iam Macio probatam Z. 47. 60.) vel tandem ad pristinum suum textum a. 1841 editum, et in sequentibus editionibus variatum recurreret (Mtth. 5, 32. 8, 10. 1. Thess. 5, 21. Hebr. 10, 11. Apoc. 6, 11; 22, 14).

§ 4. EDITIO TISCHENDORFII TERTIA.

10a.* LIPSIAE *sumptibus Adolphi Winter.* 1859. 8.
b.* LIPSIAE *sumptibus Adolphi Winter.* 1859. 16.

Editori ipsi septima audit, nobis tertia est recensio textus critica, vel, si editionis latinizantis rationem habueris, quarta. Prolegomena praemittuntur longe quam antea ampliora, maxime quod ad codicum manu scriptorum catalogum attinet, textus vero multo plures quam in praecedenti recensione recepti vulgaris lectiones exhibet. Scilicet cum Elzeviriano iam consentit locis 395 ex nostro millenario numero; cum Griesbachiano locis 671, cum Lachmanniano locis 662, in quibus nunc sunt 198 tantum Tischendorfio et Lachmanno solis communes. Denique non nisi 115 supersunt ubi Tischendorfius nulli criticorum modo laudatorum adstipulatur. Lectiones suas olim proprias et novas missas facit et damnat in locis Ψ[odi] item 50. 54. 56. in caeteris cum ed. a. 1854 facit paucissimis exceptis. Lectionem plane novam (in his scil. quas relegere consuevi) observavi nullam, nam Luc. 24, 52. καὶ εὐλογοῦντες iam Harwoodius omiserat (Θ. 137).

Textui subiicitur commentarius perpetuus criticus, omnium qui adhuc congesti sunt a viris doctis locupletissimus. Cui passim inseruntur disquisitiones de singulis potioribus lectionibus ex canonum criticorum autoritate aestimandis et non raro in contrarium abeuntes ab iis quae olim similibus rationibus uso editori placuerunt. Formarum grammaticarum et orthographiae ratio-

nes multifariam novae et inauditae, quibus qualis concedenda sit dignitas, penes alios iudicium esto.

Editio minor quoad textum στερεοτύπως repetitum eadem ac maior, verum apparatu in compendium redacto et prolegomenis passim decurtatis et volumine et pretio priori inferior.

11. * LIPSIAE, *Hermann Mendelssohn.* 1864. 8.

Synopseos Tischendorfianae editio secunda quoad materiarum dispositionem priori per omnia conformata, quoad textum vero seorsim recensenda. Quinquaginta fere locos notavimus in quibus lectionem illius repudiat vir doctissimus et quidem saepissime nunc eam denuo praefert quam olim in prima sua recensione (1841 et maxime 1842) commendatam postea reiecerat (Ψ. 27. 28. 38. 45. 46. Θ. 59. 61. 129. 191. Λ. 27. Σ. 33. 35. 36. 116. Π. 4. 9. 46. F. 44. M. 257. P. 277. R. 317. V. 17. Z. 47). Non nunquam in Lachmanni castra transit (Θ. 86. 190. Λ. 93. Π. 73. Σ. 71); satis frequenter vero simpliciter scripturam Elzevirianam restaurat (D. 40. U. 18. Θ. 32. 119. 135. 139. 151. Λ. 94. Π. 20. 48. Σ. 5. 54. 109). Nova etiam sed pauciora offert, in iis locis quos pro instituto meo inspexi: Ioann. 6, 51. (Θ. 83.) ὑπὲρ τῆς τ. κόσμου ζωῆς ἡ σάρξ μου ἐστίν. Ibid. 7, 50. (Θ. 164. Σ. 37.) om. ὁ ἐλθὼν .... πρὸς αὐτόν. 12, 4. (Ψ. 20.) Ἰούδας ὁ Ἰσκ. 18, 1. (418) τοῦ κέδρου. 19, 38. (P. 268.) ἦλθον οὖν καὶ ἦραν αὐτόν. Atque in his plura sunt quae hanc synopseos recensionem ab illa pendere demonstrant quam modo memoravi ultimam.

Inchoavit a. 1864 vir clarissimus novam editionem omnium operosissimam quam ipse octavam appellat; quae quum pro tempore nondum absoluta sit, hoc loco simpliciter eius mentionem fecisse satis habeo.

12.* LEIPZIG, *Verlag von Gustav Mayer.* 1861. 4.

Textus Matthaei Marci Lucae cum pericopis Ioannis parallelis synoptice expressus in tabulis satis concinne adornatis a M. H. Schulze ecclesiaste saxonico, qui id maxime egit in hoc libro edendo ut facilius, quam id in aliis eiusdem generis fieri poterat, necessitudo quae inter tria priora evangelia intercedit elucesceret. In hunc finem annotationes margini inscripsit quibus thema suum, nempe Marcum principem scriptorem caeterorumque fontem, lectoribus commendaret. Ipsum textum ex Tischendorfii ed. VII. (1859) accurate descriptum ita exprimi iussit ut singulorum evangelistarum dictiones, ubi alter ab altero in sermonis tenore discederet, typis inter se spatiolo distinctis notaret. Adsunt autem passim elementa quaedam a Tischendorfio penitus eiecta, ex. gr. clausula Marci, quae noster uncis includere satis habuit, quippe quibus in illustrando quod sibi proposuerat argumento uti potuerit.

CAPUT XXIV.

EDITIONES MIXTAE RECENTIORES.

Ad hoc ultimum caput recensionis meae editionum textus N. T. graeci eas refero, quarum autores vel nostrae aetatis criticos Lachmannum Tischendorfiumque maxime sequuti non tamen manibus et pedibus in eorum partes abeunt, sed hinc inde ad antiquiores libros rem suam exigunt, vel his ut plurimum adstipulantes rarius recentiores illos coryphaeos sibi duces constituunt

§ 1. EDITIONES THEILIANAE.

1.* LIPSIAE *sumtibus Bernh. Tauchnitz jun.* 1842. 16.
* LIPSIAE *sumtibus Bernh. Tauchnitz jun.* 1844. 16.

* Ed. altera 1848. * Ed. tertia 1850.
* Ed. quarta 1852. * Ed. quinta 1854.
* Ed. sexta 1856. * Ed. septima 1858.
* Ed. octava 1865.

Editio stereotypa usu in Germania tritissima, cuius plures tituli ad me non pervenerunt. Quem primum posui, is non integrum N. T. exhibet, sed sola evangelia, adeoque ipsi editori in censum non venit quippe qui opere nondum absoluto in publicum prodire iussus fuerat.

Atque sane nitida est haec editio et habilis, etiam a pretii exiguitate commendanda. Vir doctus qui ei operam suam navavit, Car. Godofr. Guil. Theile, professor nuper Lipsiensis, scholarum usui eam destinavit. Quarum commodis inserviisse sibi visus est forma libri minore, versuum separatione, argumentis capitum appositis, locis parallelis intra binas columnas annotatis, tum etiam duobus indicibus, calci volumnis subiectis, altero varietatis lectionis receptae, Griesbachianae, Knappianae, Scholzianae, Lachmannianae, Tischendorfianae, Hahnianae, altero locorum V. T. in novo laudatorum, denique praemisso inde ab

editione tertia conspectu librorum N. T. chronologico et historiae evangelicae et apostolicae. Editioni octavae accesserunt Tischendorfii lectiones sinaiticae ad calcem libri paginis 127 comprehensae.

Textum editor ipse ad recognitionem Knappii maxime conformatum dicit, nimis modeste de suo labore iudicans. Non solum enim ipso externo aspectu a Knappianis libris hi nostri facile distinguuntur, exsulantibus ubique fere famosis illorum uncis, sed frequentissime etiam lectiones a recentioribus criticis commendatae antiquioribus substitutae sunt. Sic 824 tantum locis Knappium noster presse sequitur, vicies et semel receptam tuetur, decies et quater dubius haeret uncosque adhibet, in locis 138 cum recentioribus facit ita ut centies vicies et octies Lachmannum, centies vicies et semel Tischendorfium, septuagies et quater Griesbachium socios habeat. Supersunt tres loci in quibus ab his omnibus discedit; sc. Io. 8, 9. 10. servata pericopa tota glossas ex parte iam ab Erasmo damnatas eiecit (P. 290. Z. 126.) tum Col. 2, 2. (Z. 67. Δ. 34.) legit θεοῦ πατρὸς τοῦ Χριστοῦ.

2.* LIPSIAE *sumtibus Bernh. Tauchnitz. jun.* 1852. 16.

Editio stereotypa altera quam celeberrimus typographus eodem Theilio curante ex officina sua prodire iussit, cuius tamen praeter hoc primum exemplar nullum mihi recentius et alius anni nota insignitum innotuit. A praecedenti differt addita textui graeco in altera columna versione Lutheri, auctaque ex novissimis aliorum criticorum libris variantium lectionum farragine. Caetera additamenta quae supra relegi adsunt omnia.

In ipso textu editor nonnulla mutavit quae tamen vix eius momenti sunt ut novam recognitionem hic exhiberi dixeris. Scilicet septies repudiatae veteri scripturae Lachmanni vel Tischendorfii lectio praefertur, vicies et quinquies recentior ab iisdem olim repetita iam restauratae antiquiori cessit.

3.* LIPSIAE *sumtibus Bernhardi Tauchnitii.* 1854. 16.
* LIPSIAE *sumtibus Bernhardi Tauchnitii.* 1862. 16.

Editio stereotypa tertia graeco-latina in qua archetypo in gratiam et commodum catholicorum versio vulgata Sixto-Clementina accedit. Textibus praeter argumenta capitum et loca parallela pauciora nihil additum est. Praefatio adest nulla, nullus in titulo editor laudatur. Caeterum quoad criticam textus graeci conformationem apographon praecedentis secundae dici potest. Unicum enim ex meis locum inveni in quo altera ab altera discrepat, sc. Matth. 5, 4. 5. ubi ordo versiculorum cum Lachmanno intervertitur. Praeterea passim orthographiae graecae leges paullo ab illis quas antea sequutus fuerat diversas sibi scripsisse videtur editor.

4.* BIELEFELD, *Verlag von Velhagen und Klasing.* 1845. 8.

* Item 1849. 8. * Item 1854. 8.
Item 1855. 8. Item 1858. 8.

Est hoc N. T. pars Bibliorum polyglottorum quae hodie satis frequenti usu per Germaniam celebrantur, exhibetque praeter textum authenticum versionem latinam vulgatam et Lutheri germanicam. Quartam columnam in tribus primis editionibus στερεοτύπως repetitis occupant variae variorum germanicae singulorum verborum interpretationes, in quarta vero et quinta versio anglica. Textui graeco subiicitur in margine inferiore variantium delectus ex recentiorum criticorum libris collectarum.

Editorem graeci textus se profitetur idem C. G. G. Theilius quem modo Knappianam editionem novis curis maxime Lachmanno et Tischendorfio ducibus emendatam dedisse dixi. Hic vero idem plane aliam viam ingressus, ne inter Lutheranam versionem eiusque fontem nimia discrepantia appareret, textum receptum i. e. Elzevirianum descripsit rarissime mutatum. Non enim plures quam triginta quinque locos reperi in quibus ab eodem discedit atque in his octodecim ubi iam antea recentiorem scripturam suam fecerat; caetera nunc similiter partim ad Griesbachii, partim ad Lachmanni et Tischendorfii mentem reformata deprehendi.

5.* STUTTGART *privilegirte Bibelanstalt, in Commission bei S. G. Liesching.* 1853. 8.

Editio graeco-germanica cuius textus graecus praecedentis apographon est.

§ 2. EDITIO MURALTI.

6. HAMBURGI *sumptibus I. A. Meissner.* 1846. 16.
* HAMBURGI *sumptibus I. A. Meissner.* 1848. 16.
* HAMBURGI *sumptibus I. A. Meissner.* 1860. 16.

Eduardus de Muralto Helvetus, hodie in academia Bernensi theologiae professor, olim quum Petropoli literis graecis studia varii generis dicaret, inter alia etiam N. T. textui ad fidem antiquiorum testium, maxime codicis Vaticani, restituendo curam impendit, et nova plane et singulari forma eundem prodire iussit. Magna quidem et sibi et lectoribus promittit doctissimus editor, integram scilicet varietatem ex patribus aetatis apostolicae depromendam, item ex versionibus saeculi II. et III., codicum vero IV. vel V. Quae ne nimium mireris, scias ipsi apostolicam aetatem latius patere quam vulgo praesumitur, versionem syriacam ad initium saeculi secundi referri, codicem Vaticanum ad tertium, Alexandrinum ad quartum, ita ut singulis fere testibus vetustatis

privilegium vindicetur, ultra quam ab aliis statuitur venerandae. Verum haec penes suos iudices sunto; ego de textus forma peculiari dicam. Hunc multis et variis signis criticis circumseptum et quasi horridum exhibet, ut minus editoris iudicium quam testium varietatem scriptura repraesentet. Unci sive parenthesium sigla usurpantur quinque diversis formis expressa, tum etiam asterisci aliaque signa caeteris criticis non usitata, quibus id effici debet ut primo statim obtutu deprehendas quaenam textus elementa in unoquoque vetustissimorum testium omittuntur, adduntur, variantur. Quibus accedunt in margine inferiore in similem finem appositae lectiones, diverso scribendi methodo aliae ab aliis distinctae. Quae omnia satis ingeniose excogitata plurimis fortasse lectoribus minus perspicua, et ad critices exercendae πρᾶξιν minus apta videbuntur. Textum praecedunt amplissima prolegomena de subsidiis novae editionis erudite magis quam luculenter tractantia, quibus inter alia inseritur Tabula locupletissima testimoniorum apostolicae quam editor dicit aetatis, subiicitur ad calcem operis immensa variantium farrago additis testium notis.

Textus expressi ratio haec est: in locis 692 ex numero nostro millenario facit cum Tischendorfio primo; in locis 608 cum Lachmanniano; in locis 573 cum Griesbachiano; denique in locis 397 cum Elzeviriana. Qui numerus aliquanto maior evasit, quia deficiente codice Vaticano, exempli gratia in Apocalypsi, editor vulgarem scripturam saepius servavit, quam pro ratione consilii sui in caeteris partibus conspicui debuisset. In summa sunt 936 loci, in quibus cum alterutra illarum editionum consentit, 64 vero in quibus ab iis omnibus recedit. Ex quibus fere triginta omnino novas exhibent lectiones.

Ω. a. 1. Matth. 21, 29. (Σ. 29) intervertit ordin. responsionum
2. Marc. 2, 7. (Σ. 55) ὅτι οὗτος etc.
3. Marc. 3, 14. add. οὓς καὶ ἀποστόλους ὠνόμασεν
4. Marc. 3, 15. add. iterum: κ. ἐποίησε τ. δώδεκα
5. Marc. 10, 12. (Σ. 75) ἀπολύσασα . . . ἄλλον γαμήσει
6. Marc. 15, 12. (Σ. 31) ποιήσω, λέγετε, τ. βασ.
7. Luc. 12, 47. (Θ. 128) ἑτοιμάσας ἢ ποιήσας
8. Io. 7, 39. (Σ. 65) οὔπω γὰρ ἦν πν. ἅγιον δεδομένον
9. Act. 2, 31. (Z. 85) ἐγκατελείφθη εἰς ᾅδην
10. Act. 3, 6. (Σ. 130) ἔγειρε· περιπάτει
11. Act. 9, 35. (X. 18) Σάρωνα sine art.
12. Act. 10, 19. (P. 274) δύο
13. Act. 13, 42. (Γ. 23) ἠξίουν λαληθῆναι
14. Act. 18, 7. (Θ. 169) τιτίου ἰούστου
15. Act. 20, 1. (Θ. 62) μεταπεμψάμενος etc.
16. Act. 23, 9. (Θ. 63) τινὲς τῶν γρ. τοῦ μέρους
17. Eph. 1, 1. (Z. 130) om. ἐν Ἐφέσῳ
18. Apoc. 1, 6. (B. 35) βασιλεῖς ἱερεῖς
19. Apoc. 2, 3. (Z. 26) κεκοπίακας οὐ κέκμηκας
20. Apoc. 2, 17. (Z. 134) δώσω α. τὸ μάννα
21. Apoc. 8, 13. om. ἐν μεσουρ. λέγοντος φωνῇ μεγ.

22. Apoc. 20, 5. λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων
b. 23. Marc. 1, 16. (*Δ*. 25) ἀμφιβάλλοντας ἐν τ. θαλ.
24. Marc. 4, 15. (*Π*. 9) ἐσπαρμένον εἰς αὐτούς
25. Act. 7, 15. (999) om.· εἰς Αἴγυπτον
26. Rom. 15, 19. (*Θ*. 67) ἐν δυν. πνεύματος
27. 2. Cor. 1, 10. (Υ. 81) καὶ ῥύσεται
28. Hebr. 3, 6. (X. 59) om. μέχρι τέλους βεβ.
29. 1. Petr. 5, 2. (1000) om. ἐπισκοποῦντες.

Caeterum tria exemplaria in rubrica laudata hactenus differunt inter se, quod apparatus criticus amplior ad secundum demum accessit, tertio vero additus est praeterea recensus locorum quibus editio codicis Vaticani romana ab Angelo Maio praeparata (1857) ab hac nostra discrepat.

§ 3. EDITIO REITHMAYRII.

7.* MONACHII *sumtibus societatis de propagandis libris catholicis. Typis I. G. Weiss.* 1847. 8.

Textum graecum recognovit et vulgatam latinam addidit Franc. Xav. Reithmayr professor theologiae catholicae in universitate Monacensi. Liber et forma et typis spectabilis et vel a modico pretio commendandus. Textui praeter paucissima loca parallela nihil additur. Quem dum doctissimus editor denuo recognitum dicit, haudquaquam sibi quod non praestiterit vindicat. Differt enim quae hic eius exhibetur forma non solum ab antiquioribus omnibus sed etiam ab iis quas ut proxime accedentes in ipso hoc capite recensemus. Scias autorem Lachmanni leges in restituenda scriptura genuina suas fecisse, hactenus saltem ut 800 locis ex nostro millenario numero cum Berolinensi critico consentiat, et quidem in Epistolis priorem eius editionem sequutus, in Evangeliis vero posteriorem. Sunt tamen in his sexaginta et duo ubi quas Lachmannus glossas penitus damnatas eiecerat ipse uncis inclusit. In aliis centum quinquaginta et duobus locis simpliciter in Griesbachiano textu substitisse videtur. Verum quum in his nonaginta quinque sint, et praeterea duodecim alii, ubi illa lectio caeteris praefertur quam Tischendorfius in altera sua Parisiensi editione ad vulgatam versionem conformata expressit, hanc potius Nostri vel fontem vel ducem hactenus dicere licuerit. Eadem ratio est eorum quatuordecim locorum in quibus, Tischendorfiana illa textui Griesbachiano aliquid addente, vel de Lachmanniano aliquid recidente, unci apud Reithmayrium mediam tenent viam. In reliquis pauciora Elzeviriana et Tischendorfiana, plura Complutensia deprehendi; denique adsunt etiam nova quaedam et singularia:

Matth. 27, 33. (Σ. 59) ὅ ἐστι τόπος κρανίου λεγ.
Marc. 1, 2. (Z. 62. *Δ*. 5) ἐν τῷ Ἠσ. προφ.
Marc. 9, 42. (*Θ*. 78) λίθος ὀνικὸς
Luc. 7, 10. (*Θ*. 152. Σ. 33) τ. δοῦλον τὸν ἀσθενοῦντα

Col. 2, 2. (Z. 67. Δ. 34. Σ. 46) θεοῦ πατρὸς τοῦ Χρ.
Hebr. 4, 2. (J. 222. Θ. 196) συγκεκερασμένος.

§ 4. EDITIO ANGERI.

8.* LIPSIAE *sumtibus Gebhardi et Reislandi.* 1852. 8.

Synopsis Evangeliorum Matthaei Marci Lucae cum locis quae supersunt parallelis literarum et traditionum evangelicarum Irenaeo antiquiorum (additamento in talibus libris antea inusitato sed utilissimo) ad Griesbachii ordinem concinnavit, prolegomena, selectam scripturae varietatem, notas et indices adiecit Rud. Anger, professor nuper Lipsiensis doctrina vel inter paucos clarissimus, mihique desideratissimus.

Textum desumpsit editor e recensione Griesbachio-Schulziana a. 1827 evulgata cum qua in locis 953 consentit. In caeteris fere recentioribus criticis nempe Lachmanno et Tischendorfio adstipulatur, vel simpliciter eorum scriptura recepta (vicies et quinquies), vel saltem uncinorum ope eorum iudicio commendato decies et octies). Reliqua sunt Elzeviriana vix memoratu digna, unum denique novum: Marc. 3, 32. (G. 52) hoc ordine scriptum reperitur: καὶ αἱ ἀδελφαί σου καὶ οἱ ἀδ.

§ 5. EDITIO WORDSWORTHII.

9.* LONDON, *Rivingstons.* 1857. 4.

Novum Testamentum graece cum annotationibus Chr. Wordsworth, canonici Westminsteriani. Opus quatuor voluminibus absolutum, quod tamen non integrum apud me exstat. Textui splendide excuso subiiciuntur scholia ex parte critica, ut plurimum tamen philologica et apologetica, praemittuntur introductiones varia doctrina refertae verum plerumque homiletico stilo exaratae. Ipse textus, quantum ex iis partibus quas inspicere contigit, videre potui, ad Griesbachii, Lachmanni et Tischendorfii rationes conformatus est et fere ubique alterutrius horum criticorum vestigia legit, exceptis tamen iis locis in quibus traditio dogmatica, cuius satis tenax est editor, veterem Elzevirianum commendabat.

§ 6. EDITIO HAHNII POSTREMA.

10.* LIPSIAE *sumtibus et typis Caroli Tauchnitii.* 1861. 8.

Titulus libri editorem profitetur Augustum Hahn, theologum Vratislavensem clarissimum, non ita pridem hac vita defunctum, qui iam olim eodem typographo procurante nonnullas N. T. editiones evulgaverat quas supra inter Knappianas retuli. Et sane,

si solam externam operis speciem consideraveris, priori illarum hanc nostram adeo similem reperies ut hic eam a suo prototypo seiunctam fuisse non immerito mirari possis. Idem chartae nitor, eadem marginis amplitudo, typorum gracilitas, annotationis criticae dispositio. Verum textus plane novus, novisque curis recognitus, quibus editor eo devenit ut eum Lachmanno et Tischendorfio praecuntibus, quod ipse candide fatetur, ad recentissimorum exemplarium formam propius accedere iuberet. Atque hic prae caeteris notandum, hanc nostram a Knappianis eo maxime nomine differre quod uncorum usu repudiato (uno loco ex nostris excepto Matth. 27, 35.) nunc vel cum criticis illis glossas dubias plane eiecit vir doctus, vel iisdem servatis ad vulgarem scripturam rediit. Atque hoc paulo minus frequenter factum video quam illud. Etiam in caeteris saepius lectiones recentioribus probatas recipit, Tischendorfii vestigia pressius legens, ubi is a Lachmanno discrepat, et quidem novissimae (septimae) editioni impressa ubi haec suas antesignanas deserit. Praeterea observavi Compl. A. 25. J. 137. 218 et quae Muraltius dederat Act. 23, 9. Iac. 3, 6. Omnino haec editio centum et quinque locis a priore Hahniana recedit, sexagies et septies Tischendorfium, tricies et ter Elzeviros duces sequuta, quinquies aliter, ut dixi, lectione mutata.

CAPUT XXV.

EDITIONES NONDUM COLLATAE.

Supersunt denique editiones nonnullae mihi pro tempore incognitae, sed quarum titulos laudatos legi maxime in catalogis librorum venalium quos forte inspicere mihi contigit. Sunt ut plurimum recentiores et recentissimae, sunt omnes extraneae, ex terris a nostrorum negotiatorum et antiquariorum commerciis remotioribus advehendae. Itaque non est quod mireris tales aliquot lacunas in thesauro meo deprehendi, quas tibi ipse significare malo quam silentio vanam divitiarum omnibus numeris absolutarum gloriam affectare. Neque contenderim vel sic rem totam me confecisse. Quotidie enim, maxime in Britannia et America novi libelli manuales prodeunt qui usui scholarum destinatae extra suam patriam vix cuiquam innotescunt. Et saepius accidit ut occasione feliciter oblata editionem aliquam emendo meam fecerim cuius nomen et laudem antea fama nondum ad me pertulerit. Tu igitur, benevole lector, pro tua ampliore eruditione, vel ex tuis ipsius copiis, unum aut alterum, imo plures titulos, his meis ultimis pagellis probabiliter inseres, quos me ignorasse ne graviori vitio mihi vertas oro.

§ 1. EDITIONES SUECICAE.

ABOAE 1720. 8.

Editionem hanc secundam Aboensem (priorem vide Cap. XI. § 2 ad. a. 1688.) exstare iam Maschius docuit, quam tamen ipse non vidit. Rem mihi per literas confirmavit ex ipsa Upsaliensi bibliotheca C. A. Hultcranz, Theol. D. Suecus, cuius humanitati notitiam plurium in remotis illis regionibus impressarum editionum debeo. Qualis autem textus ipsius ratio sit, nescio.

§ 2. EDITIONES ITALICAE.

Praeter Londinenses caeterasque Britannicas sunt maxime Venetae plures huius et superioris saeculi quas neque in bibliothecis publicis inspicere neque venales invenire mihi contigit, quanquam per literas non unum bibliopolam de iisdem adii. De evangelistariis tamen et praxapostolis, saepius in usum ecclesiarum graecarum editis, quorum plures ipse splendide excusos possideo et forma et rubro insignes, hoc loco pro instituti mei ratione nihil dicam, quum non nisi textus perpetuos recensere apud me constituerim. Sunt autem, ut videtur, etiam nonnullae editiones integrae vel saltem evangeliorum aut epistolarum exemplaria perfecta, quorum mentionem factam me legisse memini scil. 1833. 1844 et 1851.

§ 3. EDITIONES BRITANNICAE.

Plures in Britannia excusas esse quam quarum notitia ad me pervenit, satis superque dictum. Ecce eas quas quo potissimum loco insererem nesciebam, maxime quoad titulum solum notas, ex bibliopolarum catalogis descriptum.

1. *Newcome, harmony of the gospels in which the original text is disposed after Leclerc's general manner. Dublin* 1778.

2. Idem liber, *reprinted from the text and select various readings of Griesbach by the junior class in the theological seminary at Andover under the superintendency of Moses Stuart. Andover, printed by Hagg and Gould.* 1814. 8. 1834. 8.

3. Londini ap. Pytt. 1814. 12. memoratur in bibliotheca Sussexiana. II. 494.

4. Londini ap. Valpy. 1830. 48.

5. Londini ap. Chapman 1836. Harmonia evangelica.

6. H. Alfordii editiones inde ab anno 1849 plures (Londini 8.) textum exhibent denuo recognitum cum apparatu et commentario critico. De hoc opere Tischendorfius in praefatione editionis suae a. 1850 impressae plura dicit quae ad eius laudem parum valent. Ipse non vidi. Editio IV. prodiit 1860; recusa est Neo-Eboraci 1859. cf. Kitto, Journal II. 91. III. 496.

7. Oxonii 1851.

8. *Stroud's new greek harmony of the four gospels, comprising a synopsis and a diatessaron. London, Bagster.* 1853.

9. Cantabrigiae gr. angl. 1857. 12.

10. Londini gr. angl. Bagster. 1858. 18.

11. Editionem criticam a V. Clar. S. P. Tregelles inchoatam quidem scio, absolutam iam vix crediderim. Cuius specimen et quasi πρόδρομον supra pag. 250 recensui.

CAPUT XXVI.

EDITIONES DUBIAE.

Ne quid in catalogo meo desideretur, subiicio hic pauciores titulos, imo paucissimos, a bibliographis quidem memoratos, sed de quibus certi nihil comperire potui. Quos inter spurios et commentitios referre pro tempore non ausim, ipsos tamen libros revera olim exstitisse non magis affirmaverim, vel saltem de textu quid dicam non habeo.

1. BURGIS *Araconensium*. 1581. *fol.*

Biblia V. T. hebraica et N. T. graeca cum versione Ariae Montani ex editione Plantiniana descripta. Pauca de hoc opere in his terris incognito Maschius ex Le Longio notavit p. 154. 272, Calmetus in Bibliotheca sua biblica ad a. 1585 refert. Praeter Complutensem editionem haec est sola hispanica cuius fama ad nos pervenit. Nusquam eam vidi, et si quis suspectam habere voluerit, quasi ipsum fuerit Belgarum opus, scilicet tomus Plantinianus a. 1572 editus novo titulo ornatus equidem non valde abnuerim.

2. GENEVAE *ap. Iac. Stoer*. 1588. *fol.*

De hac editione Maschius p. 313 talia refert, nescio quo teste (nam Longius eam in indice silentio praeterit) quibus apographon Bezanae II. maioris eam fuisse colligere possis. Verum tam grande opus Genevae, ipso Beza praesente et Stephano teste, ab alio typographo furtim recusum fuisse vix ac ne vix quidem mihi persuadeo. Suspicio mihi venit, esse ipsissimam Bezae tertiam, a bibliopola novo titulo, et suo nomine distinctam, quod et in aliis eiusdem loci et familiae libris vidimus. Verum etiam in Maschii notitia error aliquis latere potest. Certe in nulla exstat bibliotheca ex plurimis quas exploravi.

3. ANTVERPIAE *ex officina Plantiniana.* 1590. 8.

Hanc Le Longius recenset nullo teste laudato, post eum Maschius, qui tamen observat, Plantinum ipsum eo anno iam vita functum fuisse eiusque generum Io. Moretum tum temporis Antverpiensem officinam tenuisse. Ipse eam nusquam terrarum reperire potui et quum eo ipso anno Vulgata latina ex officina Plantiniana prodierit, fortasse aliquem errorem hic irrepsisse suspicari licuerit.

4. LUGDUNI *Bat. ex officina Plantiniana apud Chr. Rapheleng.* 1609. 8.

Hanc solus Le Longius recenset p. 216 quasi a se Parisiis visam, et graeco-latinam. Meis oculis illa se adhuc subduxit. Quid si Genevensem Roverii eiusdem anni fuisse coniecerimus, ipsam quoque in textu et versione Plantinianam?

5. AMSTELODAMI *ap. Io. Iansson.* 1630. 8.

Inter Elzevirianas plures Ianssonianas habuimus. Caeteris Le Longius, isque solus, praemittit hanc cuius mihi nusquam copia fuit, si quidem re vera exstiterit.

6. AMSTELODAMI. 1643. 8.

Solus hanc recenset Le Longius typographi nomen tacens. Sed quum Bezae versionem adesse dicat, et a se ipso visam, re vera exstare non negaverim. Habuimus talem Amstelodamensem graeco latinam a. 1647 et fortasse hic ipse potius annus reponendus erit in notitia autoris supra laudati.

7. STREGNESIAE. 1777. 8.

Hanc sine teste recenset Maschius p. 250 typis maiusculis et nitidis excusam dicens. Tales etiam erant in editione priore Stregnesiana a. 1758. Mihi V. D. Hultcranzius per literas renunciavit, in bibliotheca Upsaliensi in quam ex lege publica omnes in Suecia impressi libri referri debent, nullam Stregnesianam editionem N. T. exstare praeter eam quam Cap. XI. § 2. ad a. 1758 recensui. Hinc suspicio mihi oriri debuit, hanc secundam, si qua fuerit, non nisi titulo a priori diversam esse.

8. CONSTANTINOPOLI. 1810.

Talem editionem exstare facile olim mihi persuasi quum in ipso titulo editionis bibliorum Mosquensis a. 1821 (Cap. XI. § 1.) legerim: *ἡ καινὴ ἐκ τῆς κατ' ἐπικύρωσιν τοῦ τῆς Κωνσταντινοπόλεως πατριάρχου Κυρίλλου ἐκδόσεως ἔτει αωι' γενομένης.* Quod nusquam in

eam inciderim, id mihi dubium non movebat, quum libri in Oriente editi vix ad nostra limina pervenire soleant, quanquam opus ipsius ecclesiae Cpolitanae patriarchae autoritate editum, adeoque prima omnium et unica N. T. graeci editio orientalis, saltem Vindobonae asservari debebat. Verum ex quo a viris doctis natione Graecis pluribus, olim vel in seminario Chalcidensi, vel Hierosolymis, vel Athenis et alibi concionatoribus et professoribus, nunc apud nos Argentorati studiis theologicis incumbentibus, saepius audivi, editionem talem Constantinopolitanam in Graecia omnino incognitam esse, suspicor titulum illum Mosquensem lectori fucum facere voluisse. Fortasse respiciebat editor ad N. T. a. 1810 Londini impressum bilinguem, usui Graecorum destinatum cuius exemplaria Cyrillus patriarcha aliquo suo patrocinio dignari potuerat. Certe textus huius editionis et Mosquensis idem est.

CAPUT XXVII.

EDITIONES SPURIAE.

1. VITEBERGAE. 1522. 4.

Primus hanc recensuit Le Longius p. 204 post eum Walchius bibl. theol. IV. 40. alii. Errorem hic aliquem latere talemque editionem nunquam exstitisse dudum a bibliographis demonstratum est, v. Maschium p. 305. Lorckium in BG. I. 431. Hic suspicatur ansam errori praebuisse editionem mere latinam Lipsiensem eiusdem anni. Magis vero simile mihi videtur annum 1522 pro 1622 lapsu quodam calami in schedis suis Longium consignasse.

2. ARGENTORATI. 1524. 8. *ap. Cephalaeum.*

Auctor est Fabricius in Bibl. gr. III. 186. Cephalaeum *alteram* N. T. editionem iunxisse bibliis graecis a se a. 1526 ex Aldino exemplari descriptis. Quae falsa falsius interpretatus I. D. Michaelis Introd. I. 782 duas Cephalaei editiones ad eundem annum 1524 refert quarum alteram Gerbelianum alteram Aldinum textum exprimere perhibet. Verum iam viderunt Maschius I. 199. Lorckius BG. I. 452. et Marshius in notis ad Michaelem. Veteri Testamento postea edito prior illa et unica commode ab ementibus iungi poterat. Similiter fallitur Dibdinus I. 38. N. T. a. 1529 editi mentionem faciens, scilicet hunc annum in novo titulo referentis. Haec anni nota in solius primi voluminis Veteris Testamenti fronte legitur, ut iam Goezius p. 73 diserte annotavit.

3. BASILEAE. 1533. 8. *ap. Brylingerum.*

Hanc primam Brylingeri editionem recenset Maschius p. 205 qui suam notitiam uni Le Longio debere se fatetur. Ipse Le Longius eam non nisi in secunda bibliothecae suae editione

p. 205 memorat ex Fabricii bibl. gr. l. l. titulum describens. Hic vero legitur expressis verbis: Basileenses 1531 ap. Bebelium et 1533 ap. Brylingerum, ad Erasmi tertiam. Iam scriptor alioquin diligentissimus neque Bebelianas neque Brylingerianas caeteras recenset in illis duabus ex amplius viginti subsistens, et si quid video error latet in numero quum prima Brylingeriana mere graeca a. 1543 edita sit, quae revera Erasmi tertiam sive potius Bebelianam sequitur. Omne dubium removerunt mihi catalogi bibliothecarum Hamburgensis et Heidelbergensis in quibus editiones Brylingerianae ad annos 1533 et 1534 referuntur, quos numeros libris ipsis inspectis omnino falsos deprehendi.

4. ARGENTORATI. 1534. 8.

Editionem Argentoratensem a. 1534 plures laudarunt e. g. Vogtius in catal. libb. rar. p. 661, Salthenii bibl. p. 498, Walchii bibl. theol. IV. 31, Rosenmüllerus I. 282. Cui Maschius p. 198 suo marte Cephalaei nomen indidit, et post eum Dibdinus caecus eius pedissequus. I. 64. Sed errorem esse in numero (pro 1524) apud Vogtium et Salthenium, qui caeteris fraudi fuerit, nullus dubito. Certe Cephalaei secundam editionem nemo recentiorum vidit, in omnibus bibliothecis frustra ipse quaesivi, et Hamburgi, ubi in catalogo ad hunc annum editionem *παρὰ κεφαλαίῳ* impressam exstare legi, in libri ipsius titulo quod suspicatus eram *παρὰ κολιναίῳ* evidenter scriptum inveni.

5. BASILEAE. 1540. 8. *ap. Bebelium.*

Recenset hanc Knochius ex bibliotheca Brunsvicensi hodie Guelferbytana, sed in nomine typographi fallitur. Est Plateri secunda Bebelianis ut diximus simillima. Exemplar a Knochio laudatum ipse manibus tractavi.

6. LIPSIAE. 1542. 8.

7. BASILEAE. 1542. 8. *ap. Froben. et Episcopium.*

De his Le Longius haec habet pag. 206: N. T. gr. et lat. ex vulgata et ex nova versione iam quintum ac postremum rec. a Des. Erasmo. Basileensem Maschius silentio praeterit. Lipsiensem p. 300, ducem illum temere sequutus, audacter ad Frobenianam eiusdem anni recusam affirmat. Apud caeteros de utraque altissimum silentium, in bibliothecis hucusque vestigium earum nullum. Utramque dum meliora edocear spuriam habeo. Minime enim persuadere mihi possum Frobenium, quo anno textum cum duplici versione in forma maiori ederet, tripartitum opus charactere tam minuto expressisse ut uno volumine minoris formae comprehenderetur. Absque dubio bibliographi Parisiensis calamus lapsus est in detalnanda forma libri quem ipse non viderat. Lipsiensem ex caonogo bibliothecae Buxtorfianae descripsit quem inspicere mihi ng contigit, sed erratum in nota anni esse suspicor, ita ut 1582 lei deberet.

8. BASILEAE. 1542. 8. *ap. Bryling. graece.*

Le Long. p. 206. Imo graece et latine, quam suo loco recensui. Vel si mere graeca, ad a. 1543 referenda.

9. BASILEAE. 1546. *fol. studio Xysti Betuleii.*

Ita Le Longius p. 207. Sed fallitur vir egregius, quod iam alii viderunt, pro editione N. T. sumens quae *Symphonia* est, aut concordantiae quas dicunt. Solent in catalogis bibliothecarum tales libri inter editiones textuum collocari quod bibliographis facile fraudi est. Cf. etiam Lorckii BG. I. 430. II. 29.

10. BASILEAE. 1549. 8. *ap. Bryling. graece.*

Sic Rosenmüllerus bibl. Lit. I. 284. Recensuit etiam Le Longius l. l. de nomine typographi tacens. Maschius p. 201 Brylingero tribuit, sed recte observat esse graeco-latinam de qua supra dictum. In catalogo bibliothecae Baumgartenianae p. 39 legebatur graece tantum expressa, quam Lorckius (II. 43) inde redemptam graeco-latinam esse cognovit.

11. ANTVERPIAE. 1549. *fol. ap. Commelinum.*

Monstrum hoc finxit nescio quis autor catalogi bibliothecae Heidelbergensis. Commelinus fuit typographus non Antverpiensis sed Heidelbergensis vergente saeculo XVI artem suam exercens. Editio eius maior lucem vidit a. 1599 qui annus in titulo scriptus adparet sine nomine loci, quem ex subscriptione praefationis Ariae Montani ex opere Antverpiensi regio descriptae temere indoctus scriba coniiciendo deprehendisse sibi visus est.

12. BASILEAE. 1556. 8. *ap. Bryling. graece.*

Maschius I. 202. Cui unus testis est catalogus bibliothecae Baumgartenianae post mortem possessoris impressus, sed in talibus ambiguae fidei. Graeco-latina est, quod vel ex ipsa descriptione Viri summi in l. Hall. Bibl. IV. 192 adparet.

13. BASILEAE. 1562. 8. *cum interpr. Bezae.*

14. GENEVAE. 1563. 8. *cum eadem ap. Stephan.*

Has recenset Le Longius p. 210. 211, post eum alii ut Walchius p. 41, Eichhornius p. 275, Maschius p. 308. Sed ipse primarius ille autor in suo indice priorem silentio praeterit, posteriorem sine teste inserit. Illam nullam esse, vel potius Brylingerianam versione Erasmi ditatam, hanc ad a. 1565 referri debere persuasissimum habeo.

15. LUGDUNI *Bat.* 1562. 12.

Editio, inquit Maschius p. 301, cuius exsistentia annunciatur sed quae oculis meis ita sese subduxit ut indagare non potuerim. Quum ne unicum quidem testem producat et ipse eius nusquam ullum vestigium deprehenderim, non dubito quin inter spurias referenda sit.

16. BASILEAE. 1564. 8. *graece ap. Brylingerum.*

Ita Maschius p. 220 ex catalogo bibliothecae Baumgartenianae. Sed est graeco-latina ab ipso b. possessore (Nachr. II. 479) pluribus descripta.

17. LIPSIAE. 1564. 8. *graeco-latina ap. Voegelin.*

Hanc ex Le Longio sumit Maschius p. 300, mediam inter duas eiusdem typographi annis 1563 et 1565 editas collocans. Sed apud caeteros altissimum de ea silentium. Aut latet error in nota anni aut agitur de editione mere graeca.

18. ANTWERPIAE. 1564. 24. *ap. Plantin.*

Recenset Le Longius p. 211 sine ullo teste. Addubitat Maschius p. 191. Vir doctus qui conscripsit annales typographiae Plantinianae, diario qui inscribitur *Bulletin du bibliophile belge* nuper insertos, hanc editionem non nisi ex illo unico autore se nosse fatetur. Si quid video legendum est 1574.

19. PARISIIS. 1565. *fol. ap. Stephanum.*

In catalogis plurimarum bibliothecarum editiones Bezanae Genevae ap. H. Stephanum excusae, sed quoad nomen urbis *ἀνώνυμοι*, Parisiensi officinae tribuuntur, quia Stephanorum nomen in hominum memoria facile cum nomine eius urbis consociabatur, ex qua sidus illorum primum orbi literato adfulserat. Sed Henricus inde ab a. 1551 Genevae degebat suamque exercebat artem, nomen loci in titulis tacere solitus.

20. ANTWERPIAE. 1566. 8. *ap. Plantin.*

In catalogis bibliothecae caesareae Vindobonensis et bibliothecae Hamburgensis recensentur biblia hebraica et graeca V. et N. T. Plantiniana hoc anno edita. Re accuratius examinata, a me ipso Hamburgi, Vindobonae vero a V. Cl. Carolo Ottone theologiae professore, patuit V. T. hebraicum a. 1566 excusum fuisse, cui postea N. T. graecum eiusdem formae et officinae sed septem annis recentius addi solebat.

21. VENETIIS. 1567. 8.

Titulum Maschius I. 204 et II. 270 ex catalogo bibliothecae Baumgartenianae sic exscribit: ἡ παλαιά τε καὶ νεὰ διαθήκη αἰτήσει Ἰακώβου τοῦ Λεογκίνου. In illo catalogo provocatur ad notitiam in Hall. Bibl. VIII. 488 de hoc libro datam. Sed neque loco laudato neque usquam alibi in viginti voluminibus Baumgartenii bibliographicis quidquam de illa editione dicitur. Maschius quidem suspicatur esse exemplar Cephalaei Argentoratense novo titulo ornatum. Cogitavi ego de editione graeco-barbara. Certe vox αἰτήσει in titulo posita omnia alia te exspectare iubet praeter textum dudum vulgatum, et profecto nomen typographi addebatur. Singularis haec et insueta formula etiam suspicionem mihi movit totum istum titulum manu scriptum fuisse in exemplari aliquo capite truncato, et possessorem, non typographum vel editorem indicare. Omnino liber Venetianus, si re vera ap. Baumgartenium exstitit, dignus fuisset quem accuratius describeret; silentio suo ipse adulterinum declarasse videtur.

22. LIPSIAE. 1567. *fol.*

Talem nobis venditat Catalogus bibliothecae Sussexianae II. 461 graeco-latinam ex Ariae Montani versione, eamque editor satis ridicule commendat his verbis: *this edition is scarce.* Rariorem utique dixerim quam ipsius viri docti incuriam et levitatem, qui ex lapsu calami 1567 pro 1657 scripserat.

23. ANTWERPIAE 1569. 24. *ap. Plantin.*

Solus Walchius bibl. theol. IV. 18 hanc recenset. Sed Plantinum eo anno in minori forma non nisi latinas editiones emisisse, in maiori vero celeberrimum suum opus polyglotton inchoasse satis notum est. Puto Walchium notitiam suam ex Le Longio descripsisse, sed eius errorem, quem vide supra ad a. 1564, mendosius etiam suum fecisse. Verum ista res etiam aliter sese habere posset, si Walchio libellum aliquo modo innotuisse dixerimus in quem olim Ulmae incidi ibique a Neubronnero bibliopolarum doctissimo redemi. Sunt nimirum pericopae evangelicae et epistolicae quas Plantinus ipsissimo anno 1569 in octonis prodire iussit, sed ex vulgari Stephanico textu descriptas.

24. BASILEAE. 1570. 16. *ap. Guarin.*

Haec quoque soli Le Longio p. 212 famam apud posteros debet caeteris omnino tacentibus. Nisi omnia me fallunt mere latina est. Nam quum paucis abhinc annis in catalogo quodam T. O. Weigelii bibliopolae Lipsiensis in exemplar Guarini incidissem atque ab eo petiissem emendum si graecum fuerit, latinum esse illum librum vir egregius mihi renunciavit.

25. ANTWERPIAE. 1571. 8.

In pluribus bibliothecarum catalogis memini me talem titu-

lum deprehendisse. Sed ubique erroneum. Sunt exemplaria vel titulo impresso ex iniuria temporum carentia, vel sine nomine loci edita, quibus indoctior aliquis ex Ariae praefatione saepissime repetita anni et loci subscriptionem praefixit. Tales editiones sunt e. g. Genevenses Roverii 1609 et 1619. 8. vel Heidelbergenses Commelini 1599 et 1602. 8. et huius generis aliae quas bibliopolae frequenter pro Antwerpiensibus venum offerunt.

26. ANTWERPIAE. 1574. 8. *gr. et lat.*

Hanc ipsi autores Annalium typographiae Plantinianae ex solo Le Longio se nosse fatentur unde et Maschius et Dibdinus schedis suis intulerunt. Hic vero ex catalogo bibliothecae Guelferbytanae se titulum illum sumpsisse dicit. Iam ipse ego Guelferbyti ed. a. 1573 inveni, non vero alteram anni sequentis.

27. ANTWERPIAE. 1575. 32.

Sic Baumgartenius Nachr. IV. 380. Annalium Plantinianorum autoribus ignota. Error in nota anni qui est 1574.

28. VENETIIS. 1583. 8.

29. ANTWERPIAE. 1584. 8.

Utraque graeco-latina dicitur, versione Sebast. Castellionis aucta, Le Longio p. 214, qui testem adducit Draudii bibliothecam classicam, librum cuius fidem etiam aliis de causis maxime suspectam habeo. Ex Le Longio Walchius p. 44, Calmetus p. 160, Maschius p. 318, Dibdinus I. 78 sine ullo alio teste. Sed quis est qui credat Venetiis et Antwerpiae sub finem illius saeculi Castellionis versionem, hominis eo tempore vel inter protestantes male famosi, posthabitis caeteris atque adeo ipsius Ariae typis mandatam esse!

30. GENEVAE. 1587. 8.

In bibliotheca Dresdensi tria exemplaria Genevensia eiusdem anni inter se diversa exstare amici doctissimi Henricus Graf et Ludolfus Krehl mihi nunciarunt, primum Stephani, alterum Vignonii, utrumque notissimum, tertium denique maiore charactere expressum, versiculorum numeros in margine exhibentem, 947 paginis absolutum cum Rob. Stephani praefatione (O mirificam), cuius tamen libri titulus manu refixus erat. Quum postea ipse Dresdae versarer cognovi esse exemplar editionis Wechelianae Hanoviae 1629 impressum, de quo vide s. l.

31. PARISIIS. 1589. 4. *ap. Benenatum.*

Walchius bibl. theol. IV. 35 vitio typographico pro **1584.**

32. LIPSIAE. 1591. 18. *cum vers. Castellionis.*

Hanc quoque ex Draudii bibliotheca classica exscribit Le Longius, quem sequuti Maschius p. 318 et Dibdinus I. 78 formam libri octonariam dicunt nescio quo autore. Versionem vero Erasmi esse non Castellionis, adeoque editionem eandem quam in Brylingerianis ad hunc annum recensui nullus dubito.

33. LIPSIAE. 1592. 4. *cum vers. Erasmi.*

Ita idem Le Longius et ex eo Maschius p. 301, sed formam hic quoque aliam nempe minorem scribens. Prior ille autor in catalogo suo chronologico testium nominibus locupletato eam silentio praeterit, quod totam rem maxime dubiam facit et ex vitio aliquo scripturae oriundam significat. Vide an legendum 1591.

34. FRANCOFURTI. 1594. 8. *cum vers. Bezae.*

35. FRANEQUERAE. 1594. 24. *cum vers. Bezae.*

Le Longius p. 214. Sunt editiones mere latinae quod iam Maschius vidit.

36. LIPSIAE. 1595. 8. *cum vers. Erasmi.*

Le Longius in textu l. l. non vero in catalogo chronologico; Maschius p. 301. Editio Voegeliniana graeco-latina referenda ad a. 1594 (C. VI. § 1). Anno 1595 mere graeca prodiit (C. V. § 3).

37. PARISIIS. 1599. 8.

Hanc Maschius p. 303 sine nomine typographi et sine teste recenset, de existentia eius ipse dubius. Unde habere potuerit nescio, quum ipse nuspiam eius vestigium deprehenderim.

38. HEIDELBERGAE. 1602. 8. *cum notis.*

Ex officina Commeliniana editionem prodiisse cum observationibus Oligeri s. Gumnaei Rosencranzii et aliorum autor est Le Longius p. 215, titulum ex catalogo bibliothecae cuiusdam viri docti Hafniensis describens. Errorem hic latere minime incertum. De Commeliniana graeco-latina eiusdem anni vide C. VII. § 2. Observationes vero, quas nemo unquam vidit alibi, in eo exemplari vel in margine vel foliis textui interpositis manu scriptas fuisse suspicor. Oliger s. Gumnaeus Rosencranz, editor psalterii danici a. 1574 natus, exemplar illud in suis habuisse et annotare poterat. Cf. Maschium p. 194.

39. LIPSIAE. 1602. 8. *cum vers. Ariae.*

Solus hanc ex sua bibliotheca recenset Reimmannus (catal. p. 238), Ariam simul de ipsius Vulgatam emendandi conatu satis insulse corripiens. Sed talem editionem Lipsiensem omnino exstare iam alii merito dubitarunt, v. Maschium p. 275. Mihi videtur vir doctissimus, illum ipsum dico qui de bibliothecis patriarcharum antediluvianorum ridiculum libellum edidit Halis 1727, ante oculos habuisse exemplar Commelinianum anni 1602 et ex suo ingenio nomen loci quod ibi tacetur addidisse.

40. WITEBERGAE. 1604. 8. *ap. Selfisch.*

Vide quae Cap. V. § 5 ad a. 1583 notavimus.

41. BASILEAE. 1604. 12.

Le Longius p. 215, Maschius p. 224. Hic in dubiis habet, ille testem allegat catalogum bibliothecae Vindobonensis ex quo tamen nihil tale mihi literis mandavit Cl. Gualterus Behrnauer, quem in omnibus accuratissimum deprehendi.

42. GENEVAE. 1604. 16. *ap. Io. Crispin.*

Etiam hanc Le Longius l. l. recenset, quam tamen in indice testium nominibus illustrato silentio praeterit. Si revera exstiterit solum titulum Stephanicae eiusdem anni mutatum crediderim. Maschius p. 219 et 223 duas distinguit nescio quo iure. In catalogo bibliothecae Darmstadtiensis tale Crispinianum exemplar a. 1604 inveni sed in ipso libro titulum manu scriptum et editionem Leusdenianam!

43. GENEVAE. 1609. 12. *ap. Iac. Stöer.*

Eiusdem anni et editoris graeco-latinam habuimus C. VIII. § 3. Quam mere graecam recenset Maschius p. 193, ea errori suum natalem diem debere videtur.

44. ANTWERPIAE. 1609. *fol. et* 8.

Vide omnino quae supra N. 25 ad a. 1571 annotavimus.

45. GENEVAE. 1613. 12. *ap. Io. Vignon.*

Solus Le Longius de hac testis est Maschio p. 221. Verum ille lectorem ad bibliothecae Vindobonensis catalogum ablegat unde se notitiam suam hausisse fatetur. Ex eodem catalogo, qui meis rebus humanissime prospexit Behrnauerus V. D. annum 1615 excerpsit in quo, dum alibi prioris numeri et editionis vestigium deprehendero, acquiescendum arbitror.

46. VITEBERGAE. 1616. 8. *ap. Selfisch.*

Hanc Maschius p. 304 ex catalogo bibliothecae Baumgartenianae sumpsit ubi tamen exemplar titulo mancum vel ex sola coniectura vel ex vitio typographico ad hunc annum refertur, dum ipse possessor in l. Nachr. IV. 100 veram anni notam 1618 ex alio exemplari suppeditat.

47. GENEVAE. 1617. 16. *ap. P. Stephan.*

Quam editionem quum Le Longius graeco-latinam faciat nescio a quo autore deceptus, Maschius p. 223 et 280 duas fuisse eiusdem anni et editoris sibi persuasit, quae tamen unica est eademque mere graeca.

48. ANTWERPIAE. 1619. *fol. et* 8.

De his omnino vide quae supra ad a. 1571 sub N. 25 adnotavimus.

49. GENEVAE. 1622. *ap. Tho. Wautroller.*

Talem Le Long. p. 216 nobis offert omnibus numeris a vero aberrans. Vautrollerii editio Londinensis est anno 1587 evulgata, mere graeca. Nostram autor bilinguem dicit et fortasse lapsu quodam calami Sam. Crispini nomen in eius schedis Vautrollerio cessit.

50. WITTEBERGAE. 1626. 4.

Idem auctor solus hanc recenset Erasmi Schmidii cura editam, teste nullo allato. Equidem haud cunctanter annum 1622 repono.

51. LOVANII. 1634. 8.

Solus Walchius Bibl. theol. IV. 21 hunc annum Lovaniensi alicui editioni adscribit de qua nuspiam alibi vestigium exstat. Quum testem non adferat multaque scripturae vitia in eius libro occurrant, nullus dubito quin hic lateat error. Quos ego Friburgi vidi editionis Lovaniensis tomos (vide Cap. II. § 4) annum 1534 prae se ferebant.

52. BASILEAE. 1636. 16. *ap. Io. Valder.*

Ita Le Longius et post eum idem Walchius l. l. Fraudi illis fuit titulus qui simpliciter exhibet XXXVI. Editio integro saeculo antiquior (vide Cap. II. § 3).

53. AMSTELODAMI. 1636. *ap. Iansson.*
54. AMSTELODAMI. 1638. *ap. Iansson.*

Ianssonii editiones tres annorum 1632 et 1639 ipse manibus tractavi. Anno quidem 1639 duae in publicum prodierunt quarum altera potuit cum nota a. 1638 emitti, nisi erraverit Le Longius qui solus nobis de ea testis est. Annum 1636 in catalogo bibliothecae Hamburgensis legi sed inspecto exemplari numerum falsum esse cognovi.

55. LONDINI. 1638. 12.

Inveni in catalogo Societatis biblicae Londinensis. Sed ex altissimo omnium de tali editione silentio vitium in numero latere colligo et vel 1633 vel 1648 legendum.

56. FRANEQUERAE. 1644. 12.

Walchius hanc p. 42 quasi ad Bezanas pertinentem recenset, sed mere latina est.

57. AMSTELODAMI. 1648. 8.

Le Longius p. 218 et ex eo Walchius p. 21. Testis fide dignus deest et facile ed. 1647 Amstelodamensem innui mihi persuadeo.

58. BASILEAE *ap. Brylingerum.* 1650. 12.

Bibl. Sussexiana II. 471 ex errore editoris non vero typographi, quum ille diligentissime in recensendis editionibus ordinem temporum servet. Lege: 1550.

59. TIGURI. 1661. 8.

Idem ille scriptor Parisiensis p. 220 et ex eo Maschius p. 225. Caeteri omnes ignorant, adeoque Le Longius ipse eam in indice chronologico praeterit. Quid si 1671 legendum esset?

60. AMSTELODAMI. 1671. 24.

Hanc plures Le Longium sequuti recensent. Verum nulla est. Vitio scripturae iste annus legitur pro 1670 estque Elzeviriana sexta quam sane silentio praeterire vix poterat. Deest etiam in ipsius indice chronologico.

61. LONDINI. 1673. 12.

De hac idem solus nobis testis est. Verum quum eandem in indice chronologico praetermittat et aliae eiusdem loci editiones

annorum 1672 et 1674 exstent (C. VIII. § 3) vix tertiam mediam fuisse crediderim, aut, si fuerit, titulum solum mutatum.

62. ROSTOCHII. 1677. 4.

Hic annus natalis tribuitur editioni Lubinianae (Cap. VIII. § 5.) in bibliotheca Schadelookiana T. I. p. 18 ex mero typographi errore, pro 1617, quem h. l. vix corrigendum duxissem nisi ipse autor aliter quoque in eodem libro peccasset. Is nimirum haec habet: Pars prima prodiit 1614, Clavis 1615, pars altera 1616, totus liber tandem, qui raro completus invenitur, 1617. Quae omnia falso dicta sunt. Opus enim iam anno 1614 absolutum fuerat, quod ipsae singulorum tomorum subscriptiones testantur, vel in iis exemplaribus servatae quae novum titulum cum serioris anni nota prae se ferunt.

63. TIGURI. 1680. 8.

Editionem huius anni graeco-latinam Bezanam recenset Walchius p. 43. Quam nemo mortalium unquam vidit. Suspicor agi de Genevensi a 1580 absque nomine loci edita.

64. LIPSIAE. 1691. 8. *graeco-lat.*

Hanc Maschius p. 301 recenset, post Walchium p. 40, qui tamen de versione nihil dicit. Uterque sine teste. Si mere graecam fuisse statueris annus utique constabit (Cap. XI. § 5. N. 88), si adfuerit versio, eam a. 1591 adscriberem. (Cap. VI. § 1. N. 15).

65. LUGDUNI *Batavorum ex offic. Plantiniana.*

Inter annos 1688 et 1692 Catalogus Bibliothecae Sussexianae II. 476 inserit editionem Plantinianam cuius annum natalem casu in exscribendo titulo omissum editor T. J. Pettigrew infelicissime ex coniectura supplevisse videtur. Saeculo enim decimo septimo vergente Plantinianos libros nullos omnino amplius editos fuisse nemo ignorare potest vel tantisper doctus. Fortasse ed. Raphelengii 1591 habebat.

66. FRANCOFURTI. 1697. 8. *ap. H. Richter.*

Sic Le Long. p. 221. Sed vide Cap. XI. § 5. N. 89 ex quibus quid rei sit facile expedies.

67. LUNEBURGI. 1698. 8. *ap. I. G. Lipper.*

Sic legitur in catalogo bibliothecae Solgerianae T. II. p. 8. Sed vitium est pro 1693.

68. LONDINI. 1701. 8.

Le Longius ad hunc annum duas Londinenses diversae formae recensuerat, Maschius novam aliquam Hoolianam. Quae facillimo negotio concinent si ad ea quae Cap. XII. § 1. N. 7 monuimus adtenderis.

69. TIGURI. 1702. 8. *ap. Bodmerum.*
70. *Eadem bilinguis.*

Duas huius anni et loci editiones suae bibliothecae inserit Maschius, alteram mere graecam p. 226, ex uno teste catalogo Baumgarteniano repetens, alteram graeco-latinam p. 318, nescio unde repertam. Utraque mihi perquam suspecta. Catalogus ille minus accurate confectus est et Bodmerianam ultimam mere graecam a. 1708 quam b. possessor ipse descripserat in l. Nachr. II. 475 velut bilinguem recenset. Fortasse aderant in locupletissima illa bibliotheca duae editiones eiusdem anni MDCCIIX (sic enim in titulo libri scribitur) quas supra recensui C. XI. § 2. N. 28, et in transscribendo numero ex errore legentis IIX in II mutatum est. Certe praeter hunc catalogum omnes librum illum ignorant et in ipsa Turicensi bibliotheca frustra quaeritur. Nuperrime a Beckio bibliopola Noerdlingensi Bodmerianum exemplar redemi in cuius titulo annum 1602 legi ille affirmabat. Iam istum alterum diu quaesitum sed saeculo integro iuniorem tandem me deprehendisse gaudebam, quum accepto volumine numerum calamo scriptum viderim in titulo lacero editionis Bodmerianae a. 1677!

71. LUNEBURGI. 1702. *ap. Lipper.*

Iam Lorckius (Catal. p. 85) titulum falsum suspicatus est, quem Le Longius ex Fabricii bibl. gr. se descripsisse affirmat, ubi tamen tale quid frustra quaeres.

72. LONDINI. 1703. 12.

Quae in plurimis bibliothecarum catalogis recensetur, et sic post Le Longium et Walchium etiam in Lowndesii compendio bibliographico 1834. T. III., huc plane non pertinet, quum textus neo-graecus sit.

73. OXONII. 1707. 8.

Idem Lowndesius autor est exemplar Millianum anno suo natali etiam IV tomis formae octonariae editum esse. Quod haudquaquam mihi persuaserit V. D. Millii textus in editione maiori non per columnas expressus sed lineis integris, modo pluribus modo paucioribus pro copia commentarii critici, simul charactere multo maiori

quam qui editioni minoris formae conveniret. Si ergo editor eodem tempore talem vulgare voluisset non simpliciter disiunctis formis id facere potuisset ut a Commelino et Roverio factum vidimus (Cap. VII. § 2. N. 14. seqq.), sed plane novum opus inchoare debuisset, impensis sine ulla causa duplicatis. Si quid video Lowndesio humani aliquid accidit duos libros plane diversos confundenti. Nam eo ipso anno editio versionis alexandrinae Grabiana simul in forma maxima et in octonis tomis IV publici iuris facta est.

74. GOTHAE. 1708. *ap. I. And. Reyher.*

Hanc solus Maschius p. 254 sine teste recenset quasi mere graecam. Sed iam Lorckio suspecta erat, et si perpenderis quae de editionibus Gothanis dixi Cap. XI. § 3. N. 58 vix viro summo assentire dubitaveris.

75. LIPSIAE. 1708.

Graeco-latina Bezana, autore Le Longio. Quam iam Maschius repudiavit.

76. LIPSIAE 1709. 24. *gr.-lat.*

Secundum Le Longium p. 225 et Maschium p. 280 qui Rechenbergianam dicunt. Nemo talem unquam vidit et merito Lorckius BG. I. 451. II. 475 dubiam habet. Tu candide lector repende tecum quale monstrum libri ista faceret, quum Rechenbergii editio mere graeca *eiusdem anni* et in duodenis impressa 1124 paginas habeat!

77. RATISBONAE. 1709. 12.

Le Longius p. 225, vero non in suo indice. Maschius Rechenbergianam dicit p. 256 inscioque et invito editore Lipsiensi typographum Ratisbonensem hanc procurasse sibi persuadet, sed unde id habeat non dicit. Lorckius ll. ll. spuriam habet.

78. TUBINGAE 1739. 8.

Vide quae de Bengeliana a. 1738 diximus C. XIV. § 5. N. 6.

79. LIPSIAE. 1745. 8.

Hunc annum catalogus Lorckianus primae Schoettgenianae assignat, qui tamen est 1744 et potius vitium scriptionis quam novum titulum subesse reor.

80. LIPSIAE. 1749. 8.

Schoettgenianam aliam ad hunc annum refert Maschius nullo teste allato. Cuius editionis nullum usquam vestigium re-

peri. Et hic errorem aliquem in notam anni (XLIV—XLIX) irrepsisse puto.

81. LIPSIAE. 1757. 8.

Catalogus bibliothecae Sussexianae solus recenset II. 486 eamque Reineccii secundam dicit. Sed eo ipse anno Reineccii secunda *Veteris* Testamenti prodiit, in ipso titulo suum hunc numerum exhibens.

82. LONDINI. 1772. *ap. Bowyer.*

Maschio autore hoc anno Bowyerius secunda vice suum N. T. ad Wetstenianum exemplar expressum edidit. Verum ea editio quae a. 1783 evulgata est (cf. Cap. XIV. § 6. N. 17) sibi ipsa secundae nomen et numerum vindicat, atque a. 1772 non ipsum N. T. sed sola coniecturarum criticarum collectio typis repetita est, quam priori editioni Bowyerius addiderat, ut ex Schulzii praefatione ad libelli istius editionem germanicam a. 1774 vulgatam colligi potest, quocum consentit Michaelis or. Bibl. III. 123 et ipse Dibdinus libro saepius laudato p. 156. Caeterum libellum in nostris terris rarissimum vidi in bibliotheca Genevensi.

83. GENEVAE. 1831. 12.

Hunc titulum in Catalogo Societatis biblicae anglicanae legi; librum ipsum diu frustra quaesitum tandem Genevae vidi et quod suspicabar versionem neograecam exhibere reperi.

84. ROTERODAMI. 1831. 4.

Celeberrimum I. I. Wetstenii opus olim Amstelodami duobus voluminibus formae maximae a. 1751 editum Batavos iterum typis mandasse fama est multis accepta et vulgata. Qui tamen novi editoris promissa nimis incaute pro ratis actisque vendiderunt. Scilicet dicto anno 1831 operis Wetsteniani editio II. ab Io. Ant. Lotze revera inchoata est cuius particulam primam (37 plagg. formae quaternariae) in Germania venalem indicarunt bibliopolae Lipsienses Weigelius et Weidmannius, sed illa non ultra prolegomena progressa est. Non solum paucissima quae in Germaniae bibliothecis exstant libri exemplaria huius facti testimonia habeo ex. gr. Erlangense, sed ex ipso Belgio mihi eadem rescripsit Abr. Kuyper.

INDEX I. EDITIONUM.

(Asterisco notantur quae exstant in bibliotheca Reussiana, linea praefixa quae solo titulo ab aliis diversae sunt, signo interrogationis dubiae.)

INDEX II. NOMINUM.

INDEX III. SIGLORUM.

INDEX IV. LOCORUM.

MATTHAEUS.

MARCUS.

LUCAS.

IOANNES.

ROMAN.

BRUNSVIGAE, TYPIS M. BRUHNII.

